

~~6-12-12~~

6-11-f-11

JACOBI SADOLETI

S. R. E. CARDINALIS

EPISTOLÆ

QUOTQUOT EXTANT

PROPRIO NOMINE SCRIPTÆ

NUNC PRIMUM

DUPLO AUCTIORES

IN LUCEM EDITÆ.

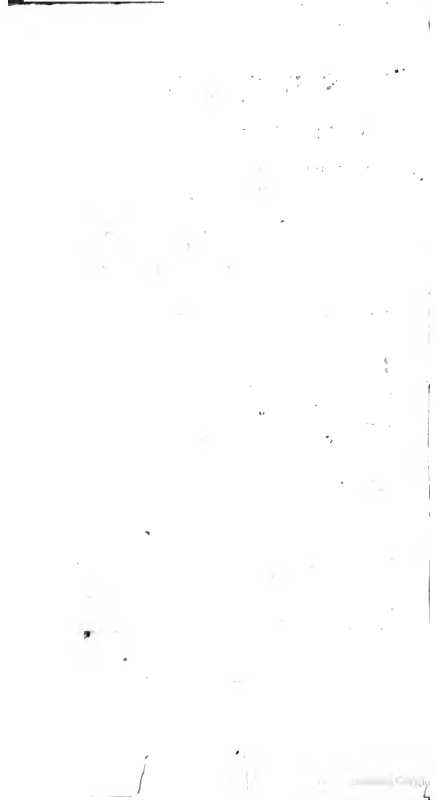
PARS SECUNDA.

ROMÆ, CIOCCCLX.

EXCUDEBAT GENEROSUS SALOMONIUS
PRÆSIDUM FACULTATE.

Dom. Probat. Rom. Schol. Piar.
ex P. Ildefonso.

S E R I E S

E P I S T O L A R U M

QUÆ IN HAC SECUNDA PARTE
CONTINENTUR.

*Epistola nunc primum collectæ, quæ scilicet reli-
quis cum seorsum, tum Veronæ cum ceteris Sa-
doleti operibus editis accesserunt, hac nota †
obsignantur.*

A N N O M. D. XXXII.

E PISTOLA CXLV. Jac. Sadoletus Joan. Bellajo Episc. Parisien.	Pag. 1
CXLVI. Idem Gulielmo Langeo.	3
CXLVII. Idem Joan. Lotharingio Card.	8
† CXLVIII. Des. Eras. Roterodamus Jac. Sado- leto. viii. Cal. Mart.	11
CXLIX. Jac. Sadoletus Des. Eras. Roterodamo. viii. Id. Maii.	21
CL. Idem eidem. vii. Idus Junias.	25
CLI. Idem Augustino Trivultio Card. ii. No- nas Martias.	26
CLII. Idem eidem. iii. Nonas Maii.	28
CLIII. Idem Lazaro Bonamico. vi. Idus Mar- tii.	32
CLIV. Idem eidem. vi. Idus Maii.	35
† CLV. Lazarus Bonamicus Jac. Sadoleto. xii. Cal. Jun.	39
CLVI. Jac. Sadoletus Laz. Bonamico. ii. Non. Septemb.	41
a 2	† CLVII.

† CLVII. Petrus Bembus Paulo Sadoletto . vi.	
<i>Idus April.</i>	<i>Pag. 44</i>
CLVIII. Jac. Sadoletus Petro Bembo . vi. <i>Id.</i>	
<i>Martias .</i>	<i>45</i>
CLIX. Idem eidem . vi. <i>Idus Maii .</i>	<i>48</i>
† CLX. Petrus Bembus Jac. Sadoletto . v. <i>Id.</i>	
<i>Aug.</i>	<i>52</i>
CLXI. Jac. Sadoletus Pet. Bembo . iiI. <i>Non.</i>	
<i>Septembr.</i>	<i>57</i>
† CLXII. Petrus Bembus Jac. Sadoletto . vii.	
<i>Cal. Novembr.</i>	<i>60</i>
CLXIII. Jac. Sadoletus Bened. Accolto Card.	
<i>v. Id. Martii .</i>	<i>65</i>
CLXIV. Idem eidem . xi. <i>Cal. Junii .</i>	<i>68</i>
CCLXV. Idem Joan. Bellajo Card.	<i>72</i>
CLXVI. Hieron. Niger Jac. Sadoletto . iv. <i>Ca-</i>	
<i>lend. Maii .</i>	<i>75</i>
CLXVII. Jac. Sadoletus Joan. Mat. Giberto .	
<i>iiI. Non. Maii .</i>	<i>79</i>
CLXVIII. Idem eidem . iiI. <i>Non. Septembr.</i>	<i>81</i>
CLXIX. Idem Bonifacio Amerbachio . viii.	
<i>Idus Maii .</i>	<i>83</i>
CLXX. Idem Germano Brixio . x. <i>Cal. Ju-</i>	
<i>lii .</i>	<i>86</i>
CLXXI. Idem Joan. Lotharingio Card. xii. <i>Cal.</i>	
<i>Septembr.</i>	<i>89</i>
CLXXII. Idem N. Acramontio Card. xvii. <i>Cal.</i>	
<i>Septembr.</i>	<i>91</i>
CLXXIII. Idem Ant. Prato Card. <i>Prid. Cal.</i>	
<i>Octobr.</i>	<i>93</i>
CLXXIV. Reginaldus Polus Jac. Sadoletto . iiiI.	
<i>Cal. Nov.</i>	<i>96</i>
CLXXV. Jac. Sadoletus Reg. Polo . iiI. <i>Non. De-</i>	
<i>cembr.</i>	<i>106</i>
CLXXVI. Idem Franc. Turnonio Card.	<i>112</i>

ANNO M. D. XXXIII.

CLXXVII. Idem eidem. *xii. Cal. Februar. P.* 116† CLXXVIII. Pietro Bembo a M. Jac. Sad.
A. 28. di Gennajo. 119CLXXIX. Jac. Sadoletus Petro Bembo. *vi. Idus Martiales.* 122† CLXXX. Petrus Bembus Jac. Sadoletus. *vii. Cal. Majas.* 126CLXXXI. Jac. Sadoletus Benedicto Accolto.
Card. xii. Cal. Febr. 129CLXXXII. Idem Laur. Campegio Card. *xii. Cal. Febr.* 134† CLXXXIII. Idem Clementi VII. Pont. Max.
xi. Martii. 139† CLXXXIV. Idem Blofio Palladio. *v. Idus Martii.* 141CLXXXV. Idem Francisco Guicciardino. *xiii. Cal. Aprilis.* 144CLXXXVI. Idem Federico Fregosio. *ii. Nonas Aprilis.* 148CLXXXVII. Idem eidem. *Idib. Novembr.* 161

CLXXXVIII. Idem Hieron. Nigro. 167

CLXXXIX. Idem Des. Eras. Roterodamo. *v. Idus Junii.* 171CXC. Idem Antonio Prato. *v. Idus Jul.* 176CXCI. Idem Jo. Lotharingio Card. *v. Id. Jul.* 180CXCH. Idem Reginaldo Polo. *Prid. Idus Jul.* 182† CXCH. Petrus Bembus Jac. Sadoletus. *iv. Calend. Octobr.* 185CXCIV. Jac. Sadoletus Ubaldino Bandinello.
xii. Calend. Decembr. 188CXCV. Idem Blofio Palladio. *viii. Calend. Decembr.* 191

CXCVI. Idem Paulo Jovio. 194

† CXCVII. Hieronymus Niger Jac. Sadoletus.
Idib. Septembr. 197

ANNO M. D. XXXIV.

- † CXCVIII. Jac. Sadoletus Clementi VII. Pont.
Max. vi. Id. Aprilis. *Pag.* 199
- CXCIX. Idem Hippolyto Medici Card. 202
- CC. Hippolytus Medices Card. Jac. Sadoletus.
Idib. Junii. 206
- CCI. Jac. Sadoletus Lazaro Bonamico. *Nonis
Junii.* 209
- CCII. Laz. Bonamicus Jac. Sadoletus. vii. Cal.
Septembr. 215
- CCIII. Jac. Sadoletus Lazaro Bonamico. ix.
Cal. Decembr. 218
- † CCIV. Reg. Polus Jac. Sadoletus. xv. Ca-
lend. Octobr. 221
- CCV. Jac. Sadoletus Reginaldo Polo. ix. Cal.
Decembr. 236
- CCVI. Idem Germano Brixio. *Prid. Calend.
Julias.* 243
- CCVII. Idem Def. Erasmo Roterodamo. Cal.
Novembr. 250
- CCVIII. Idem eidem. v. Idus Decembr. 252
- † CCIX. Idem Francisco Gallia regis Christia-
nissimo. 255
- CCX. Idem Ludovico Pariseto juniori. xvii.
Cal. Decembr. 260
- CCXI. Idem Paulo III. Pont. Max. *Prid. Id.
Decembr.* 262
- † CCXII. Idem Lazaro Bonamico. 267
- † CCXIII. Petrus Bunellus Jac. Sadoletus. 270
- † CCXIV. Jac. Sadoletus Hieron. Leoni. 273

ANNO M. D. XXXV.

- † CCXV. Petrus Bembus Jac. Sadoletus. v.
Idus Januarias. 275
- CCXVI. Jacobo Sadoletus al Card. Trivultio.
A xvi. di Febraro. 277
- CCXVII.

EPISTOLARUM.

v

CCXVII. Idem Rodulpho Pio . *Prid. Idus Aprilis.* 279

CCXVIII. Idem Germano Brixio. 282

† CCXIX. Hieronymus Niger Jacobo Sado-
leto. 286CCXX. Jac. Sadoletus Federico Fregosio. vi.
Cal. Junii. 292† CCXXI. Petrus Bembus Jac. Sadoletus . x.
Cal. Quintiles. 296CCXXII. Giac. Sadoletus a M. Gio. Franc. Bini .
A' xx. d' Agosto. 298CCXXIII. Idem Paulo III. Pont. Max. vi. *Id.*
Septembr. 302CCXXIV. Idem Paulo Sadoletus . vi. *Cal.*
Octobris. 308

CCXXV. Idem eidem. 313

CCXXVI. Idem eidem. viii. & vii. *Idus No-*
vembris. 314CCXXVII. Idem eidem. vi. *Cal. Decembr.* 321

CCXXVIII. Idem eidem. 325

CCXXIX. Idem eidem. v. *Cal. Januar.* 327CCXXX. Idem Gasparo Contareno Card. . vii.
Id. Novembris. 339CCXXXI. Idem eidem. vi. *Cal. Decembr.* 342CCXXXII. Idem Alex. Farnesio Card. vi. *Cal.*
Decembr. 350CCXXXIII. Joan. Petr. Crassus Jac. Sadoletus .
Prid. Id. Decembr. 355

A N N O M. D. XXXVI.

CCXXXIV. Jac. Sadoletus Joan. Petro Crasso .
xiii. *Cal. Febr.* 358CCXXXV. Alex. Farnesius Card. Jac. Sadole-
to. xv. *Cal. Febr.* 361† CCXXXVI. Aonius Palearius Jac. Sadoletus .
iii. *Id. Februar.* 363

CCXXXVII.

CCXXXVII. Jac. Sadoletus Aonio Paleario.	
vi. Cal. Junii.	Pag. 369
CCXXXVIII. Idem Laz. Bonamico.	vi. Cal.
Junii.	372
† CCXXXIX. Aonius Palearius Jac. Sado-	
leto.	375
CCXL. Jac. Sadoletus Sebastiano Gryphio.	
ii. Cal. Julii.	377
CCXLI. Idem Joan. Bellajo Card. ii. Idus	
CCXLII. Idem Joan. Lotharingio Card.	383
CCXLIII. Idem Paulo III. P.M. ii. Idus Mar-	
tii.	386
CCXLIV. Idem Gasp. Contareno Card. ii. Id.	
Martii.	390
CCXLV. Idem Nic. a Schomberg Card. ii. Id.	
Martii.	398
CCXLVI. Idem Mario Maffæo Volaterrano.	
iv. Cal. Aprilis.	401
CCXLVII. Idem Joan. Salviato Card. iv. Cal.	
Aprilis.	404
CCXLVIII. Idem Hieron. Nigro. iv. Nonas	
Junii.	407
CCXLIX. Idem Antonio Florebello. iv. Non.	
Junii.	408
† CCL. Idem Joan. de Lapis.	410
† CCLI. Petrus Bembus Jac. Sadoletto. vii. Ca-	
lend. Novembr.	413
CCLII. Jac. Sadoletus. Laurentio Granz, Si-	
gnia, & Mario Aligero Rheatis, Episcopis.	
vi. Non. Novembris.	415
CCLIII. Idem Mario Maffæo Volaterrano. v.	
Non. Novembr.	418
CCLIV. Idem Antonio Suriano. iv. Non. No-	
vembris.	422
CCLV. Idem Ant. Pulleoni. Idib. Novem-	
bris.	424
	CCLVI.

CCLVI. Idem Benedicto Accolto - *xii. Cal. Decembris.* *Pag. 431*

CCLVII. Idem Cosmo Gerio . *ii. Cal. Decembr.* *431*

CCLVIII. Idem Herculi II. Duci Ferrariæ . *x. Cal. Januar.* *334*

CCLIX. Idem Rodulpho Pio Card. *v. Cal. Januacii.* *436*

CCLX. Idem Mario Aligero & Laurentio Granæ . *438*

CCLXI. Idem Alex. Farnesio Card. *449*

† CCLXII. Lazarus Bonamicus Jac. Sadoletto Card., *ii. Cal. Jan.* *442*

† CCLXIII. Petrus Bembus Jac. Sadoletto Card. *iv. Cal. Januarii.* *444*

ANNO M. D. XXXVII.

CCLXIV. Jac. Sadoletus Card. Petro Bembo . *Calend. Januarii.* *446*

† CCLXV. Petrus Bembus Jac. Sadoletto . *Prid. Non. Januar.* *448*

CCLXVI. Jac. Sadoletus Card. Petro Bembo . *xv. Cal. Febr.* *450*

† CCLXVII. Petrus Bembus Jac. Sadoletto . *v. Id. Februar.* *452*

† CCLXVIII. Hieronym. Niger Jac. Sadoletto Card. *454*

† CCLXIX. Jac. Sadoletus Card. Hieron. Nigero . *456*

CCLXX. Idem Paulo III. Pont. Max. *458*

CCLXXI. Idem Mario Massæo Volaterrano . *v. Non. Januar.* *462*

CCLXXII. Idem Claudio Rangono . *ii. Idus Januarii.* *463*

CCLXXIII. Idem Achilli Bocchio . *Idib. Januar.* *464*

CCLXIV.

CCLXXIV. Idem Augustino Beatiano. <i>Pag.</i>	466
CCLXXV. Idem Lilio Greg. Gyraldo.	467
CCLXXVI. Idem Joan. Bellajo Card.	469
CCLXXVII. Idem Lazaro Bonamico. <i>xv. Cal.</i>	
<i>Februar.</i>	471
CCLXXVIII. Idem Andreæ Gritto Duci Venetorum. <i>xv. Cal. Febr.</i>	474
CCLXXIX. Idem Andreæ Alciato. <i>xv. Cal.</i>	
<i>Febr.</i>	476
CCLXXX. Idem Romulo Amasæo.	478
CCLXXXI. Idem Hier. Vidæ. <i>iii. Idus Februarii.</i>	486
CCLXXXII. Idem Germano Brixio.	482
CCLXXXIII. Idem Friderico Naufæ. <i>viii. Cal.</i>	
<i>Martias.</i>	488
CCLXXXIV. Idem Franc. Bellencino. <i>xii. Cal.</i>	
<i>April.</i>	490
CCLXXXV. Idem Rodulpho Pio Card. <i>xii. Cal.</i>	
<i>April.</i>	492
CCLXXXVI. Idem Joan. Salviato Card.	494
† CCLXXXVII. Idem N.N. <i>xv. Cal. Julii.</i>	497
CCLXXXVIII. Idem Georgio Duci Saxoniz.	
<i>xiv. Cal. Julii.</i>	500
CCLXXXIX. Idem Reg. Polo Card. <i>iv. Nonas Julii.</i>	506
† CCXC. Hieron. Niger Jac. Sadoletto Card.	508
CCXCI. Jac. Sadoletus Card. Friderico Naufæ.	
<i>x. Cal. Decembr.</i>	509
† CCXCII. Pietro Bembo a M. Jac. Card. Sadoletto. <i>A 26. di Dicembre.</i>	511
CCXCIII. Jac. Sadoletus Card. Georgio Duci Saxoniz.	
<i>iv. Cal. Jan.</i>	513
† CCXCIV. Cælius Calcagninus Jac. Sadoletto Card. <i>iii. Cal. Jan.</i>	514

APPROBATIO.

QUOD sane optandum erat, ut eximii Cardinalis Jacobi Sadoleti locupletissima Epistolarum collectio pararetur, id præstitit vir clarissimus Vincentius Alexander Constantius, qui novo eas ordine dispositas, duplo auctiores, notisque eruditissimis adornatas edidit bonarum artium studiosis hominibus. En eiusmodi Epistolarum pars altera, quæ, perinde ac præcedentia hujus argumenti volumina, dilucidum quoddam, purum, elegans, & ut ita dicamus Atticum dicendi genus præferret, atque ad historiam xvi. Ecclesiæ seculi illustrandam plurima, eaque gravissima suppetat monumenta. Hanc nos partem jussu Rm̃i P. Thomæ Augustini Ricchinii S. Palatii Apostolici Magistri attente perlegimus, nihilque in ea invenimus, quod vel orthodoxæ Fidei, vel honestis moribus officiat aut repugnet. Quare ipsam quoque dignam censemus, quæ literatorum commodo typis excudatur atque evulgetur. Romæ pridie Nonas Maii M. DCC. LX.

Philippus Laurentius Dionisi.
Raymundus Alberici.

IMPRIMATUR,

Si videbitur Reverendissimo Patri Magistro Sacri Palatii Apostolici .

D.G. Archiep. Nicomed. Vicesg.

IMPRIMATUR.

Fr. Thomas Augustinus Ricchinius Ordinis Prædicatorum Sac. Pal. Apost. Magister .

JACOBI SADOLETI
EPISTOLARUM FAMILIARIUM
P A R S S E C U N D A .

A N N O M . D . XXXII.

E P I S T O L A C X L V .

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACTEN^s.

Joanni Bellajo Episc. Parisiensi

S. P. D. (a) *Parisf.*

*Paulum Sadoletum fratris patruelis filium
ei etiam atque etiam commendat .*

M O R meus erga Langæum fra-
trem tuum eximius & singula-
ris , (quem ego propter ejus
multas & magnas virtutes diu
ante susceptum, sanctissime fide-
lissimeque conservo) fecit, ut si-
mili in te quoque voluntate semper fuerim ,
Ep. Fam. Pars II. A eam-

(a) Joannes Bellajus Gallus , anno 1492. nobili ge-
nere natus , omnibusque disciplinis, quibus puerilis ætas
im-

2 JACOBI SADOLETI

eamque tibi benevolentiam præstiterim, quam & fratris tui mihi perspecta, & tua sæpe audita, omniumque in primis probata testimonio, virtus postulabat. Sed accidit in hac conjunctione nostræ amicitiae, ut vos essetis, quam ego multo fortunatiores. Cum enim nihil sit, neque natura ipsa præstantius aut clarius, nec bono viro jucundius, quam benefacere; vos omnis vestræ liberalitatis exponendæ occasionem in me sæpe habuistis: ego autem ne semel quidem facultatem sum nactus, quo fratris tui merita erga me paribus officiis compensare possem, & ostendere utri-
que

impertiri debet in Parisiensi Academia egregie liberaliterque institutus, non eximiis modo opibus, magnaque apud Franciscum Gallie regem gratia, sed etiam eruditione, eloquentia ac poetica facultate maxime valuit. Anno enim 1532. primum Bajonensi, postea Parisiensi, Lemovicensi, ac Cenomanensi Episcopatibus auctus, mox Burdigalensi *Archiepiscopali* Ecclesie præfectus, ac Orator, primum ad Henricum VIII. Anglorum Regem, inde ad Romanum Pontificem missus, dum Romæ communete summa nominis sui laude fungeretur, ejusdem Francisci Regis precibus a Paulo III. Pont. Max. anno 1535. S. R. E. Cardinalis factus est, eamque de sua pietate, doctrina, atque prudentia in Collegiarum mentibus opinionem excitavit, ut post inopinatum Marcelli II. obitum nonnulli Cardinales eum evehendum putaverint ad fastigium summæ dignitatis. Obiit Romæ die XVI. Februarii an. 1560. annos natus LXVIII. sepultusque est in Æde SS. Trinitatis de Monte Pincio. Scripsit Carminum libros tres, orationes aliquot, & Epistolas Galliarum regis nomine ad Imperii Ordines Spire convocatos. Laudant eum præter Sadoletum, Paulus Jovius Episc. Nucerinus in Elogiis, Michael Hospitalis in Epistolis, alique illius ætatis viri clarissimi. Vid. Ciaccon. tom. 3. col. 568.

que vestrum, concedere me homini profecto nemini, qui majore animo & ad promerendam & ad referendam gratiam, aut propensiore ad benefaciendum natura sit paratus. Sed tamen quoniam vos quoque imprimis digni estis, quibus instrumentum fortuna supeditet vestræ declarandæ virtutis & bonitatis: sit sane in hoc fors vestra felicior, ego ad cæteras causas diligendi tui, hanc quoque habeo non minorem cæteris, quod in ejusdem collegii munus atque officium a Deo pariter vocati, hujus sacri honoris societate conjuncti sumus: quem & tu summa cum laude geris, & ego id adnitor, ut ne omnino improbandus sim. Hæc cum ita se habeant, nulla jam apud me residet dubitatio, quin ego vicissim abs te diligar, quod tu quidem facere debes, vel fratris ejusdem tui causa, vel etiam tua. Convenit enim naturæ & humanitati tuæ, ut in amore respondeas his a quibus diligare. Quod cum ita esse mihi persuaferim, id a te institui petere, quod mihi hoc tempore maximum esset, maximeque necessarium. Paulus Sadoletus mei filius fratris, adolescens institutus sane quam liberaliter, mihi jampridem a patre traditus, a me pro filio educatus est. Is affectus cupiditate visendæ aulæ Regiæ, & ejus cognoscendi, ac meo etiam nomine venerandi Regis, de cujus plurimis ac maximis virtutibus quotidie & a me permulta, & a multis sæpe audit, istuc venit: quædam illi etiam expositurus, quæ a me mandata sunt. Eum ego & tibi, & Langæo fratri tuo potissimum commendo. Quamquam enim non egeo aliorum amicorum & benevolentium copia, vel abundo etiam potius;

4 JACOBI SADOLETI

tius ; tamen omnium hominum nemo est , quem ego malim adhibere in meis negotiis atque rebus , quam alterutrum vestrum . In quibus mea omnis reposita est fiducia , vos fraterne & amanter curaturos , ut ea quæ ego volo ; quemadmodum quidem volo , ita maxime fiant . Quid autem velim , & quamobrem istuc miserim , ex Paulo ipso cognosces . Ei porro mandavi , ut nihil omnino agere aggrederetur , nisi convento prius Långæo : quem forte in aula si non offendisset , ad te adiret , omniaque gereret de vestra potissimum auctoritate ac sententia . Quapropter peto a te , ut hunc adolescentem , mihi & charum admodum , & probatum , omni humanitate tua excipias . Ego si ea abs te officia expecto , quæ tibi vicissim si casus ita ferret , libentissime tributurus essem ; non tibi id mirum videri aut novum debet , siquidem ex illis artibus literisque liberalissimis , in quibus instituti ambo atque educati sumus , sic didicimus , inter bonos agi libere omnia , & familiariter oportere . Quorum verborum vim si attenderis , hoc profecto statues , & tuam mihi paratam benevolentiam semper præsto esse debere , & meam tibi : quod a parte tua sperare , & mea polliceri tibi possum . Vale , & nos dilige tui amantissimos . Carpentoracti , M. D. XXXII.

EPISTOLA CXLVI.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACTEN.

Gulielmo Bellajo Langæo

S. P. D. (a)

Parisi.

Idem argumentum.

NON puto te meū oblitum esse, id enim humanitas tua mihi perspecta & cognita, & mea constans erga te voluntas suspicari vetat. Cum enim ego tantum te diligam, quantum literis exprimere non possum, quod meus in te amor omnem verborum vim, & orationis copiam longe vincit; non duco posse hoc accidere in natura ingenua, & liberali, cujusmodi tua est; ut posteriores in amando ferre partes velis. Quamobrem certus sum me tibi esse cordi, quemadmodum quidem antea semper fui. Quod autem laceffit a me toties per literas, nullas mihi adhuc rescripseris, id occupationibus tuis totum attribuo: etsi vel versiculis abs te duobus, ut alias tibi scripsi, poteram esse contentus: qui mihi amanti, cupienti, de te multum cogitanti, maximi muneris loco accidissent. Siquidem

A 3

in il-

(a) Fuit hic Taurinensi Provinciæ Præfectus, fratresque habuit Joannem Bellajum Episc. Parisien. de quo paullo superius dictum est, & Martinum Normandiz Pro gubernatorem, qui Francisci I. res gestas orate conscripsit. Vide quæ de Gulielmo diximus in notis ad Epist. Lxix. pag. 186. Partis primæ.

in illis imaginem & animi, & amoris erga me tui, complecti & osculari mihi licuisset. Sed quando id præteriit, adest nova occasio, qua navare mihi benevolentiam tuam possis. Paulus Sadoletus fratris mei filius, is qui tibi has literas reddidit, adolescens est apprimè institutus artibus honestissimis, a meque in filii loco diligitur. Is jampridem flagrans cupiditate visendæ Aulæ Regiæ, & ipsius Regis salutandi venerandique tam suo, quam meo nomine, hoc tempore a me potissimum dimissus est, quo mea quoque intererat, aliqua perferri ad Regem meis verbis, ex quibus ille pluribus suis beneficiis in me jam collatis, animum meum erga se & memorem & gratum cognoscere posset. Etenim jam dudum vereor mi Langæ, ne me rusticum hominem jam, quemdam, & parum urbanum esse existimetis, qui officium justum mehercule & debitum, ad vos isthuc veniendi, & coram memet Regi offerendi tamdiu distulerim. Sed ejus me mei facti oppido quam puderet, si aliqua in me resideret culpa, ac non totum hoc crimen fortuna sustineret. Quibus autem de causis usque adhuc retardatus sim, & quid potissimum velim in hoc tempore, cuncta ex ipso Paulo cognosces. Quem peto a te, Langæ mi suavissime, teque magnopere rogo, ut omni tua humanitate, tua inquam illa præstante atque egregia, complectare. Nihil mihi omnino facere gratius potes, quam si in hoc adolescente quanti tu me facias, & quid mea causa cupias, ostenderis. Is a me habuit in mandatis, ut nihil omnino ageret, nisi de consilio tuo. Quamobrem eum totum suscipias oportet; & non solum illi introductor, sed monstrator etiam

etiam sis, & monitor, quomodo, & quando, aut ad Regem adire, aut reliquas eum res agere & tractare conveniat. Hoc cum mihi feceris (ut dixi) gratissimum; tum tu virtuti & humanitati tuæ servieris, quemadmodum quidem solitus es: ipsumque adolescentem dignum & fide & benevolentia tua etiam experire. Nos hic de nuptiis tuis nescio quid audivimus, easque plenissimas dignitatis esse intelleximus. Id si ita est, quod quidem cupio esse, tibi eam rem feliciter & prospero evenire opto: ac Deum quæso, ut eos ex te gignas liberos, qui tibi & voluptati, & generi tuo sempiternæ laudi esse possint. Vale mi Langæ, & me ut soles dilige. Carpentoraſti.

3 JACOBI SADOLETI
EPISTOLA CXLVII.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACTEN.

Joanni Lotharingio Cardinali
S. P. D. (a) *Parif.*

Idem argumentum.

EX quo tempore primum Romæ te cogno-
vi, tecumque aliquoties locutus, per-
spexi plane & virtutem tuam, & humanita-
tem non inferiorem esse, neque nobilitate ge-
neris neque fortuna; amavi semper te pluri-
mum, amplitudinemque tuam singulari ob-
servantia sum profecutus (b). Sed non con-
tigit

(a) Hic ex Renato Hierusalem & Siciliæ rege, nec
non duce Lotharingæ & Calabriæ, ac Philippa Guel-
dria anno 1498. ortus est. Optimis disciplinis ac mo-
ribus institutus, plurimisque in Gallia sacerdotiis au-
ctus, anno 1518. Galliarum regis precibus a Leone X.
in Cardinalium senatum est relatus. Multarum litera-
rum cognitione præstitit, literatosque viros & coluit
semper, & maximis præmiis ornavit. Ejus autem libe-
ralitatem magnopere celebrat Petrus Aretinus eidemque
Lazerus Bayfius opus de re Vestiaria, Hieronymus vero
Perboni, Marchio Incisæ & Oliviarum dominus, Tracta-
tum de Justitia, dedicavit. Anno 1530. Neviaci e vita
discessit, funebremque ipsius pompam descripsit Edmun-
dus Lotharingus. Vid. Ciaccon. tom. 3. col. 418.

- (b) Romam primum venit Card. Lotharingus an-
no 1521. ac subsequentibus temporibus diutius in ea-
dem urbe moratus, usque ad an. 1550. Galliarum in
ea regis negotia procuravit.

tigit mihi ante hoc tempus , ut redigerem tibi in memoriam illa initia nostræ familiaritatis , quod utrique nostrum & locorum disjunctio , & occupationum ac negotiorum dissimilitudo , alias curas attulit . Et tamen non dubito , quin sicut mihi hæsit in animo perpetua recordatio tui , cum insigni benevolentia conjuncta : ita & tu aliquod vestigium eiam nunc tuæ erga me pristinæ voluntatis retineas . Hoc si ita est , quod confido esse , tua animi nobilitate & ingenuitate fretus : peto a te , ut has literas eo animo legas , quo legendæ sunt ab homine amplissimo simul atque humanissimo , hominis amantissimi ac deditissimi literæ . Paulus Sadoletus adolescens eruditus sane quam liberaliter , mei qui fratris filius a me in filii loco diligitur , isthuc profectus est & visendæ aulæ Regiæ , & Regis ipsius meis quoque verbis conveniendi ac venerandi causa . Ei ego dedi in mandatis , ut ad te adiret potissimum , tuaque imprimis gratia atque autoritate uteretur . Eum igitur tuæ fidei humanitæque commendo : primum , ut eum ipse comiter excipias , deinde si ita opus esse cognoveris , ut præbeas illi faciles ad summum Regem aditus . Quamquam hoc fortassis per alios poterit consequi ; veruntamen omnis tua amoris erga me significatio , magno mihi honori poterit esse : quam ego abs te vehementer mediusfidius expeto : nec tam ut apud cæteros honestus , quam ut tibi ipsi charus esse intelligar . Summæ enim mihi futurum est voluptati , si intellexero , a tali viro , tantis ornato & ingenii & fortunæ bonis , eodemque in omni dignitate principe , stucium atque observantiam meam ex-

ga se parvi non æstimari. Quæ etsi per se non valde expetenda sit, propter tenuitatem videlicet fortunæ nostræ, tamen quoniam nos ex eo genere hominum sumus, qui nunquam amicis solent esse dedecori; susceptamque semel amicitiae & necessitudinis fidem summa cum religione retinemus, poterit tua quandoque amplitudo aliquantum etiam de me sibi polliceri, qui eo animo sum, ut & nobilitati tuæ honorem, & virtutibus laudem, & dignitati cultum, & humanitati ac benevolentiae erga me gratiam semper fœm habiturus. Tu si hanc meam voluntatem gratam tibi esse acceptamque ostenderis, libenterque mihi aliquod tui amoris impartiveris testimonium; & studium meum augebis colendi perpetuo atque observandi tui, & hoc dignum ipso tuo genere, & majorum tuorum, ac tua virtute efficies. Vale, Carpentoraci,

EPISTOLA CXLVIII. (a)

DES. ERASMUS ROTERODAMUS. (b)

Jac. Sadoleto Episc. Carpentoracensi
S. D. *Carpent.**In Basilium Græcè.*

PROsus obfirmaram animum, hujus ævi decus Sadoleto, statueramque Typographorum quamlibet importunis flagitationibus obsequium præfandi in alienas lucubrationes in posterum omnino pernegare: sed ab hac adamantina, ut mihi quidem videbatur, sententia me transversum abripuit Divus Basilus, vir optimo jure dictus Magnus, sed Maximi cognomine dignior. Ex his quæ versa legeram, veluti per nebulam, suspiciebam ingenii dotes plane divinas, ac pectus humana conditione majus. Verum simulatque contigit audire Christianum Demosthenem, imò cœlestem oratorem sua lingua loquentem, sic animum meum totum perculit inflammavitque, vere flexamina divinitus afflati Præfulis eloquentia, ut mihi nihil prius curandum duxerim, quam ut inestimabilis hic thesaurus in publicam utilitatem typis evulgare-

A 6

(a) Extat inter Erasmi Epist. lib. xxviii. Epist. 7. col. 1626. edit. Londinen.

(b) Vide quæ de Erasmo diximus Epistol. Famil. Parte 1. in notis ad Epistolas xxxvi. xlii. lxxxvi. cxii. cxxi. pagg. 118. 127. 247. 336. & 370.

garetur (a). Etenim si me lusciosum ac frigidum sic ad pietatis amorem accendit, quanto magis rapiet eos, qui pro ingenii felicitate proque copiosiore doctrina, quum perspicaciores habent oculos, tum ad pietatis studium suapte sponte sunt propensiores. Neque enim hunc ut arbitror, affectum in me genuit arcana quædam ingeniorum cognatio, quemadmodum puerum rapuit olim Horatius, quum ipse nondum scirem quæ res me tantopere delectaret: quid enim affinitatis huic mortalium infimo, cum incomparabili heroe? Sed omnipotens ille spiritus per organum electum suam exercens *inspirationem*; sic afficit animos nostros. Hæc est enim illa, cuius somnium modo vidit Plato, vere pulcherrima rerum sapientia, quæ spiritualibus oculis conspecta, incredibiles excitat amores sui. Equidem contumeliam esse judico, Basilii facundiam cum quoquam eorum comparare, quorum eloquentiam supra modum admirata est Græcia, juxta modum æmulata
Ita-

(a) Et sane, Erasmo curante, hoc ipso anno 1532. S. Basilii opera prodierunt Basileæ apud Hieronymum Frobenium. Eadem sæpius deinceps edita sunt tum Græce tum Latine, nimirum Venetiis an. 1535. Basileæ anno 1551. Paris. an. 1618. & an. 1638. Sed omnium hæc in re diligentiam superavit vir clariss. D. Julianus Garnier Monachus Benedictinus e Congregatione S. Mauri, qui eadem S. Basilii opera Græce ac Latine, multis aucta, nova interpretatione, criticis Præfationibus, notis, variis lectionibus illustrata, nova sancti Doctoris Vita & copiosissimis Indicibus locupletata, ac in tres tomos distributa, Lutetiæ Parisiorum typis Jo. Bapt. Coignard emisit in manus hominum an. 1721.

Italia. Quis enim inter illos sic omnibus dicendi virtutibus excelluit, ut in eo non aliquid vel desideretur vel offendant? Tonat ac fulgurat Pericles, sed sine arte. Attica subtilitate propemodum friget Lysias. Phalereo suavitatem tribuunt, gravitatem adimunt. Isocrates umbratilis orator, affectatis structuræ numeris, ac periodis orationis, perdidit illam nativæ dictionis gratiam. Demostheni, quem velut omnibus numeris absolutum eloquentiæ exemplum producit M. Tullius, objectum est quod orationes illius olerent lucernam, nec desunt qui in eo affectus, & urbanitatem requirunt. Sed ut maxime aliquis extiterit, in quo neque naturam, neque artem neque exercitationem desideres; quem mihi dabis, qui divi Basilii pectus numine plenum, non dicam æquarit, sed vel mediocri consequatur intervallo? Quem qui tantum philosophiæ, qui omnium disciplinarum circulum cum summa dicendi facultate conjunxerit? Sed, ut dixi contumeliæ genus est virum divinitus afflatum cum prophanis ac nihil aliud quam hominibus conferre. Decentius est divum cum divinis componere. Tullit eadem ferme ætas aliquot summa facundia parique doctrina, ac pietate viros, Athanasium Alexandrinum Episcopum, Gregorium Nazianzenum Basilii Pyladem, ac studiorum sodalem, Joannem Chrysostomum, & ipsum Basilio familiarem, ac fratrem Gregorium Nyssenum Episcopum. Horum suis quisque dotibus summus erat. Athanasius ad docendum accommodatissimus: Nazianzenus floridum, & argutum orationis genus amplexus videtur: Chrysostomus, licet pulchre
suo

suo cognomini respondens, alicubi verbis secundat, & in digressionibus videtur immodicus: Nysseno placuit pia simplicitas. At Philostorgius in tantum prætulit Athanasio Basilium, ut virum alioqui summum cum Basilio collatum, scripserit videri puerum. Nazianzenus videbatur cum Basilio paria facturum, ni inter tot ornamenta nævos aliquot interdum haberet insperfos. Argutiarum, & extremæ sapientiæ affectatio, dictionisque structura ab Isocratis exemplo non abhorrens, nonnihil resipiunt scholam Rhetoricam. Cujus rei si quis fidem requirat, in Monodia, quam ab se summa cura elaboratam non dissimulat ipse: videbit multum fabularum & Poetis ascitum, videbit, & collationem qua Basilium cum veteri Testamenti claris heroibus committit, duriusculam esse. At in Basilio nescio, quid morosulus etiam lector possit desiderare. Manat e sanctissimo pectore cunctisque humanis cupiditatibus defecato simplex ac naturalis oratio. Præstantur omnia quæ potest ars, nec ulla tamen usquam artis significatio: agnoscas ibi summam mundanæ philosophiæ cognitionem, sed nullam prorsus ostentationem. Sentias illum callere disciplinas liberales, & in his mathematicas omnes, sed sic adhiberi, ut nihil aliud, quam ancillentur pietati. Divinarum scripturarum testimonia tam concinne admiscet orationi perpetuæ, ut gemmas purpuræ non assutas, sed ibi natas dicas. Nec in uno tantum genere excellit. Tanta erit ingenii dexteritas, ut quocunque intendisset, felicissime rem gereret. In enarrandis sacrorum voluminum mysteriis mire διδασκαλὸς, diligens, cautus, aper-

apertus, minimeque violentus. Ad genus panegyricum putatur maxime natura fuisse compositus, in quo sic orationem attemperat ad animos auresque multitudinis, ut & imperitis sit perspicuus, & eruditis admirandus. In disputando adversus Eunomium, quum admirabilem habeat subtilitatem, nusquam tamen ab orationis perspicuitate recedit: atque intra catholici dogmatis defensionem se se continens, nusquam evagatur in convitia nihil ad causam facientia. Nec sui dissimilis est. in opere ad Amphilochem de Spiritu Sancto; sed quodcumque tractat argumentum, nusquam illum destituit perpetua dictionis sanitas ac jucunditas, eaque non adscita sed nativa. Adest ubique juxta nomen illius regia quædam majestas, cum admirabili quadam humanitate conjuncta: sic invehitur in mores hominum, ut objurgantem etiam possis amare. Qualis erat oratio, talis erat & vita. Hac ingenii dexteritate Eusebium Episcopum ambitione tendentem ad seditionem, ex æmulo reddidit amicissimum. Hac Modestum Cæsaris Præfectum sic contempsit, ut hominem impium virtutis fulgore raperet in sui admirationem. Hac Eusebium Ponti Præfectum devicit dejecitque, ac mox dejecto tulit opem. Hac ipsum Imperatorem Valentem, quum ingressus esset ecclesiam, primum in stuporem adegit; mox sapienti colloquio a concepta crudelitate deterruit; atque etiam ab Ariana factione revocavit, nisi quod hujus amabilis libertas construxerat, aliorum pertinax improbitas destruxisset. Animus erat adeo paratus ad martyrium, ut illud muneris etiam exoptaret loco. In scrip-
ptis

ptis illius nihil usquam obstreperit humani affectus, nusquam suam agit causam. Postremo inest quiddam quod quo nomine sit appellandum, nondum inveni. Adest peculiaris gratia, quæ nunquam satiat legentem, sed semper sitientem dimittit. Itaque quum mihi persuasissem haud mediocrem utilitatem & sacris studiis & christianæ pietati accessuram, si non umbrâ Basilii, sed ipse Basilius in manibus omnium versaretur, persuasi Hieronymo Frobenio atque hujus socio Nicolao Episcopo, ut quidquid ejus pervestigari posset, typis evulgarent. In his enim quæ Basilii titulo Latine versa tenemus, Basilii maxima pars abest. Georgius Trapezuntius (a) homo doctus, ingenue fatetur se se imparem suscepto negotio, quod neque tanta Romani sermonis adesset facultas, quæ Græci sermonis gratiam elegantiamque referret, nec rei Theologicæ tanta pericia, ut ubique rerum quæ tractantur subtilitatem assequeretur. Ruffinus nusquam nec elegantem nec bonæ fidei interpretem præstitit. Ut autem de his quæ vertit Raphael Volaterranus (b) aliquod experimentum

(a) De eo hæc scribit laudatus Garnier in Præfat. ad S. Basilii opera pag. v. „ Multo pauciora (Jano Cornario) vertit Georgius Trapezuntius, videlicet celeberrimos quinque in Eumonium libros: quem interpretem multis aliis anteponendum puto „:

(b) Præter Volaterranum in Basilii operibus latine reddendis elaborarunt Joan. quoque Argyropilus, Godfridus Timannus, Ambrosius Camaldulensis, Fumanus, Montacutius, Janus Cornarius, alique bene multi, de quibus Joannes Albertus Fabricius tom. viii, Biblioth. sue.

tum caperem, visum est cum Græcis conferre, quicquid primum occurrisset. Occurrit autem Homilia de Jejunio materiam tractans popularem, nullis difficultatibus involutam. Omitto nunc elegantiam, qua fide rem gesserit, vide. In primo statim versu, quod est in Græcis, ἐν τοιαύταις, id est *in initiis mensium* omisit: sed id pensans, mox addidit de suo, quia *præceptum in Israël est*: idque parum concinne, quum mox sequatur, τὸτο πρόσκαιρό ἐστὶ προσηγορῶν. Dein quod Græce est, τὴν προύγουσαν ἢ ἡμερῶν ἑορτῇ, id est *antecellentem cæteris diebus festivitatem*, vertit, *hanc horum dierum celebritatem*. At Basilii allusit ad insignem diem qui præcessit. Rursus quod Græce est ὑποσημαίνει τὰ ἀγνωρίσματα, id est, *indicant lætiones*, reddit, *significare videntur*: diminuens, quod auctum voluit Basilii, quum ante dixerit, omni tuba vocalius, omnique musico instrumento significantius. Prætereo minutula, quod pro ἐγνωρίσαμεν, id est *didicimus*, vertit *novimus*, proque παρωσαμένον, id est *rejiciente*, dixit *vituperante*. Atque hic rursus ex Esaia adjecit interpres: *In die, inquit, jejunii convenitis debitores vestros, fora contentionesque exercitis*; quum Græca sic habeant: μὴ ἐς κρίτας καὶ μάχας προσέτετε, ἀλλὰ λύοι, &c. id est, *nolite jejunare ad lites, & contentiones*. Paulo post, quod est, μὴ συνδρωπέτης θεραπευόμενος, id est *ne tristis sis dum curaris*, vertit, *ne mo curatus liberatusque mæret*. Rursus εὐδύμησον, id est *bono sis animo*, vertit, *gaude si sapias*. Paulo post ἤγε ὡς ἀληθῶς ταύτης τῆς προσηγορίας ἀξία, prorsus omisit, quod ut opinor non intellexit illum alludere ad etymologiam Græcæ vocis ησεία, quod idem mox facit in his, ὁ ἀληψάμενος

ἐχρί-

ἐχρίσατο, ὁ ἑλθὼν ἀπὸ πλύματος. Dehinc quod est, ἐπὶ τὰ ἑνδοὶ λάμβανε τῶν μελῶν τὴν νομοθεσίαν, id est, *præceptum ad interna membra accommoda*, sic vertit *intus intus unge sancto oleo carnis*. Item quod est ἵνα μέτοχος γένηται χρίστου, perdidit allusionem a chrismate ad Christum. Mox καὶ ἔτι πρόσελθε τῇ νηστείᾳ, id est, *ita accede ad jejunium*, vertit, *hoc modo jejunio appropinquas*. Multa sciens transilio, ne molestus sim lectori. Πρόσδραμε, id est *accurre*, vertit *prodi*. Paulo post, πατέρων ἐς ἀναιδέα πῦρ τὸ ἀρχαιότητι διαφέρον ἐς ἀιδέαμα, id est *a majoribus traditus thesaurus est: quicquid excellit antiquitate venerabile est: priorem partem omisit, posteriorem sic reddidit: proverbium est, omne per antiquitatem fieri nobilius*. Jam quod continenter sequitur, δυσωπιδῆται τὴν περὶ τῆς νηστείας, id est *revere canitiem jejunii*, vertit, *jejunii canitiem diligenter perscrutare*. Rursum post versus aliquot, φῶδοι τῆς σαρκὸς τὴν βρῦσιν ὑποτάσσουσιν in carnis indulgentiam cibum suggerentem; refertur enim ad serpentem, qui præcessit: ille separavit atque ita vertit: *parce carni cibum subministrare*, ratus φῶδοι verbum esse, quum sit nomen dandi casu, alioqui esset φῶδος. Reliqua quid attinet persequi, quum ex his abunde liqueat, tantum interesse inter Basilium versum, & sua lingua loquentem, quantum inter lusciniam modulantem, & corvum crocitantem. Equidem fateor & Raphaelis, & Francisci Aretini, & Aniani, aliorumque hujus notæ scriptorum industriæ nos nonnullam debere gratiam: sed quid futurum coniectamus, quum ex ad hunc modum versis autoribus graves Theologi serio proferunt testimonia, ac de catholicæ fidei

fidei dogmatibus pronunciant? Proinde quum omni professioni, tum in primis Theologicæ necessarium arbitror, ut aut e fontibus haurire malint, quam e lacunis, aut eorum qui vertere, fidem exploratam habeant. Quamquam inter innumeros, qui hoc operæ susceperunt, quotusquisque est qui non plurimis in locis vel imperitia vel oscitantia lapsus sit (a)? Quo sane nomine studiosorum omnium favorem meo iudicio promeretur officina Frobeniana, quæ prima apud Germanos ausa est Græcum autorem antea non evulgatum excudere formulis, ab omnium laudatissimo Basilio rem auspicata. Quod si successerit, ut successurum spero, decretum est quotannis huic negotio prælum unum dicare. Dein quod in vitis Plutarchi tentatum est a quodam, utriusque linguæ peritissimo, idem curabitur in Basilio, Chrysostomo, Athanasio, Cyrillo, Gregorio Nazianzeno, & horum similibus auctori-

(a) Hinc D. Julianus Garnier in citata Prefat. pagv.
 33 Vulgatas (inquit) illas tot hominum interpretationes
 33 plus minus omnes vitiis propemodum innumeris
 33 laborare, jam alii notarunt. Et vero sæpius aber-
 33 rant a Græco; & si quando Græca sententia expri-
 33 mitur, minus latina est eloquutio. Sed tamen pri-
 33 scos hos interpretes valde excusatos volo; cum Græca
 33 sæpissime ita essent corrupta, ut nemo quamlibet pe-
 33 ritus recte interpretari potuisset. Quod si queratur
 33 quid quis alteri præstat, dicam *Erasmum* reliquis elo-
 33 quutione quidem antecellere & latinitate: sed, quam
 33 erat hominis in scribendo celeritas, sæpe & sæpe la-
 33 bitur & ipse. Pauca interpretatus est, homilias duas
 33 in jejunium, librum de Spiritu Sancto, & proœmium
 33 Commentarii in Isaiam 37.

toribus, licet quædam ita versa videantur, ut appareat minus negotii futurum ei qui denuo vertat ab integro, quam qui depravata restituat. An non igitur publico omnium bonorum favore digni sunt, qui ad tantam studiorum ac religionis utilitatem, & facultates omnes expendunt, & curam vigilantiamque summam impendent? Verum hic quoque videtur haudquaquam dormire Ate homerica, quæ per Eridem malum contentiosum inter Italos, Gallos, ac Germanos immittere conatur. At quanto consultius erat nos invicem mutuis officiis adjuvare: ut qui posterior sit, præcedenti non invidet; sed applaudit: qui prior sequi conanti manum porrigat? Hac admonitione nihil erat opus, si cunctis adesset is animi candor, eaque synceritas, quæ tibi. Nihil enim dubito, quin huic honestissimo instituto sis utroque fautorus pollice, aut, ut melius dicam, toto pectore. Atque hac potissimum de causa visum est curare, ut Basilii ille Magnus tui nominis auspicio prodeat in publicum, qui tam admirabili facundia tractas arcana volumina, ut non immerito Latinus Basilii appellari possis. Propitia sit mihi tua modestia, si quod sentio reticere non valeo. Verum hæc scribenti mihi recrudescit dolor, quem gravissimum ex bibliothecæ tuæ panolethria pridem conceperam (a). Poterat enim illa ad hoc institutum, quod absque Græcorum voluminum copia geri non potest, magno esse adju-
men-

(a) Vide quæ de hac Sadoleti Bibliothecæ iactura, diximus in notis ad ejus vitam Pontificiis Epistolis præfixam, pag. xxvi. & xxvii.

EPISTOLÆ FAMILIARES. 21

mento . Nunc si tua forte bibliotheca Basilium, Græcum non habet , hujus saltem accessione supellectilem tuam literariam augemus . Atque utinam totum Basilium dare licuisset . Libros enim quos divinitus scripsit in Eunomium , multum veltigatos nancisci non quivimus . Precor ut Dominus R. amplitudinem tuam studiorum , ac rei Christianæ commodis diu servet incolumem . Datum apud Friburgum octavo Cal. Martias , Anno a Christo nato , Millesimo quingentesimo trigésimo secundo .

EPISTOLA CXLIX.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACT.

Des. Erasmo Roterodamo

S. P. D.

Friburg.

Primum de suo in Epistolam D. Pauli ad Romanos Commentario scribit , postea hominem hortatur , ut omni ejus de Catholica fide sensu palam exposito , quæ liberius scripsit , modeste prudenterque retrahet .

QUOD literæ meæ ad te tardissime perferantur, plane molestum mihi est . Cupere rem illas mature reddi : nec tam ut delectarent , quod tu humanissime atque amicissime fieri scribis , quam ut meum tibi officium celeriter esset cognitum . Tuas quidem tertio Calend. Martii datas , ineunte Majo accepi . In quibus quod mihi de valetudine prospera gratularis, equidem libenter accipio hanc gratulationem tuam tui amoris eximii erga me

me testem. Veruntamen scito a medio Novembri, usque ad Aprilem extremum minus me commode valuisse. Itaque toto hoc tempore & intermissa nostra studia conticuerunt, & ego nihil dignum viro potui exequi. Ad meam nunc tamen pristinam provinciam sum reversus, de qua ante ad te scripseram, ut commentarios in Pauli epistolam ad Romanos conscribam (a). Quod opus etsi difficillimum omnium est, sicuti & tu sentis, & ego re ipsa experior, tamen animo non deficio. Utinam sic eventum meorum consiliorum fortunet Deus, quemadmodum a mea parte nihil neque laboris deerit, nec studii. Accidit autem mihi peropportune, ut nanciscerer Divi Chrysostomi Commentarios in omnes Pauli epistolas Græca lingua impressos: qui mihi doho ab Episcopo Veronæ (b) missi sunt: quorum ego famam, vel volumen etiam ipsum ad te puto pervenisse. Cupio quidem certe, ut quod tunc tibi defuisse scribis, cum hoc idem opus esses aggressus, id nunc suppetat, si forte tibi libeat quæ jamdiu exorsus fueras, ea nunc pertexere. Frobenianam operam non repudiabimus, cum tempus erit excudendi; præsertim te tanto auctore, ut res recte geratur, curam adhibente. Sed mihi magis, mi Erasme, tuo judicio erit opus, quod ego semper maximi feci, & facturum sum. Res ardua est, ego difficiliter & tarde scribo.

No-

(a) De hoc opere vide quæ diximus in notis ad Sadoleti vitam pag. xxxv. & xxxvi.

(b) Nimirum a Joan. Mattheo Giberto, de quo diximus in notis ad Epist. Lxv. Par. I. pag. 170.

Novos enim, neque eos paucos invenio sensus: qui boni sint, an secus (ego enim mihi ipsi non satis fido) talium virorum qualis es tu (si tamen aliqui tales) iudicium exquirendum mihi est. Tuum certe in primis, qui aut unus, aut præcipue in hoc genere scribendi non doctrinam modo, quæ in te summa est, sed copiam etiam & dignitatem orationis adhibuisti. Basilium magnum sua loquentem lingua exisse a te, & in manus hominum divulgatum esse, vehementer gaudeo. Nam, quod mihi a te sit inscriptus, id majus est tui de me iudicii testimonium, quam ego expectassem, aut quam me dignum esse arbitrer. Sed tua humanitas, & benevolentia ejusmodi, ut non quid me accipere, sed quid te dare oporteat, potius expendas. Equidem maximas tibi de eo gratias habeo agoque, etiam relaturus si occasio fuerit. Te ita crebro, & tam a multis peti, & mirum sane mihi, & permolestum est: nec video quæ sit causa, nisi forte ea, de qua jam pridem ad te scripsi: existimatio tua videlicet, quæ in tam alto sita est loco, ut omnibus statibus invidiæ propo- sita esse videatur. Nam qui in hanc Theologiæ palæstram nomen suum profitentur, quo sibi de principio commendationis aliquid in vulgus quærant; nomen eligunt clarissimum, in quod invehantur: auget deinde rixam ipsa contentio. Sed ego si isto loco essem, una semel defensione in universum omnibus responderem: partim juventæ facta consiliaque excusans, si quid forte esset a me in illa ætate liberius scriptum; partim etiam modeste prudenterque retractans, quæ ejusmodi essent, ut etiam si non vere, at saltem verisimiliter ansam

ansam aliquam possent præbere obtrestantibus, quod summos doctores sanctissimos homines ceravimus fecisse. Postremo vero, omnem sensum meum de fide Catholica ita exponens, ut non posset cuiquam esse dubium quid sentirem. Hoc opere edito, perenne mihi silentium suscipere adversus malevolos, quorum insolentiam iniquasque calumnias, cum res ipsa & veritas, tum tua excellens fama virtusque refutaret. Sed ego hæc non tam monendi tui causa loquor (non enim tu eges monitore) quam testificandi sensus animi mei. Oecolampadium extinctum, utinam possem dolere jure. Sic enim literæ & doctrina hominis postulabant, nisi extitisset ille in alio genere perniciosus. Psalmum tuum avide expecto eumque perlegere cupio. Epistolarum tuarum volumen audio exiisse (a), Lugdunique haberi: eo ego misi qui mihi emerent. Tu interea, mi Erasme, si nos diligis, da operam ut valeas, & sustentas ætatem istam tuam iis, quibus soles, optimarum artium studiis, & conscientia rectorum consiliorum. Nos qui te plurimum amamus, nullo unquam loco deerimus, nec famæ, nec laudi, nec voluntati etiam tuæ. Vale, Carpentoracii, VIII. Idus Maii M. D. XXXII.

(a) Et exierat quidem jam ab anno M.D.XXIX. a Hieronymo Frobenio impressum, cum perbrevis ipsius Erasmi Præfatione, quæ etiam præfixa legitur editioni Londinensi anni M. DC. XLII.

EPISTOLA CL.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACT.

Des. Erasmo Roterodamo
S. P. D. Friburg.*Ei hominem nescio quem commendat, de quo
Basilio sibi inscripto iterum gratias agit.*

IS qui tibi has literas reddidit, minus mihi sane cognitus est: neque ego hominis mores naturamque perspexi. Sed cum adiisset ad me diceretque se celebritate famæ, & amore quodam nominis tui commotum, velle ad te proficisci, ut sub te magistro lautioribus literis operam daret; non potui non probare hoc ejus constitutum. Nam & rem pulcherrimam, & doctorem præstantissimum appetere mihi visus est. Proinde petenti a me commendatitias literas, libenter conservavi consuetudinem meam: & in his, quæ ad humanitatem pertinent, facilem ei me præbui. Commendo tibi eum igitur, sed ita, ut cum ipse de eo seceris judicium, dignumque statueris, quem in amicitiam tuam recipias; tum eum sic adhibeas, & benignitate tua complere, ut quod sine ullo tuo incommodo fiat, aliquem ipse fructum sui hujus reatissimi studii consequatur. Ego posteaquam ad te proxime rescripseram, biduo illo aut triduo accepi libellos tuos, quorum jam bonam perlegi partem; inprimisque sum tuis defensionibus adversus illos obrectatores tuos mirabiliter delectatus. Summam enim illæ doctrinæ,

Ep. Fam. Pars II. B nam,

nam, & illam, quam ego maxime probo, egregie redolent animi moderationem. De Basilio iterum ago tibi etiam atque etiam gratias, quod me ad eorum numerum, quos tui ingenii monumentis illustrare voluisti, aggregare dignatus es. In quo si tibi non par opera rependetur a me, at mea æque certe tuæ isti præstanti erga me voluntati reddetur voluntas. Vale, mi Erasme, & Amerbachium nostrum meis verbis saluta. Iterum vale. Carpentoracti, VII. Idus Junias, M.D.XXXII.

EPISTOLA CLI.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACT.

Augustino Trivultio Cardinali

S. P. D. (a) Roman.

Quod suorum populorum causam apud Pontificem egerit, ei gratias agit.

ACcepi literas tuas, quas ex Urbe ad me dedisti: in quibus recognovi animum tuum pristinum propensum in rem & dignitatem ecclesiasticam, tuamque erga me plenam amicissimi studii voluntatem: pro qua tibi me vehementer obstrictum esse sentio. Sed accidit mihi perincommode, ut molestissimo morbo impedirer, quominus, quod maxime cupiebam, crebrius ad te scriberem. Nihil enim fieri potest amore in te meo, & voluntate tecum per literas quasi colloquendi, ardentius. Quo e morbo si emerfero, nullum a me officium

(a) Vide notas ad Epist. cxl. pag. 453. Par. I.

cium benevolentissimi hominis requirēs. Nunc ut se res habet, quanquam spem propinquam optatæ salutis jam habeamus; sumus tamen admodum imbecilli. Quod cum summo Pontifice diligenter egeris, populosque illi hosce commendaris, qui etiam sua sponte plurimum debeat esse commendati, pertinuit hoc ad fidem quoque tuam, & ad amplissimi hominis auctoritatem, quæ tum maxime gravis est, cum utilitati publicæ suffragatur: in qua quod te video & animo & cogitatione esse intentum, majorem in modum tibi gratulor. Vera enim est laus, & meo quidem judicio omnium maxima, dignitatem qua quis plurimum potest, & sapientiam qua est præditus, ad alienum commodum potissimum, & ad utilitatem Reipublicæ conferre. In qua procuranda cum & mihi, & cunctis qui ad commune bonum contendunt, proposita sit & opera & prudentia tua; jure & tu magnus, & nos qui tua amicitia fruimur, florentes per te, atque honesti sumus. Sed quid in his locis nunc agatur, quod quidem cognitione dignum sit, quoniam & legatus missus est dedita opera, qui Pontificem de omnibus rebus edoceat, & idem meas literas meaque mandata ad te pertulit, si modo isthuc pervenit, nunc non est commemorare necesse. Illud tibi non dubium esse volo: in omnibus quæ gerentur, quæque contingent, tam publicis, quam privatis meis & propriis, me semper in tua fide, patrocínio, benevolentia, auctoritate, plurimum esse præsidii atque opis mihi constitutum arbitrari. Vale,
 III. Nonas Martias, M.D.XXXII. Carpentoracii.

EPISTOLA CLII.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACTEN.

Augustino Trivultio S.R.E. Cardinali

S. P. D. (a) *Romam.*

Narrat quædam de publicis negotiis , petitione ab eo , ut de iisdem rebus cum Pontifice agat .

Nihil mihi accidere potest tua erga me benevolentia gratius , quæ quidem quotidie magis apparet ex iis , quæ mea causa dicis , aut facis . In quibus etsi patrocinium hominis amplissimi , atque omni honore laudeque dignissimi mihi peroptatum est : amor tamen tuus multo est jucundior . Sed quod ad postulata illa attinet , quorum tu exemplum mihi mittendum curasti , res mihi ipsa jampridem fuerat nota . Nam & ille qui illas res petebat , diu ante mecum communicaverat ; egoque illi vehemens dissuasor fueram : non minus hercule quietis & utilitatis ipsius , quam publici boni causa . Videbam enim , id quod certe contigisset , si hæc oppida permittasset Pontifex , non sine magno tumultu rem futuram . Sed etsi minime illius hominis consilia mihi præbabantur ; tamen quod cogitationes suas commiserat mihi , fidemque imprimis habuerat ; cujusdam religione officii

(a) Vide quæ de eo diximus in notis ad Epist. CXLII, Par. I. pag. 453.

cii impediri me arbitrabar, quo illi minus obstarem. Atque ita etiam nunc interpretor: neque existimo posse me fide integra quippiam adversus eum moliri, aut scribere. Illud mihi quidem novum & mirabile visum est, eum ipsum Regem, qui illum hominem alieno beneficio ornare conabatur; suis & majorum suorum beneficiis, quæ ab regia liberalitate jam diu erant profecta, eum spoliasse, & privavisse. Scito enim duo vel præcipua oppida fuisse illi adempta, & ad Regiam ditionem revocata, quæ ipse & majores sui tenuerant. Quanquam hæc lex non illi soli proposita est, sed omnibus ad quos quoquo modo Regum beneficia ejusmodi his ducentis annis pervenerunt: ut cogantur cuncta restituere, & quicquid illud est, quod jus aut nomen obtineat oppidi, id remittere regi. Quod utinam hætenus tentatum sit, neque transeat ad sacerdotes. Quod si acciderit, non mirabor, quando qui istic regnant, nomen fortunæque sacerdotum omnibus modis dilacerandas præbent. Quis enim sancti apud cæteros, & venerabiles esse possunt, si a tutoribus suis sic despiciuntur? Quod repugnantiam epistolarum mearum, fidemque testimonii, quod ego unius hominis reprehensionem primum, deinde laudi præbui, excusaris apud summum Pontificem, veramque rationem in excusando adjunxeris; non dici potest, quam mihi feceris gratum. Nec in eo tamen humanitate solum & benevolentia erga me usus es, sed summa etiam & singulari sapientia. Nam aut necesse est, si hæc permittitur testimonii mutatio, eos qui aliquando peccarent, nunquam recte facere; aut eos qui

semel accusando scripserunt, non rebus, sed hominibus semper inimicos esse. Ego hominem quenquam odisse, nunquam duxi esse sacerdotis. Rebus autem amicum aut inimicum esse, prout illæ res bonæ malæ sint, arbitrator esse hominis, & Reipublicæ commodo, & suo officio consulentis. Itaque si (quod non sum) aliquid accadat ejusmodi, quo mihi de novo testimonium mutandum sit, non id facere verebor: neque aliquam extimescam culpam, ubi veritas mecum steterit. Quapropter te vehementer rogo, ut repetito cum summo Pontifice de his rebus sermone, sensum hunc animi mei totum illi aperias. Glaucærium nostrum, hominem tua benevolentia dignum, quod benigne honorificeque tractaris; facis tu quidem semper quod virtus postulat tua, naturaque plena humanitatis ac comitatis. Sed ego totum illud tributum mihi intelligo, maximasque tibi de eo habeo agoque gratias: quanquam hoc officio mihi sæpius utendum est, ita de me assidue insigniterque mereris. Solum ex omnibus tuis dictis ac factis aliquantum mihi molestum illud fuit, quod meis familiaribus affirmasti, nescio quid te de me, & de honore meo cogitare. Quæso humanissime atque optime Trivulti, an nondum cognosti mentem meam, qua ab omni mutatione fortunæ atque status nihil est abhorrentius? Utinam mihi incolumitas hæc aliquandiu maneat, qua nunc divino beneficio fruor: cæteris rebus omnibus sum beatissimus. Nec de beatitudine illa, quæ maxime meæ professioni conveniret, si essem is, qui esse deberem; sed de hac humana felicitate loquor. Quid enim mihi abesse potest jucunditatis ac
lati-

EPISTOLÆ FAMILIARES. 31

lætitiæ , qui hac conditione fortunæ in qua sum positus summe contentus sum ? quin & in animo meo pacem , & in populis mihi creditis benevolentiam , & in studiis meis admirabilem voluptatem , & in omni parte actio-
neque vitæ auream illam mediocritatem & consecutus sum , & quoad licet conseruo . Noli me , oro , in illos fluctus ex hoc portu revo-
care , neque mihi injicere hujusmodi scrupu-
los , qui me (mihi crede) admodum stimu-
lant . Demus potius operam , ut illis præcla-
rissimis honestissimisque artibus , in quibus
elaboravimus usque a puero , dignum laborum
præmium immortalitatem consequamur . In
quibus ego te absentem cogitatione mea com-
plector ; habeoque jam paratum locum , ubi
fidem illam citò præstem , quam cum Carpen-
toracte discederes tibi dedi . Ad hæc tu me
adjuva , & suscipe causam hanc multo accom-
modatiorem mihi . Quod facies si me amaris ,
& rebus omnibus tuebere , & quod præcipuum
omnium est , meæ tranquillitatis fueris pa-
tronus . Vale , Carpentoracti , III. Nonas Maii.
M. D. XX XII.

EPISTOLA CLIII. (a)

JACOBUS SADOLETUS

Lazaro Bonamico

S. D. (b) Patavium.

De morbo quo per quatuor fere menses vexatus fueras, cum certiores facit, rogatque ut sibi crebro literas det.

Literis tuis XVIII. Cal. Octobris datis (c), quæ me summa jucunditate affecerunt, nunc demum respondeo, postquam longo, ac difficili morbo, qui in his populis creber sane est, menses quatuor fere impeditus, incipio modo convalescere: qui quidem morbus bis jam me arripuit, ex quo in his habito regionibus, vacuus ille periculo, sed refertus molestia, quæ hoc mihi odiosior est, quod cum dolore, & prurigne corporis immunditia quoque adjuncta est, cujus morbi nomen indignum est mehercule proferre. Sed sive in vinis harum regionum quæ valentia, & ignea quodammodo sunt, sive intus in jecinore, quod est mihi præcalidum, vitium insit; bis jam sum minutis ulceribus toto corpore vexatus;

(a) Extat inter Epistolas clarorum virorum pag. 26. a ter. edit. Venetæ an. 1568.

(b) De Lazaro Bonamico, vide quæ habentur Part. 1. in notis ad Epist. LXVI. pag. 174.

(c) Has Bonamici ad Sadoletum literas, haud reperias.

xatus, quæ ut dico, nihil mihi periculi, plurimum autem attulerunt molestiæ, hoc magis, quod a suavissimis studiis nostris omni illo tempore necessario distractus fui; verum posthac erimus in conservanda valetudine accuratiores: etsi enim & dilutissime bibo, & a noxiis esculentis, mihi ut videor, admodum temperans sum, tamen in eo culpam meam agnosco, quod principiiis ire obviam neglexi. Sed de his ridiculum est fortassis me ad te scribere. Quod de me bene atque honorifice sentis, & tua sponte, & Francisco Odri-fio (a), de me tibi indicante, alterum est tuæ perpetuæ erga me voluntatis, alterum illius amoris, quo inductus, ut arbitror, plus mihi tribuis, quam ego dignus sim. Amorem tuum in me nunquam diminutum esse credidi, neque est fas de tali viro hoc suspicari: in desiderio quidem certe tuarum fui litterarum; quæ quotiescunque mihi redduntur, toties nova delectatione afficior ex memoria veteris nostræ suavissimæ, & conjunctissimæ familiaritatis, in qua cognovi te cum amantissimum mei, tum ipsum dignum, qui a nobis summe amaretur. Non enim neque in naturæ simplicitate, ac ingenuitate, neque in amicitie fide, neque in omni laude virtutis, ac litterarum habeo quemquam, quem tibi a teponam. Illud mihi magno dolori est, quod ita egit

B 5 for-

(a) Est hic Franciscus Audritius Avenionensis, Sadoleti per familiaris, qui Patavium profectus erat hoc tempore, de quo Bembo in Epistola ad Sadoletum, quæ est ordine cix. pag. 52.

34 JACOBI SADOLETI

fortuna nobiscum , ut in uno loco esse non possemus , & qui est fructus veræ amicitie potissimus , una convivere . Sed hoc Deus aliquis aliquando viderit . Tu si me amas , mi Lazare , cura obsecro , ut valeas , & ad nos cum erit facultas , aliquid semper des litterarum . Hoc mihi gratius facere nil potes . Vale , & Petro Bembo meo plurimam dic verbis meis salutem . Carpentoracii , VI. Idus Mart. M. D. XXXII.

(a) His literis respondet Bonamicus , Epistola quæ est ordine cLv. pag. 39.

EPI-

EPISTOLA CLIV. (a)

JACOBUS SADOLETUS

Lazaro Bonamico

S. D. (b) Patavium.

Ejus ac Bembi litteras sibi ab Avila redditas significat, rationemque tradit, qua ea deinceps facilius reddantur, deque suo opere qui Hortensius inscribitur, nonnulla habet.

AVila ad me fuit: tuas, & Bembi mihi reddidit litteras; deque omni vestro statu ipse est suo sermone subsecutus, nihil prætermisit, quod aut illi commemorare, aut mihi percontari venerit in mentem: prorsus omnia ejusmodi, ut utrique vestrum grater, & pro amicitia gaudeam: studium omne in litteris, animum in quiete, nomen in honore vestrum apud omnes esse intelligo: neque hoc adeo mirum: ita instituti ambo, & meriti estis: utinam ego majoribus vinculis non detinerer, quo possem vobiscum esse tertius, fruique optatissima consuetudine, & suavitatem vestram. Sed posteaquam id non licitum est, unicum mutui desiderii levamentum sunt litteræ: de quibus cognovi querelam tuam, testem illam quidem tui erga me amoris, sed

B 6

tamen

(a) Extat inter Epist. claror. viror. pag. 27. a terg.

(b) Consule quæ de Bonamico diximus Part. I. ad Epist. xxvi. pag. 174.

tamen ego nullas tuas accepi, quin semper rescripserim, & meas mihi complures, ad quas nunquam est rescriptum, ita vitio sit eorum quibus committuntur, ut ne reddantur litteræ, via autem dandi, & accipiendi illa est tutior ac certior, ut mittantur utrinque Romam. Ibi Antonius Cornazanus familiaris meus, qui apud Cardinalem Ravennatem (a), nunc habitat, curam capiet, fideliter eas transmittendi, quando & facultas illic paratior, & commeatus litterarum frequentior sane est. Ad ipsum quoque Ravennatem suadeo tibi ut scribas, quem tu Romæ dudum cognosse potuisti, jam tum non sine egregia laude ingenii deditum optimis artibus: is post discessum nostrum tantus effectus est in omni genere doctrinæ, ac præsertim in hac ratione ornandæ, excolendæque orationis, ut illius sermone, ac stilo quicquam vix fieri possit elegantius: cum eo si te familiaritate conjunxeris, ea scilicet, quæ per epistolas contrahi potest, non dubito, quin te ille omni sua humanitate, & benevolentia sit complexurus. Ego cum has dabam, alteras tibi jam redditas esse arbitrabar, quas his scripseram diebus

(a) Benedictum scilicet Accoltum de quo vide quæ diximus in notis ad Epist. xcvi. pag. 281. Part. I. Hic autem Antonius Cornazanus Romæ Sadoleti negotia procurabat, etatque vir probus & fidelis, & in omni officio retinendo diligens. Extat Sadoleti Epist. ad Card. Accoltum, quæ est ordine xcix. (Part. I. pag. 288.) in qua eum etiam atque etiam rogat, ut Cornazanum istum in suorum familiarium numero recipiat, quod quidem Accoltum præstitisse, patet ex hac Epistola.

bus (a) ad tuas longe ante a me acceptas literas, fero videlicet, sed valetudo in causa fuit, qua eram incommoda per menses quinque conflictatus, atque illæ ad urbem missæ prius fuerunt, & inde ad te, ut ego suspicor, allatæ: quare si tibi eadem placuerit mittendi ratio, crebrius inter nos quamvis absentes colloquemur. Hortensium (b) de quo ad Paulum scribis, ante hyemem proximam attingere non possum: verum ad id tempus, statutum mihi est librum illum absolvere, & ad vos quam primum mittere, ut vestro judicio fiat melior. Vale mi Lazare, & Episcopum Bononiensem (c), hominem dignum parente, & ma-

(a) Hoc est vi. Idus Martii, estque Epistola superior ordine CLXXXII. pag. 32.

(b) Est hoc præclarum Sadoleti opus de Philosophia, de quo vide notas ad ejus vitam pag. xxxiv. Illud autem annum M. D. xxxv. non est absolutum.

(c) Episcopus Bononiensis erat hoc tempore Alexander Campegius, Laurentii Campegii Cardinalis filius legitimus (tres enim Laurentius antequam ad eum honoris gradum eveheretur, ex vera uxore filios susceperat). Natus est autem Alexander Bononiæ postridie Cal. Aprilis an. 1504. Optimis disciplinis ac moribus excultus, primum Apostolicæ Cameræ Clericus, postea Bononiensis Antistes usque ab an. 1526. designatus, non ante illius Ecclesiæ possessionem iniit, quam Laurentius pater, ex cujus cessione eam obtinuerat, e vita discessisset, nimirum an. 1541. pridie Calend. Augusti. Præterea Avenionensem ditionem Prolegatus & administravit prudenter, & ab hæreticis quibusdam, qui Pauperes de Lugduno dicebantur, provinciam liberavit. Tandem an. 1551. xi. Calend. Januarii a Julio III. Pont. Max. Cardinalis factus, mortem obiit Romæ an. 1554. xi. Calend.

& majoribus suis, summis viris, quem ego valde mehercule amo, & in honore habeo, meis verbis saluta, dicque me rogare, ut institutæ amicitiae nostræ, si forte ejus cogitationibus irrepserit, ne repellat memoriam. Iterum vale. Carpentoraeti, VI. Idus Maii, M. D. XXXII.

lend. Octobris, sepultusque est in æde S. Mariæ Transtiberim. Scripsit de auctoritate Romani Pontificis librum unum. Extant ad eum gratulatoriæ Pauli Sadoleti litteræ de adepta purpura etruscæ scriptæ, pluresque ad eundem Epistolas dedit cum suo, tum Jacobi Salviati nomine Joan. Baptista Sanga, qui fuerat Clementis VII. Pont. Max. a secretis. Vid. Ughellium in Ital. Sacr. tom. I. col. 49. & Ciaccon. tom. III. col. 774.

EPISTOLA CLV. (a)

LAZARUS BONAMICUS (b)

Jacobò Sadoletò S. D. *Carpent.*

Sadoleti Epistola, quæ est ordine CLIII. respondet; rationemque explicat, qua citius tutiusque mutuas literas accipere possint.

O Expectatas literas tuas, hoc vero tempore expectatissimas! Jam enim desiderio pene conficiebar aliquid de te audiendi: nec satis mirari poteram, quam ob causam nihil tandiu litterarum daretur ad me; qui tam crebro ad te scripsissem: ut vel tibi, vel fortunæ, vel improbitati eorum, quibus literæ committerentur, interdum subirascerer. Fortunam quidem proxime accusavi. Nam Avila, Bembi, ut scis, familiaris, cum ad te cum meis litteris proficisceretur, ratione itineris commutata, quod alter ex equis ferendo itineri non esset, Genuæ conscendit, ut in Hispaniam ad suos transmitteret. De litteris non curasse arbitror, ut ad te perferantur (c); nisi forte ejus nos fides cum diligentia fefellerit. Quæ in mandatis habebat, nihil opus esse video. Hoc enim ipso die, quo mihi literæ

(a) Extat inter Epistolas claror. virorum pag. 4.

(b) De Bonamico, vide quæ habentur Par. I. in notis ad Epist. LXVI. pag. 174.

(c) Atqui Avilam Bonamici literas Sadoletò reddidisse, patet ex Epist. superiore.

teræ abs te redditæ fuerunt, certam rationem cognovi, qua percommode & tuæ ad me, & meæ invicem ad te litteræ perveniant. Quo mihi quidem nihil esse potuit optatius. Avinione Ernius est Remilius, vir sane nobilis, & clarus. Joannem filium habet; qui Patavii in studiis bonarum artium ita versatur, ut jam excellat (a); & eam ipsam ob causam mihi est conjunctissimus: peropportuna utrique occasio: tu patri, ego filio litteras dabimus. Illis pro fide, & officio maximæ curæ erit, ut, quod fieri poterit, quam celerissime perferantur. In quibus, si fides erit, quam mihi dederunt; multo, mihi crede, crebriores a me epistolas accipies. Vale. Patavii, XII. Cal. Jun. M. D. XXXII.

(a) Nihil de Joan. isto Remilio apud Papadopolum, in libro, quem de Gymnasii Patavini professoribus atque alumnis confecit.

EPISTOLA CLVI. (a)

JACOBUS SADOLETUS

Lazaro Bonamico
S. D. Patavium.*Ejus literis respondet, mittitque Dialogum de
liberis recte instituendis, ut una cum Petro
Bembo illum legat corrigatque.*

OMnem benevolentiam tuam mihi ostendis, cum non solum crebrius ad me scribis, quam solebas, verum etiā cum tantum sumis operæ ac laboris, ut ineatur ratio, qua facile inter nos commeari litteræ possint: quanquam ego nec de amore tuo unquam secus sensi, quam tua summa humanitate, & nostra confirmata amicitia fuit dignum, & de meo erga te mihi ipse sum testis. Iis quidem diebus, cum nulla esset causa mittendarum litterarum, nisi forte ista scribere inter nos velimus, quæ de bellis, & de apparatus hostium vulgo circumferuntur, quorum est communicatio inter doctos minime liberalis; cumque ego in studiis vehementissime essem occupatus, non tam quærebam, quam expectabam tempus idoneum scribendi: cujus nunc adest occasio, cum vir clarissimus eximia virtute nobilitateque præcellens Reginal-

(a) Extat inter Epistolas clarorum viror. pag. 28.
a terg.

naldus Polus (a) isthuc ad vos revertatur, cui ego non modo litteras ad Bembum meum, & ad te, verum dialogum etiam dedi de liberis recte instituendis (b), ut is vestro in primis iudicio expenderetur. Non enim ante eum missurus sum ei, cui est inscriptus (c), quam vobis cognovero auctoribus, posse me id sine ullo periculo facere: in quo te quidem oro mi Lazare, ut operam mihi, & amicam & fidelem præbeas, hoc est ut laborem quidem lectionis mea causa libenter suscipiās; severitatem autem in reprehendendo, & corrigendo eam adhibeas, quæ & fidei tuæ lectissimæ, & meæ famæ conveniat. Quid enim ego sum, aut vero esse possum sine vobis? aut sine vestra ope ac consilio? In quorum præstante eximiaque virtute mea spes, in amore erga me fiducia tota collocata est. Sed non arbitror ista tibi opus esse, ubi est conjunctio maxima familiaritatis. Illud peto, ut me primo quoque tempore de omni tuo sensu, quod ad lucubratiunculam meam attinet certiores facias. Ego (est enim tibi aliqua quoque studiorum meorum reddenda ratio), opus habeo nunc in manibus ex eo genere quod est
in fa-

(a) De Reginaldo Polo paullo inferius redibit sermo.

(b) Vide quæ tum de hoc opere, tum de Poli apud Sadoletum hospitio diximus in notis ad Sadoleti vitam pag. xxxi. quæque iisdem de rebus habet eruditissimus Cardinalis Angelus Maria Quirinus *Diatriba* ad Tom. i. *Epist. Card. Poli* cap. iv. pag. 275.

(c) Gulielmo nimirum Langæo, de quo vide notas ad *Epist. cxlvi.* pag. 5.

in sacris litteris positum (a). Studeo enim pro mea parte ferre opem Christianæ religioni, cum ea fere ubique periclitetur, quemadmodum in primis quidem & debeo, & opto. Illud utique do operam, ut vobis quoque doctissimis hominibus, qui nimirum eruditas aures ad audiendum affertis, illa possit commentatio non displicere. Sed hoc res ipsa postea aut redarguet, aut probabit. Tu mi Lazare, me dilige, & valetudinem tuam, cura diligenter, virosque doctos, quorum istic magna copia est meis verbis salvere omnes jube. Vale, Carpentoracti, III. Non. Septembris, M. D. XXXII.

(a) Commentarios scilicet in Pauli Epistolam ad Romanos, de quibus vide notas ad Sadoleti vitam pagina xxxvi.

EPISTOLA CLVII. (a)

P E T R U S B E M B U S

Paulo Sadoleto S. D. *Carpent.**Ejus litteris respondet, hominemque ad summa quæque hortatur.*

Tuas ad me humanissimas literas superiore anno datas, & tunc eo libentius legi, quo mihi spem maximam attulerunt, fore te in bonarum artium studiis brevi eum illum, quem volumus, qui jam tum tam ampliter profecisses, quemadmodum tibi rescripsi (b); & nunc, dum est cui dem, te plane hortor, istam ipsam insistas viam, pergasque eo gressu, quo cœpisti, vel potius quo jam magnam itineris partem confecisti, atque illam quidem, quæ profecto morosior, salebrisque impedita magis est. Nam ea, quæ restant, una cum fructu, & quidem uberrimo, jucunditatis tibi plurimum sunt allatura. Habes domi, unde omnia tanquam de pleno fonte haurias, patrum scilicet tuum, hominem antiquis illis, quos tantopere laudamus, parem. Habes ætatem ad omnem industriam exercendam, laboresque perferendos, aptissimam, atque accommodatissimam. Habes ocium, præstas ingenio, quo maxi-

(a) Extat Epistolarum Bembi Familiarium lib. vi. Ep. 76.

(b) Epistola, quæ est ordine cxxiv. Part. i. pagina 281.

EPISTOLÆ FAMILIARES. 45

maximo præstantissimoque uteris : ut nihil ad id , quod summum est , assequendum tibi a diis immortalibus non abunde atque largiter subministratum fuisse videatur . Hæc quia te amo equidem plurimum , non propterea , quod tu monitore egeas , scribo . Valebis igitur , nosque diliges . Sexto Idus Aprilis , M. D. XXXII. Venetiis ,

EPISTOLA CLVIII. (a)

JACOBUS SADOLETUS EPISC. CARPENT.

Petro Bembo S. P. D. *Patavium.*

Capellum illum quem sibi commendaverat , ad se non adiisse narrat . Orationem suam (contra Judæos) ei placuisse gaudet , deque Fre-gosio & Lazaro Bonamico communibus amicis agit .

CUM haberem plus aliquantum otii quam tu , servavi vetus institutum , ut Latine ad te scriberem : tametsi quacunque lingua scribatur inter nos , neutri quicquam accidere potest jucundius . De te enim sentio , item uti de me ipso , cui omnis tua epistola incredibilem semper quandam adfert voluptatem . Capellus ille , quem tu mihi commendas , ad me ipse non adiit : literas tuas misit . Ei ego denunciari jussi , si quid opera mea vellet uti ,
omnia

(a) Bembi Epistola , cui hæc Sadoletus respondet , minime reperitur .

omnia me tua causa, quæ is vellet, esse facturum. Orationem meam tibi tam placuisse, quam scribis, vehementer gaudeo: & si hoc mihi præter opinionem accidit. Semper enim ego de illa fastidiosius judicavi. Sed tu amore fortasse inductus, quo erga me, & res omnibus meas afficeris, honorificentius sentis de illa, quam res ipsa ferat. Quod si ita est, ego tamen jacturæ nihil facio: quantum enim de fructu ingenii deperdo, tantum mihi ex amore tuo erga me voluptatis adjicitur. Fregosium nostrum futurum tecum aliquot menses, peream, ni inviderem tibi, nisi te tantopere amarem. Sed amabo, mi Bembe suavissime, dato hoc mihi, ut de vestris mirificis sermonibus aliquid nos quoque qui absumus, degustare possimus. Id perlepidè fiet, literulis ab utroque vestrum familiariter ad me scriptis: quas ego loco vestri exosculer, & in manibus assidue habeam, colloquarque cum iis: & quoniam in vivis capitibus non possum, in imagine talium amicorum, amoris meo in vos incredibili aliquid oblectamenti & exoptatæ voluptatis dem. Equidem qui alioquin hic libenter sum, cum fructus illos dulcissimos vestri congressus cogito, relegatus mihi videor. Sed obdurandum est: est enim quiddam, quo ego aspirare conor, quod utique esse statuo cæteris rebus præstantius: idque etiam facit, ut tuo amantissimo consilio, quod mihi præcipis, quas partes in scribendo sequi debeam, minus facile obtemperem. De tuis scriptis atque historiis, in quas ingressus es (ut antea tibi scripsi) mea summa est expectatio: neque ea tamen major ingenii tui viribus. Itaque jam videre mihi videor,

deor, patriam tuam, suis opibus florentem, tuæ vocis testimonio etiam futuram ornatiorem. A Lazaro accepi literas, illisque respondeo (a). Te quod delectet veteris nostræ conjunctionis memoria, haud mirandum est: nihil enim illa amantius, neque fidelius. Sane eadem mihi ita jucunda est, ut non solum fructu suavitatis, sed ornamento etiam non mediocris honoris me afficiat: quippe cum tibi me esse cordi, vim mihi in se magnam laudis, ac judicii habere videatur. Vale mi charissime atque optatissime Bembe. Carpentoracii, v. Idus Martias, M. D. XXXII. (b).

(a) Vide Epistolam CLIII. pag. 32.

(b) Huic & sequenti Epist. respondet Bembus Epistola CLX. pag. 32.

EPISTOLA CLIX.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACT.

Petro Bembo S.P.D. *Patavium.*

Avilam ejus familiarem magnopere commendat; tum de oratione sua multis agit; eumque in Historia Veneta conscribenda procedere gaudet. Demum spondet, se absoluto Commentario in Epistolam Pauli ad Romanos, Hortensium perfecturum, communesque amicos Lampridium Cremonensem, Lazarum Bonamicum, Colam Brunum, & Marcum Ant. Michaellem salvere plurimum jubet.

CUM Avilam tuum per se libenter vidi, hominem (ut tute scribis, & ego semper cognovi) & prudentem, & probum: tum autem, quod veniebat a te, & e tuo sinu quasi erat profectus, nihil accidere potuit mihi illius adventu colloquioque optatius. Itaque noli existimare, alios sermones biduum illud, quo nobiscum mansit, cum eo mihi fuisse, præterquam de te. Omnia sum expiscatus, quæ de homine conjunctissimo, omniumque mihi longe charissimo, aut quærere nostra diuturna jam disjunctio mihi suadebat, aut audire amor erga te meus summus expetebat. Quæ quidem cuncta esse sicuti ego maxime cupio, teque cum tenere statum, qui sit maxime ad tranquillam & honoratam vitam appositus, & tibi gratulor, & mihi summopere gaudeo. Quoniam enim ii inter nos sumus, ut pro fraterna nostra necessitudine omnes nostri

stri in unum conspirent & consentiant sensus : ego in bonis tuis rebus me eundem statuo esse atque te , & eadem mihi videor frui fortuna , quando eadem , qua tu , perfruor voluptate . Sed ad reliquas quam plurimas jucunditates , quas Avilæ adventus mihi attulit , permagna mihi accessio fuerunt tuæ suavissimæ ornatissimæque literæ : quibus ego sæpissime legendis , non tamen satiatus sum : tantum in illis humanitatis , tantum officii , tantum incredibilis cujusdam spirat benevolentiae . Atque hæc præterea , sic suavitate orationis omnia con- diuntur , nihil ut mihi videar unquam legisse dulcius . Me verò in illis cum valde delecta- vit judicii tui testimonium , quod mihi de mea oratiuncula das , plenum ut ego perspi- cio , & fidei & amoris ; tum vero gravis illa & sapiens admonitio amicissimi mihi hominis imprimis visa est , qua a me requiris meæ pri- stinæ vitæ consuetudinem : eo quod tibi vi- dear in illum hominem aliquanto acerbius esse in- vectus , quam moderati hominis natura postulet . Ego vero , mi Bembe , cum nil tuo iudicio statuam esse gravius , facile ita esse ad- ducor ut credam , discedo in sententiam tuam , meque ducor errasse , quando is tibi videtur error . Sed ego primum in oratione illa anti- quam morem dicendi imitari conatus sum . Scis enim ipse , quam aspere , quamque ve- hementer in improbos invehi soliti sint ii , quorum nobis ingenium atque eloquentia præ- cipue probatur . Sordes porro & amentia , vel feritas potius quædam hominis illius , in quem invehebamur , sustinere illiusmodi orationem videbantur , præsertim cum tractarem eum ,

locum: nihil magis perniciosum esse Rei publicæ quam principum avaritiam, & nimiam pecuniæ coacervandæ cupiditatem. Is autem in quem scribebamus, infinitis in eo genere sordibus, non solum commaculasset famam sacerdotii: verum omnia omnino non æquitatis modo, verum etiam humanitatis jura conturbasset. Postremo, id quod mihi maxime fraudi fuit, non magis exituram orationem illam putavi, quam eas, quas nunquam scripseram. Quod quando contigit secus, si tamen contigit, (est enim illa penes amicissimos, qui sciunt me eam vulgari nolle) danda opinor nobis est opera, ut actionem alteram aliquando, hoc est corpus totum causæ conficiamus. Cujus rei cum tempus venerit, (nam, ut nunc est, aliis rebus occupatus sum) tunc te adjuvante, & suppeditante ingenium tuum lucubrationibus nostris, illa in manus hominum egredietur limatior. Verum de oratione hæcenus. Te procedere in conscribenda historia, jamque octo annorum res gestas complexum esse, valde lætor: sum enim ea in expectatione, visuros nos, quod jure comparemus ac exæquemus antiquitati. Ego in eis adhuc studiis versor, quæ tibi minus probari intelligo. Sed cum jampridem opus quoddam incepissem, cui perficiendo præfinieram hyemem eam quæ jam exacta est, in hoc tempus sum valetudinis incommodo rejectus. Quare æstatis quoque hujus vacationem postulo: nam ineunte proxima hyeme constitui omnino reverti ad Hortensium, omnesque in eo absolvendo adhibere & industriæ nervos, & diligentiam meam. Lampri-

dium

dium (a) tecum multum esse, hominem dignum eis studiis, in quibus semper magna cum laude versatus est, plurimum gaudeo: cui tu quod testimonium eximiæ virtutis apud me das, non fuerat id necessarium: ego enim hominem satis belle novi. Sed tamen mihi fuit jucundum: talium enim virorum mentione mirifice delector. Lazaro nostro Bonamico rescripsi (b): eas tu curabis reddendas literas, multamque addes salutem illi meis verbis: Itemque Colæ tuo, & M. Antonio Michaeli, cujus mihi assidue vivit memoria. Tuque imprimis mi Bembe, si nos amaris, curabis valetudinem tuam diligenter, atque istæ animi tranquillitate ocioque perfrui. Vale etiam atque etiam. Carpentoraeti, VI. Idus Maii, M. D. XXXII.

(a) Lampridius iste patria Cremonensis, Patavii illis temporibus optimarum artium scientia maxime florebat. Nam & inter doctissimos præstantissimosque viros quos Polus in ea urbe quum esset, familiaritate sibi devinxerat, in ejus vita recensetur, & ipse Bembus Torquatum filium suum ad literarum studia cohortans, de Lampridio ita loquitur (*vol. II. lib. X.*) „Hai tu più ventura „ che tutto il rimanente de' fanciulli della Italia, anzi „ pure di tutta l'Europa, i quali non hanno così eccellenti „ lente precettore, & così amorevole come hai tu, se- „ ben son figliuoli di gran Principi, & di gran Re „. Qui plura de eodem Lampridio scire desiderat, adeat librum Francisci Arisii, cui tit. *Cremona literata*; & Paulum Jovium in Elogiis Doctor. viror. num. xcix.

(b) Vide Epistolam CLIV. pag. 35. eadem die datam.

EPISTOLA CLX. (a)

P E T R U S B E M B U S .

Jac. Sadoletto Episc. Carpentoracensi

S. P, D.

Carpent.

Tribus Sadoleti Epistolis respondens, primum Federicum Fregosium, suum ad urbem Patavii adventum rejecisse in annum proximum narrat, postea de Marco Ant. Michaeli, de Avila, deque Capello sermonem instituit. Tandem ut Hortensium absolvat eum etiam atque etiam hortatur, ac de rebus Germanicis nonnulla habet.

CUM Franciscus Audritius Avenionensis ad me venisset, dixissetque se domum proficisci; mandatum autem sibi abs te fuisse, ut antequam Patavio discederet, me adiret, & si quid ei vellem ad te literarum dare, se rediturum polliceretur: sumpsi statim calamus, ut ad tuas epistolas rescriberem, quæ quidem erant duæ. Nam ad priorem illam, qua tu unis meis literis vernaculo sermone scriptis respondisti (b), quod rescriberem, nihil erat præter unum, amore illo tuo mirifico erga me, qui in omnibus epistolis tuis suavissime se ostendit, me magnopere delectari. De quo tibi gratias agerem, nisi malletm referre

(a) Extat Epistolar. Bembii Familiarium lib. III. Epist. 26.

(b) Est Epistola CLVIII. legiturque pag. 45.

ferre te amando: aut si tu non idem fere de meo in te amore ad me ipsum scriberes. Quanquam est & illud, quod te scire in primis volo, Federicum Episcopum Salernitanorum adventum ad nos suum, de quo ad te scripseram, in annum proximum rejecisse: quod equidem valde dolui. Respondebo igitur ad illas novissimas duas tuarum epistolarum, atque ad antiquiorem (a) quidem prius. Accipio excusationem tuam, & causas, quibus te in illum hominem acerbius in oratione tua invecum ostendis fuisse: quæ mihi quidem probantur. Quare quod addis, te in meam sententiam tamen venisse, agnosco in eo humanitatem, & facilitatem tuam. Liber quidem tuus, quem ad me Cardinalis Mantuanus (b) misit, adhuc apud me est, neque remittam, nisi te ita velle intellexero (ille enim non reposcit) ut tibi integrum sit demere de eo, si volueris. Marcum Antonium Michaelem, post eas tuas literas non vidi: audio autem ei recte esse. Quin etiam ædificat: parat enim sibi villam amoeno, & salubri loco. Brevi, ut vis, salutem ei dicam tuis verbis. Venetias enim cogito, quo illum venturum arbitror, antequam ego inde abeam. De Avila meo, gratissimum mihi quidem est, eum tibi illum visum esse quem dicis: amo enim hominem, & facio, uti debeo, plurimi. Ille vero domum reversus, fratrem, fratrisque uxorem, de qua nihil dum etiam ejusmodi audierat, in angustia

(a) Est hæc Epistola CLIX. pag. 48.

(b) Hercules scilicet Gonzaga, de quo vide notas Par. I. ad Epist. LXVII. pag. 180.

ita reperit vitæ spe versari, morbo implici-
 tos, cujus curatio nulla est. Illis mortuis,
 ad nos redire, quemadmodum statuerat, mi-
 nus poterit vir plane bonus, & suorum aman-
 tissimus. Respondi ad priorem epistolam
 tuam, nunc ad posteriorem venio (a). Cap-
 pellus apud me maximas tibi gratias egit, non
 tam quidem quod tua opera suis in rebus usus
 sit: sibi enim opus non fuisse: quam quod ei
 liberaliter fueris pollicitus, quodque te ipsum,
 tuosque omnes mea commendatione cum be-
 nevolos in sese, tum singulari humanitate,
 atque officio præditos, & perornatos cognovit.
 Quod quanquam mihi antiquissimum est re-
 rum omnium: quid enim tam notum atque
 perspectum habeo, quam tuam in me, meos-
 que omnes voluntatem, constantiam, fidem?
 tamen ea, quæ ipse de te prope a puero sen-
 tio, cum amare inter nos cœpimus, prædi-
 cari etiam ab aliis incredibiliter me delectat.
 Es enim tu unus propemodum e multis a for-
 tuna mihi rejectus, his miseris, perditissimis-
 que temporibus: in cujus amore atque be-
 nevolentia libentissime conquiesco, cum quo
 in ocio, in negotio, complures annos con-
 junctissime concordissimeque vixi: cujus pe-
 ne semper eadem studia, quæ mihi ipsi fuerunt,
 iidem mores, idem animus, idem aut non
 multum differens vitæ cursus. Sed hæc, &
 alias utrique sæpe jam diximus, & ut arbi-
 tror, dicemus: neque enim sunt pœnitenda.
 Amavi te de celeritate ejus ipsius epistolæ,
 quam

(a) Posterior hæc Sadoleti Epistola, de qua heic Bem-
 bus loquitur, minime reperitur.

quam mihi Capellus reddidit manu tua scriptam, in quam tamen nihilo tu minus tuorum studiorum rationem coniecisti: te scilicet, in Pauli priore declaranda epistola occupatum nunc esse: de quo tibi etiam gratulor, propterea quod multi docti homines ei rei operam dant, ut librum illum interpretentur. Puto autem te præstiturum, ut extet laboris tui fructus, cum uberrimus ceterorum omnium, tum multo etiam suavissimus. Concurfus quidem certe, atque celebritas ea legentium, cum erunt edita, tibi non deerit. Arripui autem libentissime, quod adscripsisti, eo opere confecto, te ad Hortensium tuum reversurum. Quod ut facias, neque te sinas aliis instituendis operibus ab isto consilio avocari, etiam atque etiam abs te peto. Incredibile est, quanta me cupiditas eum legendi librum teneat. Quod si tanto locorum intervallo non disjungeremur, dudum est, cum ad te venissem, ut quidquid ejus confectum est, inspicerem. Itaque si me amas, vel te ipsum potius, effice, ne ejus abs te scriptiōis absolutio diutius protrahatur. Tibi nullam aliam voluptatem reliquam esse, præter literarum, studiorumque nostrorum, quod me certiolem facis, nihil miror. Ego enim, qui nonnullis aliis voluptatibus, quibus plerumque humanus animus capitur, non omnino careo, quemadmodum neque te carere arbitrarer, si tu eas esse recipiendas putares: tamen nihil habeo, quod sit cum illis ulla ex parte conferendum. Reliqua enim omnia sæpe ingrata nobis sunt, illæ nunquam: aliarumque rerum voluptatibus interdum, quidem dolor, sæpius autem labor conjunctus est, sæpe ipsæ frustra conquiruntur, sæpe

pe earum satietas nos tenet. Legendi autem, & scribendi delectatio, semper innocua, semper presto est: nulla unquam satietas eam sequitur. Itaque te vel propterea beatum existimo, quod nulla alia voluptas tua studia interpellat: in quibus quidem, cum propria tui nominis gloria, & vitæ dignitate splendoreque versaris. Quod superest, ego menses aliquot a mea scribenda historia me continui, aliis sevocatus, & impeditus curis. Sed jam ad eam me retuli, non ut omne meum tempus ei dem, distrahor enim, sed ut quicquid ocii suppetit, impertiam tamen. Habes ad omnia. Nos heic magna in expectatione rerum germanicarum eramus, cum hæc scriberem: qua mehercule angebamur. Ambigui enim rumores afferrebantur, neque dum hostes appropinquaverant. Si congregientur, magna erit strages. Nostri esse ab omnibus rebus paratissimi dicebantur, quod ut eventus comprobaret, optabam equidem magis, quam futurum confidebam. Cola meus tibi plurimam salutem dicit; ego item Paulo tuo. Vale. Quinto Idus Augusti, M.D.XXXII. Patavio.

EPISTOLA CLXI.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACTEN.

Petro Bembo S. P. D. *Patavium.*

Suum de liberis recte instituendis librum ei corrigendum mittit, quem Card. Gonzagæ non injucundum fore existimat, deque Hieronymo Nigro, ac Lazaro Bonamico sermonem habet.

Commodum recognoveram librum de liberis recte instituendis, daturus illum librariis describendum, ad teque postea missurus, ut antequam exiret in manus hominum, tuo imprimis judicio penderetur, cum mihi nec opinanti nuntiari jussit, homo & laude virtutis & nobilitate præstans Reginaldus Polus (a), cras statim se Patavium proficisci, & si quid abs te vellem, me admonuit. Eum ego in crastinum diem expectabam. Sed talem hominem qui perferret nactus, quo meliorem, & certio rem ne optare quidem potui, præcipitavi libri descriptionem: neque unius manu fui contentus, totusque nunc sum in ea diligentia atque cura, ut is absolvatur, (si modo assequi poterò) ad teque deferatur. Quem, oro te mi doctissime Bembe, ita legas, ut persuasum

C 5

(a) De Reginaldo Polo sæpe inferius redibit sermo. Vide præterea his de rebus Epist. ad Gibertum CLXVIII. pag. 81. & Card. Quirinum in Diatriba ad tom. x. Epistolar. Card. Poli cap. 1. pag. 173. & seqq.

suasum tibi imprimis habeas, me abs te opem expectare, non laudem. Scio quantum tribuam & doctrinæ, & judicio tuo: jure utrumque quidem. Quis enim est hac nostra ætate te uno dignior, cui omnium bonarum artium studiosi primas deferant? Sed amor ille tuus mihi perspectus & cognitus, quo me complecteris, interdum dubitare me paululum cogit, ne indulgentius agas mecum, quam mihi fortasse expediat. Hoc ego vellem, & hoc te etiam rogo, ut ad meam hanc lucubrationunculam perlegendam, eo animo accedas, quasi mihi studeas obrectare potius, quam plaudere. Non enim dubito, si talem curam adhibueris, quin aliquot deprehensis sublatisque erroribus, liber splendidior & limatior prodeat. Sed hoc nimium vehementer te rogare, alienum esse videtur a fraterna nostra necessitudine: quæ ipsa per sese admonet utrumque nostrum, ut ea inter nos officia tribuamus, ac expectemus vicissim, quæ veritatem amicitie maxime confirmant. Equidem, si id tibi recte fieri posse videbitur, ut aliorum quoque doctorum hominum de eo judicia exquiras, libenter concessero. Etiam ut describendum aliquibus des, si quis forte extiterit, qui hanc & papyrus & operam velit perdere, quod non nolet fortasse Gonzaga (a) noster vir bonarum literarum sitientissimus. Sed ego ita tibi hoc permitto, si menda prius sustuleris, non scriptoris magis illa, quam auctoris. Denique ut tuo periculo cuncta fiant. Nam ego in tua fide,

bene-

(a) De Card. Gonzaga, vide quæ habentur in notis ad Epist. LXVII. Par. I. p. 180.

EPISTOLÆ FAMILIARES: 79

benevolentia, humanitate, totus requiesco. Nigro (a) meo dicas velim, accepisse me ejus literas, quas dederat ad me ab urbe discedens, & eleganter & amice scriptas (b). Quibus quo minus adhuc respondeam, certa causa est, quam opportuno tempore expositurus sum. Interea quidem ut me diligat, seque a me apprime diligi sibi persuadeat, ab illo meis verbis petito. Lazaro nostro scribam aliquid (c), quanquam & parum habeam temporis, & valde sim occupatus: quæ res etiam facit, ut ad te quoque minus accurate nunc scribam. Vale, III. Nonas Septembris, M. D. XXXII.

(a) Consule de Hieronymo Nigro in Parte 1. notâs ad Epist. LXX & LXXI 1. pag. 189. & 196.

(b) Eas habes inferius num. CLXVI. pag. 73. datæque sunt 14. Calend. Maii.

(c) Vide Epist. CLVI. pag. 41.

EPISTOLA CLXII. (a)

PETRUS BEMBUS

Jac. Sadoleto Episc. Carpentoracensi
S. P. D. Carpent.

*Ejus librum de liberis recte instituendis sibi
missum atque a se diligenter lectum, magnopere
celebrat, cumque ut ad Hortensium ab-
solvendum, animum adjiciat iterum bor-
tatur.*

Librum de recte instituendis liberis tuum
a Reginaldo Polo mihi Venetiis reddi-
tum, legi magna cum voluptate. Cognovi
enim te in eo perscribendo, sane omnia præ-
stitisse summi & doctoris, & oratoris, &
philosophi hominis officia, atque partes.
Nam & in tenuibus præceptis, ut sunt multa
ætatis primæ temporis consentanea, amabili-
tatem, & in puerilibus diligentiam, in reli-
quis cum doctrinam, tum dignitatem, ita
tuis scriptis aspersisti, easque virtutes omni-
bus artis, & ingenii coloribus, atque luminibus
perpolitis reddidisti, nihil ut illis fieri possit
splendidius, probatius, consideratius. Multa
tum quidem de Græcis scriptoribus sumpisti,
quæ percommode in tuum migraverunt: sed
ea omnia tanto intervallo fecisti meliora, ut
jam non minus tua esse, quam illorum vi-
dean-

(a) Extat Epistolarum Bembi Familiarium lib. xij, Epist. 27.

deantur . De latinis perpauca . Neque enim erat præclarum quippiam fere quod sumeres , præter illa Terentiana , de quibus quidem aptissime meministi . Nam Petrum Paulum Vergerium (a) , qui eadem prope , qua tu , de re librum conscripsit , posthac qui legat , neminem futurum esse arbitror . Est enim nullo ordine , nulla propositione , nullis partibus , doctrina non multa , eloquentia , quam illa ætas tulit . Tuus vero ordo , tua rerum , quibus de rebus dicendum erat , capita , tum
eorum

(a) Alius est hic ab impio apostata Petro Paulo Vergerio juniore . Natus enim Justinopoli principe Istorum urbe , primum Venetiis , mox Patavii latinis Græcisque literis necnon Philosophiæ operam dedit , præceptoribus usus Ottonello Discalzio , Chrysolora , aliisque clarissimis viris , qui cum Francisco Petrarcha fuerant versati . A Francisco Zabarella qui Cardinalis postea factus est , in familiaritatem ac contubernium receptus , magnos optimi doctissimique illius viri studio in Juris utriusque scientia fecit progressus ; cum eoque semper conjunctissime vixit , tum Bononiæ in aula Joannis XXI. tum Florentiæ , tum Romæ , tum in Germania , quum illius a Secretis fuit , & Constantiensi Synodo interfuit . Obiit circa an. 1428 . Ejus scripta licet recensent Papadopolus Hist. Gymnas. Patav. Tom. 1. lib. 111. sect. 2. cap. 3. pag. 284. num. x. nullam tamen de hoc instituendorum liberorum opere mentionem habet . De quo hæc scribit Epistolarum lib. v. Bembus an. 1534. 1v. Id. Novembris ad juniorem illum Petrum Paulum Vergerium , qui tunc temporis apud Regem Romanorum Pontificis Internuntii munere fungebatur : „ Petri Pauli Vergerii majoris
„ tui de ingenuis moribus librum ad pueros regios eru-
„ diendos , Ubertino Carrario missum nuper legi . Cu-
„ jus oratio gravis & digna Philosopho , atque (ut in
„ illo seculo) pererudita , me magnopere delectavit &c.

eorum partes , ac sua facta loco repetitio ,
 quam prudenter , quam docte singula ? quan-
 to monitorum , & sententiarum , quanta ora-
 tionis cum dignitate ? Quam multa denique
 in humili , ac prope jejuno scriptionis argu-
 mento atque persona copiose , subtiliterque
 tractas : eaque complecteris , quæ maximam
 secum afferunt cum ubertatem , & varietatem ,
 tum vero etiam , atque in primis quidem gra-
 vitatem atque constantiam . Quid etiam per-
 petua tua illa , & continens , cum Paulo fra-
 tris tui filio , tecumque illius colloquutio
 quam opposita , quam suavis ? Itaque gratulor
 lucubratiunculæ isti tuæ : sic enim malo
 dicere , quam labori . Scio enim , quam fa-
 cile , quamque celeriter soleas conscribere :
 sed tamen quam nullus aliorum hominum in
 scribendo vel labor , vel mora consequi , &
 æquare possit ; eoque magis etiam gratulor ,
 quod quemadmodum ipse tuo in libro suavissi-
 me scripsisti , non sine Deorum immorta-
 lium fortasse numine , hunc te librum ante
 Hortensium confecisse : erit hoc illius ædifica-
 tionis quoddam quasi atrium , in quo se ap-
 parent ii , qui in intimos philosophiæ thalamos ,
 atque adyta erunt admittendi . Quare quod
 scribis in eo a me legendo libro opem te ex-
 pectare , non laudem , eaque de causa ante-
 quam ederes , ad me misisse , ut sublatis er-
 roribus , liber splendidior , & limatior pro-
 deat ; agnosco in eo & amorem summum erga
 me , & iudicium honestissimum de me tuum :
 quorum in altero , me non decipi ego certo
 scio : in altero , ipse ne decipiari , tua cau-
 tio est . Quanquam quæ dico , summa fide ,
 constantiaque dico , librum istum tuum ejus-
 modi

modi esse, singularem ut tibi cum doctrinæ, tum integritatis laudem apud omnes homines, omnemque posteritatem plane allaturus videatur. Feci tamen quod petiisti, notavi- que aliqua, quæ quanti facienda sint, statues ipse. Nam ego non tam quidem quod necesse esse ducerem, quam ut scires tuum me librum diligenter perlegisse, ea in pagellam contuli, quæ erit cum his literis. Quod autem scribis ut tuum librum mittam cum Herculi Gonzagæ (a), tum etiam Joanni Francisco Pico, si petierint, aut etiam aliis dem, si videbitur, describendum; ego vero exire illum in vulgus non patiar, quoad tu mihi rescripseris, velisne quid ejus immutari propter eos locos, de quibus in pagella scripsi ad te quid sentirem. Neque tamen non interea de eo doctorum judicia exquiram, ut postulas, daboque Lampridio legendum (b); cujus ego sensus atque judicium facio mehercule plurimi: est enim cum oratoriis in studiis sane frequens, tum in philosophia etiam frequentior, acri ipse præstantique ingenio, & doctrina prope singulari, cui recte permittas tua. Lazarus quidem noster librum etiam legit præbente me, dum Venetiis non bona valetudine uterer: quæ res fecit, ut tibi tardius rescriberem, quam volebam. Sed de tuo libro finem faciam scribendi, si unum prius addidero: me cum singulæ ejus partes libentissime tenuerunt (valde enim mihi probabantur) tum vero sum præmio illo tuo, librique ad Bel-
lajum

(a) Vide notas ad Epist. LXV. Par. I. pag. 180.

(b) De Lampridio vide que diximus in notis ad Epistolam CLIX. pag. 51.

lajum missione incredibiliter delectatus. Est enim rei toti ita conjuncta, ita decens, ita verbis illustribus declarata, ita etiam, quod caput est, & prudens, & gravis, ut omnino nihil supra. Redeo igitur ad illud, quod superius dixi, ut ibi de eo etiam, atque etiam gratuler. Confido enim ex illo non parum laudis, & gloriæ, tuæ pristinae dignitati, hominumque de tua doctrina, tuoque judicio, atque in primis probitate opinioni, quæ quidem certe maxima jampridem amplissimaque est, accessurum, Quod reliquum est, multa mecum Polus de te, de tuis scriptis, quæ habes nunc quidem in manibus, de Hortensio etiam tuo: de quo, deque Pauli epistolis interpretandis cum sermo esset inter nos, ut aiebat, institutus, quod tibi ille quærenti in utro potissimum scriptionis genere tuam tibi operam esse ponendam existimaret, in Paulo responderit, fane non probo. Confici enim illum abs te dialogum quamprimum, tua interesse valde puto. Nam quod magnam eis de libris priore confecto libro hominum expectationem excitasti, tot jam illam annos cum differas, neque expleas, magnum præsertim nactus ocium, vide, ne hoc aliquanto tibi minus concedatur, quam si nihil dum ejus confecisses, nihil abs te homines expectarent. Sed de eo tu videris. Polus quidem ipse Venetiis hyemem conficiet. Patavium deinde cogitat. Quo si veniet, erit mihi gratum, complectarque hominem omnibus officiis. Marcus Antonius Michael tibi salutem plurimam dicit. Tu mi optime optatissimeque Sadolente, etiam atque etiam vale. Septimo Cal. Novembr. M.D.XXXII. Patavio.

EPI-

EPISTOLA CLXIII.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACTEN.

Benedictio Accolto S.R.E. Cardinali
S. P. D. (a) Roman.*Ejus erga se humanitatem ac benevolentiam
laudat, deque Paulo nepote adjutore sibi in
Ecclesia Carpentoractensi adsciscendo agit.*

EGO humanitatis tuæ, & benevolentia
erga me uberes quotidie capio fructus:
velut ex his literis, quas proxime ad me ex
Joan. Piscia sermone misisti (b). Quam illæ
amanter scriptæ sunt! quam prolixo animo!
quam (ut ita loquar) pene etiam ardenter!
ut omnis tua in illis mihi gratificandi, & in
omnibus morem gerendi, voluntas se osten-
dit! Non possum tam loqui quam sentio:
sed certe, si ullo unquam tempore tuus ad-
versum me animus benevolus atque constans,
voluptati mihi fuit, his sum literis incredi-
biliter delectatus. E quibus illum tamen
fructum vel maximum cepi, quod meam er-
ga te benevolentiam, & singularem in omni
genere observantiam, tibi perspectam & co-
gnitam plane esse intelligo. Etsi enim per-
optatum mihi est, me abs te diligi, charum-
que haberi; illud tamen etiam optatius,
meam

(a) Vide adnotationes in Epist. xcv. pag. 281. Par. I.

(b) Accolti literæ, quibus huc Sadoletus respon-
det, omnino desiderantur.

meam voluntatem , pari in benevolentia vicissim tibi reddenda , tibi quoque esse probatam & gratam , de qua autor sum , ut omnia ex me summa tibi pollicearis , non fallam existimationem tuam . Non enim minor voluptas est probis & constantibus viris , amare , quam amari ; præsertim cum id jure fiat : sitque in eo judicii quædam etiam laus , non amoris solum , & studii significatio . Quod quoniam mihi in te contigit ; moriar , ni operam omnem dederò , ut quod te amo tantopere coloque non solum tuæ erga me benevolentiae relatum , sed tuis multis eximiisque virtutibus etiam tributum esse videatur . De Paulo quod me hortaris , ego jampridem istud ipsum commentor , ut eum mihi socium & adiutorem in hujus ecclesiæ custodia adsciscam : qui mihi postea successurus sit . Sed veritus sum usque adhuc ætatem ejus : nam de Pontificis quidem maximi voluntate erga me , & de tua ope atque opera mihi parata , non dubito . Nunc vero cum & annorum satis sit (agit enim ætatis quartum & vigesimum) & summum ejus ingenium , optimi mores , ac singularis vitæ modestia exornet ; mature jam id videor posse facere . In quo (ita Deum velim propitium) ut hoc meum de illo judicium , non tam consanguinitati , & generi , (quanquam ne id quidem non spectatum est) quam virtuti & meritis a me tribuitur . Sed de eo te ex aliis malo , quam ex me cognoscere . Illud quod mea valde interest , a te vehementer peto , ut cum nemine adhuc rem hanc communices , habeasque eam tecum occultam & tacitam , quoad paratis rebus , tua mihi opera & autoritas requiretur . Quod

confidis in republica meliora fore, quam quæ pertimueramus, utinam quidem ita sit. Ego quid dicam, aut quid expectem nescio: in summo timore versor: nihil parati ad succurrendum video, quod quidem validum firmumque sit. Fortunæ parum habeo fidei: nostris consiliis ut valeamus exopto. Sed hæc quoque, quando ea non sunt muneris nostri, Deo permittimus, qui unus omnia potest. Ego superioribus diebus, quanquam morbo gravi impeditus, ex quo jam tamen convalescere incipio, dedi ad te literas (a), quibus ad illas tuas respondebam, quæ uberissimæ atque ornatissimæ prid. Idus Decembris datæ (b), secundum multas & magnas amoris tui significationes, de Helveticis rebus me docebant. Quas quoniam vereor ne non tibi sint redditæ, eodem exemplo rescribi jussi, & ad te mitti: non ea me hercule gratia, quod illarum jacturam graviter ferendam putem: quippe quæ etiam scriptæ negligentius (ut ab ægroto sunt) sed ut perspiceres, nullum a me tuendi officii, neque amoris mei tibi declarandi locum prætermitti. Vale, Carpentoracii, V. Idus Martii, M. D. XXXII.

(a) Quas quidem literas haud reperies.

(b) Eas habes Par. I. ordine cxxxviii. pag. 458.

EPISTOLA CLXIV.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACTEN.

Benedicto Accolto S. R. E. Cardinali

S. P. D. (a) *Romam.**Didacum Mendozam nobilissimum Hispanum
adolefcentem ei magnopere commendat.*

CUM iter hac haberet Didacus Mendoza (b), qui tibi has literas reddidit; adolefscens summo quidem inter Hispanos gene-

(a) Consule notas in Epist. xcv. pag. 281. & 282. Partis primæ.

(b) Est hic est Didacus Hurtado de Mendoza, Eneci *Tendilla* Comitis, ejusdemque *Mondexarenfis* Marchionis, incliti Granatensis ultimi adversus Mauros belli ducis, & Joannæ Pacicæ filius. Fratres habuit Ludovicum majorem natu ac familiæ principem, Franciscum Giennensem Episcopum, Bernardinum triremium Hispanicarum Præfectum, Antoniumque utriusque Americæ proregem. Quum Granatæ ac Salamanticæ linguarum Latinæ, Græcæ, ac Arabicæ, nec non juris utriusque studiis operam dedisset, in Italiam venit, ut absolutam Philosophiæ atque artium optimarum scientiam sibi compararet. Neque solum eruditionis, sed & summæ in publicis muneribus obeundis prudentiæ, & bellica in re virtutis laude maxime floruit. Legationibus enim variis cum Venetiis, tum Tridenti in Synodo Œcumenica, (in qua orationem habuit) sub Paulo III. ac Romæ apud eundem Pontificem egregie perfunctus, magnum & scriptis, & rebus præclare gestis nomen sibi comparavit. Benedicto Accolto Cardinali subsequentibus temporibus.

genere & loco, & summa nobilitate; sed ingenio etiam & moribus, quam majorum suorum clarissimorum virorum splendore ornatio-
 tior: accidit, ut is mecum diem unum ef-
 set, atque in sermonibus (ut fit) percontanti
 mihi, quo, & cujus rei gratia hoc itineris
 suscepisset? Romam, inquit, ut bonarum ar-
 tium studiis ibi operam dem. Quæ cum re-
 sponsio mihi præter opinionem meam accidisset
 (non enim soliti sumus videre ex illis
 oris ad Urbem istius rei causa venientes) ad-
 miratus, perrexi interrogare reliqua. Tum
 ille mihi animum suum totum aperuit, ita
 inflammatum ad eas artes & literas, quas
 nos optimas appellamus, nihil ut feri posset
 ardentius. Hic jam non te puto expectare,
 dum exponam, quo statim benevolentiae stu-
 dio in illum accensus fuerim. Sum equidem
 semper propensus ad ejusmodi amicos omni
 mea comitate complectendos. Sed tamen ju-
 venem hunc intuens, amplissimis fortunis,
 nobilitate eximia, cognationibus maximis,
 patriam in qua prope dominaretur, & pena-
 tes suos relinquentem, peregrinantemque in
 alie-

poribus, valde familiariter usum fuisse, in suamque do-
 mum, quum Venetis moraretur, Card. ipsum Accoltum
 solitum fuisse secedere, patet ex quadam ad Accoltum Pauli
 Manutii Epistola, qua priorem partem Philosophiæ Cicero-
 nis ejusdem nomini inscribit. Huic Mendozae Ambrosius
 Morales *Antiquitates Hispaniæ* dedicavit, hominisque lau-
 des celebrat Lazarus Bonamicus in Epistola quadam me-
 rica, quæ extat in *Deliciis Poetarum Italorum*. Ejus opera
 recenset vir cl. Nicolaus Antonius in Biblioth. Scriptor.
 Hispan. tom. I. pag. 224.

alienas & remotas regiones, nullius rei cupiditatis, præterquam bonarum literarum causa: crede mihi, sum non mediocriter motus. Itaque tempus ejus confirmandi & cohortandi non omisi. Laudavi consilium: hortatus sum, ut magno animo incumberet in studia, ad summa contenderet: facile eum si aduiteretur, vel partes primas, vel proximas certe adepturum. Quod hoc majore cum spe faciebam, quod videbam eum sine monitore adhuc & magistro, sua ipsum sponte, solo naturæ bono, tantam jam adeptum judicandi facultatem, ut Ciceronis imprimis scripta in manibus haberet, iisque præcipue delectaretur. Sed cum ipse me rogasset, ut ad urbanum aliquem ex meis amicis hominem doctum literas darem, cujus ipse, ad Urbem cum venisset, familiaritate atque amicitia uti posset; occurristi tu continuo, vel ita doctus, ut excellens: vel ita amicus, ut tibi a me non fides solum in tuenda amicitia, sed observantia etiam debeatur. Itaque cum eo de te multa locutus sum: dixi quæ sentio: ostendi nusquam eo magis, quam apud te, voti sui futurum compotem, propterea quod domus tua talium virorum & præstantium ingeniorum conventu præcipue celebraretur. Annuit gaudens: seque ad te profecturum primo dixit. Qui cum hoc animo istuc veniat, ut tibi sit usu quam conjunctissimus, nihilque omnino aliud abs te præter benevolentiam tuam expetat; peto a te mi optime Accolte, ut hunc talem juvenem sic recipias in amicitiam tuam, ut omni ille tua humanitate, quæ profecto summa est,

EPISTOLÆ FAMILIARES. 71

est, ad arbitrium suum, & quandocunque illi fuerit commodum, perfruatur. Est omnino hoc tuum, & naturæ tuæ præstantis ac singularis, favere bonis ingeniis, eaque florentia atque honesta esse velle. Sed quod tua sponte faceres in complectendo atque extollendo hoc adolescente, ut mea quoque causa studiose magis & significantius facias, id ego te etiam atque etiam rogo, imprimisque ut illi eruditorum hominum benevolentiam concilies, quorum frequentia & copia semper abundat domus tua. Quod cum feceris, nam facturum non dubito, videor tibi posse polliceri, tantam te ex adolescentis nobilissimi atque optimi necessitudine, observantia, familiaritate, voluptatem esse capturum, ut in quo melius tuam liberalitatem comitatemque adhibeas, non sæpe sis reperi-
turus. Vale, Carpentoracti, XI. Calend. Junii, M. D. XXXII.

EPISTOLA CLXV.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACT.

Joanni Bellajo S. R. E. Cardinali (a)
S. P. D. *Parif.*

*Pro collatis in Paulum fratris patruelis filium
officiis gratias agit, seque in Commentariis
in Epistolam Pauli ad Romanos conficiendis
versari narrat.*

CUM adventus Pauli summa me lætitia
affecit, propterea quod paterna illum
jamdudum charitate complexus, ejus inge-
nio, probitate, modestia, sic delector, -ut
omnia quæ parentibus a bene moratis liberis
jucunda accidere solent, ab illo mihi acci-
dant; tum vero cumulatus sum maximo gau-
dio, cum de tua erga me atque illum volun-
tate, deque omnibus officiis quæ mihi ab-
senti in illo præstitisti, ipsius testimonio &
verbis sum edoctus. Quæ quidem non solum
illo exponente cognita mihi sunt, sed tuis
etiam humanissimis & elegantissimis literis
confirmata. Ego vero (sic tua & mea salus
perpetuo, mi Bellai, Deo cordi sit) ut istum
animum tuum erga nos, amorem, studium,
omnibus fortunæ præmiis & honoribus ante-
pono. Non enim quicquam duco in rebus hu-
manis esse optabilius, quam diligi ab his,
qui

(a) Vide quæ de Card. Bellajo, deque Langro ejus
fratre diximus in notis ad Epist. CLXV. pag. 1. & CLXVI.
pag. 5.

qui propter virtutem & nobilitatem, dignissimi ipsi sunt ab omnibus qui diligantur. Quod quando mihi in te contigit, & tibi qui es mihi charissimus, ego quoque vicissim (ut video) non inamabilis sum; & mihi ipse gratulor, & tibi gratias ago. Quod nobis tuam opem & operam paratam defers, si quid mihi, vel Paulo istic fuerit opus, ego promissionem tuam neque contemno, & tamen istam tuam voluntatem omnium promissionum exitu habeo chariorem. Te enim ipsum potius expeto eximiumque in te bonum, & in Langeo fratre tuo mihi constitutum est: quos habeo ambos, quibus non benevolentia solum, sed vero etiam iudicio sim amicissimus. Quod quidem latius etiam manat, & in illum fratrem vestrum, qui Lutetiæ in senatum est cooptatus, & in universam domum familiamque vestram. E qua cum videam qui exoriantur viri, quibus ingenii & animi ornamentis præditi, de generis vestri indole ac disciplina id statuo quod necesse est, esse illam in laude virtutis raram, in exemplo prope admirabilem. Quid enim vestra ista comitate, & in obsequendi studio, diligentia, sedulitateque spectatius? Sed hæc, quæ maiorem copiam orationis desiderant, in aliud tempus differenda sunt. Regi isti maximo, ac præstantissimo, ego jampridem omni observantia & amore me addixi; cum aliis quidem etiam de causis, vel quod ita debeo (sum etenim illius juri potestatique subiectus) vel quod ipse humanitate, beneficentia, magnitudine animi, omnium cultum amoremque demeretur. Verum illa tamen præcipue me induxit ratio, quod ipsius animum propen-

sum erga bonas literas, dignum esse arbitror, cui ab eisdem literis & artibus quas amat, bonos & gratia referatur. Quarum ille artium causa cum mihi nonnihil de sua benevolentia impartiat, ut & tu scribis, & ipse multis indiciis cognovi; enitar atque contendam, quoad efficere potero, ut tanti Regis nomen per me quoque propagetur in posteritatem. Omnino opus habeo in manibus unum omnium difficillimum: de quo (ut video) ex Pauli sermonibus satis cognosti. Sed tamen in maximis conflictationibus altissimarum questionum, dabo operam, ut meæ diligentiae ac laboris fructus aliquis appareat: etsi, quod mihi per quam cecidit incommode, quatuor jam mensibus valetudine adversa ab illo opere & cura fui distractus. Sed & ego incipio ex morbo recreari, & te, depulso morbi periculo, tuam pristinam valetudinem recuperasse, vehementer lætor: neque me meam sperare propinquam jam salutem, quam te tuam adeptum esse jucundius mihi est. Verum de his hæcenus. Ego & tibi & Langeo fratri tuo pro vestris singularibus officiis maximas gratias ago: & par vobis studium, similemque voluntatem polliceor. Quod autem est fidelis veræque amicitiae proprium, ut nunquam vestrorum exeat mihi ex animo memoria meritorum; id ita præstabo, ut vos nobis ejusmodi studia amorisque indicia tribuisse ne unquam poeniteat. Valete, Carpentoracti, X. Calend. April. M. D. XXXII.

EPISTOLA CLXVI.

HIERONYMUS NIGER

Jac. Sadoleto Episc. Carpentoract.

S. P. D. Carpentoracte.

Prolatis causis, quibus tamdiu intermiserit officium literarum, de suo ab Urbe discessu eum certiores facit, rationesque reddit, ob quas Patavium redire cogatur.

ET si pudet me post diuturnam cessationem nunc ad te scribere; tamen non dubito, quin pro tua in amore constantia, meæ (si qua fuit) negligentiae benignus interpret sis futurus; præsertim cum nihil esset privati quod scriberem, publica vero omnia copiose ab aliis ad te rescribi non ignorarem. Nunc autem cum decreverim ex urbe discedere; te, quem omnium consiliorum meorum non modo conscium, sed autorem etiam semper esse volui, fas est professionis meæ causas rationesque cognoscere. Nec vereor, ne non consilium tibi probetur meum: qui me semper non solum monitis, verum etiam exemplo ad quietem & otium invitatis: quique ex veteri meo instituto intelligas, me non opum, aut honorum cupiditate, sed officio ac benevolentia ad urbem fuisse revocatum. Cui quidem officio ac studio cum jam satis factum a me fuerit, viderer plane desipere, nisi quod reliquum est ætatis, mihi ipsi, hoc est meis studiis darem. Quamobrem constitutum habeo ad Calendas Majas Patavium proficisci,

naſtus opportunitatem , quod eodem tempore Cornelius meus Brixianorum Pontifex (a) exire in provinciam ſuam conſtituit . Erit autem otium illud meum , tui iſtius veri ac ſolidi otii ſimulacrum quoddam : quod tu in oris iſtis pacatiſſimis , omni vacuus moleſtia , cœleſtem pene in terris vitam agis ; mihi multa maximo futura impedimento ſunt . Mitto rei familiaris anguſtias , quam etſi contemſi ſemper , tamen labores mei atque officia paulo æquiores facere debuiffent . In quo mihi temporum iniquitas eſt accuſanda : ne quid in eos gravius dicam , quæ ea ſe ratione poſſe me perpetuis laboribus implicare , atque ab otio ad ambitionem tranſferre cogitarunt . Quod me vehementer urget , imprimis eſt rei domesticæ cura . Vivit enim adhuc quidem pater , ſed extrema jam ætate : ſorores habeo domi nobiles : fratres extincti ſunt omnes , præter eum , quem jamdiu in Cyprio inſula degentem , noſtri oblitum , recte poſſumus inter mortuos connumerare . Itaque mihi uni apprime ad otium & tranquillitatem nato , quique ad hoc tempus in aliorum

(a) Andream heic fortasse Cornelium innuit , qui viginti tres tantum natus annos , menſe Martio an. 1532. quo hæc Epistoſa ſcripta eſt , Brixienſem Eccleſiam perpetuo regendam ſuſcepit ; ex *reſignatione* , ut dicitur , Franciſci patruſi Cardinalis , cui anno præcedenti 1531. a Clemente VII. tradita fuerat . Ceterum Andreas iſte primum Apoſtolicæ Cameræ clericus , poſtea S. R. E. Cardinalis a Paulo III. an. 1544. factus eſt , ac Romæ 11. Kal. Februarii an. 1551. immaturam mortem obiit . Vid. Ciaccon. tom. 111. & Ughellium tom. IV. col. 762. .

rum sedulitate ac diligentia conquievi, gravissimum jam onus gubernandæ familiæ subeundum est: spesque illa mea tecum vivendi, quod maxime optabam, in aliud tempus rejicienda. Sunt hæc quidem magna incommoda, & a meo valde aliena constituto, Sed ea omnia veræ laudis atque virtutis amor faciet leviora. Quin major mihi proposita est gloria, si tot circumfusus molestiis, in eum locum pervenero, in quem multi abundantes otio, atque fortunis, pervenire minime potuerunt. Quod an aliquando assecuturus sim, haud satis compertum habeo. Enitar certe, Deo hominibusque bene juvantibus. Proficiscar enim eo, ubi licebit veterum amicorum, doctissimorumque virorum perfrui consuetudine. Quæ quanti in studiis nostris momenti sit, tu maxime omnium nosti. Habebimus illic Bembum, Lazarum (a), Lampridium (b), Pierium (c), bone Deus, quo judicio, qua

D 3

cru-

(a) Lazarum Bonamicum, de quo in notis ad Epistolam LXVI. Par. I. pag. 174.

(b) Lampridium Cremonensem, de quo in adnotationibus ad Epistolam CLIX. pag. 51.

(c) Est hic Joannes Pierius Valerianus Bolzanus ob præclara edita ingenii monumenta inter egregios sæculi XVI. scriptores merito adnumerandus. Belluni natus an. 1477. & Patavii ac Florentiæ latinis græcisque literis adprime imbutus, Julio II. Pont. Romam venit, accersitus a Joanne Mediceo Cardinali. Eo ad summum Pontificatum eveſto, inter præcipuos aulicos est cooptatus. Postea a Clemente VII. Prothonotariorum Collegio adscriptus, & ad gravissima negotia adhibitus, multa in Romanæ urbis direptione misera atque atrocita pertulit. Tandem aulæ ac honorum pertæsus, secessit

Pag

eruditione homines ! Nec dubitamus , quin & alios in dies habituri simus , pertæfos rerum urbanarum , atque hujus urbis miserrimi status . Tu vero velim , qua consuesti fide ac religione , nostram inter nos amicitiam tuearis . Et quemadmodum ego te semper absentem oculis atque animo requiram , ita tu benevolentia in te meæ memoriam apud te interire ne patiaris . Quod equidem adscribo , non ut timens , sed ut amans . Literas tuas ad Petrum Bembum (a), quas mihi dedit Antonius , reddam diligenter ; multamque illi , ac cæteris amicis salutem dicam tuis verbis . Illic otiosus plura ad te , literasque ad Antonium , aut Binum mittam . Idem ipse si facies , erit mihi quam gratissimum , atque ut facias oro . Vale omnium qui sunt , qui fuerunt , qui futuri sunt beatissime . Valere etiam volo Paulum , a quo literas accipere opto . Romæ , IV. Calend. Maji , M. D. XXXII.

Patavium, eaque in urbe anno 1558. octogenarius e vita discessit . Multa & soluta & vincta numeris oratione conscripsit , atque ab omnibus claris viris & probatus & laudatus est . Vid. Nic. Papadopolum in Hyft. Gymnas. Patavini Tom. II. lib. 2. cap. XIX. num. LXXXIII. p. 207.

(a) Datas scilicet v. Idus Martias . Eas habes superius num. CLVIII. pag. 45.

EPISTOLA CLXVII.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACTEN.

Joanni Matthæo Giberto Episc. Veronæ
S. P. D. (a) Veronam.

*De Græcis quibusdam auctoribus sibi missis,
ei gratias agit, hominemque ad reliquos in
lucem edendos hortatur.*

Libros tuos accepi una cum literis: quorum
utrum fuerit mihi gratius, constituere
fatis non possum. Nam & literæ tuæ benevo-
lentiam, qua me complecteris, mihi decla-
rarunt, & libri virtutem animi tui, illam
ipsam pristinam, quam ego antea in te cogno-
vi: per quam tu ad illustrandas, & in hono-
rem provehendas optimas arteis semper fuisti
propensus. Ac reliqua quidem duo volumina
Damasceni & Euthymii mihi grata; illud ve-
ro in Pauli Epistolas Chrysostomi peropta-
tum etiam fuit (b). Quid enim mihi accide-
re potuit optatius, & rationibus meis magis
accommodatum, quam cum in eadem me

D 4

211 exer-

(a) Vide quæ de Giberto diximus in notis ad Epi-
istolam LXV. Par. I. pag. 170.

(b) Hinc Erasmus ad Polum scribens anno 1537.
xxv. Augusti. „ Biennium est (inquit) quod totus Chri-
„ stomus Græcus promittitur nobis a Verona, idque
„ authore Matthæo Giberto quondam Pontificis Data-
„ rio; nunc Episcopo Veronensi, sed nihil adhuc pro-
„ dire video „.

exerceam palæstra, in qua tantus vir tanto-
 pere insudavit, habere me cum & monitorem,
 & magistrum, cujus doctrinæ & autoritatis
 neminem possit pœnitere? Qui cum in omni-
 bus operibus suis, quæ multa sunt, vel pene
 dicam innumerabilia, & fluens semper sit;
 & dulcis, & sine labore cultus, sine delicia-
 rum suspicione nitidus; tum vero in hoc ope-
 re ad ea ornamenta orationis, quæ dixi, ne-
 scio quid plus gravitatis addidisse mihi visus
 est. Cui ego palmam in intelligendis, ac enu-
 cleandis scripturis sanctis, sine ulla dubita-
 tione tribuo. Proximus huic mea sententia
 Augustinus: non ille quidem ingenio minor,
 nec ad scrutandum atque ad exponendum mi-
 nus diligens. Sed Græcæ linguæ ignoratio,
 qua imperfecta Augustinus utebatur, vim in
 eo maximi ingenii, tanquam virgultis & ve-
 pribus impeditam aliquoties detinuit. Habeo
 igitur tibi, atque ago, pro isto tuo munere,
 & animo erga me, maximas gratias: In quo
 enim me hortaris, ut in hæc præclara studia
 incumbam, benevolentiam tuam mihi osten-
 dis, in quo vero opitulare, etiam liberalitatem.
 Ego vero magno animo operam do, ut quod
 opus inchoaveram, id ad exitum perducatur.
 Sed totis his quatuor mensibus valetudine ad-
 versa a scribendo fui retardatus. Nunc valetu-
 dine recuperata, non committam ut ullum mihi
 tempus vacuum a literis prætereat. Quod te
 multa deterreant, quo minus susceptam istam
 provinciam optimorum autorum in lucem
 edeudorum sustinere posse confidas; ego rem
 totam tuo judicio examinandam relinquo.
 Illud tamen confirmo, nihil fieri posse præ-
 cla-

EPISTOLÆ FAMILIARES. 81

clarius, neque tuo nomini honorificentius. Meas epistolas tibi semper gratas accidere lætor; daboque operam posthac, ut & ad te sæpius, & liberiore animo scribam. Vale, & nos dilige. Carpentoracti, III. Nonas Maii, M. D. XXXII.

EPISTOLA CLXVIII. (a)

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACT.

Joan. Matthæo Giberto Episc. Veronæ
S. P. D. Veronam:

Reginaldi Poli, qui in Italiam rediturus ad eum diverterat, laudes multis verbis celebrat.

Reginaldus Polus ea virtute, nobilitate; & doctrina vir, qua tu optime nosti, cum reverteretur in Italiam, pristinas (ut ego sentio) consuetudines doctorum hominum, & tuum imprimis conspectum appetens, ad me divertit, ostenditque mihi eas literas, quas tu ad illum sane quam amice, eleganterque scripseras. In quibus erat quoque mentio mei & honorifica, & multa, quæ cum judicium tuum de me, tum multum magis studium benevolentiamque declararet. Ego vero, & si subito pene adventu illius, ac festinatione discedendi occupatus, nec temporis satis ad scribendum, nec animi habere

D 5

(a) Consule quæ de rebus in hac Epistola comprehensis habet Eminentiss. Quirinus in Diat. ad Tom. 3. Epistolæ. ejusd. Poli cap. 14. pag. 275.

32 JACOBI SADOLETI

bere poteram; tamen putavi esse nefas; illum ad te siue meis literis accedere. Itaque has continuo exaravi: non tam ut gratias tibi agerem, quod me assidue in memoria haberes, (etsi illæ quoque jure optimo tibi a me debentur) quam ut indicarem tibi, summam me ex illis ipsis literis tuis cepisse voluptatem, quod me abs te intelligam amari. Quanquam hoc quidem minime novum mihi accidit, sed ejus tum semper jucunda est commemoratio. In quo te arbitror existimare, me non posteriores in te amando ferre partes. Verum harum rerum affirmatio jam toties iterata inter nos, minus fortasse in hoc tempore necessaria est. Illud quod te magis avere scire puto, quibus ego nunc in studiis verfer videlicet, quid mihi habeam propositum, ipse Reginaldus tibi exponere poterit, qui exiguum hoc tempus, quod mecum fuit, totum posuit in inquirendo, percontando, quæ mea studendi, aut scribendi ratio, qui animus, quod consilium esset. Cui ego plane omnium mearum actionum cogitationumque rationem reddidi. Sed quod mihi in eo magnæ voluptati fuit, videor cognosse in illo, cum summum ingenium, & excellentem in Græcis Latinisque scientiam: tum vero summam in moribus & congressu, elegantiam, atque humanitatem. Quem hoc etiam nomine pluris facio, quod intellexi te ab eo incredibiliter amari: usque eo ille de te, & de tuis rebus omnibus & amanter, & honorifice semper loquitur. Eum igitur habebis tu scilicet, nosque in desiderio manebimus & ipsius, & tui, & aliorum multorum, quorum familiaritas & amicitia, mihi

& or

EPISTOLÆ EAMILIAR ES. 83

& ornamento erat, & solatio. Sed hoc feremus, ut poterimus. Illud tibi de nobis persuasum esse volumus, vivere apud nos perpetuo & memoriam & benevolentiam tui, deque tua mutua erga nos voluntate nobis vicissim exploratum esse. Tu ut studia ea urgeas, quæ præclara & eximia maximo animo es aggressus, valetudinique servias valde te & hortor, & rogo: nihil est quod majus, aut accommodatius ad beatam vitam facere possis. Vale, III. Nonas Septembris, M. D. XXXII.

EPISTOLA CLXIX.

JACOBUS SADOLETUS EPISC. CARPENT.

Bonifacio Amerbachio Basileensi

S. P. D. (a) Basileam:

Ejus de cæna Domini sententiam laudat, deque Erasmo nonnulla habet.

NOlo te vereri, mi Amerbachii, ne tuæ literæ mihi aut intemptivæ unquam, aut minus gratae sint, cum eas ego libentissime legam, tuamque in illis bene cognitam mihi modestiam semper mihi intueri videar. Quamobrem nulla te a scribendo eiusmodi suspicio retrahat, dum id tibi commodum alioquin sit, semperque ita existimes, te

D 6

mihî

(a) Fuit hic publicus Basileæ Juris professor, plura resque ad eum extant Erasmi literæ.

mihi quoties scribis, toties rem gratam facere. Tuam de cœna Domini sententiam, & cognosse mihi jucundum fuit, & eandem ego vehementissime probo, illudque præterea adjungo, tot seculorum perpetuam consuetudinem a communi Ecclesia usurpatam, non sine approbatione Spiritus sancti tantum roboris habere potuisse; cum præsertim tot ex illo numero sanctissimi viri extiterint, qui gratiam suam & amicitiam cum Deo miris rebus & multis ita declararint, ut dubium de eo esse non posset. Qui certe impii nefarii-que fuissent, & ab Deo penitus alieni, si panem pro Christi corpore, & rem prophanam pro rerum omnium effectore sumpsissent sibi adorandam atque colendam. Quibus ipse Oecolampadius profecto nec sanctitate, nec doctrina fuit par. Atque is antequam excederet e vita, cum audisset parteis suas, hoc est, eorum, qui impie de sacramento corporis Christi sentiebant adverso prælio afflictas, quod prælium non humana vi, sed numine omnipotentis Dei confectum esse constaret; si conversus est ad meliorem mentem, ejus doleo morte: doctus enim sane vir, & bonis literis apprime erat ornatus, etsi ego nunquam illi magnam eruditionem in Theologia tribui. Sin autem adversus Deum perstitit contumax, equidem nunquam cujusquam malo lætabor; verum non inique animo feram, sementem tantæ pravitatis e medio sublata esse. Utinam isti civitati, & civibus in ea omnibus, rectus infideat in fide Catholica sensus: quorum ego alteri, propter nomen & nobilitatem urbis, alteris ex pietate & charitateque Christiana valde amicus sum.

Qui

Qui si me audire volent, quod illis tu meis verbis (si videbitur, & si occasio dabitur) licebit dicas, majorum suorum potius in tuenda vera religione Christi laudem, quam temere novantium res bene constitutas infamiam, pergent imitari. Opera quæ scribis Erasmi valde avide expecto, nec dubito cæteris futura similia: hoc est, plena doctrinæ & ubertatis. Quod mihi Basilius tantus autor fuerit inscriptus (a), habeo equidem magnam vobis gratiam: sed tamen alius erat quærendus potior, qui tali munere honestaretur: nam ego ingenue loquor, non hujus mihi dignitatis conscius sum. Tuam tamen, & Erasmi mei benevolentiam agnosco, eamque gratissimam habeo, quam ego pari compenso voluntate. Carpentoracti, VIII. Idus Maii, M. D. XXXII.

(a) Vide Erasmi ad Sadoletum Epistolam, quæ est ordine CXLVIII, pag. 11.

EPISTOLA CLXX.

JACOBUS SADOLETUS EPISC. CARPENT.

Germano Brixio S.P.D. (a) *Parisi.**Ejus litteris officiose respondet, suamque erga illum benevolentiam testatur.*

Superioribus diebus, cum per incertos tabellarios literas a te accepissem (b), in quibus neque locus unde illæ datæ, neque dies erat ascripta, etsi ex orationis tuæ stylistique elegantia, tum etiam amoris significatione adversum me, non mediocrem cepi voluptatem; tamen diu suspenso animo fui, quidnam mihi in tali re faciendum esset, cum ad rescribendum quidem officium me impeli-

(a) Ad ea quæ de Germano Brixio diximus Parte I. in notis ad Epist. cxxiii. pag. 378. addendum, illum *Elemosynarium* quoque Regis Galliarum extitisse, ut patet ex quibusdam illius lucubrationibus Parisiis editis in quarto, an. 1531. apud Christianum Wechelum hoc tit. *Germanii Brixii Altissiodorensis Elemosynarii Regii gratulatoria quatuor ad totidem viros clarissimos. Ejusdem Epistolarum quatuor ad totidem viros doctissimos. Ejusdem versus aliquot ad Franciscum Galliarum regem.* Non minus autem latinis, quam Græcis literis Brixius fuit instructus. Transtulit enim, teste Jovio in Elog. num. cxl. e Græco, uti *Lascaris* alumnum decebat, ex *Chrysostomo Babylæ vitam*, & libros septem de *Sacerdotio puritate sermonis minime contemnendos.*

(b) Extant Brixii ad Sadoletum literæ Par. I. p. 378. n. cxxiii. An ad eas hisce respondeat Sadol. incertum.

pelleret: quo autem, aut per quem literas
 ad te darem, nullum consilium capere sat cer-
 tum possem. Post vero diligentius mecum me-
 ditatus, & illam faciens conjecturam, tales
 viros, qualis es tu, Lutetiæ Parrhisiorum
 libentius sæpiusque commorari: propterea
 quod illa civitas amplissimum est doctorum
 hominum domicilium, literas eo misi: ubi
 si te illæ reperissent, esset & officio meo, &
 animo satisfactum; sin minns ibi te offendis-
 sent, meque in eo opinio mea & conjecturæ
 ratio frustrata esset; per Budæum (a) tamen
 ad te, ubicunque esses, mitterentur. Cui ho-
 mini doctissimo atque optimo, tu simili vir-
 tute & doctrina præditus, incognitus certe
 esse non potes. Verum quod mihi in literis
 tuis gratularis, quod me, quem diu ante
 mortuum existimasses, repente non modo vi-
 vere, verum etiam dignitate atque honore
 auctum esse audisses, gratulatio tua, ut quæ
 ab optimo proficiscitur animo, sane mihi pro-
 bata est. Sed tu si unam illam esse mortem,
 arbitraris, qua quis naturæ & mortalitatis
 conditioni satisfacit; plane nondum mortuus
 sum, neque supremum fati diem adhuc ex-
 cutus. Si vero graviolem & veriolem putas
 mortem, cum quis cogitur alieno vivere ar-
 bitrio, non suo; sane & mortuus fui, & re-
 vixi, posteaquam in hunc portum otii & tran-
 quillitatis sum pervectus. Scito enim, me
 his quinque annis, posteaquam videlicet Ro-
 manis relictis rebus, in meam Ecclesiasticam
 provinciam me contuli, solis gustasse qui sint fru-

(a) Vide quem de Budæo habet Jovius in Elog. Do-
 ctorum viror. n. xcvi. & notas in Ep. xv. p. 49. Par. I.

fructus veræ vitæ, nihilque expertum fuisse postea quod pœnitendum mihi esset. Quare tu si *pervenis* gratularis mihi, habes lætandi de amico & gratulandi causam. Sin autem vulgari consuetudine verbi locutus es; en tibi amantissimum tui hominem non modo non mortuum, sed viventem nunc quidem beātius quam antea: cui ista ipsa dignitatis accessio, qua te gaudere dicis, utinam illa non magis oneri, quam honori esset. Sed tamen quoniam divino numine in hoc loco positi, & in hoc honoris gradu locati sumus; demus operam, quoad possumus, ut nostra eidem Deo & opera parata sit, & voluntas. De te autem ipso, mi Brixii, quando ex eorum hominum numero es, quos ego colere & complecti studiose soleo, dedisti mihi per literas tuæ & doctrinæ & humanitatis specimen; sic me existimare puta, te esse dignissimum, quem omnes qui bonas artes sectamur, in oculis assidue feramus, nihilque vicissim accidere mihi posse tua erga me benevolentia gratius. Quæ quoniam (ut scribis) a te suscepta jam diu est, ex quo me scilicet primum Romæ cognovisti; peto a te majorem in modum, ut & veterem illam renovare, & si est augendi locus, etiam augere & amplificare eam velis. In quo tibi polliceor, me curaturum, ut in nullo amicitiae officio, nec in voluntatis studio me vincas. Vale, Carpentoracii, x. Cal. Julii, M. D. XXXII.

EPISTOLA CLXXI.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACTEN.

Joanni Lotharingio S. R. E. Cardinali (a)
S. P. D. *Parisi.*

*Gratias agit pro officiis in Paulum fratris patrue-
lilis filium collatis.*

NON me fefellit, non minus esse in te humanitatis, quam nobilitatis. Præclara omnino ingenia, quæ hanc laudem consecantur, ut non plus patiantur in se ornamentorum & dignitatis a fortuna esse, quam a virtute: idque ego in te satis antea noveram. Sed tamen Paulus ad nos reversus, ea mihi de te narravit, hisque verbis animi tui egregias virtutes atque laudes est persecutus, ut ad summam meam tuæ liberalitatis & humanitatis opinionem addi jam nihil posse videatur. Equidem quod me habiturus esses in memoria, quod Paulo ipsi nullo loco defuturus, & speravi antea, & nunc re expertus sum. Sed quod tam studiose, tamque amanter id esses facturus, vincit in hoc (ut verum fatear) tua excellens bonitas expectationem meam. Itaque quomodo tibi agam gratias nescio: cuperem equidem referre & dignas, & debitas. Sed hoc etiam fuerit præstantis animi tui, scire promereri de altero, quantum

(a) Vide quæ de Card. Lotharingio diximus in notis ad Epist. cxlviii. Par. 2. pag. 8.

tum tibi reddi non possit . Ego vero non tam fortunæ , neque opum præmiis & honoribus , quam ista comitate naturæ , & significatione amoris sic obligor , ut nullum sit vinculum ad me devinciendum potentius . Quo quando jam tibi ita obstrictus sum , ut solvi eo amplius nec possim , nec velim ; sic debes de me existimare , nullius tibi animum , nullius studium , nullius observantiam æque esse paratam , ut meam . Et quoniam in gratia referenda nihil tibi possum de me polliceri , quod copiarum & opum sit , quibus tu pro tua & majorum tuorum amplitudine ac dignitate honestissime abundas , ego minus etiam quam mediocribus contentus vivo ; id quod in me est , quoque solent viri magni , & præcellentes , ab amicis tenuioribus contenti esse , polliceor tibi & recipio , si mea digna fuerint studia quorum testimonio virtuti honos habeatur , gratiam me tibi aliquam in illis , & veri amici fidem operamque navaturum . Parvum hoc quidem , & cujus pene me pudeat . Sed tu , qua magnitudine animi nostram spem de te tuis officiis superasti , eadem summam in nobis voluntatem referendæ gratiæ pro relata gratia accipies . Vale patrone noster , & nos tui studiosissimos tuo patrocínio semper tuere .
Carpentoracii , XVII. Calendas Septembris ,
M. D. XXXII.

EPISTOLA CLXXII.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACT.

N. Acromontio S. R. E. Cardinali (a)
S. P. D. *Parisi.**Idem argumentum.*

Paulus meus, qui istuc ad salutandum maximum istum Regem meo jussu accesserat, in reditu suo ad nos, de tua virtute, prudentia, auctoritate multa mihi narravit: illudque addidit, singularem tuam quandam erga se & eximiam humanitatem in omnibus rebus se expertum fuisse: prætereaque cognovisse pluribus signis atque indiciis me ipsum quoque tibi esse cordi: paratamque esse, si quid incidat ut opus sit, & operam mihi & benevolentiam tuam. Quæ ego ita accipio, ut ad agendas tibi meritas gratias, animi quidem multum, facultatis autem parum habere mihi videar. Talis enim viri neque testi-
monio

(a) Est hic Gabriel de Grandmont seu de Acromonte nobilis Gallus, Rogerii Senescalli Aquitanici, & Clarae, seu Eleonora de Grandmont filius, qui post obitum supplicum libellorum præfecturam in regia Francisci I. initaque pro eo in Gallia, atque in Hispania Legationes, anno 1530. dum Romæ Regii Oratoris munere fungeretur, a Clemente VII. Pont. Max. ejusdem Francisci rogatu, in sacrum purpuratorum Patrum senatum est cooptatus. Obiit in castro de Abalme non longe a Tolosa an. 1534. Vid. Ciaccon. tom. 3. col. 519.

monio ornatius quicquam , neque amicitia fieri potest optabilius . Sed ego , etsi tuæ amplificatio dignitatis in ea incidit tempora , quibus ego ab urbe abfui ; nominis tamen tui studio quodam etiam antea tenebar , quod non pauca de te , & de virtutibus tuis audieram , quæ nunc quidem apud me expressiora facta sunt , postquam tua hac recente humanitate , tanquam quodam adhibito lumine , apertius nobis sunt demonstrata . Ac quod ad gratulandum tuæ dignitati pertinet ; non te arbitror dubitare , quin mihi sit honos tuus charissimus , & amplitudo præcipue grata : cum tu præsertim istam ipsam dignitatem meritis ante sis , quam obtinueris . In quo magis gratulandum mihi videtur , quod tu non minus splendoris ipsi honori afferas , quam honos tibi . Sed tamen spectatam virtutem his etiam insigniri fortunæ ornamentis optandum est ; quod ego in aliis facio & semper feci magis , quam in me ipso . Nam cum cæteris qui bene essent meriti , omnia bonorum insignia semper optaverim , mihi hanc delegi & fortunarum & vitæ mediocritatem , in qua beata præcipue vita consistit , atque hoc animo ac iudicio ex urbe Roma egressus , tanquam e magno mari , in hunc exiguum quidem , sed tamen tutum & tranquillum portum , me contuli , in quo sic vivo contentus , nullius fortunam ut anteponam meæ . Quamquam hoc fortasse humilis animi sit , illud ampli & magni virtutem æquare honoribus , quod in te factum esse , mihi summæ voluptati est . Quare & honori tuo gratulor , & voluntati erga me maximas gratias ago : tibi vicissim pollicens , si quid acciderit , in quo mea tibi
obser-

EPISTOLÆ FAMILIARES. 93

observantia & opera alicui posset esse voluptati (nam commodo aut ornamento non auisim dicere) me sic amore & studio & vigilantia esse enixurum, ut tibi facile pateat, te in homines non ingratos tua & officia & benevolentia indicia contulisse. Vale, Carpentoracti, XVII. Cal. Septembris, M. D. XXXII.

EPISTOLA CLXXIII.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACTEN.

Antonio Prato S. R. E. Cardinali (a)
S. P. D. Parif.

Idem argumentum; additis nonnullis de Comment. in Pauli Epistolam ad Romanos.

QUÆ tua fuerit humanitas in excipiendo Paulo meo, cum is salutatum ad te meis verbis venisset; quanta declaratio ejus benevolentia, quam erga me susceptam habes, eo referente narranteque cognovi. Pro qua, quid ego tibi dicam? Habere me gratiam tibi? habeo equidem. Sed quid istud est, tantis jam a te beneficiis acceptis? An me relaturum eam aliquando? Quis audeat hoc loqui? aut quis non intelligat, sicut ad solis lumen lychni igniculum, sic ad virtutem, ad amplitudinem, ad auctoritatem tuam, meas omnes fortunas nullius esse

(a) De Prato vide notas in Epist. LXXXIV. pag. 237. Part. I.

esse momenti? Sed ne ego plane ingratus sim, si non agnoscam, & cui, & quantum debeam, audebo nimirum agere tibi gratias, atque eas quidem quantas possum maximas: te vehementer deprecans, ut tua illa præstans atque eximia erga me humanitas, qua me tibi in perpetuum obstrinxisti, hoc etiam addat ad reliqua plurima beneficia cumuli, aut meam hanc gratiarum actionem in bonam partem accipiat, meumque memorem, & gratum animum approbet, etiam si pares meæ voluntati effectus non sequantur. Id quod me a sapientia, & ab animi tui æquitate spero jam impetrasse. Ego hoc tempore versor in opere omnium difficillimo, ut divi Pauli epistolam interpreter ad Romanos. Cujus operis cum primum quoque librum confecissem (nam in tres libros tota divisa commentatio est) forte iter hac habuit amplissimus vir Collega tuus Franciscus Turnonius (a), cognitaque meorum studiorum ratione, cum me multum ut perseverarem hortatus est, tum illud petiit, ut simul atque hunc primum perfecissem librum, ad eum statim mitterem: quod idem postea per literas non destitit postulare. Id ego nunc feci, misique ipsum volumen, examinandum omnium doctorum judicio, qui modo æquitatem animi cum doctrina habeant conjunctam. Nam quod ad me attinet, paratus ad utrumque sum, & probari, & reprehendi. Quæ etiam reprehensio si fuerit justa, mihi futura est utilior, quando per illam melior & con-

(a) Vide quæ de eo habentur in notis ad Epistolam CLXXVI. pag. 112.

EPISTOLÆ FAMILIARES. 95

consideratior fiam. Hæc ego ad te scripsi, magis ut ne quid mearum rerum tibi esset ignotum, quam ut audeam postulare uti hæc legas. Quæ etiam si non indigna, attamen incommoda sunt tuis gravissimis & maximis occupationibus. Mihi tua salus, dignitas, amplitudo, ita est cordi, ut Deum optimum Maximum, quo is ista omnia tibi tueatur, quotidieque ad secundiores provehat eventus, rogare non desinam: quod sit virtuti, & bonis moribus ac legibus, sanctæque fidei Catholicæ, cum tua insigni laude, commodo semper atque emolumento. Vale. Pridie Calendas Octob. M. D. XXXII. Carpentoracii.

Jacobus Sadoletus Episc. Carpent.

S. P. D.

Carpent.

Gratias ei agit ob officia in se Carpentoratii collata, pluribusque significat, quanta cum suavitate consuetudinem ibi suam degustaverit. Ejus librum de liberis recte instituendis, quem sibi tradiderat Bembo reddendum, magnopere laudat, queriturque quod nullam in eo Theologiae mentionem fecerit. Tandem concludit, ejus litteras Bembo Venetiis, Giberto Verona, Lazaro Bonamico Patavii reddidisse.

Gratias tibi agam prius (ita enim rerum ordo, & mei officii ratio postulat) deinde ad mandata tua convertar. Neque vero illa solum me ad agendum gratias impellunt, quæ tu in me præsentem officia contulisti, cum me domo atque hospitio honorifice sane lauteque

(a) Edita etiam extat hæc Epistola, inter ipsius Reginaldi Poli litteras a cl. Cardinale D. Angelo Maria Quirino primum evulgatas Par. l. n. xlii. pag. 397. cum qua editione ita eam conferendam curavimus, ut variantes a nostra Quirinianæ editionis lectiones adnotandas esse duxerimus.

(b) Vide quæ de Reginaldo diximus in notis ad Sadoleti vitam pag. xxxi. lv. lx. atque alibi. Poli vitam a Lud. Beccatello e Tusce conscriptam, latinis litteris mandavit Dudithius Sbardellatus non ineleganter. Obiit Card. Polus Londini an. 1551. mense Novembri.

teque acciperes, cum animum meum, tui congressus cupidissimum, erudito illo & pleno gravitatis sermone retineres & plane pasceres: atque maximis de rebus quærentem & hæsitantem, omni prorsus scrupulo & dubitatione liberares. Quæ quidem quoties in mentem revoco (revoco autem sæpissime) quod de Platonis cœna dixit Timotheus, cum ab eo invitatus esset, & eundem postero die vidisset, cœnas Platonis non modo in præsentia, sed in posterum quoque diem fuisse jucundas; idem ego multo prolixius de tuo hospitio dicere possum, non modo in præsentia fuisse jucundum, sed in aliquot menses jam fuisse, atque idem, ut spero, in multos annos futurum. At vero cum a tua consuetudine, cujus ego suavitatem tum primum quasi gustare cœperam, tam cito dirimi, ac tanto locorum (a) intervallo disjungi, animo fane moleste ferrem (cum nec mihi tum integrum esset aliter facere, rationibus meis sic ferentibus, & in hæc loca pene trahentibus) ne huic quidem dolori meo defuisti. Inita enim a te ratio est, quemadmodum eo quo tantopere delectabar, non usquequaque privarer. Sed ut te etiam (b) absens aliqua ex parte fruerer, adjuncto mihi ejusmodi itineris comite, qui te mihi quotidie reddebat (c), qui jucundissimos tuos, & gravissimos sermones sine intermissione referebat, nec fane intermitteri eam, quam ex consuetudine tua

Ep. Fam. Pars II.

E

volu-

(a) In edit. Quirin. *atque tantarum locorum*.

(b) Defunt hæc duo verba in laudata editione.

(c) In edit. Quiriniana *representabat*.

voluptatem cepi, ullo pacto sinebat. Quis enim te ipsum (a) melius exprimere potuit, quam tu, quam scripta tua, quam liber ille tuus quem per me (b) Bembo reddi voluisti? in quo prudentia tua, gravitas (c), doctrina, quibus maxime delectabar, elucent. Hunc certe mihi comitis loco accepi, qui non modo mihi in brevi illa & paucorum dierum via, quæ in Italiam properanti instabat, pro vehiculo fuit (quod de facundo comite dici solet), sed in longo (d) totius vitæ cursu, in quo maxime, & periculosissime laboratur, & vehiculi, & ducis locum facile obtineret. Ex quo quidem hanc primo aspectu voluptatem cepi, quod mihi cogitationem omnem de eo in quod ingressus eram itinere, impedito sane & molesto, abstulit (e), meque totum in contemplationem præclari illius itineris abduxit, quod te duce & monstratore, adolescenti ad laudem & decus tendenti, certum & gloriosum proponebatur. In quo quidem valde delectabar, cum quasi oculis, sic animo cernerem, te (f) gravissimum & prudentissimum senem, ut (g) peritum gubernatorem, gnarum (h) & locorum & maris, syde-

rum-

(a) Deest hæc vox in edit. Quiriniana.

(b) In edit. Quirin. *me sabellario*.

(c) In edit. Quirin. *gravitas tua, doctrina tua*.

(d) In edit. Quir. *In maximo illo*.

(e) In edit. Quiriniana additur: *ac prorsus oblivisci fecit*.

(f) In edit. Quirin. &.

(g) In edit. Quirin. &.

(h) In edit. Quirin. *expertum*.

rumque & tempestatum omnium, sic animo providum, sic omnia pericula longe lateque perspicentem, ut nihil non prædiceres ac præcaveres (a), quod vel impedire tam præclarum cursum, vel in periculum adducere posset (b). Qui non cuivis adolescenti in in vulgi moribus educato, vulgaribus parentibus orto, & qui filiorum educationem in postremis haberent, te ducem profitearis, sed illi qui ab optimis parentibus, pene antequam in lucem puer ederetur, huic tam præclaræ expeditioni fuerit destinatus: cujus educationi natura non obistere, sed suas dotes benigne largiendo, se fautricem sponderet, qui ab incunabulis sic edoctus, sic literis & moribus formatus fuerit, quemadmodum est a te sanctissime & prudentissime præscriptum. Hunc vero talem cum tibi ipse oratione formasses, vel potius natura sic formatum, & parentum votis huic rei destinatum, cum Paulum tuum accepisses, quid non voluptatis mihi (c) præbuit, præclarus ille quem recenses, in eo instituendo apparatus? Deinde cum ex puerili institutione, tanquam ex angustiis eum abduxisses (d), & in latum illud, quod adolescentis institutioni quasi pelagus patebat, adduxisses, tum sane maxime delectabar, cum te secundissimo illo orationis cursu, plenis eloquentiæ velis, ita omnes artes doctrinasque percurrentem viderem, ut cum

E 2 nihil

(a) In edit. Quir. *nihil non prædictum*.

(b) In edit. Quir. additur: *nulli non rei abs te prospectum esset*.

(c) Deest hæc vox in edit. Quiriniana.

(d) In edit. Quirin. *eduxisses*.

nihil tibi tum aliud propositum esset, nisi ut earum artium sedes & loca, ubi ad tempus insistendum, atque ad majora & ulteriora tendenti commorandum esset, monstrares; ea tamen sic oratione illustras, sic artium singularum vires & virtutes explicas, ut prope monstrando in earum jam possessionem mittere (a) adolescentem videaris, atque eas recensendo tradere. Hæc certe magna cum voluptate contemplabar (b). Sed quo magis me delectabant, eo sane avidius expectabam, quo tandem præclarum istum cursum, quem tanto apparatu instituisti, dirigeres: quem tibi portum proponeres. In qua expectatione statim se mihi in conspectum obtulit philosophiæ portus, quo te velis remisque (c) properare, atque illic paulo post alumnum tuum relinquere (d) videbam. Præclarus ille quidem, & omnibus aliis portus præferendus, si antiquis illis Aristotelis & Platonis temporibus, vel etiam si recentioribus M.T. Ciceronis, hic cursus abs te institutus fuisset, aut si ii gubernatores adolescenti tuo contigissent (e): nec enim (f) illi profecto alium elegerint, nec facile tum alius tutior vel commodior reperiri potuit. Sed cum iis (g) felicibus temporibus cursum institueris (h) tuum, qui-

(a) *Immittere* in edit. Quiriniana.

(b) *Speſtabam* in eadem edit.

(c) In edit. Quirin. *venisſque*.

(d) In edit. Quirin. *relictum*.

(e) Ibid. *dati eſſent*.

(f) Deest hæc vox in edit. Quiriniana.

(g) Ibid. *iis*.

(h) Ibid. *inſtituiſſi tuum, in quibus &c.*

quibus ut multi terrarum novi tractus, insulæque & portus antiquitati incogniti, inventi sunt; pluribus eorum qui antiquitus celebres erant (a) vel mari obrutis, vel vetustate consumptis; sic etiam animorum portus multo tutior & tranquillior, Deo ipso & eodem Dei filio duce & inventore nobis apertus sit, quem antiqui ignorabant; cumque Sadoletus ipse, qui in hoc cursu gubernatoris locum obtinet, etsi appulsus quidem ad antiquorum portum, tamen prætervectus sit, nec diutius ibi commoratus: quam ut necessaria sibi inde fumeret ad reliquum cursum perficiendum; in hunc tandem, qui a Dei filio monstratus sit se receperit, ubi nunc summa cum animi tranquillitate & securitate vivit, quid est, cur non Paulus tuus merito tecum conqueratur, si in alieno & infido jam portu eum relinquas, cum te ipsum in optimo & tutissimo collocaris? Ego certe illius verbis tecum expostulare non dubitabo, si juvenem omnibus vel naturæ dotibus, vel doctrinæ prædiis tua opera instructissimum, & plane talem qualem tu parentum votis expetendum proponis, fluctuantem jam in philosophiæ portu reliqueris (quæ (b) ne portus quidem jam nomine digna (c) sit; sed ut de Tenedo dixit Poeta: nunc tantum sinus, & statio male fida carinis). Atqui non (d) nobis tantus iste in eo educando apparatus, nec præ-

(a) In edit. Quiriniana *florabant*.

(b) Ibid. *qui*.

(c) Ibid. *qui ne portus quidem jam nomine dignus*.

(d) Ibid. *non certe nobis*.

clara ista tua institutio, talem nobis promissit, qui praecepta tandem vivendi a Philosophis peteret, aut qui animi securitatis causa in illorum portum confugere necesse haberet; sed qui vel principibus ipsis Philosophorum, si jam reviviscerent, novum & praestantius vivendi genus ostenderet, quo illi nunquam aspirare potuerunt; sapientiam autem & animi tranquillitatem longe aliam, & aliunde quam a philosophiae praeceptis petendam, tanto praestantior & diuturnior ea quam philosophia promitteret, quanto humanis praestabiliora divina sunt (a). Quare age, mi Sadolete, noli promisso tuo, in tali juvene instituendo satisfactum putare, si eum ad philosophiae limites perduxeris, aut etiam si philosophiam ipsam integram tradideris. Solvas inde oportet, neque unquam defatigare (b), donec in sacrum eundem portum, in quo ipse summa cum animi tranquillitate vivit, illum (c) perduxeris. Nec enim convenit, tam praestanti educationi, & illi quem omnium opinione, haeredem virtutis & sapientiae tuae es relicturus, in alio quam quo ipse tabernaculum vitae posueris, portu conquiescere. Haec ad te verbosius scripsi, vel tuo imperio obsequutus, qui me etiam de illo tuo libro, quem satis admirari non poteram, quid sentirem ad te scribere voluisti, vel meo in sacras istas (d) Musas amoris satisfaciens. Quas.

(a) Ibid. *quanto praestabiliora sunt omnia divina humanis.*

(b) Ibid. *defatigari.*

(c) Deest vox *illum* in editione Quiriniana.

(d) Ibid. *illas.*

Quas abs te illaudatas & tacitas præteriri, cum reliquas omnes artes & disciplinas dignis præconiis ornaris, vix æquo animo spectabam, vel etiam quod Langeo nostro, cujus liberis instituendis iste abs te labor præcipue sumptus sit, hoc imprimis gratum fore non dubitabam, si quod in philosophia & reliquis artibus facis, ut singularum laudes attingendo, ad earum studium adolescentum animos erigas, idem in Theologia facere non neglexeris: in qua reliquæ omnes, ut in oceano flumina, se immergere solent, & debent. Et certe convenit, ut quæ te ipsum maxime ornat, & in dies magis magisque ornatura est, cum de iis disciplinis sermo sit, quarum cognitio humanos animos colit, & perficit (a), ejus laudum haudquaquam silentio involvas: præsertim cum ad Langeum scribas, quem scio, quoties e negotiorum fluctibus, quibus in aula versantem (b) jactari necesse est, emergere licet (c) in nullo libentius, quam in Theologiæ portu conquiescere. Sed tamen loquacitati ignosces, qui cum sancte adjurare possim, me his quatuor annis non tantum quidem (d) Latine legisse, quantum nunc ad te scripsi, Theologorum libris avocatum (quos tamen in genere Latinorum scriptorum non pono) in hanc insolitam Latine

E 4

scri-

(a) Ibid. cum de iis, quæ hominis animum cognitione colunt & perficiunt, sermo sit.

(b) Ibid. additur etiam.

(c) Ibid. datur.

(d) Ibid. me a quatuor jam annis non tantum quidem &c.

scribendi loquacitatem erupi. Sed ut loquendi tecum, sic etiam scribendi ad te, quo cum absente quasi loqui videor, dulcedo quædam me longius ultra epistolæ fines provexit. Cui tu pro tua humanitate ignoscas oportet. Nunc ad tua mandata venio. In quo eo brevior ero, quo pauciora mihi scribenda reliquerunt eorum literæ, ad quos mihi mandata & literas dedisti; quas jam spero ad tuas rescriptas te habere. Omnes enim receperunt, post paucos dies, quibus id commode facere possent, se tuæ voluntati esse satisfacturos (a). Bembi vero literas cum his ad te mitto: quem cum Venetiis salutarem, eique tuas literas una cum libro darem, quantopere delectaretur (b) de te, & de tuis studiis audire, pro vestra conjunctissima necessitudine, facilius est tibi existimare, quam mihi scribere. Veronensi vero Pontifici (c), quem Veronæ salutavi, etiam tuas literas tradidi: qui me unam diem apud se detinuit, cum nullus pene nobis sermo esset, nisi de te, & de tuis studiis: cum sæpe se valde dolere ostenderet, suavissima consuetudine tua (d), propter locorum intervallum, quo disjuncti estis, se privari. Lazarum tuum Patavii offendi, cui etiam tuas literas tradidi, cum ad me salutatum humanissime venisset (e). Omnes vero tibi de
ista

(a) Ibid. quibus tuæ voluntati satisfacere possent, se id facturos.

(b) Ibid. quantum delectabatur.

(c) Ibid. Episcopo.

(d) In eadem editione additur: quam semper ex-
petivit.

(e) Ibid. venires.

ista animi tranquillitate & ocio gratulantur :
 ex quibus tam præclaros foetus (a) oriri , &
 prodire in utilitatem publicam (b) vident ,
 quæ ut tibi perpetua sint optant . Egoque im-
 primis , qui non minus præclaros sciam te
 jam parturire , his qui (c) a te jam sunt in lu-
 cem editi , hoc idem optare non desinam ,
 partumque felicissimum optari (d) . Vale . Ve-
 netiis , III. Cal. (e) Novemb. M. D. XXXII.

- (a) Ibid. *fructus* .
 (b) Desunt hæc verba in laud. edito.
 (c) Ibid. *quæ sunt hi , qui* .
 (d) Ibid. *precari* .
 (e) Ibid. v. *Calends* .

EPISTOLA CLXXV. (a)

JAC. SADOLETUS. EPISC. CARPENTORACT.

Reginaldo Polo

S. P. D.

Venetias.

De prospero ejus Venetias adventu gratulatur; celebratisque ejusdem ingenii ac sapientiæ dotibus, causas reddit, cur nihil de Theologia in suo libro dixisset.

Illum primum cepi ex literis tuis fructum, quod cognovi ex his manu tua scriptis, te valetudine bona jam uti, de qua fueram mercuriale aliquot antea diebus non parum sollicitus, cum Thomas tuus ad me Avenione scripsisset, te in eum morbum quo hic laborabas, Venetiis denuo incidisse: nunc tuæ mihi peroptatæ literæ omnem mihi hujusmodi de te metum & sollicitudinem meam penitus absterferunt. Confido enim (quæ tua temperantia est) hunc nuncium valetudinis tuæ, & lætitiā quam nos ex eo capimus, diuturnam nobis fore. Alter autem fructus ex tuis literis non tam fortasse necessarius, quam hic de quo dixi, sed certe ad voluptatem animi aliquanto uberior: quod quantum tu me ames, & quam de me honorifice sentias, ex eisdem plane literis perspexi. Etiam mercuriale cujusmodi tu sis, quam doctus, quam hu-

(a) Extat etiam hæc Epistola inter litteras ipsius Poli a Card. Quirino editas Par. 1. num. xlv, pag. 402.

humanus, quam elegans, quam dignus qui ab omnibus his ameris atque colaris, qui virtutem, & comitatem, & optimum sibi morem esse colendum putent. Sed quæ tu ad me de me ipso scribis, in quibus iudicium tuum est de me cum singulari benevolentia conjunctum; omnia sunt ejusmodi, ut cuivis intuitu facile appareat, amantis illa esse hominis magis, quam judicantis. Et si enim tu hac ingenii quoque & sapientiæ laude mirifice ornatus es, ut possis commode judicare de altero; tamen id quoque tibi esse impedimento, quod plurimis efficit, ut amore inductus, amici bona carius æstimes, quam quanti illa sunt, minime mirandum est: præsertim cum naturæ humanitatem habeas ingenio & prudentia non inferiorem. Mihi quidem, cum ea quæ mihi tribuis, non continuo agnoscenda esse videantur, libenter illa refero & converto ad amorem: quo sane dum charus tibi jucundusque sim, satis tuo iudicio me ornatum esse puto. Non enim mediocris est operæ, neque virtutis, tali viro qualis es tu, tantopere placere. De te vero, mi doctissime atque humanissime Pole, si ea dixerò quæ sentio, nunquid tu illa certo iudicio, ac benevolentia in te meæ es ascripturus? Utinam quidem possem verbis omnia complecti, quæ mihi de te in animo insita, penitusque affixa sunt; non vererer nimium amantis suspicionem. Sed si hoc non queo, quod mens eloquendi, exprimendique conatus, tuorum ornamentorum copia obruit; illud quidem dicam quod in promptu est; usque eo me aspectu, sermone, sanctissimis tuis illis & modestissimis moribus, fuisse captum; ut nunquam

quam postea mihi ex animo nostri illius congressus memoria exciderit. Quanquam enim perspiciendi tui penitus, ac fruendi exigua mihi potestas fuit facta, propter subitum a nobis discessum tuum, qui mihi mœroris non minus reliquit, quam tuus lætitiæ adventus tulerat; tamen vitæ cursum tuæ mecum ipse considerans, & summorum hominum testimonia, quæ tibi sæpe egregia apud me ab illis data sunt, cogitatione mea repetens, quibus præsertim testimoniis brevis illa mecum congressio tua apprime fidem fecisset; talem te in animo gerere cœpi, qualis profecto tu es. Neque aliter statuere potueram, quam eum, qui & nobilitate domi, & fortuna amplissimus, cognatos, familiareis, patriamque reliquisset: & cum flagraret studio atque amore artium optimarum, ex ultimis orbis terrarum regionibus illarum adipiscendarum, causa in Italiam se contulisset; ibique annos complures commoratus, ita se dedisset familiaritatibus amicitiiisque doctissimorum ac præstantissimorum hominum, ut illorum omnium judicio imprimis dignus ipse haberetur, quem & propter fidem atque integritatem vitæ venerarentur omnes, & propter ingenium doctrinamque colerent; hunc ego (inquam) existimare alium non poteram, quam summum & singularem virum, hominemque ejusmodi, cui nos ista qui pendimus & judicare aliquid possumus, non benevolentiam modo, aut honorem tacitum, sed omnia cultus & officii aperta & suspicata studia deberemus. Accesserunt literæ tuæ præclaræ testes ornamentorum tuorum, atque amoris summi erga me tui; quæ me totum tibi addixerunt.

Quam

Quam illæ humaniter scriptæ ! quam eleganter ! quam argute ! nihil ut ingenii luminibus his quæ in eis plurima elucent, nihil ut præclara effigie pietatis tuæ, ac religionis erga summum Deum, quæ in illis expressa est, fieri possit illustrius. Et tamen tu is cum sis, qui alicujus domum ingressus, intro tecum feras lætitiā hospiti tuo, atque honorem; agis mihi per literas gratias quod te domi meæ libenter acceperim. Quasi non maximo mihi ornamento fuerit adventus tuus, & voluptati sermo atque congressus. Aut tu plus ex me, quam ego ex te, & ex sermonibus tuis, adeptus fueris & suavitatis, & comodi. At ego tuum illud consilium fidele & sapiens nunquam e memoria depono; cum tu mihi dubitanti (a), quoddam genus potissimum sequi studiorum deberem, & quorum autoritati atque opinionibus assentiri; quod erant, quæ alia mihi studia quædam, & diversas scribendi rationes proponerent; fidenter & prompte consulisti, ut ea præcipue sectarer studia, quorum fructus in hac vita non solum, sed in omni æternitate integri manere possent. Quo ego responso maxime adductus sum, ut me literis sacris totum dedendum putarem, ad quas eram jam quidem sponte mea propensior. Simulque integritatem, & virtutem, & religionem tuam admiratus sum; qui cum inter eos homines diversatus esses, quibus hæc studia minus probantur, atque eis artibus ipse instructus, quorum videtur lepos, eruditio, elegantia, ab
his

(a) In edis, Quirin. *hospitanti atque cunctanti.*

his rudioribus (ut existimatur) studiis abhor-
rere; bonitate tamen naturæ, & ingenii vi,
ea cæteris anteponenda studia duceres; quæ
non præsentem modo suavitatem, sed multo
magis rationem perpetuæ utilitatis habeant.
Sed quid ago: majoris ista sunt operæ & tem-
poris longioris quam ut una epistola compre-
hendi possint. Veniamus ad literas. In qui-
bus, quod scribis, librum meum in via tibi
pro vehiculo fuisse, valde mediusfidius id læ-
tor: quodque cum probas ac laudas, mihi
vehementer gratum (quid enim dissimulare est
opus?) Sed illud gratius tamen est, quod ex
illo te intelligo memoriam & cogitationem
mei crebrius aliquanto & diligentius usurpas-
se: quo nihil mihi quidem accidere potest
optatius. Mandata mea, quæ abeunti tibi de-
deram, diligenter te confecisse, neque miror
(novi enim fidem & integritatem tuam) & te
de ea re plurimum deamo. Accepi jam qui-
dem a Bembo meo literas, cum uberes ad ea
quæ ab eo requirebam, imprimisque & ele-
gantes & eruditas, tum omnibus refertas of-
ficii ac benevolentiae signis (a). Expostula-
tionem tuam qua uteris mecum, quod locum
Theologiæ in enumeratione earum artium,
quibus recta institutio adolescentiæ contine-
tur, nullum dederim, sed in philosophia to-
tum hominem constituerim; sic accipio, mi
Pole, ut in omnibus tuis dictis atque factis
tua animi virtus, & Deo dedita voluntas ve-
hementer mihi probetur. Sed ego primum
nominatim de Theologia nihil dixi, quod ea
iq

(a) Eas habes superius num. CLX. pag. 52.

in philosophiæ nomine continetur. Est enim Theologia (ut ipse nosti) apex quodammodo philosophiæ, & fastigium. Cujus tanquam magni cujusdam corporis, cum plura membra sint, ut ab Aristotele est perspicue demonstratum, illa quæ de Deo pars, & de principe causa pertractat, sola prope digna est quæ philosophiæ nomine censeatur. Quæ etsi aliter fere tractata a nostris est, ac veteribus fuit; eam tamen philosophiam nunc appellari video a doctissimis & sanctissimis viris, Chrysostomo, Basilio, cæterisque. Deinde cum adolescentem sic instituam, & eum duntaxat deducam ad annum ætatis quintum supra vigesimum, post id autem suo cum arbitrio permittam; non visum mihi fuit convenire, accuratius ad ætatem illam de Theologia verba facere: cum hæc ars una atque scientia senectuti maxime & sedatioribus annis apta sit. Et si præcepta suscipiendæ religionis necessaria etiam juventuti sunt, quemadmodum utique sunt; satis illa a me in eo libro, quatenus quidem ad adolescentiam pertinet, sint tradita. Postremo, cum in Hortensio distinctius de philosophia acturus sim, eamque in suas partes omneis distributurus, veluti de qua proprius ibi sermo habendus est; non duxi ejus dialogi ornamentum, quod in laudatione Theologiæ vel præcipuum futurum est, in hoc prius libro delibari convenire: cum id jucundius tum futurum sit, si ad hominum aures novum atque integrum accedat. Habes rationem ejus prætermissionis meæ, quam tibi cupio probatam esse. Certe enim ego quod judicavi esse congruentius, id secutus sum. Et nunc quidem perdifficilis foret commutatio.

Plu-

Plura enim mihi invertenda in eo libro, vel totus potius liber alio ordine pertexendus esset. Verum de his satis. Te amari a me mirifice, & coli, valde tibi persuasum esse volo; neque me magis appetere quicquam, quam ut meæ erga te voluntati, tua mutuo voluntas in me amando respondeat. Vale, III. Nonas Decembris, M. D. XXXII. Carpentoracti.

EPISTOLA CLXXVI.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACT.

Francisco Turnonio S. R. E. Cardinali

S. P. D. (a) Lugdun.

Excusat tarditatem literarum, deque adeptæ dignitate gratulatur.

DIU est, quod ego & amore incensus tuarum clarissimarum virtutum, & magnis tuis beneficiis obligatus, toto tibi animo fui deditus, tuamque amplitudinem omnibus meis officiis colendam mihi proposui. Sed hanc

(a) Hic an. 1489. nobilissimo genere natus, Gallicæ regum affinis extitit. Omnibus disciplinis ac literis imbutus, pluribusque sacerdotiis auctus an. 1530. Francisci I. rogatu a Clemente VII. Pontif. Max. in Cardinalium Collegium relatus est. Obiit apud S. Germanum in Laya x. Calend. Maii an. 1562. ætatis suæ LXXIII. quum esset Episcopus Ostiensis & Sacri Collegii Decanus. Ejus vitam scripsit Vincentius Laureus postmodum Cardinalis, quæ mss. tantum habetur, teste Visorello. Vid. Ciacc, tom. III, col. 306.

hanc meam voluntatem quo minus tibi adhuc per literas declararem, id causæ fuit, quod sperans aliquando congredi tecum, & coram tibi animum meum patefacere, reservabam me ad id tempus, quo præsens præsentī tibi & agerem pro tuis erga me beneficiis gratias, & totum me in potestatem tuam traderem. Sed cum hoc longius jam fieret, multæque me causæ & difficultates quotidie detinerent, quominus in ista loca & ad summi Regis conspectum, sicut constitueram, accedere possem; statui non esse amplius differendas has literas. Quæ si non totam vim amoris in te mei, quæ permagna est, tibi explicarent; nonnulla tamen me liberarent culpa: quæ vereor ne a me suscepta sit. Feci enim certe, quod facere non debeam, ut nimis fero, quo animo sim erga te, tibi significaverim: commisque ut parum grati & benevoli hominis officio videar functus. In quo oro te, & quæ tua est humanitas, vehementer rogo, mihi ut ignoscas, neve id negligentiae meæ, aut oblivioni tuorum erga me meritorum, sed inani potius spei & cupiditati visendi & alloquendi tui attribuendum putes. Quod cum confidam me a te pro tuæ naturæ benignitate jam impetrasse; accedam ad reliqua, quæ mihi scribenti in his literis proposita sunt. Primum, ut tibi de tuæ amplificatione dignitatis gratuler; deinde, ut pro acceptis beneficiis gratias agam. Gratulor igitur tibi, & valde gratulor, quod istum gradum honoris amplissimi ita es consecutus, ut non laus tua in illo honore posita, sed fortuna virtutem tuam secuta esse videatur. Nec vero ulla est verior, & magis te digna gratulatio, quam quod

quod tu is homo es, eis ingenii, virtutis, nobilitatis, prudentiæ ornamentis præditus, ut nullus sit tantus honor, qui tibi non ita debitus sit, ut tamen dignitati tuæ par esse non queat. Sed ut hæc mirtam, quæ hoc etiam majora in te ac præstantiora existunt, quod omnis doctrinæ, & omnium artium optimarum comitatu ac scientia sunt instructa; illud in tua natura præclarum atque magnificum, quod opes, & gratiam, & auctoritatem tuam, quæ magna est, omnibus semper bonis vis esse adjumento atque præsidio; quam id hominum laude, aut quibus tandem honorum insignibus potest compensari? Equidem de tuo honore ita sentio, ut eo omnes bonos magis quam te ipsum lætari putem oportere. Siquidem illi fructus uberiores liberalitatis tuæ sibi in eo propositos esse sciunt; tu isti honori plus splendoris affers, quam ipse honos tibi. Sed de his, quæ longiorem multo postulant orationem, tantum impræsentia dictum sit. Illud, quod mei privati in te est officii, ingenue aperteque confiteor, me tibi maximo tuo merito valde esse obligatum. Recordor enim cum ego essem absens, ac hominum litigiosissimorum ac violentissimorum injuria meæ fortunæ in grave judiciorum discrimen essent vocatæ (a), te ita suscepisse meas partes & favendo & scribendo, & præfens ipse meam causam commendando, ut nullum prorsus officium prætermiseris, quod homini amico a patrono amplissimo posset tribui.

(a) Vide hæc de re Epistolam XLVIR. & sequentes usque ad LVIII. quæ extant Par. I. pag. 141. & seqq. nec non Epistolam LXXIV. Par. I. pag. 203.

bui. Idque neque tu rogatus a me, neque ulla mecum familiaritate conjunctus, ut eo plus beneficium tuum, & naturæ tuæ bonitas sua sponte propensa ad me benefacendum appareret. Quæ si studia voluntatis tuæ erga me, aut in memoria mea perpetuo non hærent, aut a me minoris quam dignum est æstimarentur, hominem ipse me non putarem. Sin autem rursus illis a me referri arbitrarer posse meritam gratiam: nimis ample ipse de me, & de meis facultatibus existimarem. Quæ cum ita sint, & cum tua beneficia in me amplissima, ego natura certe & voluntate gratissimus, opibus & fortuna tenuior sim, quam ut possit a me tuis benefactis & meritis officium par referri: peto a te, ut qua liberalitatis animique præstantia, me tibi ab initio devincire voluisti; eadem nunc & bonitate, & liberalitate, animum meum flagrantem desiderio satisfaciendi tibi, gratiamque referendi, pro relata gratia accipias, meque tuum totum & in tuorum numero imprimis habeas. Ego enim tibi polliceor ac spondeo, si eandem tu mihi benevolentiam benignitatemque præstiteris, quam ab initio ostendisti, meque semel susceptum in clientelam perpetuo complexus fueris, daturum me operam, ut ne te hujus de me judicii, & tuæ amicæ erga me voluntatis poeniteat. Vale, Carpentoracli.

ANNO M. D. XXXIII.

EPISTOLA CLXXVII.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENT.

Francisco Turnonio S. R. E. Cardinali,
S. P. D. (a) *Romam.**De Gulielmi Budæi libro sibi misso gratias agit,
optatque ut Romana Legatione prospere fel-
liciterque persungatur.*

Suavissimas tuas accepi literas, quas Lug-
duno in Italiam proficiscens ad me dedi-
sti, librumque Budæi nostri (b) cum his una,
cum

(a) Vide notas in epist. superiorem.

(b) Quoniam cum Sadoleti nostri judicio de Budæi
 moribus scriptisque, conveniunt quæ de illo tradidit
 Paulus Jovius in Elogiis doctorum virorum n. xcvi. ea
 placet hoc loco in medium afferre. „ Nulli mortalium
 „ (inquit Jovius l.c.) ætate nostra perpetuis lucubra-
 „ tionibus aspirante fortuna, cum Græcæ tum latinæ
 „ eruditionis majores opes contigerunt, quam Gu-
 „ lielmo Budæo non Gallis modo, sed totius etiam
 „ Europæ longe doctissimo. Natus Lutetis præcellen-
 „ tium disciplinarum celebri domicilio, dum peren-
 „ nem spectaret laudem, & rei familiaris fortunas ho-
 „ noresque ingenio suo & sperata gloria viliores arbi-
 „ traretur. Lx. amplius ætatis annos in studiis consum-
 „ pfit, ita ut summæ eruditionis libro de arte altero-
 „ que in Pandectas edito, ac infinita demum lectione
 „ confectis Commentariis, quibus Græcæ ac latine fa-
 „ cultatis ornamenta comparantur, nulli communicata
 „ laude, æquales omnes doctrinæ auctoritate supe-
 „ rans.

cum ipsum mihi per se gratum, tum etiam gratiorem; quod veniebat a te. Quanquam ne id ipsum quidem tanti, quam quod illo modo, & cum illa diligentia veniebat. Dedisti enim mihi amoris in me tui insignis testimonium, cum tantam curam suscepisti, ut optatum illud donum ad me perferretur. De quo tibi hoc confirmo, duplicem me cepisse voluptatem, & quod materia digna est eruditis auribus, & quod Regis nostri nomen talibus jam scriptis celebrari gaudeo. Budæus vellem genere ipso orationis aliquanto esset lenior. Summum quidem illius ingenium, & incredibilem doctrinam, tum autem conjunctionem his tot ornamentis innocentiam vitæ, & probitatem, & dilexi semper, & admiratus

tus

33 ravit. Sed qui in memoriæ thesauris tantas divitias
 33 miro digestas ordine continebat, veluti occupatus in
 33 apparatu, candidioris eloquentiæ cultum neglexisse
 33 existimatur. Id enim in toto studiorum negotio lon-
 33 ge gravissimum, nemo nisi irrita spe senectuti un-
 33 quam reservavit. Adaugebant hominis famam in per-
 33 spicuo animo sanctissimi mores, quibus aliquanto
 33 uberiora rei familiaris incrementa, quam pertinaci
 33 diligentia, vel hominis ambitione, educatis felici-
 33 ter liberis reliquit, quum Rex Franciscus, subita
 33 liberalitate inclitus, optimi viri otium foveret, &
 33 ipse supplicibus libellis præpositus, honestissimo pro-
 33 ventu ditaretur. Sed vir aliqui incorrupta mente
 33 compositus, Erasmiæ obtrectationis spicula ferre
 33 non potuit, ille autem contumaci odio incensus,
 33 tela veneno Batavo delibuta jacularetur. Septuage-
 33 simum tertium agentem annum oppressit febris, lon-
 33 gino & æstuoso ad Armoricum oceanum itinere
 33 concepta. Pie autem tranquilliterque vita excessit &c.
 Vide quæ de eodem Budæo diximus Par.I. in notis ad
 Epist.xv. pag.49.

tus sum . Sed, mi humanissime Turnoni , qui tam repente nobis te eripuisti , quæso ad quod tempus te expectaturi sumus ? omnino puto magnis te de rebus eo fuisse missum : tamen si rumoribus multa circumferuntur , quibus ego neque omnino fidem habeo , neque prorsus derogo . Verum alia sunt , quæ magis puto ad me pertinere ; urgeo enim dies & noctes opus illud , cujus tu partem in manibus habes : a qua te lectione abduci laboribus itinerum ac legationis , & plane suspicor , & parum tamen te jacturæ in eo facere duco . Tuus mihi honor , & tua dignitas cordi est : atque ut legatione prospere feliciterque perfuncta , quod tamen ipsum cum Christianæ fidei & Reipublicæ commodo conjunctum sit , cum omnium laude & gratia ad tuos te , & ad nos , qui maxime sumus tui , primo quoque tempore recipias . Vale , & nos , quod facis , ama .
Carpent. XII. Calend. Febr. M. D. XXXIII.

EPISTOLA CLXXVIII. (a)

PIETRO BEMBO

A M. Jacopo Sadoletto. *A Carpent.*

Laudat Antonium Damascium, quem sibi per literas commendaverat, deque nonnullorum verborum in ejus libro de liberis recte instituendis significatione agit, cumque librum D. Gregorio Cortesio legendum se dedisse significat.

IL nostro M. Anton Damascio, che mi raccomandate, ho veduto & ricevuto volentieri & profertogli tutto quello, che io vaglio per amor di voi. Hollo poscia domesticamente havuto in casa; dove è venuto più volte *officii causa*, & conosciuto tale, quale nella vostra epistola scritta in fretta, ma molto dolcemente, me'l dipingete. Di che resto io a voi tenuto: che m'havete fatto conoscere sì gentile, & avveduto giovane. Hebbi poscia a questi dì le altre vostre lettere (b) a risposta delle mie (c) sopra il vostro libro *de liberis recte instituendis*, & ho fatto emmendar quelli luoghi, de' quali mi scrivete: & darollo a descrivere, se mi sia richiesto, come ordinate. Non potevano essere le mie lettere per avventura

(a) Extat Epistolarum Bembi Italicarum tom. 1. pag. 218. edit. Venetæ an. 1575.

(b) Extant hæc literæ superius n. clx. pag. 52. datæ 11. Nonas Septembris an. 1530.

(c) Eas vide supra n. clx. pag. 52.

tura in via, ch'io m'avviddi, che *in illis verbis* SUSTOLLERE & HACTENUS, io havea preso errore. Quanto poscia a pronomi *hec* & *ista*, non voglio manchar di dirvene un'altra volta quello, che io ne sento: & ciò è quello medesimo, che per le altre vi scrissi. Il che a punto mi fanno a credere & dar fede quelli stessi luoghi, che voi producete di Cicerone; perciocchè *in HEC loca veniente*, vol dire *in Latium*. Et quello *cujus HIC situs atque HEC natura loci*, cioè questo, che io dirò hora, *ut nullo die*, & dicelo. Et così si pigliano quell'altre parole. *Cum ILLA sit HEC insula*, dove potete vedere, che in quella voce *illa* Ciceron non disse *ista*, perocchè quel pronome non cadeva in quel luogo, ma disse *illa*. Quell'altro pronome poi *hec Insula* vuol dir *questa*; cioè di quella qualità; & però disse *hec*. Quel pronome poi *ex hoc esse HUNC numero quem Patres nostri* &c. disse *hunc* perciocchè era sì propinquo, che pareva poterli dire *hunc*, & poi perchè dovea dir Catone, che fu più antico: dove disse *Catonem illum* per la comperation di Catone disse *istum*; *tamquam qui esset adhuc inter ipsos, cum quibus loquebatur*. Siccome in quello altro luogo: *non ad ILLIUS superioris Africani, neque ad ISTIUS*; che per la propinquità del tempo, & anchor per la comperation *de superiore*, disse *istius*. Nè quell'altro pronome nella Oration *pro Murena* stà altramente, che come dico io. Però che disse *isto loco*, perchè Servio Sulpitio havea quel luogo mosso, & ne calunniava Cicerone. Di modo che ivi non potrebbe meglio esser detto. Quell'altro *hunc istum otii* & *pacis hostem*: havea Cicerone con

esso

esso lui conteso poco sopra, *tamquam non presente*, & però disse poi *hunc istum*, come se fosse accanto a quelli, *apud quos verba faciebat*. Quelli altri *Critolaum istum*: & *erat N. ab ipso Aristotele*, non poteano esser posti più propriamente. Perocchè queste sono parole d'Antonio che risponde a Catulo, il qual Catulo havea di sopra fatta mentione di Critolao & d'Aristotele. Quando poi disse: *atque inter HUNC Aristotelem*, lo disse perocchè ne parlava egli, & era già Aristotele suo ragionamento. Per le quali cose direi che fosse bene, che V.S. vi pensasse meglio. Aggiungo che se questi adverbij: *Hic, illic, istic, hinc, illinc, istinc* non si pongono giammai l'uno per l'altro, ma ciascuno separatamente ha la sua proprietà, perchè dovemo noi o potemo porre i pronomi loro confusamente? *Sed hæc amoris mei abundantia erga te potius, quam disputandi voluntate sint dicta*. Ho dato hieri al Rev. Padre Don Gregorio da Modon² (a) Abate di S. Giorgio di Vinegia; Ep. Fam. Pars II. F che

(a) Est hic Gregorius Cortesius, qui postea Cardinalis a Paulo III. factus est an. 1542. Vide quæ de illo diximus Par. I. in notis ad epist. x. pag. 28. Eum an. 1540 una cum aliis viris præclarissimis selectum fuisse a Cardinalibus Hieron. Ghinuccio, Gasp. Contareno, & Hieronymo Brundusino, ut cum ipso Contareno Legato Wormatiensi colloquio interesset, constat ex quadam eorumdem Epistola ad Paulum III. quæ extat inter mss. Biblioth. Vallicellanz cod. signato lit. L. n. 40. & in eodem codice obviis litteris datis *alli 6. di Settembre*. eodem a. 1540. hæc de ipso Cortesio habet Hieron. Brundusinus Cardinalis mox laudatus: „ Don Gregorio „ Cortese fù pria Legista, che Monacho; poi datosi alla „ Scrit-

asse hominis, & ipsa moderatione animi temperati, quam & insulsi & stupidi, talis viri approbatione & testimonio, qualis tu es, non delectari) sed ego ad animi mei lætitiæ palmarium esse in illis statuo, quod video te eorum sermonibus qui de me honorifice loquantur, non secus ac tuis laudibus, ut tute ad me scribis, gaudere & triumphare. In quo agnosco non amorem solum, sed plane magnitudinem animi tuam, qui nisi esses ipse omni laude cumulatus, non tam libenter faveres eorum famæ, qui quantavis ipsi laude virtutis floreat, te ipso tamen se contentur inferiores. Ego vero mi Bembe neque quibus ornatus sim virtutibus scio: (nihil enim in me esse intelligo, quod magnopere spectandum prædicandumve sit) & de te sentio idem quod semper sensi, nihil fieri posse tuo ingenio, eloquentia, virtute, humanitateque præstantius. Polus quidem noster, ut est blandus conciliator amicitiarum, voluntatumque conglutinator, non amantius profecto mihi testimonium apud te potuit dare, quam tibi sæpe tribuit apud me. Cujus ego tibi familiaritatem & quotidianum usum inviderem, nisi & illum, & te in oculis gererem: amo enim utrumque vestrum. Itaque vereor, ne si quid mihi seorsum ab alterutro ex vobis appetam, facere injuriam amicitiae videar: quæ præscribit, ut amicorum commodis æque gaudeamus ac nostris. Quod si in Italia constituissem, certe nusquam me conferrem alio quam ad vos, in vestraque consuetudine potissimum, in vestris familiaritatibus & amantissimis congressibus conquiescerem. Sed neque ea de re deliberare fas mihi puto, & meus redi-

tus in Italiam, etsi munere hoc officii imprimis quod sustineo, tamen etiam voluntate mea mihi penitus præcisus est. Hic enim ita vivo, ut mori hic ibidem velim: eademque terra, quæ vitam meam sustinet, corpus etiam ipsum, cum supremus venerit dies, contegat. Massiliam accessi, Pontificem salutatum, ut debui: illo enim officii vinculo me obstrictum esse in primis arbitrabar. A quo sic fui exceptus, ut nihil mihi in mentem venerit optare, in quo non ejus benignitas, & singularis humanitas, mihi pene se obviam obtulisse visa sit, usque eo facilem eum, & liberalem in cunctis sum expertus. Sed & multorum præterea, qui ex urbe venerant, egregiam erga me voluntatem studiumque cognovi. Ex quo valde lætus discessi illinc: non emolumentis præmiisque fortunæ, quæ jam apud me valent minimum, sed multis & claris testimoniis amoris ac benevolentiae, quæ ego maximi facio, a compluribus viris amplissimis atque ornatissimis honestatus. Quamobrem stemus in eo, quod jam dictum est, ut familiaritatis nostræ desiderium missitandis literis leniamus. Non enim est causa cur transmittendæ alpes, aut mare inferum cur pernavigandum sit: cum crebra inter nos scriptio, & suaves hujusmodi epistolæ, si non alternos nobis vultus, at effigiem certe animorum, & vim amoris totam ante oculos ponant atque constituent: in quo voluptas nostra præcipue sita est. Neque eo dico, quin mihi te videre, atque intueri, foret dulcissimum: sed illud sperare, imprudentiæ est: optare temeritatis. Hoc quidem quod nostrum est, quod nostri arbitrii ac potestatis, in quo nullum jus sibi

sibi fortuna vendicat, præstemus uterque nostrum, ut fructum amicitiae nostrae, charitate, ac benevolentia, jucunditatem consuetudinis, epistolis repræsentemus: quorum in altero fides, in altero voluptas a nobis est attendenda. Nigrum meum amo, ut debeo: ad eumque puto me daturum literas (a). De Lazaro aveo scire quid agat: nihil enim jam diu ab eo literarum, ac ne nuntium quidem ex quo nosse potuerim. Colam tuum salvere plurimum jubeo, cujus & memoria mei, & benevolentia delector. Te de meis capere eam voluptatem, quam capio egomet, & tibi prorsus credo, & mihi est pergratum. Certe quod ad ocium senectutis meae attinet, quæ aut instat jam, aut admodum propinqua est, videor habiturus, in quorum pietate & modestia acquiescam. Ambo quidem literis mirifice dediti, & tui imprimis studiosi peramantesque sunt. Quod cum agunt, non se addere tibi quippiam, sed se ornare adolescentiam suam clarissimi tui nominis cultu, & singulari observantia arbitrantur. Vale, VI. Idus Martiales, M. D. XXXIII.

(a) Eas vide inferius num. CLXXXVII. pag. 163.

EPISTOLA GLXXX. (a)

P E T R U S B E M B U S

Jacobo Sadoletto Episcopo

S. P. D.

Carpent.

Antonii Damascii quem sibi commendaverat peracere ingenium, miramque comitatem celebrat, mutuaque ab adolescentia suscepta, constanterque ad senectutem retentam cum Sadoleta necessitudinis rationes exponit.

REvertenti ad suos Antonio Damascio, quem mihi per literas commendaveras, mandavi ut te de meo statu, si quid peteres, erudiret. Mecum enim fuit sane frequens, cum meis etiam frequentior; adolescens ingenio fervido, & ad omnia quibus se det, addiscenda, sane peracri, humano præterea, & comi, planeque amabili; ut tibi gratias agam, qui mihi illum tradidisti, atque ut in familiaritatem meam susciperem, autor fuisti. Is mihi oneri nulla in re fuit. Utinam fuisset, ut clarius meam erga te voluntatem perspicere potuisset. Sed perspexit tamen. Multi enim de te habiti, summa cum mea voluptate, inter nos sermones: & ego quam te amem, illi, & quam tu omaibus ab hominibus, & colaris, & ameris istis in locis, fidem mihi jucundissimam fecerunt. Tametsi
testi-

(a) Extat Epistolarum Bembi Familiarium lib. I. I. Epist. 28.

testibus quidem ea in re nihil indigebam, qui te, moresque suavissimos tuos, & vitæ integritatem ac prope sanctitatem ab ineunte tua ætate agnoverim, dilexerim, expetiverim. Juvenis enim admodum cum essem, te adulescentem incredibili benevolentia complexus sum, annis aliquot me ipso minorem (a), neque tu me non adamavisti. Quî quidem certe amor, propensioque mutua voluntatum, non solum postea nunquam est coli desita ab utroque nostrum, sed aucta etiam officiis innumerabilibus, necessitudineque vitæ, collegio demum in Leonis X. Pontificatu clari muneris, ac prope quotidiano convictu, tum studiis plane communibus, literisque nostris ita crevit, ut nihil possit esse nobis duobus conjunctius. Quod cum ita se habeat, atque in hoc nostro perveteris amicitiae instituto ego jam senex factus sim, tu non multum absis a senectute: unum, ut video, nobis deest ad plenam ex eo suavitatem percipiendam, locorum scilicet, ut animorum conjunctio. Nimis enim semoti atque discreti regionibus sumus, ut neque mihi ad te veniendi, quod sæpe posse facere concupivi, spes ulla jam sit reliqua, neque tibi in Italiam revertendi causa posse dari satis apta videatur, quod Pontifices Maximi, doctrina, & moribus præstantissimos viros, clarissimosque omnibus virtutibus homines, non tantî omnino quanti oporteret, faciunt. Sed quoniam hoc quoque de-

F 4

fide-

(a) Vide Epist. 11. Par. I. pag. 5. & notas ad Sadoletti vitam pag. 111. & x.

siderium, quod commune tibi mecum esse non dubito, visendi alterum, congregiendi-que una, ut tu olim in quadam epistola suavissime scripsisti (a), literis mittendis leniri multum potest, fruamur sedulo scriptionis munere ad hanc molestiam minuendam, & crebritate nos literarum fulciamus. Quod & te facturum confido, & de me futurum polliceor, ut nullo scribendi genere tam libenter sim usurus, quam ad te. Sed nescio quo pacto ad hæc commemoranda, de Antonio sermo nobis institutus, defluxit, amoris abundantia potius, quam temporis, quod mihi plane non superest: occupor enim ut scis. Conscripsi autem tres jam prope libros rerum Venetarum (b). Neque tamen non impediior domesticis etiam rebus, quæ me a scribendo sæpe revocant. Sed quid agas? Sic vivitur: Quod libet, quodque non libet etiam facias. Audio te alium fratris filium isthic habere, quem in philosophiæ studiis item instituas, miro ingenio, alacritateque discendi. O te magistrum plane felicem, & illum alterum jam discipulum, quem dii respexerunt. Vale, Septimo Cal. Majas M. D. XXXIII. Patavio.

Scriptis jam literis, Antonius hujus Urbis jureconsultis mirificum se Jureconsultum præstitit, summamque laudem est adeptus.
Egit

(a) In Epistola scilicet LXXV. Par. I. pag. 207. & in Epistola præcedenti, quæ est ordine CLXXIX. pag. 124.

(b) Consule quæ de hoc Bembi opere diximus in notis ad Epist. CXVII. Part. I. pag. 356. & 357.

EPISTOLÆ FAMILIARES. 129

Egit enim apud illos causam suam ita memoriter, ita docte, ut magna Collegii approbatione sit magister lectus. Qua de re patri ejus, tibi que plane gratulor. Ei ego pro mea in te benevolentia non defui.

EPISTOLA CLXXXI.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACTEN.

Benedicto Accolto S. R. E. Cardinali (a)
S. P. D. Roman.

De ejus patruī viri clarissimi obitu cum solatur, gratulaturque de rebus bene gestis, deque ejusdem reditu ad Pont. Maximum.

Eodem tempore & de tuo reditu ad Pontificem Maximum, & de patruī tui viri clarissimi, hominisque sapientissimi, morte accepi. Quo ego nuntio varie commotus sum. Nam cum valde mihi lætandum arbitrarer, in eis esse jam locis, in quibus tua excellens virtus & autoritas, & tibi celebritati atque laudi, & nobis, qui in fide tua sumus, teque vehementer colimus, usui atque emolumento esse posset; hanc tamen animi mei lætitiā obturbabat illa cogitatio, quod intellegebam te funere domestico, & in eo funere, in quo tecum, una magnam ornamentorum

F 5 & di-

(a) De Accolto, vide quæ habentur superius Part. 2 ad Epist. xcvi. pag. 281. & 282.

& dignitatis suæ jacturam fecisset Respublica non privatis solum incommodis, sed prope luctu publico commoveri. Talis enim vir profecto amissus est, ut non solum qui ex stirpe & genere eodem sunt, proprium illud damnum sentiant; sed & nos, qui vobis semper & vestræ familiæ dediti fuimus, & omnes boni, universaque civitas, communem hanc & suam ducat calamitatem. Etenim re vera unius in interitu sua cuique pars incommodi & detrimenti investa est. Quis enim erat opis egens atque consilii, cui non esset in illius humanitate & sapientia paratum perfugium? quis in civili & pontificio jure ita hæsitabat, ut cum accepisset cognossetque illius sententiam, non ea tanquam oraculo contentus, omnes scrupulos dubitationum ex animo suo ejiceret? quod in illo inaudita quædam & prope singularis juris scientia esse putabatur. Quæ porro gravitas in eo? quæ autoritas? qui cum propter summam amplitudinem ac dignitatem, omnibus publicis consiliis non interesset solum, verum etiam præflet; propter opinionem tamen prudentiæ atque consilii id consequebatur, ut non cum aliis multis una, sed prope solus gubernare Rempublicam, & eam suis sustinere humeris videretur. Itaque & illius potissimum monitis ac prudentia nitentur summi Pontifices, & omnis pene Italia Christianumque nomen cunctum consiliis ejus acquiescebat. Sed etsi tanto incommodo, mœroreque cummuni, unius hominis mors omnibus lugenda est; nos tamen qui propiores illi extitimus in familiaritate atque amicitia, quique ab ipso primum pluribus

ribus beneficiis ornati, deinde a te proximo illi & conjunctissimo, omni humanitate accepti semper fuimus, haberemus graviores causas dolendi atque mœrendi, nisi nos tua præstans virtus consolaretur. Itaque ne illas quidem rationes diligenter mihi exquirendas puto, quibus coner quasi levare dolorem tuum: cum te hominem egregia animi firmitate præditum, fidentem eis muneribus, quæ tibi & a natura, & ab industria tua donata sunt, nulla res molesta de statu tuo dimovere posse videatur. Illa potius commemorabo, quæ non tibi, sed nobis esse solatio queant: hominem eum, qui florentissime vixerit, summos honores gesserit, summam fuerit gloriæ virtutis, doctrinæ, omnisque prudentiæ consecutus, tum autem diutissime nobiscum versatus sit, in senectute extrema, & in ea ætate decesserit, quæ jam nulli idonea voluptati, tantum ad labores, & ad misérias sit exposita, non esse descendendum velut mortuum; cuius præsertim imago virtutis, & dignitatis, & autoritatis, in te ipso nobis relata sit: ut nihil in illo amissum desiderare possimus, quod non in te nobis redditum cumulate habeamus. Ac cæteras quidem rationes aptas ad consolandum, quæ ex Deo & religione, & ex illa altera vita cœlesti & immortalis afferri possunt, tibi potius considerandas relinquimus, quam ipsi nobis sumemus exponendas: cum nihil a quoquam in eam rationem tam accurate dici possit, quin tu id multo melius scias, magisque promptum habeas, quam quivis nostrum. In eo nos potissimum insistemus atque inhærebimus, ut tibi in

te ipso, & in eodem te, nobis omnis consolatio sit posita. Qui dum te habebimus, non sumus neque sine patrono nos, neque Respublica sine egregio suorum ornamentorum defensore futuri. Quare hoc officio, si non commode atque ornate, pie certe, & amanter per me, & illius mortui memoriæ, & nostræ inter nos necessitudini persoluto; licere mihi jam arbitror de illa altera parte, quæ tota mihi jucunda accidit, hoc est, de redditu tuo ad Pontificem, pauca verba facere. Etenim noli existimare, mi optime Accolte, tuam istam absentiam non mihi nimis diuturnam fuisse visam: quanquam de rebus præclare gestis, provinciaque rite & ordine constituta, cum omnium gratia, & laude, ad tuos revertisse gratulor. Sed tamen non dici potest, quam mihi videatur Reipublicæ esse utile, te in hoc motu rerum, & tantorum congressu principum, ibi potissimum esse, ubi consilio & integritate tua res imprimis publica perfrui possit. Et si in hoc fortasse refero ad me aliquid, qui cum tu abes, carere mihi videor tutore vel præcipuo omnium fortunarum mearum. Verum quanquam hoc nonnihil forte est; illa tamen vehementius me adducit ratio, ut te optem istic esse, quod scio quantum in tua virtute & eloquentia præsidii rebus communibus constitutum sit. Sed ne de hoc quidem longior mihi habenda oratio est: cum præsertim verear, ne tibi in majore aliquo negotio impedito intempestivus obstrepam, tuasque gravissimas interpellem occupationes. Illud tantum addo, me de ad-
venta

ventu tuo, & de laude getæ conservatæque provinciæ tibi ita gratulari, ut cupiam quæ de illis rebus ad nos perlata sunt, multorum celebrata literis & sermonibus tamen, quoniam confuse nobis significata sunt, singula melius nosse ex te, & enucleatius. Cujus rei cum erit tibi otium, ut facile præstare id possis, aliquam suscipies curam docendi me, certiolemque faciendi. Me quidem certe gloriæ tuæ fautorem, & laudum prædicatorem amantissimum, ac fidelissimum semper habiturus es. Vale, Carpentoracii, XII. Calendas Februarii, M. D. XXXIII.

EPISTOLA CLXXXII.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACTEN.

Laurentio Campegio S.R.E. Cardinali (a)

S. P. D. *Romam.*

De ejus ex Germanicæ legatione Romam reditu gaudet, laudatisque rebus ab eo præclare gestis, optat ut Christiani principes ad hæreses profligandas omne studium atque operam conferant.

Nihil mihi potuit nuntiari lætius, quam te ex Germanica legatione tua, salvum & sospitem, longo intervallo, ad tuos rever-

(a) Hic Bononiæ an. 1472. nobili genere natus, patrem habuit Joannem Jurisconsultum celeberrimum, a quo omnibus optimis cum literis tum moribus egregie instructus, primum Patavi, mox Bononiæ una cum eo juris scientiam, adolescens admodum docuit. Postea ad uxorem animum appulit, filiosque ex ea suscepit tres, Joannem Baptistam scilicet Majoricensem Episcopum Græcis Latinisque literis eruditum, Rodolphum militaribus additum studiis immatura morte præreptum, & Alexandrum Episcopum Bononiensem & Cardinalem, de quo nonnulla diximus in notis ad Epist. CLIV. pag. 37. Uxore orbat, ad Ecclesiasticum ordinem sese convertit, Romamque Leone x. Pont. Max. venit, a quo primum Episcopus Feltrensis, mox sacræ Rotæ auditor, ac demum Calen. Julii an. 1517. Cardinalis factus est, dum apud Maximilianum Cæsarem Apostolici Nuncii munere fungeretur, ut patet ex datis ad eum ejusdem Pontificis literis.

vertisse, gratumque & optatum conspectum tuum summo Pontifici, collegisque tuis omnibus atque ipsi urbi imprimis retulisse. Non enim dubito, quin tua eximia virtus & autoritas, in his tantarum agitationibus rerum, sæpius requisita & desiderata fuerit. Quanquam servavit illa quidem Reipublicæ magnasque & maxime ægras illius partes consilio & diligentia absens sustinuit. Sed tamen quemadmodum ea membra quæ cordi propiora sunt, plures & potiores habent in conservando corpore functiones; sic summorum hominum sapientia & gravitas, proxime principem, & in ipso capite conciliorum statuenda est, ut latius in omnem partem illarum utilitas possit dimanare. Verum ut se cunque res habet, labores tuos ejusmodi fuisse, ut ea, quæ gravissime laborabant, jamque curam omnem respuere videbantur, in commodiorem tamen statum per te deducta sint; valde & laudi tuæ, & publicæ utilitati gratulor. Atque utinam aliquando finem ejus mali aliquem videamus, cujus tanta exitiæ vis, ut non solum humanas, verum etiam divinas res & rationes potuerit pervertere. Nec verò nunc ejus tollendi atque exterminandi

literis, quæ extant inter Sadoleti Epistolas Pontificias num. LIII. pag. 67. Plurimis legationibus tum in Anglia, tum in Germania egregie perfunctus, Romæ obiit mense Julio ann. 1539. Scripsit *Commentarium adversus hereticos, Reformationem Cleri Gallicani*, pluresque Epistolas. Vide Ciaccon. tom. III. col. 384. & Papadopolum in Hist. Gymnas. Patavini tom. I. lib. III. sect. I. cap. XIX. pag. 244. num. xcvi.

nandi non adest occasio , duobus summis optimisque principibus in unum locum adductis . Qui si prudentia & facilitate perfece-
 rint , ut tertium hunc quoque , cujus nos in regno vivimus , flagrantem studio Christianæ pietatis contra hæreticos tutandæ & prote-
 gendæ , in amicitiam & gratiam possint re-
 stituere ; non metuo , quin clarius in cœlo sibi monumentum servatæ religionis , quam in terra devictarum gentium sint constituturi . Sed ego fortasse studio inani feror ; atque ea curo quæ minus ad me pertinent . Quæ etsi in studiis & voluntatibus omnium communia sunt , in potestate tamen paucorum sunt po-
 sita . Quid ergo ? nonne mihi licitum est optare , ut pauci illi qui possint , etiam velint con-
 sulere Reipublicæ . Quanquam ut dixi , de optima mente principum istorum dubium mihi non est . Res forsitan impeditiores sunt , & durior ac difficilior earum recte tractanda-
 rum ratio . Recordor enim quam sæpe cum ipse quoque interesset rebus agendis , optima hominum consilia , gravis Reipublicæ for-
 tuna interruperit . Sed tamen ut ex instituto hoc sermone honestius abeamus , Deum sup-
 plices precemur , ut quod humana vis nequit , ipse sua clementia & ineluctabili potentia ve-
 lit providere . De te autem ipso , Campegi optime atque humanissime , illud quidem mihi persuasum habeo , quod tuæ est naturæ & bonitati imprimis consentaneum , eos qui te coluerunt semper & amaverunt , nequa-
 quam tuo ex animo elapsos esse , neque ul-
 lam esse posse tam diuturnam absentiam , quæ te oblivisci veterum amicorum cogat . In qui-
 bus

bus ego si principem locum appeto & diligendi tui, & ample atque honorifice de tua virtute existimandi; haud sane mirum videri debet. Sed tamen meas esse duxi partes, redigere tibi in memoriam, me eodem animo & observantia erga te esse, qua semper fuerim: & simul hanc voluptatem scribendi ad te, & tecum per literas quasi colloquendi, capere properavi. Qua quoniam diu mihi carendum fuit, dici non potest, quam fuerim sæpe angore quodam animi sollicitus, cum tua in longinquis partibus commoratio, tecum hoc mihi commercium literarum adimeret. Nunc posteaquam es reversus (quod tibi bene prospereque ut eveniat opto) renovabo, si tibi non fuerit molestum, hoc officium scribendi, teque interdum meis literis appellabo. Tu quod proprium est constantiæ & virtutis tuæ, me, quem in fide tua semper habuisti, ut perpetuo tueare ac diligas, te etiam atque etiam vehementer rogo. Vale, Carpentoraſti, XII. Cal. Febr. M. D. XXXIII.

EPISTOLA CLXXXIII. (a)

JACOBUS SADOLETUS EPISC. CARPENT.

Clementi VII. Pont. Max. *Romæ.*

Pontificem rogat, ut Joannes Franciscus Ripa, qui Avenione Jus Civile profitebatur in eadem urbe retineri jubeat; quamquam optimis conditionibus, ac pœnis etiam ni parcat intentatis, Mediolanum evocetur.

Pater Sanctissime ac Beatissime, post pedum devota oscula beatorum. Annus agitur quintus decimus, ex quo in civitate vestræ Sanctitatis hac Avenionensi Jus civile proficitur optimus profecto doctissimusque vir Joannes Franciscus Ripa (b), de quo ego vestræ Sanctitati hoc testimonium præbere possum, nullum a me de his, de quibus aliquid judica-

(a) Extat Miscellaneor. ex mss. Biblioth. Colleg. Romæ. tom. I. p. 376.

(b) Ad ea quæ de Franc. Ripa diximus Par. I. in notis ad Epist. LXXII. pag. 201. velim addas, illum Pataviâ una cum Marco Mantua literis operam dedisse, doctorem Hieron. Butigella, ut constat ex Pancirolo lib. 2. de claris Interpret. cap. 145. pag. 258. Præterea postquam multos annos Jus Civile Avenione docuisset, amplo stipendio, Ticinum fuisse revocatum a Francisco Maria Infubriæ duce; (cui etiam a Consillis fuit) ut honorario aureorum mille docendi in ea urbe partes sustineret. Verum Francisco M. duce e vivis erepto, Avenionem sediisse, ubi eodem munere functus est, ac demum in Patriam revertisse an. 1534. quo anno extremum obiit diem. Vid. Papadop. in Hist. Gymnas. Patav. tom. II. lib. I. cap. XIII. n. LXXVII. pag. 42.

dicare potuerim, aut præstantiore ingenio, aut illustriore fama fuisse cognitum; nec solum doctrinæ, & eruditionis, sed virtutis etiam eximæque integritatis. Illud equidem ipsis oculis cerno, quod ceteri quoque omnes; præcipuum esse in eo ac pene solum ornamen- tum provinciæ Ecclesiasticæ huic, civitatique Avenionensi, quam alteram Romam nationes circumjectæ appellant; quod etiam in decus, & laudem Sedis Apostolicæ, & Sanctitatis vestræ redundare cognoscitur: magni enim concursus ex tota Gallia quotidie fiunt, hujus hominis consilium, & sententiam de maximis suis rebus sciscitantium; nosque omnes incolæ Ecclesiastici, illius prudentia, & æquitate in dubiis rebus nostris præcipue nitimur. Quæ cum ita sint, Pater Sancte, cum iste nobiscum vivat, fortunisque apud nos, & liberis pluribus comparatis, multas, & honorificas conditiones, quæ sibi offerebantur, alias fuerit aspernatus, nullo modo intendens ab umbra, & patrocinio Sanctitatis vestræ se dimovere; intelleximus nunc magno nostro cum dolore Illustriss. Ducem Mediolani vocare eum ad Gymnasium Papiense; & nisi pareat poenam illi publicationis bonorum, quæ possidet in Mediolanensi Ducatu, ex quo est oriundus, proponere. Quod si accadat, Pater Sancte, nos maximum certe detrimentum, Sedes autem Apostolica non exiguum damnum sui splendoris, & nominis inter has nationes factura est. Nec vero æquum nobis videtur, cum hic tantus vir sub duorum Principum dominio constitutus, in ambo- rum statu bona, & fortunas obtineat, ut a minore Principe ei imperetur, quo is ma-
jorem

jorem debeat poſthabere , & relinquere . Hoc enim eſt inferiori Principi , non ſuo jure uti , ſed alterius jus , quod , & gravius ſit , & verius , velle pervertere . Atque etiam illud & expectant , & intelligunt omnes , Sanctitatem veſtram non minus fortem , & conſtantem in retinendo tali ornamento , & præſidio fidelium populorum ſuorum eſſe debere , quam alios in eo evocando , & eripiendo . Quæ cum ſe ſic habeant , Pater Sancte ; cum magna populis his ex hoc homine utilitas , magnum Eccleſiaſtico ſtatui proveniat decus ; noſque ſi hoc lumine privemur , in tenebris deinde videamur quodammodo futuri ; rogo ac deprecor Sanctitatem veſtram , ut ſuſcipere curam ſua magnitudine , & ſapientia digniſſimam hanc velit , quo nobis , & ſuæ , ac Sedis Apoſtolicæ laudi conſervetur hic vir , ſine quo Avenio , hoc quidem in tempore , luce omni orba , & litterarum , & jurium , & quotidiana ad eam venientium celebritatis eſſet remanſura . Quod cum & honoris Sanctitatis veſtræ , & ipſius ſubditorum commodi cauſa poſtulo , tum vero illa mihi ſummum in hoc quoque beneficium privatim conceſſura eſt , qui huic homini conjunctiſſima amicitia ſum aſtriſtus , diligoque eum amor equodam ſingulari ; ut ſi ille mihi eripiatur , dimidium pene mei mihi videar amiſſurus ; a quo mœrore animi me , & totam ſimul Patriam hanc Sanctitas veſtra , ut liberare dignetur , omnes illam ſupplices oramus , & obſecramur . De hac eadem re ad D. Bloſium Secretarium ſcripti , qui exponat Sanctitati veſtræ deſiderium noſtrum , & quod fieri ab ea pro nobis cupimus , requirat ; cui illa , & fidem , & benignita-

EPISTOLÆ FAMILIARES. 141

gnitatem suam exhibebit . Dominus Deus
Sanctitatem vestram omni sua gratia , & pro-
speritate tueatur semper , & conservet , cujus
me pedibus sanctissimis humillime commen-
do . Carpentoracii XI. Martii M. D. XXXIII. /
S. V. infima creatura Jac. Sadol.

EPISTOLA CLXXXIV. (a)

JACOBUS SADOLETUS EPISC. CARPENT.

Blosio Palladio S. P. D. (b) *Roman.*

Idem Argumentum .

OMnibus in rebus , quæ mihi præcipue
cordi sunt , confugio semper ad operam,
& ad benivolentiam erga me tuam , quam nul-
lo mihi loco defuisse expertus sum ; quoque
minor talium amicorum copia est , qui erga
absentes amicitiae fidem tueantur , hoc ego te
merito magis amo , videorque mihi ex eo plu-
rimum tibi debere , speroque tempus fore ,
ut tu quoque talibus tuis officiis , & ista ani-
mi virtute vehementer ex me gaudeas : non
enim aliquam tibi aliquando gratiam non re-
laturus sum . Sed ut veniam ad id quod volo ;
scito , mi Blosi humanissime , si ulla in re
unquam benivolentiam mihi tuam præstitisti ,
eam nunc maxime me in hac re exquirere ,
quæ ,

(a) Extat Miscellau. tom. 1. pag. 579. ubi hic fronti
Epistolæ inscriptus titulus reperitur ; *Al Rev. Mon^{se}g.
Blosio Palladio Segretario di N. S. Fratello amantissimo .*

(b) Vide quæ de Palladio diximus in notis ad Ep. cvi.
pag. 311. Extant inferius aliæ ad eum Sadoleti literæ
num. cxcv. datæ VIII. Calend. Decemb.

quæ, sicut ego jam semper soleo, ad officium meum, non ad compendium aliquod pertineat. Habemus in civitate Avenionensi summum quendam virum Joannem Franciscum Ripam Jurisconsultum inter primos nobilem, cujus nomine, integritate, doctrina, tota hæc Provincia & Sedis Apostolicæ dignitas in his gentibus eximie honestatur. Eum ego præterea quoque incredibiliter diligo: summa enim est in homine comitas, summum ingenium, tum animus plane nobis deditus; nosque illius consilio, virtute, opera plurimum utimur, neque nos tamen plus, quam reliqui omnes; quum maximi quotidie ex omni Gallia concursus fiant eorum, qui ad istius prudentiam, & consilium de suis maximis rebus referant: habet ipse in eadem civitate uxorem, familiam, fortunas, liberos, majoribusque sæpe præmiis sollicitatus, ut in alias regiones se conferret, nunquam voluit a Summi Pontificis umbra patrociniique divertere. Hunc nunc Dux Mediolani Papiam revocat, & nisi pareat, publicationem bonorum minitatur, quæ isti non pauca sunt in Cisalpina Gallia, ex qua est oriundus. Quod si accadat, ut iste a nobis auferatur; non solum damnum, & dedecus, sed dolorem etiam magnum sumus accepturi: hoc civitas ipsa Avenio, hoc provincia tota, hoc nos iniquo animo ferimus. Itaque præter alios ego quoque privatim ad Summum Pontificem scribo (a), quarum litterarum exemplum ad te jussi perferri: petimus autem hoc remedii, ut maximus Pontifex vehementer agat cum Duce per

(a) Vide Epistolam superiorem CLXXXIII. pag. 138.

per litteras, & Nuncios (si Nuncium tamen ullum habet), ut hic ab hac præceptione velit desistere, Sedique Apostolicæ non minus, quam Duci ipsi subiectum, majori & potiori Domino suo deservire permittat. Etenim habet iste, ut dixi, sub Pontificis imperio domicilium, & fortunas, quodque pluris est, habet voluntatem, in Apostolicæ Sedis gremio semper requiescendi; tum autem etiam ad Legatum hujus Provinciæ, & ad civitatem Avenionensem litteras Pontifex mittat, quibus severe jubeat, atque imperet, ne hunc ullo modo patiantur discedere. Hæc te, mi Blosi, ut renuncies Pontifici, agasque cum eo, ut quemadmodum volumus, fiat, in primis oro rogoque: ut vero litteræ graviter, expresse, significanterque fiant, tuo nobis ingenio, tua diligentia, tuo labore fuerit opus; quem ut mea gratia levem tibi, ut jucundum esse arbitrere, magnopere a te peto: nihil mihi omnino potes facere gratius; inter plurima tua erga me officia, hoc mihi optatissimum futurum; quî vehementissime laboro, ut mihi vir amicissimus, suum his populis solatium atque lumen, Sedis Apostolicæ eximium decus, ne auferatur. Vale mi Blosi, nosque, quod facis, dilige, & Antonio Cornazano meo, quî tecum de hac eadem re loquetur humanitatem, & studium tuum accomoda. Iterum vale. Carpentorastî v. Idus Martii M. D. XXXIII.

Tuus frater amicissimus Jac. Sadol.

144 JACOBI SADOLETI
EPISTOLA CLXXXV.

JACOBUS SADOLETUS EPISC. CARPENT.

Francisco Guicciardino (a)
S. P. D. Bononiam.

De ejus erga se familiamque suam benevolentia gratias agit, junumque gratum ac memorem adversus illum animum ostendit.

ETSI ego te semper antea amavi, tuamque industriam, consilium, animi virtutem plurimi feci; tamen cum modo venisset ad me
Alfon-

(a) Franciscus Guicciardinus Florentinæ an. 1480. nobili genere natus, antequam ad Rempubicam accederet, advocatiquæ munere fungeretur, Patavii humanioribus litteris ac Juri civili operam dedit, præceptoribus usus Carolo Ruino & Jafone Mayno. Postea communibus civium suorum suffragiis ad Ferdinandum Aragonium Regem Legatus missus, ac in patriam reversus, Medicæ partium sectator constantissimus, ac propterea Leonis X. carus, eo jubente præfuit Mutinæ ac Regio lepidi, quæ tunc urbes Pontificiæ ditionis erant, earumque Præfecturam etiam Adriano VI. Pont. Max. obtinuit. At Adriano e vivis erepto, Clemens VII. eum Galliæ Togatæ ac toti Æmilie præfecit. Qua quidem provincia sancte prudenterque administrata, ab eodem Pontifice Legationi Bononiensi præpositus, ac Pontificiorum exercituum curator datus, summa fide, constantia ac fortitudine rem publicam & militarem gessit. Clemente mortuo ætate jam laboribusque confectus, Florentiam rediit, quietisque cupidus, Romam a Paulo III. accersitus, oblatas sibi ab optimo Pontifice honoratissimas condiciones, modeste recusavit. In eo otio ar-
etius

Alfonſus Sadoletus frater, multaque mihi de te narraviſſet, quæ inſignem tuam quandam erga præſentem eum, meque abſentem benevolentiam, tum autem optimum in noſtram omnem familiam animum declarabant; crede mihi, amore eo quo te pridem diligebam,

Ep. Fam. Pars II.

G

vehe-

ſtius Mediceis adhæſit; atque Alexandro Florentino-
rum Principi in omni adminiſtranda republica author,
conſiliorumque omnium arbiter ſociuſque extitit. Ita-
que libertatis habitus hoſtis acerrimus, in ſuorum ci-
vium odium incurrit. Alexandro interfecto, eadem au-
thoritate & gratia apud Coſmum Magnum valuit. Eo
remp. moderante, Jacobi Nardii familiaris ſui preci-
bus viſtus, ad hiſtorias conſcribendas animum appulit,
cujus libris xx. conſectis, anno 1540. ætatis ſuæ LIX.
Florentiæ extremum diem obiit, ſepultuſque eſt ad S. Fe-
licitatis in majorum ſuorum tumulo. Ejus autem hi-
ſtoria etruſco idiomate eleganter ſane accurateque con-
ſcripta, res in Italia geſtas complectitur ab an. 1494.
ad an. 1532. De qua placet afferre noſtri Jani Nicii Ery-
thræi ſive Joan. Viſtorii de Rubeis judicium. „ Fran-
„ ciſcus Guicciardinus (inquit Erythræus in imagine
„ Bernardi de Avanzatis, quæ extat Pinacotheca III.
„ n. LVIII. p. 220.) ſcriptor hiſtoriarum eximius &
„ cum Thucydide & Herodoto conferendus, qui a ſuis
„ annalibus gravitate prudentiaque pleniffimis, omnem
„ vetuſtatis rubiginem ſitumque procul eſſe quam lon-
„ giſſime voluit, neque verbum ad eos quodpiam acce-
„ dere, quod putridam illam ac rancidam antiquitatem
„ redoleret. Cui etiam illi, qui eidem ſunt iniquiſſi-
„ mi, in primis quinque libris, quos eruditi cujuſpiam
„ lima perpolitos fuiſſe contendunt, omnem Florentini
„ ſermonis elegantiam concinnitatemque concedunt; in
„ ceteris libris non item, quos nullius cenſuræ, ut
„ priores quinque ſubjecerat. Vere, an ſecus, nihil
„ ad hoc tempus &c. „ Præter hiſtoriam, edita ſunt
Guicciardini *Conſilia Aurea*, & *Monita Politica*. Vide
Papadop. in Hiſt. gymnaſ. Patav. tom. II. lib. I. cap. XIV.
n. LXXXI. pag. 45.

vehementius etiam sum inflammatus ; magna-
 que meæ opinioni accessio de te facta est : quod
 perspexi fidem amicitiae , quæ inter præsen-
 tes quoque raro admodum colitur , eam a te
 erga absentes sanctissime conservari : quo ge-
 nere laudis vix ullum meo iudicio reperiri
 majus potest . Atque ego , qui cum aderam
 istic vivebamque vobiscum , tuoque interdum
 aspectu & sermonibus perfruebar , favebam
 tibi majorem in modum , magnisque gerendis
 rebus hominem te imprimis idoneum esse ar-
 bitrabar : nunc altero hoc tuæ virtutis & hu-
 manitatis præclaro testimonio confirmatus ,
 habeo jam non quæ laudem in te solum , ac
 diligam , verum etiam magis quæ admirer :
 quanto scilicet majore admiratione digna vir-
 tus ea est , quæ prudentium bonorumque ju-
 dicio , quam quæ popularibus laudibus ex-
 penditur . Quod si in eisdem locis ; eisdem-
 que negotiis , quod fere antea faciebamus ,
 versari utrumque nostrum contingeret ; decla-
 rarem tibi profecto benevolentiam meam ,
 omnibusque meis dictis factisque ostenderem ,
 quam mihi chara esset & necessitudo nostra ,
 & dignitas atque amplitudo tua , nullumque
 a me officium nec fidelissimæ amici , nec con-
 junctissimæ hominis desiderares . Sed quoniam
 longe absum , magnisque locorum intervallis
 distracti inter nos sumus : cætera quidem ami-
 citiæ officia tibi ex me prompta esse non pos-
 sunt , quæ coram præstari solita sunt , & ex-
 pectari . Illud unum vero , quod vel præci-
 puum est , & reliquorum omnium longe pri-
 mum , a me certe non deerit , quo tuum sem-
 per nomen in intimis sensibus geram , con-
 servemque memoriam tui , & te colam bene-
 nevo-

volentia sempiterna. Etenim cætera amoris signa, & indicia quædam sunt: hic est ipse proprie amor, qui ea fide & veritate tibi a me præstabitur, ut nunquam tu, quæ in me atque meos studia contulisti, ea tanquam in indignos collata, sis reprehensurus, Ego quamquam procul absum a vestris gravioribus istis actionibus atque curis, quæ sonitum atque turbam, & pompam quandam præ se ferunt; habeo tamen & ipse hic quoque delectationes meas, quibus tranquillo animo mirifice fruor: quod assiduus sum in studiis artium optimarum, & præclarissimarum: quæ me tanta jucunditate afficiunt, ut nihil omnino sollicitudinis neque molestiarum ad animum meum sinant introire. Quam ego vitam etiamsi minus illustrem, aliquanto tamen beatiorē esse judico. Sed de his alias. Reliquum est, uti te rogem; ut quam jampridem erga me suscepisti, in eadem perpetuo maneas voluntate, meosque tueri tua benevolentia non desinas. Vale, Carpentoracæ XIII. Calend. Aprilis M. D. XXXIII.

EPISTOLA CLXXXVI.

JACOBUS SADOLETUS EPISC. CARPENT.

Federico Fregosio Archiepiscopo Salernit. (a)
S. P. D.*De suis in Epistolam D. Pauli ad Romanos
Commentariis, deque rerum divinarum stu-
diis multis agit.*

Magnæ mihi delectationi fuerunt literæ tuæ, quæ mihi te cum abundare ocio, tum autem id ocium consumere in optimis studiorum lucubrationibus significarunt, benevolentiamque erga me tuam, cujus mihi semper gratissima est commemoratio, etsi non apertius quam antea, uberius tamen aliquanto mihi declaravere. Gaudeo te cum esse, qui & tibi ipse summum bonum in vita, scrutandis & recolendis scripturis sanctis repereris, in quibus certe, hujus boni, quod non maximum modo, verum etiam solum est, cunabula sunt posita: & mihi cum animum in amicitia præstes, ut mea tibi studia maximæ curæ esse ostendas. Quo quid potest esse amoris, officii, humanitatisque significantius? Sed quoniam de his, quæ inter nos sæpe intercesserunt, officiis, deque mutua nostra benevolentia, & alias crebro a nobis fuit dictum, & ut arbitror, etiam dicetur; veniamus ad literas tuas. Ac primum illud a te deprecor, ut in meis quod prius fuerat scriptum,

(a) Vide quæ de eo diximus in notis ad Sadoleti vitam pag. ix.

ptum, multa me invenisse in Paulo, quæ fuerint prioribus seculis incognita, ne insolentia & elationi animi mihi attribuas: etsi piget me verborum illorum; quæ cum illas scripsi literas, minus animadversa a me fuerunt; quod accidit festinatione quadam accelerationeque scribendi. Etenim non ad te solum illo tempore, sed ad complures præterea alios literas dabam: in qua occupatione & turba, cura mihi recognoscendi, & perpendendi ex animo excidit. Non enim volui incognita dicere simpliciter, sed de quibus mihi non constabat veteribus ea seculis a quocumque fuisse tradita. Nam hoc quidem plane, libereque testor, me in abstrusas quasdam Pauli sententias penetrasse scrutando, quas, quoad nosse potui, adhuc intelligo fuisse vel occultas, vel certe minus dilucide explicatas. Neque id tamen meo ingenio, quod perpusillum est, sed divino beneficio sine ulla hæsitazione tribuo. Solet enim Deus ipse, fons bonorum omnium, sic interdum etiam indignis impertire beneficia sua, ut & hi, qui iis fruuntur, & qui hos vident perfrui, non humanum in eo meritum ullum, sed tantum divinam liberalitatem & gratiam admirentur. Sic igitur sese res habet, ut ex illo meo labore atque vigiliis, præferente lumen menti meæ sancto spiritu, qui in domo quamvis fordida, suam tamen intactam & illibatam retinet dignitatem, sperem fore mysterium fidei etiam incredulis, & prius ista contemnentibus, si modo rationibus acquiescere constituerint, clarum atque illustre. Nam quod me admones, ut interpretes eos legam, in manibusque habeam, qui pie, & erudite in

Paulum commentum sunt; consilium tuum mihi vehementer probatum est. Quod quidem etsi mihi antea venerat in mentem, fueramque in eis libris, quos tu mihi proponis, diu & multum accuratissime volutatus; posthac tamen studiosius etiam faciam, quod tantopere tibi id placere intelligo. Veruntamen & Chrysostomus summus vir, atque eximius Pauli interpretes, magno mihi usui fuit, & cæteri simili pietate ac ingenio non parum opis mihi auxiliique contulere. Atque hic quidem, modo quem nominavi, lingua expolitus, copia abundans, sententiis creber, genere quodam dicendi incitato atque denso, non docet solum nos ea quæ sunt fidei in Paulo, quod ipsum sane egregie, & perquam docte facit, verum animos præterea quoque nostros usque eo permovet, ut cum eum legimus, accurateque attendimus, tum maxime probi & justici cupiamus esse, imprimisque continentes. Augustini vero, cujus ego ingenium præcipue soleo mirari, inchoatam in hanc epistolam ad Romanos scriptionem tantummodo habemus: & quædam item epistolæ obscuriora loca quasi subcissivis operis tractata. Origines redundat & effluit, maximi vir ingenii, excellentisque doctrinæ, sed cujus in tanta ubertate & copia, vix queas aliquid certi comprehendere. Hujus sententias imitati recentiores plerique haud ita multum deinde de suo, quod accipere debeamus, attulerunt. Ambrosius restrictus, & quasi refugiendo se ostendens, summa tamen doctrina & sanctitate vir. Laboriosus Thomas, idemque magis alienæ sententiæ narrator, quam demonstrator suæ: qui tamen collectis omnibus iis prope, quæ
ab

ab aliis dicta sunt, & laborem minuit nobis inquirendi, & curam acuit dijudicandi. Hieronymus aliquanto demissior, (si tamen is Hieronymus) quam videatur tantarum explicatio rerum postulare. Nam collectanea Græca quæ esse penes te scribis, (habeo enim ego fere similia quædam composita ab Eunomio) nihil aliud, ut ego conjicere possum, quam Chrysostomi selecta & brevia dicta sunt. Unus est reliquis ex iis, quos mihi nominandos duxi, Theophylactus, bonus nimirum autor, idem nudus ac venustus, & qui verum & germanum sensum Pauli breviter atque apte totidem pene verbis, quot ille scripsit, persequatur. Habes quorum ego potissimum subsidio & doctrina in hanc scribendi rationem ingressus sum: quibus tu, si habes alios meliores, aut quos mihi æque existimes amplectendos, si eorum me certiores feceris, obediam, & parebo auctoritati tuæ: omniaque te præmonstrante libenter exequar, quæ ipse consulueris, & ad quæ tu me fueris adhortatus. De quæstionum magnitudine, & difficultate, quæ in hac ad Romanos Epistola versantur, idem sentio quod tu: nihil esse illis implicitum, neque tamen excussum ac exagitatum magis: quas longo pene temporum intervallo sopitas, Lutherani rursus in contentionem & certamen deduxere. De iis quod sententiam meam exquiris, non est id unius Epistolæ negotium, & satis tamen in commentationibus nostris de eis rebus disputatum est. Breviter tamen sic habeto: Fidem a me distingui, & secerni ab operibus justitiæ iis, quæ per legem præcepta sunt: sine tamen justitia quadam sua diviniore multo &

præstantiore, fidem nullam a nobis posse constitui. Nam quæ verbis tantum voceque usurpetur, si non sit radix in corde prius valide defixa, similem eam esse ramis non cognatis cum arbore, sed hærentibus. Illa est fides Paulo, cum corde creditur ad justitiam: sic enim demum ore confessio est ad salutem. Itaque idem ipse Paulus ad Philippenfes scribens, cum justitiam se legis libenter reliquisset, ut eam quæ ex fide est justitiam adipisceretur, exponit: fidem profecto ab humana justitia hac segregat, & in divina illam justitia constituit. Quæ autem divina sit justitia, & quæ humana, & in libris nostris perscriptum est, & nos te ad illorum lectionem rejiciemus. Neque enim fas tantis de rebus tam exiliter impræsentia scribere. De libero arbitrio, & de Gratia, quæ duo videntur inter se ita esse opposita, ut maximis olim concertationibus agitata in Ecclesia Dei fuerint, & nunc ab his recentibus hæreticis repetuntur: ego & Pelagium graviter accuso, qui dari nobis præmium pro meritis nostris sine gratia voluit, cum nullum omnino meritum a nobis, nisi dono gratiæ prodeat & proficiatur: & Augustino non usquequaque assentior (a).
Ni-

(a) Atqui universam S. Augustini de Gratia liberoque arbitrio doctrinam tot Romani Pontifices calculo comprobant suo, ut qui hac in re *Augustino non usquequaque assentitur*, non modo sanctissimi doctoris, sed etiam Catholicæ ipsius Ecclesiæ sententiam rejicere videatur. Nam ut Innocentium, Zozimum, Bonifacium, qui Augustini temporibus floruerunt, omittam, unus sit inslar omnium S. Cælestianus I. qui post Augustini

Nimum enim extreme ex contraria parte is diversam mihi causam videtur defendisse, cujus ratio si vera sit, in maximas difficultates, & impeditissimas actiones consiliorum ac voluntatum, hominum mentes incidere necesse est, ut nequeant explicare, quid optimum sit factum. Ego vero illam nostri animi ac voluntatis assentionem ad arbitrium nostrum revoco, qua præbemus nos Deo faciles & obtemperantes, ut is deinde nos fingat & flectat quo velit: omnem autem plenam actionem, omnemque laudabilem boni operis fructum, & quicquid denique est in quo vis meriti inest, ad divinam gratiam sine dubitatione ulla refero. Atque hæc non modo sic ponuntur a

G 4 nobis,

fini obitum, quum plures in Galliis adversus ejus de Gratia Dei doctrinam obtrectatores insurrexissent, re a D. Prospero & Hilario personaliter Romam delata, ita demum ad Galliarum Episcopos rescripsit: „ Augustinum sanctæ recordationis virum, pro vita sua, atque pro meritis in nostra semper communione habuimus, nec unquam hunc sinistrae suspicionis saltem rumor adspersit; quem tantæ scientiæ olim fuisse meminimus, ut inter magistros optimos a meis decessoribus haberetur „. Refert hæc S. Cœlestini verba S. Prosper lib. contr. Collatorem cap. xxi. probatque summi illius Pontificis testimonium ad libros potissimum de *Prædestinatione SS. & dono perseverantiæ*, pro quibus actum est, esse referendum. Qua quidem in re nullum dubitandi locum reliquit Hormisdas Papa Epist. ad Possessorem: „ Da libero arbitrio (inquens) & gratia Dei, quid Romana, hoc est Catholica, sequatur, & servet Ecclesia, in variis libris S. Augustini, & maxime ad Prosperum, & Hilarium abunde cognosci potest „. Cujus Pontificis verba Concilium Episcoporum in Sardinia pro fide exulum, tanquam murum æneum, eis opposuit.

nobis, sed validis (ut puto) rationibus argumentisque firmantur, autoritate ubique scripturæ adhibita, quæ commendet & corroboret rationem. Verum de Paulo satis. Quod scribis damnari a me studium Hebraicarum literarum tuum, non puto ea mente ad te scripissè, ut operam tuam in ea re damnandam esse dicerem: potius illud non tam reprehendi equidem in te, quam desideravi, ut in Latinis & Græcis studiosius te exerceres. In quo ego non Hebraica studia contempsì, sed illis hæc anteposui, quæ sunt (meo quidem judicio) ad id quod quærimus longe utiliora. Etsi vereor, ne tibi videar arrogans, qui de incognitis rebus audeam judicare. Sed (quæso) audi quid moveat me: Primum salus nostra in Evangelio est: id autem est totum Græce

posuit, qui quum Augustini sententiæ, non usquequaque fuissent assensu, in errores misere prolapsi erant. S. Cœlestino & Hormisdæ; addendi Felix IV. Bonifacius II. Epist. ad Cæsarium Arelatensem, Joannes II. Epist. III. ad Senatores; Gregorius Magnus lib. x. epist. 37. ad Innocentium Africæ Præfectum, Agatho, Martinus I. Hadrianus I. Leo IX. Joannes XXII. *constit.* 2. Urbanus V. alique bene multi. Qui omnes doctrinam S. Augustini in duobus libris de prædestinatione SS. & de dono Perseverantiæ contentam, tanquam doctrinam Ecclesiæ Romanæ, hoc est Catholicæ, omnibus tenendam proposuerunt; adeo ut Clemens VIII. Pont. Max. initio Congregationum de Auxiliis divinæ Gratiæ optimo meritoque jure hanc primariam legem posuerit, ut eundem ad Sancti Augustini mentem exigerentur: & Innocentius XII. in suis ad Theologiæ facultatem Lovaniensem litteris ejusdem S. Doctoris scripta assidue in manibus versari jusserit, ut intelligatur, quid hac de re *Romana sequatur ac servet Ecclesia, secundum Prædecessorum suorum statuta.*

Græce traditum . Deinde si ex vetere scriptura testimonia quærimus , quibus Evangelio fides addatur , parumne multa ex eo percepta habemus ? At enim illa e fontibus haurire conducibilis multo est . Fateor : si possint haberi pura & liquida . Sed quid causæ est , quod omnes pene qui ad eam linguam se dedunt , tanquam cæteri nihil antea viderint , novas conversiones nomina ipsi reddere conentur ? quod ipsum & in his libris cernimus , qui vim singulorum verborum explicant , qui nullius ferme vocabuli significationem & sententiam referunt , non multiplicem . Cur Paulus summus legis doctor , nativæ linguae peritissimus , cum sacros scripturæ citat locos , eos semper non ab isto fonte , sed a septuaginta interpretibus accersit ? Nam quod de semine mulieris & serpentis tu commode exponis , non aliter video a septuaginta fuisse translatum . Duo cherubin , duo testamenta existere , perbelle interpretatum est , a numero videlicet conjectura ducta . Nam si utriusque testamenti vis exprimenda fuit , decuit alterum cherubin , tanquam inferiorem & ministrum , alteri ancillari : qui ambo tamen penes arcam Domini pares effecti sunt . Vide potius , ne ministerium Angelorum , quo Deus in populo illo dirigendo usus est , eo monumento denotatum fuerit , qui duo statuti sunt , ut ab eo ordine unitas , quæ sola est adoranda , re nota esse intelligeretur . Quamquam ego in his non pugno : licitum enim est unicuique suo modo interpretari : cum ad ea quæ Spiritu Sancto perscripta sunt omnes , quæ ad pietatem faciunt , accommodentur sententiæ . Illud dico , esse quasdam prædictiones in sa-

cris literis futurarum rerum, ita evidenter
 claras & manifestas, ut nusquam alio, quam
 ad Christum referri possint: sicut illa est inter
 homines venturi Messiae diversatio: mors quo-
 que ejus & ignominiae ab Esaia prope depi-
 ctæ, & Zachariae illa crux: & Jacob prophe-
 tia: convocatio quoque gentium, & sponsi
 sponsæque connubium, quod in Psalmo qua-
 dragesimo quarto ita decantatum est, ut per-
 spicue appareat, duos esse, quibus honos ibi-
 dem, & nomen Domini Dei attribuitur. Mul-
 ta præterea brevitatis causa, & quod tibi no-
 tiora esse arbitror, quam mihi. Nomen quip-
 pe Dei omnipotentis Tetragrammaton ad mi-
 racula patranda etiam valere, his qui illud
 noverint, veteres existimavere: totamque
 eam scientiam appellaverunt Cabala. Cujus
 vis quæcunque sit, (non enim scio, neque
 didici) maxima sit quidem per me licet: non
 enim volo a me cuiquam arzi esse detractum;
 quod tamen sentio id proferam. Primum,
 non egere nos hujuscemodi arte ad salutem
 nobis comparandam. Deinde visos a me per-
 multos, qui ex hac scientia non religionem,
 neque pietatem, sed aut vanas aut etiam im-
 pias superstitiones susceperint. Quod etsi ac-
 cidere poterit, hominum, non artis vitio;
 tamen timiditas mea ejusmodi semper fuit,
 ut nunquam passus sim ejus rei nomen, ne-
 dum cognitionem & studium, ad aures meas
 propius accedere. Quid ergo est? num nam
 reprehendo ego eos, qui ista consecretantur.
 Minime: omnem enim cognitionem & scien-
 tiam dignam homine libero judico: nec si
 quid fortasse ex aliqua aliquando periculi im-
 pendet, non tuam gravitatem & sapientiam
 supe-

superiorem omni periculo statum; sed meam imbecillitatem vereor. Itaque aut non valenti mihi, aut non volenti, illa esse aliena & remota studia non admodum fero moleste. Qua etiam imbecillitate adductus, cum suasi tibi, ut Paulum assidue haberes in manibus; non id eo feci, quod putarem illum minus tibi familiarem esse: sed quod arbitrabar, quo plus in eo operæ studiique poneret, in Hebraicis autem literis minus, quantum temporis scilicet ex illis detraheres, ad Paulumque transferes, hoc melius & præstantius studiis tuis consultum fore. Qua in re, & in consilio ejusmodi dando, si erratum a me est, peto a te, mihi ut ignoscas: bono quidem animo id feci, quanquam fortasse imprudenter. Sed æquum est nos inter nos & non agnoscere sæpe culpas, & benevolentiam semper adhibere. Etsi hoc quidem posterius tu unum facis, ego cum amore culpam aliquam interdum in meis factis adjungo. Nunc venio ad quæstiones, de quibus sententiam meam sciscitaris, quarum duæ locorum sunt, alteræ rerum. Quæris quod fuerit tertium cælum illud, ad quod sublatus est Paulus. In quo respondeo tibi; tertium ibi cælum a Paulo pro summo & ultimo poni, in quo non sydera, neque astra, sed divina mens inhabitat: & tertium illud superlationis vim habet: & mox subjungit ipse, audivisse se ibidem arcana verba, non contemplatum spectacula fuisse. Quanquam autem ista cæli mentio, non tam loci, quam rei significationem habeat: (non enim in loco habitat Deus, sed ipsa Dei virtus & potentia semetipsa continetur, cujus arcana qui audiunt, a Deo edocti, ad domicilium Dei extol-

tolluntur) tamen etiamſi ordinis & loci reddenda eſt ratio, congrue cœlum illud Tertium eſſe dicitur: quando primum, ducto hinc initio, eſt aeris ignis circumiens una cum cœlo mundi inferior globus: qui non ſolum vulgo, ſed ab omnibus poetis Cœli vocabulo nuncupatus eſt: uſque eo, ut ne alienam quidem a natura ignei elementi ſuperiorum orbium naturam eſſe veteres exiſtimarint. Quod idem & in Genetiſ principio videtur comprobatum: qua firmamentum quod nominat cœlum, inter aquas duplices conſtituit Deus: tametſi de hoc quidem non tam mihi liquet. Alterum porro cœlum aſtra ſignaque continet. Tertium eſt Deo, & cœleſtibus illis mentibus attributum. Sed ut dicebam, non tam locum, quam rem notare voluit Paulus. Summum enim proſecto cœlum illud eſt, ex quo hauſta illa fuit divina ſapientia. Quod item de ſinu Abrahæ, in quo recumbebat Lazarus, intelligendum eſt: nuſquam enim ibi locus, ſed res tantum eſt deſcripta: cum iſ qui jacebat in miſeriis, Lazarus vidit in beatitudine recumbentem. Aut ſi in eo locus quærendus eſt, ſinus Abrahæ regnum cœlorum eſt. Sicut ipſe Dominus alio loco: Venient multi, inquit, ex ortu, & occaſu, & recumbent cum Abraham, Iſaac, & Jacob in regno cœlorum, filii autem regni ejicientur foras. Felicitas igitur eo loci, & miſeria in evangelio eſt expoſita, ea quæ morientes diſpari ſane exitu exceptura eſt, locorum autem proprie non eſt ſpectata ratio. Inter felicitatem porro & infelicitatem maximum utique interpoſitum chaos eſt, quod etiam eſt impermeabile, judicio Dei præmiis jam, pœniſque conſti-

constitutis . Hactenus de locis . Nunc de rebus est dicendum . Ac primo , avaritiam esse idolorum servitutem , non uno loco dixit Paulus : ea ratione , quod qui pecuniæ student , totius vitæ suæ spem & fiduciam constituunt in pecunia . Quod in aliis cupiditatibus non fit : nam cæteræ cupiditates singulares sunt , avaritia una reliquas omnes complexa est . Quæritur enim ad eam rem pecunia , ut cupiditatibus omnibus suppeditetur . Porro ponere vitæ totius spem alibi quam in Deo , alium sibi est Deum adsciscere , & adoptare : quod in avaritia præcipue quoque evenit , quando cupiditates aliæ subitis fere motibus in-itantur ; avaritia habet certum & constitutum consilium . Ita & vitulum , quem dimisso Deo Judæi adoraverunt ; non sine mystico sensu , avaritiam esse cultum Idolorum , legimus fuisse aureum . Alter locus est apud Lucam , quo Dominus rediens a nuptiis , servis fidelibus , qui vigilaverint , mensam appositurus est , eisque ipsemet ministraturus . Torquet enim te verbum illud Transiens , quod non a transeunte , sed a permanente velles sanctis Dei & electis convivium exhiberi . Sed error est in verbo ; non enim Transiens , sed Obiens , debuit transferri : id enim Græce est *παρελθών* . Obire autem præter oculos discumbentium multa necesse est , eum qui pluribus velit ministrare : estque verbum illud non abitus , sed sedulitatis . His sic expositis , dicendum tibi a me ingenuè est : in quo vereor , ne tu aliena sententia sis , qui humanam putes sapientiam , bonarum artium & literarum cognitionem esse , eam videlicet quæ est inimica Deo . Non enim ita est . Humana est
illa

illa sapientia , quam refutat & aspernatur Deus , adversusque eam in honorem stultitiam adducit , quæ illa sapit & meditatur , quæ ad fructus rerum mundanarum comparandos apta appositæque sunt : quam nos prudentiam vulgo appellamus : solertiam quamdam accurate & caute internoscentem molestias , & voluptates : eaque adhibentem , quæ opes , honores , divitias , potestatesque sint allatura ; contraria vero rejicientem , atque evitantem . Hæc enim ad diversum longe finem a Deo , tota directæ est : & qui in hisce stultus est , hoc est , cui ista præ cœlestibus cordi non sunt , ille Deo præcipue gratus & probatus est . Artium vero liberalium , & philosophiæ cognitio , in eximia parte veræ sapientiæ statuenda est : si sit ea ad Deum ascendere volenti tanquam gradus , non autem ad mundi fastum , præmiaque conversa . Neque ego arbitror , quod audacter confirmare possum , quenquam in sacris literis , aut ulla denique in arte scientiæve satis unquam instructum & eruditum fore , cui ignorata philosophia fuerit . Ad quam ego te adhortari pro conjunctissima nostra necessitudine non desino , ut quæ te in adolescentia tua aluit & produxit , eadem provectiore quoque ætate ornet & comitetur : tuque artis præstantissimæ & optimæ , cujus adminiculo & viribus theologia est innixa , uberiores inde fructus feras . Vale & nos dilige . Carpentoracti , II. Nonas Aprilis , M. D. XXXIII.

EPISTOLA CLXXXVII.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACTEN.

Federico Fregosio Archiepiscopo Salerni
S. P. D.

*De nonnullis eorumdem Commentariorum locis,
deque usu linguarum Hebraicæ & Græcæ
in sacris literis interpretandis.*

IN extremis literis tuis, quas abs te Nō-
nis Julii datas, ego tertio Idus Novembris
accepi, ratio a te reddita est, quare epistola
tua sit longior, teque velut excusando expo-
nis, non potuisse propter rerum copiam, &
hujus in scribendo muneris inexperientiam,
(sic enim loqueris) brevius & contractius
scribere. Quod ego quam in partem proferas,
constituere adhuc non possum. Etenim si mea
id causa dicis, quod vereare, ne quid tua-
rum longitudo literarum offensionis mihi aut
molestiæ afferat; arbitror fieri a te nonnullam
& mihi, & mutæ nostræ conjunctioni inju-
riam, si putas me offendi posse tuis literis:
aut si suspicari de me in animum inducis,
quicquam mihi accidere abs te posse, quod
non sit mihi omni cum lætitia ac suavitate,
& expectatum, & gratum. Imo vero tu, si
quando breviter scripturus sis, ad id tibi po-
tius excusationem comparato: quasi inideas
mihi eximiam partem meæ voluptatis, cui
jucundissima sunt scripta tua, eadem quæ lon-
gissima. Etenim cum te ipso carere mihi ne-
cesse sit, tuamque optatissimam, & mihi cer-
te

te spectatissimam virtutem , prudentiam , humanitatemque quotidie requirere in mentem veniat : quid magis solatio potest esse , & levamento , quam in tuis literis , in tuis sermonibus scriptis , quando viva voce frui non licet , in tui memoria & cogitatione acquiescere ? Quæ tunc me maximum in modum delectat , cum aliquid de te , vel abs te , recens ad me allatum aut audio , aut lego . Sin autem illud ipsum , scribere diffuse , & abundanter , tibi ipsi fortasse grave , odiosumque est , plusque in eo , quod multum scribis , laboris , quam quod ad me scribis , inest voluntatis ; equidem tuo imprimis commodo esse consultum volo . Sed tamen scito tua ista sententia (si modo ea tua est) nil mihi accidere posse incommodius . Sed neque ut hoc tu ita sentias persuaderi mihi potest : & ego initium tuarum literarum sæpenumero degustans , in quo suavissime atque amicissime , tanquam deplorans disjunctionem nostram , & quotidianos mecum congressus expetens , scribis , postquam id nobis ereptum est , ut jam nequeamus esse una , daturum te operam , ut sacris de rebus ac quæstionibus literæ inter nos , & percunctationes non conquiescant : cum facile adducor ut credam , te quoque ad me libenter scribere ; tum id certe tibi de me polliceor , & in scribendo ad te , & in tuas legendo , nullam a me percipi voluptatem , quæ quidem mihi major esse videatur . Sed de his satis . Neque enim dubito , quin tu in amicitia nostra pari mihi & fide , & voluntate respondeas . Quod modestiam meam (sic enim appellas) tibi probatam esse dicis ; gaudeo majorem in modum , si quid fortasse impru-

prudentius scriptum a me fuit, id a te in bonam partem accipi: plusque in hoc multo æquitati & humanitati tuæ, quam meæ modestiæ & moderationi tribuendum est. Ego enim omnino scripsi inconsideratius, visusque sum præ me ferre (a quo certe abesse longe cupio) jactantiam quandam verborum, & animi levitatem. Neutrum horum quidem ex ingenio meo: sed tamen nescio quo pacto mihi illud excidit, cujus me quotidie magis poeniteret (etenim magis in dies ac magis difficultate suscepti oneris ac muneris retardor) nisi in eum hominem incidissem, qui cum summo & singulari judicio, summam quoque æquitatem & clementiam naturæ habet conjunctam. Quapropter si me amas, quantum profecto amas, aut illa de literis meis verba tollito; aut ipsas potius conserpito literas: ne apud alios non tam æquos homines, neque tam amantes mei meum mihi dedecori erratum, sit. De fide & Operibus, nec tuam satis perspicere quivi sententiam, nec meam tibi paucis perscribere audeo, etsi eram tum, cum has literas dabam, in eo ipso loco & parte operis mei, in qua de Operibus legis agitur, recognoscenda, occupatus. Itaque in id tempus hæc tantæ quæstionis disceptatio rejicietur, cum absoluto libro, aut illum integrum, aut saltem particulam istam excerptam ex eo ad te mittam. Responsiones meas tibi probari lætor: etsi id te magis confirmandi mei causa, quam quod tua illæ approbatione dignæ sint, ita sentire puto. Certe quod providebam & expectabam, potuisses tu me in maximas difficultates conjicere: si quæ finem Abrahamæ regnum intelligi cœlorum dixi,

dixi, illud apposuisse, quærendo & percun-
ctando, num ante adventum & mysterium
Christi quisquam omnino homo in cœlorum
regnum introire potuisset. Scis enim his de re-
bus, quæ sit & quanta contentio. Tertium au-
tem cœlum sedem esse summi & præpotentis
Dei, conjectura etiam magis, quam cognitione
certa suscipimus. Nam quod ad omnia tu pa-
rates velis scripturæ esse sententias & autori-
tates, sit id copiæ & diligentiae tuæ: nos
enim in toto isto genere jejuniore sumus.
Quod Hebraicæ linguæ tantum tribuendum
putas, ego etsi in alia solitus sum esse sen-
tentia, non quod linguam illam unquam im-
probarim, sed quod Græcis semper magis fui
deditus; tamen cum tantum tuum iudicium
sit, facile tibi assentior, rem ita se habere,
ut tu dicis: hoc etiam magis, quod tu utrius-
que linguæ egregie peritus & prudens, sum-
mam dijudicandi facultatem habere potes,
mea quidem pigritia hujusmodi est, ut eo
quod habeam, quamvis pusillo & tenui, co-
gar esse contentus: neque ad majora illa ag-
gredienda, aut animus mihi, aut vires sup-
petant. Quamobrem tu & tuam vicem, &
meam, si in his elaboraveris, quæ tantopere
nostræ religioni conducere existimas: mihi
nil deperibit. Nam & utilitate eadem tecum
perfruar, & tuam gloriam (si modo est spe-
ctanda in hisce rebus ulla gloria) mihi quo-
que tecum statuam esse communem. In tali
enim amicitia & conjunctione, cujusmodi no-
stra est, nihil utrique nostrum ab altero se-
junctum potest esse. Duo Cherubin neque ego
infracti sum duo testamenta recte posse,
καταγορεύειν, & tamen ratio illa veritatis,
quam

quam in ambobus eundem gradum tenere vis, aliquantum mihi diversa videtur. Nam & umbræ vere sunt umbræ, & corpus vere corpus: interest tamen non parum inter umbrarum & corporis veritatem: utrumque enim æqualiter verum est, sed non æquale verum. Sic & cœlum scabellum pedum Dei, etsi de eo æque vere cœlum esse id dicimus, atque Deum esse: longo tamen differt veritatis intervallo a scabello suorum pedum Deus. Verum hæc subtilioribus istis disceptatoribus relinquenda sunt. De arcana illa Hebræorum divinaque scientia, quoniam nihil cognitum habeo, ne habeo quidem quicquam quod dicam: meam omnem sententiam ad tuum de illa iudicium accommodo. Quod mihi de ea submoverat aliquam suspicionem, & tibi ingenue prolocutus sum: & tu scelus ac culpam nonnullorum in eo genere convitiis infectus es. Mihi, his dimissis, illud potissimum curæ est, ut in Evangeliiis & Paulo abstrusos & reconditos indagem sensus. Utor autem interpretibus nullis accuratius, quam his autoribus ipsis, qui illa scripta divinitus ediderunt, ut e fontibus magis, quam ex rivis hauriam. Itaque locum illum de duobus gladiis in Luca meo quoque sensu interpreta- tus, recte, an secus, ut tu queas dijudicare, nisi ad te exemplum meæ lucubrationis, quam leges cum tibi erit otium. Quin & illud, quod pene fueram oblitus, scito datum mihi negotium a Pontifice Maximo, quem nos visum & salutatum Massiliam accessimus, ut totum illum sermonem interpreter, qui est a Christo habitus cum Nicodemo, cap. III. Joannis, si rite recordor, in quo de Spiritu spi-

spirante ubi velit, & quanquam vox ejus audiatur, ignorato tamen unde veniat, aut quo vadat, obscura admodum & perdifficilis est narratio, tantis doctissimorum dissensionibus ut nihil videatur fieri posse implicatius. Item & alter locus in extremo Evangelio mihi exponendus est, quo Christus Magdalenam ipsum agnoscentem prohibet ab amplexu. Noli me tangere, inquit: nondum enim ad patrem ascendi meum. In his duobus locis explanandis si quid tu mihi afferes subsidii, atque opis, ac laborantem tuo præstante ingenio sublevabis, erit causa, cur hunc laborem mihi fuisse optandum putem. Quod obsecro te quidem ut facias, reque inspecta accurate & diligenter participem cito me facias & sensus & judicii omnis tui. Quid aliud tibi scribam? quid? illud nimirum, mihi esse molestissimum, quo usque eo tarde commeent inter nos literæ, quippe cum recentes hæ tuæ quatuor menses ipsos in via moratæ sint: quod si idem eventurum est in meas, quæ spes est, nos posse hac jucundissima, & mihi multum exoptata consuetudine scribendi inter nos, curasque communicandi, perfrui? Quare si Lugdunum scripseris ad tuos ut studeant esse diligentiores, & illos credo expergefeceris, & mihi feceris gratissimum. Vale, Carpentoracii, Idibus Novembris M. D. XXXIII.

EPISTOLA CLXXXVIII.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACTEN.

Hieronymo Nigro (a)

S. P. D. Patavium.

Petit ab eo summopere, ut hominem quærat, qui in sua Provincia græcas & latinas literas doceat.

HIS diebus, cum minus commoda valetudine uterer, dedi negotium Paulo, ut scriberet ad te de eis rebus quarum & mea & tua intererat, te fieri certio rem. Quod ab illo factum diligenter fuisse non dubito. Nunc nova re oblata, in qua tua opera mihi expendenda esset, statui has ad te rursus scribere: petereque pro mutua nostra benevolentia, ut quod imprimis cupio optoque, quod tamen ipsum non ad meum illum privatum commodum, sed ad officii nostri duntaxat & muneris functionem pertinent; in eo assequendo & operam mihi tuam, & studium præbere velles. Res porro ipsa sic se habet. Quo tempore veni, mi Niger, in hanc provinciam, non ut peregrinaturus in ea, sed ut domicilium vitæ constituturus; hominum quidem horum virtutem, mansuetudinem, comitatem, probavi statim ex initio, amareque occæpi, animumque induxi, ut quod mihi necessario per

(a) De Nigro, vide quæ habentur Part. I. in notis ad Epist. Lxx. pag. 189. & ad Epist. Lxxi. pag. 198.

per leges & religionem faciendum esset, id etiam a me prolixè libenterque fieret, hoc est, ut his essem quam maxime studio benevolentiaque conjunctus. Sed inter multa quæ mihi erant voluptati & delectationi, illud unum ægro animo ferebam, quod nullam in his nationibus bonarum literarum cognitionem, nullum inesse studium optimarum artium videbam. Nec vero id facile ego pati poteram, ut cum a me mei ratio postularet officii, ut quacunque re possem, populis meis commodarem; earum adeo rerum, quæ ad bene ac beate vivendum pertinerent, hanc unam rem sic abire sinerem, in qua (ut mihi quidem videtur) vel beata præcipue vita continetur. Itaque quoad potui, hortando, rogando, commonefaciendo, aliquos tandem induxi, ut suos cupiant liberos erudiri his literis, quas nos appellamus optimas. Nam antea nulli erat hic arti neque scientiæ quicquam loci, nisi juris civilis peritiæ: quæ expectebatur ab omnibus, non ut discerent homines vivere liberaliter, sed ut lucro & arcæ consulerent. Nunc videntur in animis aliquorum ejusmodi semina esse jacta, ut si sit doctoris copia & facultas, ingenuas illas artes & disciplinas, quas nos eo vehementius probare soliti sumus, quod amicos illæ docent ac instituunt non deservire pecuniis, sed ab omni illiusmodi cupiditate, vel labe potius solutos esse, in honorem adduci posse confidamus. Quanquam rei eventus in nostra potestate non est: exemplum certe introducere, & ordiri principium aliquod, rebusque bonis nec opera, nec studio, nec autoritate deesse, hominis est non sibi uni, sed & patriæ, civibus

bus, & communi cunctorum utilitati servientis: quam nos imprimis rationem vitæ voluntatemque instituimus sequi. Est autem in civitate hac conventus quidam monachorum, quorum rector maxime cupiditate hac incensus est, Græcasque & Latinas literas cupit in familia sua propagari. Idemque universæ provinciæ Narbonensis præest reliquis ordinis sui conventibus: ut videatur hujus præclari amoris stimulos in plures cœtus hominum esse disseminaturus. Sed (ut dixi) magister nobis deest & autor, & juvenum quasi quidam moderator, huic idoneus muneri: quem si nancisceremur, spes foret, aspirante nostris conatibus Deo, aliqua hic quoque excitatum iri ingenia, quæ ad nobilissimarum artium adipiscendam laudem egregie apta existerent. Hunc nos magistrum & doctorem a vobis quaerimus. Habetis enim istic (ut ego arbitror) talium virorum copiam. Sed eum esse hujusmodi oporteret, qui mediocribus rebus posset esse contentus. Nam ne nos quidem in optando admodum infanimus. Si Græcas noverit probe literas, Latinas autem mediocriter: ita tamen, ut vitia orationis prompte discernat, habeatque docendi, & instituendi planam ac facilem rationem, poterimus eo nos esse contenti. Merces sane illi a nobis persolvetur, aurei nummi quotannis sexaginta, victumque & tectum commodè ut habeat curabitur, ad eandem videlicet modestiam & mediocritatem. Nunc cum videas mihi Niger quantæ hæc mihi curæ res sit, & quam sit recta & honesta ratio hujus consilii mei; peto a te pro nostra summa conjunctione, ut cu-

ram & cogitationem aliquam suscipias, quo huic rectissimo studio nostro satisfaciat: aliquemque nobis invenire studeas, qui sustineat partes hac in re amoris & pietatis erga hosce populos nostræ, meamque optimam in meos voluntatem ipse te expleat. Quod si unquam videro fieri, ut hi quos charitate nimirum Christiana in filiorum loco diligo, sedentur eas artes, quæ liberales sunt, avocantque ab omni sordida & inquinata cupiditate habendi: næ ego illi (crede mihi) cujuscunque opera hoc assequar, plane me obstrictum, & in perpetuum obligatum esse profitebor, omnique studio diligentiaque curabo, ut suum is hujusmodi officium non male a se positum sit judicaturus. Hac eadem de re ut Lazarum nostrum appelles, cum eoque accurate colloquere, vehementer a te peto, mihiq; ut primo quoque tempore rescribas. Vale mi Niger, & Bembo meo, summo viro, plurimam salutem verbis meis dic. Carpentoraeti, IV. Nonas Maii, M. D. XXXIII. (a)

(a) His literis responderet Hieron. Niger Epistola quæ est ordine cxcvii. pag. 197.

EPISTOLA CLXXXIX.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACTEN.

Des. Erasmo Roterodamo

S. P. D.

Friburg.

Suorum in D. Pauli priorem Epistolam Commentariorum librum primum ad eum mittit.

NOli, amabo, putare, mi Erasme, quicquam mihi esse, aut gratius tua erga me benevolentia, aut judicio gravius. Itaque, & quicumque istinc veniunt, tuumque modo nomen, & nuntium de te aliquem ad nos perferunt, libentissime a me accipiuntur, eoque etiam magis, si quod afferunt monumentum tui præstantis ingenii, præclaræque in rem, & pietatem Christianam operæ, ac voluntatis, qualia sæpe multa a te proficiuntur, ut tibi molestum esse non debeat, illos tenui a me munusculo affici, qui id laboris mea causa, susceperem. Et de tuo judicio (ita mihi divos omnes opto esse propitios) in ea sum sententia, ut nihil meorum mihi probari possit, quod ad religionem quidem, & ad literas sacras pertineat, si non id antea tibi sit probatum (a). Quapropter cum con-

H 2

fecis-

(a) Quanti hoc Sadoleti de Erasmo judicium in iis præsertim, quæ ad religionem & ad sacras literas pertinent sit faciendum, quidque de ipso Erasmo sentiendum

fecissem commentarios in Pauli primam epistolam (quo labore, & quibus vigiliis, non dico: satis enim cognita tibi est illius Epistolæ obscuritas) statueram aliquot mensis quiescere, totumque me ab illa cura, & cogitatione avertere, ut deinde recens, atque novus ad meam recognoscendam, & accuratius expendendam lucubrationem accederem. Qui tamen mos & mihi consuetus est, & a viris doctis solet usurpari. Eratque mihi in animo, neminem omnino participem facere, antequam ipse probassem. Sed cogitans casus humanos, & quanto mihi mœrori ac detrimento esse posset, si qua asperior fortuna, quæ in utrumque nostrum profecto habet potestatem, commercium inter nos hoc literarium peremisset, librum e tribus primum qui erat descriptus, dedita opera ad te misi, in quo maxima quidem sunt, & pulcherrima fidei Christi mysteria. Quem peto a te, mi Erasme, & pro insigni ac mutua benevolentia nostra rogo, eo animo ut legas; uti ita statuas, melius mihi abs te multo consultum fore, si reprehenderis in eo, quæ tibi reprehendenda esse videbuntur, quam si laudaveris, si qua erunt laudanda. Ausus equidem sum, id quod videbis ipse, ab itinere ceterorum jamdiu trito atque usitato deflectere, aliaque quadam ingredi via, quæ mihi visa sit magis emergere ex fluctibus quæstionum, fortiusque & splendidius ad veritatem con-

dum sit, sæpe observavimus in priori harum Epistolarum Parte, in notis ad Epistolas xxxvi. xlii. lxxxvi. cxi. cxxi. pagg. 118. 137. 247. 336. & 370.

contendere, Deumque ut mihi adesset, semper precatus sum. Sed falli tamen possumus. Quamobrem, mi Erasme, omnis in te spes mihi est, tuum iudicium quod tu modeste imminuis, ego autem plurimi facio idque non injuria, nunc mihi quidem ipsum perfugium & portus est, & totius mei laboris expositio; egoque in te uno, tuoque in me amore, ac tua spectatissima virtute, & doctrina acquiesco. Illud te nolo ignorare, deesse non pauca in hoc libro, quæ tunc adjiciuntur, cum opus totum acrius examinandum resumpserimus. Nam, & multa in eo explicatius differenda sunt, quam nunc exposita sint, & collecta ex sacris literis testimonia aliquot sane opportuna atque illustratissimi sumus addituri, cum de vulgando opere cogitabimus. Nam nunc quidem huic parti, quam ad te misimus, ne lectionem quidem adhibui, veritus ne correctioribus, ac lituris ante tempus implicarer, quando omnem ejusmodi curam (ut dixi) in aliud tempus rejeci. De impressione nihil mallet, quam id quod tu mihi consulis, ut apud Frobenium transigeretur res: certus enim sum, nusquam melius; neque sumptu permoverer, sed pudore quodam afficior propter bonitatem & modestiam Gryphii, qui mihi totus deditus plane est. Quanquam erit hac quidem de re spatium deliberandi. Illud te summe oratum volo, ut hanc partem commentariorum ita ostendas cui voles, ut nemini omnino describendi copiam facias: res enim nondum plene perfecta est. Ego & familiariter ago tecum, & me id tuto facere posse arbitror:

summa enim mihi est, & de tua humanitate opinio, & de integritate fides. Quamobrem si quid tibi oneris impono, id ea mente facio, quod tibi volo esse persuasissimum, nihil tibi esse vicissim in omnibus rebus tuis, & opera mea, & benevolentia paratius. Declarationes tuas, etsi magnopere probavi prima illa lectione, ut ad te scripseram, tamen de integro legam: nec dubito, quin sim omnia in illis, quæ a te commutata sint, meliora ex bonis facta reperturus. Legi commentarium in Symbolum (a), quo mirifice delectatus sum (b). Os enim profecto obstruendum jam

(a) Hic Erasmi in Symbolum commentarius, est opus ad religionem spectans, ideoque prohibitum uti & alii ejusdem generis in Indice Tridentino, donec expurgentur: nondum tamen quum hæc scripsit Sadoletus fuerat atro carbone notatum.

(b) Etsi multoties tum in notis ad Sadoleti vitam, tum in prima Familiarium ejusdem Epistolarum parte protulerimus in medium causas, quibus noster Cardinalis adductus, eloquens ille quidem atque eruditus, sed in rebus Theologicis haud satis versatus, vel proscriptos aliquos Erasmi libros summopere laudaverit; vel cum ipso auctore, aliisque semicatholicis hæreticisve hominibus, & commercium habuerit Epistolarum, & nimis agendum cum illis leniter sibi existimarit, nostri tamen instituti ratio postulat, ut tum hoc loco, tum inferius, optimo Sadoleti ergam rem Catholicam animo palam exposito, ejusdem in scriptis ad res sacras pertinentibus judicium, non multum esse faciendum animadvertamus. Constat enim inter omnes Sadoletum rei Catholicæ augendæ propagandæque cupidissimum, eo sane consilio ad nonnullos heterodoxos, aut hæreseos suspectos homines litteras humane ac sa-

EPISTOLÆ EAMILIARES. 175

jam est litigiosis hominibus, & sibi injustam laudem ex obtrectatione aliorum quærentibus, quos tua excellens virtus, & auctoritas fatis per se ipsa refellit. Vale mi Erasme, & nostri memoriam retine, qui nunquam tui esse immemores possumus. Ad Amerbachium nostrum do literas, cui lucubrationem meam, vel in primis ostendi volo. Iterum vale. Carpentoracti, v. Idus Junii M. D. XXXIII.

ac satis etiam honorifice scriptas dedisse; ut eorum animis ad parem moderationem & quandam etiam sui benevolentiam inflexis adductisque, & errores noscerent suos, & in Ecclesiæ Catholicæ castra reverterentur; quemadmodum ipsemet Sadoletus testatur scribens ad Federicum Nauseam x. Calend. Decembris an. 1537. & ad Georgium Saxonie Ducem xvii. Calend. Februarii an. 1538.

EPISTOLA CXC.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACTEN.

Antonio Prato S. R. E. Cardinali (a)
S. P. D. *Parif.*

De officiis erga se collatis ei gratias agit, oblataque sibi amplissimas a Rege Galliarum conditiones, modeste recusat.

CUM Lugduni fuisset, speciemque illam in te summi & præcellentis viri, de quo tam multa absens audieram, ipseque pluribus in rebus ita esse cognoveram, oculis meis præsens subjecissem, fuissetque eam magna mea cum voluptate, nec minori cum admiratione contemplatus: propterea quod voluptatem mihi meus in te perpetuus amor, singularisque observantia, admirationem vero sapientiæ & virtutis tuæ magnitudo afferebat; possum tibi confirmare, post meum illinc discessum, memoriam tui semper mihi in animo ita versatam esse, ut non dies, neque noctes, mea de te cogitatio, & cura aliquid conandi, quo pro tuis plurimis erga me beneficiis gratus in te esse intelligerem, ullo modo requiesceret. Etsi enim superioribus temporibus tu nunquam destitisti de me bene mereri, tuamque ego in meis rebus omnibus, quæ ope & auxilio tuo egerunt, benevolentiam
erga

(a) Consule quæ de eo diximus Par.I. in notis ad Epist. LXXXIV. pag.237.

meum officium pertinere, ut tibi respondeam, de eo, quod tu nunc locutus es; agamque quoquo modo possum tamen gratias; quorum alterum tunc propter brevitatem temporis mihi non licuit, alterum nunquam plane licebit sic facere ut debeo: de eo primum dicam, quod ad sectandum Regem pertinet: cui equidem sum toto animi mei studio addictus. Sed ut hanc vitam abjiciam pacatam, atque tranquillam, in quam ego veluti in portum, ex magnis ipse quoque negotiis & agitationibus, tanquam ex fluctibus me recepi; non casu neque fortuitu, sed consilio certo, dataque opera: nequaquam id videretur aut constantiæ meæ, aut verioris vitæ utilitatibus convenire. Non enim in opibus præcipue, nec in divitiis nostra posita bene agendæ vitæ ratio est; sed in eis magis studiis & actionibus, quæ & præsentem nobis jucunditatem præbent, & futuram immortalitatem pollicentur. Quod tu summus omnium & prudentissimus vir, in te ipso facile potes recognoscere. Sed etsi quæta vita hæc, illi alteri vitæ difficili & negotiosæ præponenda multum est; tamen cum incidunt interdum tempora, ut officium cæteris rebus sit antevertendum, nec possit aliter virtus & veritas rite conservari, nisi labor aliquis negotiumve suscipiatur: si quod eveniret tempus ejusmodi, quo magna res aliqua Regis nostri, magnæve gloria ageretur, si modo ei ego muneri viderer esse idoneus: & si ea res cum fide & dignitate tractanda esset, in quo utique video errare & decipi communem vitam, quæ versutas, & varias gerendarum rerum rationes, illis rectis & prudentibus actionibus

ante-

anteponit : si talis, inquam, actio, ac tale offerretur tempus ; non denegarem Regi nostro profecto operam & fidelitatem meam . Neque cum id facerem , viderer mihi ab hoc jam suscepto genere vitæ desciscere : id enim certe nunquam sum facturus ; sed officio tantisper me judicarem fungi , unaque aliqua in actione ei Regi deservirem , cui me omni honesta ratione , & propter potestatem ejus , & propter virtutem atque humanitatem esse subiectum decet . Sed neque hoc ut contingat , optandum mihi est . Cupio enim rationes & consilia omnia Regis ita faciles cursus habere , ut non sit opera aut industria cujusquam admodum requirenda . Et tamen si contingeret , non tantam in me ingenii vim agnosco , ut non multos Rex habiturus sit , quam ego sum , magis idoneos . Quamobrem hac tibi mente & voluntate mea satis exposita , redeundum mihi ad id est , quod est omnium longe difficillimum : quo pacto tibi agam gratias . Quod si aut tua non tam ampla auctoritas , aut merita erga me mediocria saltem forent , conarer aliquid profecto , & aliquam partem gratiæ exequi me posse considerem . Sed cum & amplitudo tuæ dignitatis , & benignitas in me tua omnem meam agendi loquendique facultatem longe superet ; peto a te , ut meum amorem erga te , & fidem & pietatem , quæ nunquam posthac a tui mihi venerandi nominis assiduo cultu , incredibilique observantia absutura est , pro aliqua parte gratiæ recipias . Quod si ea studia , in quibus quotidie versor , aliquid forte aliquando habebunt auctoritatis ; dabo operam profecto , ut quanquam tuum præclarissimum nomen

meis ipsum scriptis multo plus luminis allaturum sit, quam ipsi mea scripta, meum tamen de te, tuisque præstantissimis virtutibus juviciam apud posteros appareat. Quod non ideo scribo, quod magnam tibi rem polliceri mihi videar: sed quo tu magnam meam erga te intelligas esse voluntatem. Vale, Carpentoracii, V. Idus Julii, M. D. XXXIII.

EPISTOLA CXCI.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACTEN.

Joanni Lotharingio S. R. E. Cardinali (a)
S. P. D. *Parisi.*

Ejus humanitatem Lugduni expertam laudat, rogatque ut suo nomine Gallie regem veneretur.

IN meo a vobis digressu, nescio quo pacto imago omnium vestrum, summique imprimis Regis, atque tua, non solum me discedentem prosecuta est, sed usque adhuc in animo meo permanfit, ac, ut se habet res, etiam permanfura videtur. Habet enim illa in me familiare sibi jam domicilium. Quod profecto evenit magnitudine quadam amoris, quo erga vos incensus sum. Jamdudum hoc quidem: etenim sat diu est, quod mea & studia, & officia ad utrumque vestrum colendum consului. Sed mea hæc voluntas etiam confirmatior

(a) De eo, consule notas ad Epist. CXLVII. Part. II. pag. 8.

tior facta est, posteaquam ego sum cum am-
 bobus vobis collocutus. Quo in congressu
 non tam potestas & amplitudo vestra, quæ
 quamquam permagna est, alios tamen & ha-
 buit pares aliquando, & habitura est, quam
 humanitas quæ illi amplitudini maximo est
 ornamento, & in qua vos singulares esse con-
 tenditis, fecit, ut vos ego præcipue & colam
 & admirer. Itaque nil mirum, si vobis &
 amore, & observantia sum addictus: quo-
 rum alterum virtuti vestræ jure ac merito de-
 betur, alterum potestati. Sed ego hæc cogi-
 tans, cum animi mei studium & benevolen-
 tiam vobis declarare cuperem, vel potius ab
 amore ipso cogerer; ad Regem quidem non
 sum ausus, neque sane conveniebat: ad te
 vero, cujus mihi comitas magis est in prom-
 ptu, has dedi literas: nihil aliud postulans,
 nisi te illis interpretibus, quando coram non
 licet, & salutare, & venerari, & tibi memet-
 ipsum in memoriam redigere: petereque a te,
 ut me in numero tuorum habere pergas. Hoc
 cum mihi optatissimum est, ut virtutis pro-
 prium, & humanitatis, & nobilitatis impri-
 mis tuæ. Vale, Carpentoracti, v. Idus Julii,
 M. D. XXXIII.

EPISTOLA CXCH. (a)

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACTEN.

Reginaldo Polo S.P.D. Patavium.

Ejus se laudes optimo meritoque jure celebrasse testatur, petitque ut quoniam de injuria, quam a se vellet factam Theologiæ non satis se purgasse superioribus literis ei videbatur, nihil adhuc decernat, sed novas de eodem argumento præstoletur.

Serius respondi tuis literis, quam volebam: quod accidit partim imbecillitate valetudinis, quæ etsi graviter me non oppressit, fuit tamen mihi ad scribendum impedimento (destillationibus enim molestis diu sum tentatus) partim quod itineribus necessariis aliquantum tempus consumpsi. Ut vero primum opportunitas scribendi data est, nihil habui antiquius, quam literis tuis respondere: præsertim tam modeste, & tam eleganter scriptis. Summus enim tuus in illis pudor, & summa ingenuitas apparet. Sed quod tu multis verbis in illis disputas, existimare te, eas laudes quas tibi tribuerim, vel ab amore profectas esse, quo meum judicium fallatur, vel si aliquid in eis judicio sit dandum, id eo intentum esse, ut non quia ejusmodi sis, sed ut talis fias, quo laudes illæ

(a) Extat etiam inter Epistolas ipsius Poli editas a Card. Quirino Tom. 1. n. xv. pag. 406.

illæ te dignæ esse videantur ; iccirco illam a me prædicationem virtutis tuæ dicas esse susceptam . Facis hoc tu quidem quemadmodum cætera soles , ut omnibus in rebus quascunque agis , aut loqueris , mos tuus rectus & liberalis cluceat . Sed ego facile me ab omni illiusmodi disputatione evolvere . Fateor enim plane , quæcunque dixerim ad te , omnia fuisse amoris : sed qui amor a vero & integro iudicio profectus fuerit . Non enim quia te amavi , talem te esse existimavi ; sed quia talis mihi es cognitus , iccirco amor ille a me susceptus fuit . Atque utinam , mi Pole , tam facile mihi esset omnia explicare verbis , quæ ego de te sentio , quam facile est ea quæ dixerim , præstare . Verum hæc hæcenus : non enim postulat mutua nostra benevolentia hujus generis longam orationem . Illud mihi jucundissimum ex tuis literis accidit , quod cognovi tibi esse perspectum , te a me amari : quod quidem facere mihi necesse est , aut omnis penitus abjicienda est humanitas . Quod enim tantum in amando esse potest animi studium , ut non id virtus atque amabilitas tua longe superet ? tuum quidem animum adversus me , & benevolam plenam fidei & constantiæ voluntatem , ita contingant mihi ea quæ volo , ut omnium rerum habeo carissimam . Quare nil restat , nisi ut paribus utrinque officiis amicitiam excolamus , quod ego & de me , & de te æque polliceri possum . De injuria quam a me videri vis Theologiæ fuisse factam , satis me tibi esse purgatum arbitrabar . Verum quoniam instas denuo , & urges , dabo operam , ut tuum ad arbitrium per me illi satisfiat

tis fiat (a). Tu modo, quod bonorum est & prudentium judicium, ita tabellam suspendito, ut in re non liquida nullum innocentiae præjudicium afferatur. A Thoma tuo accepi literas, homine tua familiaritate dignissimo, & eis studiis in quibus quotidie versatur. Ei tu multam meis verbis salutem: itemque cæteris, quos nobis amicos esse scis. Paulus feбри laboravit plusculos hujam dies: ei tamen melius esse incipit. Itaque spe bona de illius salute sumus. Is si valuisset, non defuisset officio scribendi ad te, tui certe memoriam (ut debet) summa cum fide benevolentiaque conservat. Vale mi Pole. Carpentoracti, Pridie Idus Julii, M. D. XXXIII.

(a) Vide hac de re alias Sadoleti ad Polum literas datas IX. Cal. Decemb. an. M. D. XXXIV. quæ sunt ordine CCV.

EPISTOLA CXCIH. (a)

P E T R U S B E M B U S

Jacobo Sadoletto Episcopo
S. P. D. *Massiliam.*

*Ejus literis Massiliæ scriptis respondet, deque
Poli consuetudine multis agit.*

O Suaves tuas literas XII. Calend. Augusti
datas (b), in quibus cum multa ju-
cunda, tum illud jucundissimum, quod te
scribis delectatum Damascii sermonibus de
me ipso. De quo etsi libenter audis quæ vis,
tibi tamen non concedo, ut ea jucundiora
tibi sint, quam mihi item illa quæ de tuis
optimis studiis, moribus, doctrina, comi-
tate, integritate, continentia, vitæ denique
totius atque victus ratione, quotidie jam
ad nos quidem afferuntur nunciis, sermoni-
busque omnium. Cave enim putes quenquam
esse vestri ordinis, quo de homines tam ho-
norifice cum sentiant, tum etiam loquantur,
quam de te. Polus quidem noster, homo
haud paulo plus omnibus bonis artibus cla-
rus, quam nobilitate, quæ est a Britanniae Re-
gibus, nunquam me convenit, aut se a me
conveniri finit, quod quidem jam crebro ac-
cidit (conduxit enim domum in hac vicinia)
quin

(a) Extat Epistolarum Bembi Familiarium lib. I. I. Epist. 29.

(b) Hæ Sadoleti ad Bembum literæ minime repe-
riuntur.

quin te in ore habeat, tuarumque virtutum recordatione, tuique memoria sermones medius fidius omnes condat, atque conficiat suos. Quem sane virum eo pluris facio, quod mihi visus est te diligere mirandum in modum. Ex illius igitur, & ceterorum sæpe multorum ejusmodi prædicationibus afficior incredibili voluptate. Nam quoniam nihil esse potest nobis duobus conjunctius, magna tuarum laudum pars in me ipsum quasi redundare mihi videtur; atque illis sic triumpho, ut plane meis. Qua ego una re maxime quidem levor ea molestia, qua te quoque angī video, locorum scilicet intercapedine, quæ nos voluntate conglutinatos; magno corporum intervallo separavit. Sed eam etiam mittendis literis, & fide, pietateque mutua, ut tu amantissime præcipis, quoad possumus, leniamus. De Alciati literis, quas ad me misisti valde te amo. De Hortensio tuo, ad quem te primo quoque tempore confirmas reversurum, nihil est quod te malim facere, ut tibi sæpe antea significavi. Hæc scribenti mihi literæ Massilia venerunt, quibus certior factus sum, te Massiliam venisse Clementem Pont. Max. salutatum, valetudine sane, & vultu bellis. Utrunque gaudeo, & valere te, eoque magis quod adscripseras tibi non satis firmo ætatem effluxisse (idque unum tuis in literis me pupugerat) & illo accessisse: modo Pontifex is sit, qui esse debet. Te enim secum Romam reduciturum esse illum, valde mihi persuadeo. Quod si sit, celerius te quidem fortasse visuri sumus, quam putaramus, non quod ego ad Urbem cogitem, nihil enim profecto minus. Sed hæc Deus aliquis gubernabit;

EPISTOLÆ FAMILIARES. 137

nabit, modo te Italia teneat, neque nobis aut transmittendæ Alpes sint, aut mare superum percurrendum ut te videre, atque alloqui possimus. Hoc idem utique optat Nig-
ger tuus, qui ambitione tandem rejecta ex Urbis se laboribus in literas abdidit, ocioque Patavino fruitur plane liber. Damascio cum vellet domum redire, neque aliter, ut agebat, explicare sese posset, equosque ad professionem coemere, nummos aureos Gallicos xxv. petenti dedi, quos mihi pollicitus est cum primum solum patrium attigisset, se e vestigio curaturum. Omnino adhuc ab illo non modo nummorum nihil habeo, sed ne literarum quidem. Peto a te hominem moneas, ut mihi fidem præstet suam. Cola meus multam tibi salutem dicit, itemque Paulo tuo, quem quidem ego & valere, & salvere jubeo plurimum, illumque alterum sororis tuæ filium (a), qui, quod ita est quemadmodum vis, ut scribis, & tibi cum voluptati futurum putas, valde jam a me diligitur. Vale.
Quarto Calend.Octob. M. D.XXXIII. Patavio.

(a) Paulum scilicet Sacratum, de quo vide notas in Epist.cxxvi. Par.1. pag.387.

EPISTOLA CXCV.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACT.

Ubaldino Bandinello S.P.D. *Romam.*

Excusat tarditatem literarum suarum, eique gratias agit quod causam suam tam accurate apud Pontificem egerit, indicatque quis fuerit Præfæctus statui provinciae suae.

PRidie ejus diei, quo sum hinc Massiliam profectus, qui fuit dies tertia Cal. Octob. accepi tuas literas. Quæ etsi mihi gratissimæ fuerunt, declararunt enim plane tuum erga me amorem, eamque curam & diligentiam, quam tu in rebus meis agendis adhibuisses: tamen quoniam mihi tardius fuerant redditæ, egoque tecum Massiliæ congressurum me arbitrabar, nullam tunc suscepi cogitationem respondendi tibi, cum ad id potius me parafsem, ut præsens tecum de omnibus rebus colloquerer. At posteaquam illuc veni, primum id mihi accidit incommodi, quod mihi ibidem Pontifex duodecim dies ipsos expectandus fuit. Deinde cum ex ejus adventu eam certe voluptatem cepissem, quam meus in optimum atque humanissimum principem amor, totque præterea hominum mihi amicissimorum insperatus conspectus attulisset, in tanta mea gratulatione illud accepi molestiæ, quod neque te, neque alios quosdam mihi amicissimos homines in conventu illo affuturos cognovi. Ac de te quidem ita audiebam, cum Pontificis missu in Hispaniam iter suscepisses,

pisses, aliquotque jam dierum processisses
 viam, in itinere ipso ægrotum restitisse. Quo
 ego nuntio cum essem sane perturbatus, Bi-
 nus noster, & is qui tibi & mihi est amicissi-
 mus Petrus Carnificcius plenus officii atque
 humanitatis adolescens, affirmavit periculum
 nullum esse, seque certo existimare, ante-
 quam conventus Massiliensis dimitteretur,
 nobiscum te futurum. Id postea quam non
 contigit, egoque tuo aspectu & colloquio fui
 privatus, statui non amplius differendum esse
 officium meum. Itaque etsi Paulo mandaram
 Massilia jam discedens, ut aliquid daret ipse
 ad te literarum; tamen aliena illa opera non
 contentus, ut primum reverti Carpentoracæ,
 has ad te scribere institui, quæ tibi nuntia-
 rent, gratum te mihi fecisse, quod meam,
 atque adeo quod provinciæ hujus causam tam
 accurate apud Pontificem egeris. Quanquam
 ille, qui fuerat huc missus, ut provinciam
 seditionibus quibusdam laborantem, pace
 concordiaque placaret, non sedator, neque
 extinctor factionum, sed concitator potius
 apparuit. Venerat enim huc partibus illis
 adiectus, quæ maxime timebamus. Neque
 ipse id dissimulabat, neque animi sui studium
 tegere poterat. Sed cum cupiditate esset ita
 aperta, ut palam omnibus pateret, quorum
 arbitrio gesturus esset magistratum, cumque
 in causis paribus eorum qui rerum per se ge-
 starum rationes essent reddituri, non æquo
 jure adversus omnes, neque eodem uteretur;
 complures hinc boni viri & nobiles concilio
 habito, primum quæstoris hujus libidini se
 opposuerunt, deinde re ad maximum Ponti-
 ficem Massiliam delata, facile ab ejus clemen-
 tia

tia & singulari justitia est impetratum, ut pro homine parum his populis probato, alium nobis daret, in cujus virtute, & integritate, & prudentia requiesceret Provinciæ status. Quod & factum est, datumque negotium Paulo Capisuccio, homini eximia autoritate atque doctrina, quem nunc maxime expectat Provincia. Quæ ego tibi volui nota esse, ut intelligeres; neque tu me, cum tibi ista exponeram, sine causa laborasse, & quam gratum putes mihi accidisse hoc officium erga me tuum. Nam quod de studiis meis cum eodem optimo Pontifice communicaris, gaudeo majorem in modum, meorum illi studiorum rationem probari. Sed crede mihi, quantum literis potero, quantum scriptis, quantum hac mea ingenii mediocritate, & his facultatibus, quæ mihi a natura, aut a diligentia tributæ sunt, omnia sum ad ejus ornandam atque illustrandam gloriam collaturus. Ita enim ille de me meritus est. Et hac in re, quod per me minus valebo, amor mihi ingenium & vires suppeditabit. Te quidem tacuisse cum illo id quo minime prolato fuit opus, & probo factum, & in eo etiam benevolentiam tuam agnosco. Operam tuam in urbe ita mihi paratam esse duco, ut meammet mihi. Sed mea istic pleraque parvi momenti sunt. Quod si acciderit, ut tua mihi gratia & ope sit utendum, literis non parcam. Illud cuperem, de quo etsi tu Lugduni mecum modestissime es locutus; tamen doleo vehementer, non ex mea id sententia quam primum confici, ut homines florentissimi ac liberissimi, gratiam & benevolentiam tibi reconciliarer, quem hominem ego summe diligo atque colo: arbitror-

trorque id me jure optimo facere debere : quando & illius eximia virtus spectata omnibus , & beneficia erga me complura ac præclara extiterunt . De me meisque rebus , & de publicis , nihil ego ad te scribo . Nam & quæ proprie ad me ipsum pertinent , parum idonea sunt quæ scribantur : & , si quod publice factum est , quod sit dignum scriptione , plurimos earum rerum habiturus es & narratores , & testes . Tu ut valeas , nosque , quod facis , diligas , magnopere a te peto . Carpentoracti , XII. Calend. Decembris , M. D. XXXIII.

EPISTOLA CXCIV.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACT.

Blosio Palladio suo (a) .

S. P. D.

Romam.

Ejus ac Pontificis Maximi in se collata beneficia, veteremque suam cum eo familiaritatem commemorat .

A Mor meus in te Blosi , qui etsi antea magnus semper fuit , nunc tamen ex hoc recente congressu nostro factus est ardentior , posteaquam diuturna absentia mea , nihil de tuo summo erga nos amore detractum esse cognovi ; non patitur ferre me moram scribendi ad te , quin quamprimum tibi & salutem nunciem , & Deum immortalem precer ,
ut

(a) Consule quæ de Palladio habentur Par. I. in notis ad Epist. CVI. pag. 311.

ut vestra ista navigatio omnibus vobis prospera & salutaris sit. Nam hic nos quidem eramus sollicito animo, quod ventos vobis adversos verebamur, sed in hac animi cura, & molestia, illa inerat consolatio, quod maritimo dimisso cursu, arbitrabamur vos iter pedibus facere constituisse. Hoc si ita est, nilque accidit vobis incommodi, est cur magnam Deo vere sospitali gratiam habeam. Nam mihi quidem nil evenire optatius potest, quam audire & uosse, incolumes vos & sospites domum revertisse. Sic enim a vobis digressus sum Massilia discedens, sic in his oris terrisque remansi, ut tamen mecum vestrum omnium memoria & acre desiderium consuetudinis vestrae manserit. Cognovi enim plane, reque ipsa sum expertus, nihil homini esse, ut poeta inquit quidam, homine amico amicius. Etenim, per Deum immortalem, si vobiscum assiduus fuisset, nullaue intercapedo temporis usum & familiaritatem nostram diremisset, qui potuistis majus studium prae vobis ferre & voluntatem gratificandi mihi? qui tantum mihi a vestra consuetudine tam divulso tribuistis, quantum ego, si in vestris oculis semper habitassem, vix ausus fuisset optare? Et ego his a vobis officiis provocatus; pari vobis pietate, & benevolentia non respondebo? aut posteriores in amando partes ferre me patiar? mori me millies malim, quam ejusmodi quicquam committere. Qui si ad referendam vobis gratiam parum idoneus fuero; ad commemorandam quidem certe & habendam, ero diligens. An ego optimi & maximi Pontificis tot beneficia erga me tacita sinam praeterire? pro quo si vitam

EPISTOLÆ FAMILIARES. 193

vitam sanguinemque profundam, vix ullam partem ipsius erga me meritorum assequar. Quid? tua tam multa officia, mi Bloſi, quæ mihi a te tributa sunt, oblivisci ne unquam possim? quid aliorum tot hominum humanitatem & studium? a quibus cum tam longe septem annorum intervallo abfuiſſem, vix debui existimare vel tenue vestigium recordationis de me in eorum animis residere, qui tamen omnia mihi recentis benevolentia signa præstiterunt. Quibus equidem cunctis sum obstrictus; sed in exolvendis nominibus ita reddam unicuique, ut mihi tempus, occasio, facultasque suppeditarit. Nam tibi mi Bloſi me totum jam pridem dedidi, tuumque istum amorem adversum me non minore ipse charitate benevolentiaque sum amplexus. In qua quidem mutua voluntate nostra ut perpetuo maneamus, neuter profecto nostrum ab altero rogandus est, (quid enim nobis in vetere amicitia nostra tuenda constantius?) ego tamen morem secutus sic agendi, rogo te etiam atque etiam, ut me isto modo amare nunquam desinas; tibi que vicissim de me ita persuasum habeas, esse te mihi & fore se nuper charissimum. Vale. Carpentoracti, VIII. Calend. Decemb. M. D. XXXIII.

EPISTOLA CXCVI.

JACOBUS SADOLETUS EPISC. CARPENT.

Paulo Jovio Episcopo Nuceriæ (a)

S. P. D.

Romam.

Suam erga illum benevolentiam testatur, ejusque opera commendat.

ETSI mihi dubium nunquam fuit, quin abs te sumam opere diligerer; tamen & literarum plenissimæ amoris atque officii, & ea quæ tuis verbis Polus ad me detulit, quæque ipse præ-

»(a) Paulus Jovius Patria Novocomensis an. 1484. ortus, Benedicti fratris majoris natu opera (nam pater mature decesserat) iis artibus imbutus, quibus puerilis ætas informari ad humanitatem solet, postquam Patavii in Græcis latinisque literis, ac in rebus Philosophicis (præceptoribus usus, Musuro, Calphurnio, Achillino, Pomponatio, atque Jafone, viris illis temporibus eruditissimis), magnopore profecisset, Ticini Medicinæ operam dedit. Romam quum venisset, Leonis X. literarum fautori munificentissimo innotuit. A quo in aulam receptus, apud successores Pontifices Adrianum & Clementem eodem gradu fuit. Et ab Adriano quidem VI. inter Comenses Canonicos cooptatus, a Clemente vero VII. an. 1528. Nuceriæ Paganorum Pontificatu auctus, XXI. annorum spatio eam Ecclesiam administravit. Obiit Florentiæ 11. Idus Decembris an. 1552. annos natus sexaginta octo. Præter historiarum libros, quibus res sui temporis ab an. 1440. complexus est, gravi quidem stylo splendidoque, sed non eadem fide ac diligentia, multa alia opera exaravit, quæ recensentur a Nicol. Papadopolo in Hist. Gymnas. Patav. tom. II. lib. II. cap. XVI. pag. 198

præterea commemoratur de te, planius mihi ostenderunt, tibi esse cordi & quietem & dignitatem meam, atque ea quæ quotidianis ex lucubrationibus a me proficiſcantur, pluris a te æſtimari propter amorem, quam fortasſe digna ſint. Quam ego tuam erga me voluntatem, ne vivam mi Paule, niſi omnium rerum habeo chariſſimam. Nam cum tu ſingulari doctrina, virtute, eloquentia præditus, is vir ſis, ut tuum de quoque judicium maximi fieri debeat: tum vero incredibilis illa comitas, & quædam rara jucunditas, quæ tibi a natura data atque inſita eſt, facit ut nihil te fieri poſſit amabilius. Ex quo facile poteſt exiſtimari, quantum ego mihi ornamentum in tua amicitia eſſe conſtituam, cum & propter ingenii ac doctrinæ præſtantiam, me ornare, & propter humanitatem ſuavitatemque naturæ deleſtare etiam poſſis, non nolis autem utrumque: cujus quidem tui animi erga me plura habeo indicia ac teſtimonia. Sed accidit præteritis temporibus, ut cum & tu meam conſuetudinem appetereſ, & ego tuæ eſſem ſitientiſſimus, potentioribus tamen concedere fuerit neceſſe, qui te totum ſibi arripuerunt, cum tamen inter nos ſalva ſemper manſerit amicitia conjunctio. Non enim ego unquam permiſi, neque permiſſurus ſum, ut tu in amore me vincas. Multa me adducunt, ut neminem te pluris faciam, paucos pari atque te benevolentia proſequar. Sed eo nihil eſt ad meum vinciendum animum arctius, quod me a te amari intelligo. Ejus rei duo ſigna habeo certiſſima: unum, quod locorum diſjunctio non imminuit benevolentiam; alterum, quod me tuis quotidie ſcriptis con-

decoras. Quæ si hoc solum afferrent, ut testificarentur te de me sæpissime cogitare, ferreus nimirum essem, nisi te amarem efflētum, ferremque assidue in oculis. Cum vero scripta tua ejusmodi sint, ut immortalitatem mihi polliceantur, quid aut tuo hoc in me officio majus, aut mea in te benevolentia debet esse flagrantius? quam ostendam equidem tibi aliqua in re, mihi crede: & si defuerint cætera, eodem te genere remunerabor, eventu fortasse impari, pari certe studio ac voluntate. Itaque & alia tantisper studia intermittam, sicuti tu mihi suades, & ad philosophiam me referam, quemadmodum idem tu mihi es autor, omnibusque in rebus tuo judicio atque consilio utar libentissime. Utinam liceret nobis esse una. Sed quando diversis non solum locis, sed etiam opinionibus remoti absumus, quod ego in portu libenter maneo, tu illis adhuc undis & fluctibus delectaris, epistolis misistandis inter nos assequamur, ut nunquam non una esse videamur. Quod te oro mi Paule suavissime, ut in eo me non deferas. Nihil mihi potest esse dulcius, quam aut loqui tecum, quod jam ereptum est, aut tuas legere literas, in quo morem mihi gerere tuæ est potestatis. Quapropter tu qui omnes venustatis atque humanitatis articulos tenes, noli pati (obsecro) me hac tanta & tam exoptata voluptate tuarum literarum carere. Vale, & nos dilige, tibi que persuade, te a me mirabiliter amari. Carpentoracli.

EPISTOLA CXCVII.

HIERONYMUS NIGER

Jac. Sadoleto Episc. Carpentorac̃en.

S. P. D.

Carpent.

*Sadoleti Epistola quæ est ordine CLXXXVIII.
de quærendo Græcarum latinarumque literarum præceptore, accurate respondet.*

N Olim existimes mihi parum gratum fuisse beneficium tuum, quod tam diu siluerim; fuit enim ejusmodi, ut si magna mea in te merita extarent, abunde mihi satisfactum putarem. Quum vero nihil in necessitudinem nostram intulerim præter studium & benevolentiam, facile intelligo parem me tuis officiis animum afferre non posse: adnitar tamen ea conservando, eisque bene utendo quas donasti, efficere, ne te tuorum erga me unquam meritorum pœniteat. Quod si qua vis aut casus aliquis beneficium hujusmodi intervertet, memoriam tamen illius una cum eo interire non patiar. Mandatum tuum de præceptore, curo, quod possum diligenter, Lazarumque nostrum & Lampridium appellavi hujusce curæ cogitationisque participes. Quis enim non huic rectissimo studio tuo libenter adsit? Quum videat nullum te locum prætermittere istius populi juvandi, atque ornandi, adeoque incensum esse desiderio propagandi bonas artes, ut eas etiam in animis barbarorum hominum inseri cupias. Sed doctorum,

quos requiris, major hic est penuria quam fortasse opinaris: duo enim sunt hic hominum genera in optimarum literarum studiis versantium, alterum eorum, qui ejusmodi literas profitentur, aut idonei sunt ad profitendum, hique existimationem doctrinæ diuturnis laboribus consequuti, eum jam abtinent locum, ut non nisi magnis propositis præmis alio proficiscerentur; alterum genus est eorum, qui ut ab his doctoribus erudiantur, rectumque iter ad nobilissimarum artium laudem adipiscendam insistant, in hæc oras venerunt. Horum autem plerique non multum processerunt; nec dum satis apti videntur ad ea semina in animis istius juventutis jacenda, quæ nondum habent in se ipsis. Qui vero jam ad frugem aliquam pervenerunt, eximiamque sui spem concitarunt (qui sane sunt paucissimi,) hi relinquere Italiam reformidant preciumque constitutum recusant. Neque enim modicum est, quod deposcis: ita enim scribis, si Græcas noverit probe literas, Latinas autem mediocriter: at ego sic statuo: qui, te iudice, mediocritatem attigerint, eos esse viros doctissimos. Verum hæc ipsa mediocritas non ex acerrimo isto tuo iudicio, sed ex communi aliorum sententia, atque ex ipsa rei necessitate metienda est. Proinde dabimus operam ut virum inveniamus, qui istius juventutis commodis, tuæque in istam paternæ charitatæ aliqua ex parte possit satisfacere: atque in primis probatos hominis mores deligemus, quemadmodum tu sapienter admones, non solum tuis ad me literis, verum & aureo illo tuo *de liberis recte instituendis* libello, quo nihil unquam legi suavius & dulcius: quam-

EPISTOLÆ FAMILIARES. 199

quamquam præceptorem, quem in eo dialogo formas, non audeo tibi polliceri, nec inveniri posse facile, existimo, præter unum ipsam operis auctorem, si præceptoris partes suscipere ac sustinere vellet. Quid efficere possimus, nondum compertum habeo: certe nec opera, nec studio deerimus. Quod reliquum est, nolo tibi in agendis gratiis pluribus obstrepere; novi enim quam hæc non libenter legas. Vale.
Patavii Idibus Septembris.

ANNO M. D. XXXIV.

EPISTOLA CXCVIII. (a)

SANCTISS. AC BEATISS. D. N. PAPA (b).

Romam.

De rumore qui percrebuerat, Avenionem, oppidaque illi conjuncta, Romani Pontificis voluntate, ad alienas manus perventum iri.

Pater Sanctissime, ac Beatissime, post pedum devota oscula beatorum. Non sine magna cura, & solitudine animi ad Sanctitatem vestram scribo de his, quæ hic passim feruntur, & prædicantur, quæ ad summam existimationem Sanctitatis vestræ videntur mihi pertinere. Increbuit enim sermo, atque opinio, omnium fere hominum vocibus divulgata, hanc provinciam, in qua maximum profecto Sedis Apostolicæ apud exteras nationes

I 4

nes

(a) Extat Miscellaneor. Tom. I. pag. 582.

(b) Clementi nimirum VII. Pont. Max. qui hoc eodem an. 1534. vi. Kal. Octob. extremum diem obiit.

nes ornamentum constitutum est, ad alienas manus, aliudque imperium translatum iri, propeque diem adesse, quo commutatio novi status facienda sit: in qua fama opinioneque communi, utinam possem Sanctitati vestræ ostendere, quam alii ægritudine animi, alii ira indignationeque ferantur, quamque multa dicant, & proferant, quæ perturbatis magis hominibus, quam prudentibus, & moderatis sint consentanea. Ego vero, cui ista & dolorem afferunt, & molestiam non mediocrem, quique pro meo summo amore in Sanctitatem vestram ægerrime ferre cogor, recentem gratulationem adventus sui, quæ maximam illi laudem attulit, hac contraria hominum quasi recantione corrumpi, sustineo equidem partes, quoad possum, meoque solito & perpetuo more tueor honorem, & laudem Sanctitatis vestræ; sed studio, & sedulitati meæ vehementer rumor iste adversatur, quem tamen confido esse falsum, palamque ita omnibus dico, nullo mihi modo persuaderi posse, quod ab optimo, & prudentissimo Pontifice tantum, & tam inveteratum Sedis Apostolicæ decus abiiciatur; præsertim cum nullum in hoc Christianæ Reipublicæ commodum, nulla præclara dignitas, neque laus, nullum sapientis hominis consilium appareat, a quo genere rerum & actionum solita sit Sanctitas vestra abhorrere: tum autem cum certum sit, eos, qui in imperio, & ditione Sedis Apostolicæ nati sint, & vixerint, eamque, ut matrem optimam, ac benignissimam summo amore semper, summa observantia, & fide prosecuti sint, hanc rem gravius morte esse

fe

se laturos ; quibus vero hoc veluti munus , & beneficium paretur , ut utilitatem suam non contemnant , animum tamen , & consilium donandi parum esse probaturos , sit mihi prorsus incredibile , talem sententiam , & voluntatem in tantum , & tam prudentem Pontificem , studiosissimum semper virtutis , & laudis incidere potuisse . Itaque , ut dixi , contrariam opinionem tueor , proque nomine & fama vestræ Sanctitatis fortiter propugno ; idemque mecum facit vir omni virtute , & laude cumulatissimus Paulus Capisuccius Neocastrensis , dignus ea auctoritate , quam apud vestram Sanctitatem obtinet , & in defendendo honore Ecclesiastico homo acer atque constans , cujus ego prudentiam , & doctrinam , & singularem æquitatem , integritatemque in maximo honore habeo : sed tamen utrumque nostrum iste hominum metus , & suspensio cunctorum animi , rumorque parum Apostolico nomini decorus non mediocri dolore affrigit . Quod si Sanctitas vestra non alienum sua dignitate arbitrabitur , nos ambos de hac re , cujusmodi sit , certiores facere ; erit utile profecto & ad decus Apostolicæ Sedis , & ad consolandos horum populorum animos , ut non rationibus solum , & argumentis , quæ innumerabilia , & manifesta sunt , verum etiam vestræ Sanctitatis testimonio , quod unum erit plurimi , hæc falsa , & indigna ipsius nomine opinio penitus tollatur . Quod ut facere Sanctitas vestra dignetur , ego eam vehementer oro atque rogo . De rebus reliquis scripsi superioribus diebus ad Sanctitatem vestram , librumque misi ; quas meas literas ad eam pu-

to perlatis. Itaque repetere eadem, super-
vacaneum esse duco. Me quidem amantissi-
mum, deditissimum, observantissimum, no-
minis, honoris, laudisque vestræ Sanctita-
tis, ipsius benignitati, & clementiæ summæ
commendo; cujus Deus, & vitam & virtu-
tem quotidie magis, & secundet, & augeat.
Ex Oppido Bauceto VI. Id. April. M.D.XXXIV.

Sanctitatis vestræ infima creatura
Jacobus Sadoletus.

EPISTOLA CXCIX.

JAC. SADOLETUS. EPISC. CARPENTORACT.

Hippolyto Medici S. R. E. Cardinali (a)
S. P. D. Roman.

*Gratias ei agit quod Antonium Pullleonem
Burgium largo congiario atque ope prosecu-
tus sit, ut nobiles filias suas honeste colloca-
re posset.*

CUM ad me Roma scriptum esset, te viro
optimo & homini prudentissimo, mihi-
que vetere amicitia conjunctissimo, Antonio
Pullconi Burgio in magnis ipsius rei familia-
ris angustiis, tua ope & liberalitate auxilium
tulisse, largoque illum congiario prosecutum
esse, quo is nobiles filias, quibus dotem ali-
ter conficere non poterat, honeste atque ex
sua dignitate familiæ nuptum daret; equi-
dem

(a) Vide notas in Epistolam cx. pag. 262. Par. I.

dem cepi eam animi lætitiā quam debui, plurimumque ambobus vobis absens sum gratulatus. Quod cum utrumque singulariter amem, te vero præterea observem etiam atque colam; eadem tua benignitate & illum levatum onere atque incommodo, & te gloria ac laude auctum esse cognovi. Etenim ea demum vera liberalitatis est laus, cum in illos confertur beneficium, qui sua dignitate donantis nomen illustrent. Ac quod ad illius virtutes attinet, exponerem libenter, quibus ille de causis & tuo & omnium amore dignus sit (quid est enim illius prudentia, quid temperantia, quid integritate fideque spectatius?) Sed quoniam tu horum illi ornamentorum præcipuus testis es, quippe qui eum non iudicio solum tuo, quod a tanto viro satis magni æstimari debuit, sed opibus etiam tuis, & copiis, virtutis causa decorasti; supersedebo hoc onere, de illo narrandi ac prædicandi quæ sentio, & ad te unum converterar, qui mihi visus es hoc præclaro facto admonuisse cæteros, & docuisse, nihil esse tam proprium præstantis eximiaeque virtutis quam aliorum & fovere & honorare virtutem. In quo magna mehercule naturæ vis, & imprimis mirabile consilium extitit. Quæ cum duo virtutis genera constituisset, ut una esset virtus ad juvandum & commodandum se impar-tiens, altera idonea cui commodaretur; ita hunc complexum præclare societatis jugatum inter se & annexum esse voluit, ut altera sine altera suum explere munus rite nequeat: nec quisquam habere laudem recte facienda possit, nisi is in quo recte sit, hoc sit munere & beneficentia dignus. Præbuit igitur tibi Pulleo

noster facultatem ex tua eximia virtute agendi, quod suis ipse meritis ac virtutibus magnitudinem animi tui provocavit. Ille tibi a tua ineunte ætate, egregia cum fide & benevolentia defervivit, tuosque teneriores annos aluit instituitque ad virtutem: ut tu nunc vir effectus, erga optimum virum, qui parentis tibi loco fuisset, pietatis officia usurpares. In maximis rebus summo omnium principum patruo tuo, operam illi & diuturnam & valde utilem navavit, ut tu tunc illius industria & integritate muneribus honestanda, & acuti in pendendis hominibus, & propensi in adiuvandis famam & gloriam tibi comparares. Difficultates ille domesticorum incommodorum, patientiamque paupertatis, nec sine dignitate, & cum modestia diu tulit: ut te in eo sublevando nunc ac recreando, insignem liberalitatis ac magnanimitatis laudem consequerere. Ita in hac veluti alterna quodammodo inter vos procuratione virtutum, cum ille ita se pararet, atque excoleret, ut ad quamlibet magna promerenda beneficia esset aptus; tu excelsa & magno animo omnium merita tua liberalitate anteire contenderes: factum est id quod decuit, ut tua tamen virtus existeret superior. Quantum enim inter regem interest, & inter civem, tantum distat inter gloriam dantis & accipientis. Itaque Pulleonis prudentiam, probitatem, modestiam, amamus & collaudamus omnes; tuam vero largitatem, beneficentiam, altitudinem animi summopere etiam admiramur. Tu enim hac tempestate unus, aut certe cum paucissimis, opum & divitiarum instrumento, quæ tibi pro loco, pro nobilitate, pro familiæ tuæ glo-

gloria sunt amplissimæ, non ad explenda avaritiæ studia, quæ semper infinita esse solent, sed ad effundendam tuam bonitatem in plurimorum commoda & emolumenta uteris. Tu talem jam te, annis pene adhuc adolescentibus, & nobis & Reipub. præstas, quales ferme si essent hi, qui matura sæpe ætate, & multo usu rerum, honoribus & muneribus publicis præficiuntur, splendere melius hoc seculum omni ejecta forde avaritiæ cerneremus. Quæ maxime una, altis & præstantibus animis atque consiliis infesta atque inimica est. Quæ facit, ut dignitatis, & honestatis, & amplitudinis, aut nullam jam, aut sane quam exiguam partem teneamus. Cujus quando labis maculam tu & natura tua voluntateque abhorres, & contrario amore virtutis & liberalitatis es incensus, illaque species & forma divinæ pulchritudinis animo tuo illuxit, quid est cur dubitemus (pro communi nunc sensu omnium te amantium loquor) locare in te præsidia spei nostræ, rationemque publicæ salutis ac dignitatis in tua potissimum virtute constitutam habere? cum quid a te expectandum firmioribus ætatis tuæ annis a nobis sit, obsidibus magnis jam edocti sumus. Fortitudine tua superiore anno adversus ferocissimos nostræ religionis hostes, & nunc benignitate ac beneficentia erga de te meritos. Quorum utrumque cum in ipso extremæ adolescentiæ tuæ tempore tanta cum laude gloriaque præstiteris, certissima spe sumus, percepturos nos uberrimam frugem ex matura postea tuæ virtutis segete. Quod ut ita sit, idque nostra ex sententia eveniat, & ex tua dignitate, salvumque te, & magnum, & flo-

rea-

rentem diu videamus, ego cum Deum immortalem supplex rogo atque oro, tum tibi pro ista tua tanta humanitate ac liberalitate, & meo, & Pulleonis nomine, ago gratias, tuæque præstantissimæ virtuti, ac tam-egregiæ commemorandæque naturæ, vehementer atque ex animo gratulor. Vale, M. D. XXXIV.

EPISTOLA CC.

HIPPOLYTUS MEDICES CARDINALIS (a)

Jac. Sadoletto Episc. Carpentoracensi
S. P. D. *Carpent.*

*Superiori Sadoletæ Epistolæ modeste officiosequer
respondet.*

SI ullius unquam honestæ rei, actionisve, jucundissimum fructum mihi capere visus sum, hæc profecto ea est, de qua tu mihi per literas gravissime & copiosissime superioribus diebus gratulatus es. In quibus dandorum recipiendorumque beneficiorum adeo rationes omnes patefecisti, ut liberalis viri effigiem, quam aptissime postea acutissimeque verbis exornares tuis, te potius animo spectasse intelligam, quam quod de re tam tenui ea sentias, quæ a te in hanc sententiam scripta sunt. Facis tu id quidem naturæ tuæ bonitate, ut si quid ab amicis recte factum audie-

(a) Consule quæ de eo habentur Par.I. in notis ad Epist. xc: pag.262.

dieris, continuo id, qualecunque sit, in cœ-
 lum laudibus efferas: neque laudes solum,
 sed admiratione ac plausu etiam prosequare.
 Ego autem ad hanc quam informandam susce-
 pisti liberalitatis speciem, nihil adhuc (ut
 verum fatear) attuli præter exiguum quiddam
 vix inchoatum, ac plane rude. Quod tu, qui
 uberrimis exercitationibus, graviorum ar-
 tium locupletissimis præidiis, memoria no-
 stra id assecutus es, quod vel paucis antiquo-
 rum contigisse videmus: vestitu orationis
 adeo illustrasti, eo ut me redigas, ut non-
 nihil existimationis accepisse tuo hoc præcla-
 rissimo testimonio non negem. Est igitur cur
 Pulleoni gratias agam, cujus virtute ac pro-
 bitate ea mihi de illo in animo opinio infede-
 rit, ut de augenda hominis utilitate & com-
 modis ratio tandem ineunda fuerit, hocque
 quasi æs alienum, quo illi infirmiores ætatis
 meæ gradus obstricti erant, dissolvendum.
 Ita factum est, ut dum ab officio non discedi-
 mus, non solum pie id factum, & humane
 homines interpretentur, sed aliqua ex parte
 in societatem quoque illius præstantissimarum
 laudum mihi deveniendum putent. Quod
 quoniam abs te probari sentio, tuo iudicio
 standum est. Itaque non pugnabo tecum, &
 omnia quæ de me scribis, deque mea huma-
 nitate, liberalitate, beneficentiaque adversus
 Pulleonem eo pertinere arbitrabor, ut & tu
 quanti illum facias, & quanti rursus a me
 fieri velis, hoc tuo illustri testimonio testa-
 tum relinquas. Nam de superioris anni ad-
 versus sævissimos nostræ religionis hostes su-
 scepta a nobis provincia, nihil est quod tibi

respondeam . In quo quidem ea mihi tribuis,
 quæ sine temeritatis nota vix possim agnosce-
 re . Desiderio certe peracri , ac studio fla-
 granti ad ea tunc arma accessimus : quæ si
 iterum nobis sumenda erunt , tanto Reipu-
 blicæ insigniorem operam navare conabimur ,
 quanto majorem nobis corroborata jam ætas ,
 consilii maturitatem , & rerum usum attulit .
 Tu vero , mi Sadolete , quem a nobis maxima-
 rum & gravissimarum artium studia , in qui-
 bus jam pridem magna cum laude versaris ,
 abducunt , isto tuo sic fructu ocio , ut cum te
 præclarissimis ingenii monumentis ab omni
 posteritatis oblivione vindicaveris , nonnihil
 etiam memoriam nostri conservandam putes .
 Vale . Roma Idibus Junii .

EPISTOLA CCI. (a)

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACT.

Lazaro Bonamico (b)
S. P. D. *Patavium.**Ejus literis respondet, hominemque rogat, ne
a docendi munere desistat.*

CUM jamdiu ignorarem quibus in locis
esses, propterea quod recordabar, te
postremis literis tuis, ad me nescio quid de
tua quadam peregrinandi voluntate scripsisse:
neque hi, qui istinc ad me literas dederant
ullam tui omnino mentionem facerent, ac-
cepi literas tuas, ex quibus te apud tuos es-
se, & memoriam nostri pristina cum benevo-
lencia conservare cognovi. Quæ quidem mihi
jucunda cognitu fuerunt (c), sed illo nihil
mihi

(a) Extat etiam hæc Epistola inter Miscellanea Ve-
neta tom.vi. pag.32. ubi quum multis in locis discre-
pet ab ea, quæ inter evulgatas Lugduni apud Gryphium
a Paulo Sadoletto litteras reperitur lib.v. ep.x. ita ejus-
dem Epistolæ utramque editionem contulimus, ut va-
riantia illius quæ in Venetis Miscellaneis legitur ab
antiqua eadem Lugdunensi editione loca, adnotanda esse
duxerimus.

(b) Vide quæ de Lazaro Bonamico habentur Part.I.
in notis ad Epistolam Lxvi. pag.174.

(c) Totum hoc Epistolæ hujus initium ita se habet
in ea, quæ in Miscellaneis Venetis edita est: *Perbene
abs te factum est, quod ad me literas dederis, quæ ani-*
mum

mihi jucundius, quod intelligo te ita gerere, atque augere rem literariam, ut tua eximia virtus atque doctrina, & tibi maximæ laudi, & plurimis utilitati emolumentoque sit. Et enim quid est (quæso) præclarior, quam videre florem collectæ ex omni Italia juventutis, incumbere ad optimas atque honestissimas artes, atque ad illud summum perfectumque contendere, in quo hominis virtus sita sit? Quod quidem facit, ut diis simillimi esse videamur: idque te doctore magistroque contingere, ut qui tuam eruditionem, ingenium, probitatemque (a) cognoscimus, facile conjectura prospicere jam possimus, quantum de nova sobole doctorum bonorumque virorum sperandum nobis sit: quæ maxime his literis, & his studiis potest frequentari. De qua re tibi hoc etiam scribo accuratius, quod visus sum aspicere in literis tuis hæ-

num meum suspiciens exolverent, non quidem animi tuū immutati erga me (neque enim hoc fieri posse puto, ut tibi vilior sim quam solebam) sed cum postremis literis tuis quas jamdiu accepi, nescio quid ad me de tua peregrinandi voluntate scripisses, post de tuo reditu nihil cognoveram. Etsi Patavium, & domus & Academiae celebritas te istuc magis esse persuadebant, tamen contigit casu quodam, ut quicumque ad me literas istuc dedunt, hi nullam tui omnino mentionem facerent. Itaque in quadam eram dubitatione positus, ut quibus esses in locis, satis constituere non possem. Nunc quando es apud tuos, memoriamque nostri pristina cum benevolentia conservas, gaudeo equidem tibi recte esse, teque valetudine uti bona letor, sed illo nihil mihi est jucundius, quod intelligo &c.

(a) In edit. inter Miscellan. legitur *diligentiamque*.

hæsitacionem quandam tuam , tibi in ea sententia permanendum , nec ne sit . Quæ me certe hæsitatio molestia afficeret , si putarem tibi , aut per tuum , aut per aliorum consilium , ut ab isto munere descisceres , licitum esse . Sed cum neque videam causam , cur te tam præclari instituti , non dicam pœnitere , sed non summopere cupidum esse oporteat , & nihil sit quod agere melius possis ; non est cogitandum tibi , quid in eo laboris insit , sed quantum reliquis commodi : cum præsertim munus nullum homini magis sit proprium , quam sua bona communicare cum cæteris (a) , plurimumque utilitatis & commodi (b) ex se in alios profectum velle . Cujus generis cum maxima tibi facultas & a natura , & ab industria tua adsit (c) : non debes profecto desistere , nec defatigari , quoad plures per te Lazari Latinæ & linguæ & sapientiæ sublati sint . Atque ego qui te hæc adhortor , & moneo , non equidem consulo mihi : spes enim mihi esset major fruendi aliquando te ipso , tecumque vivendi , si ista cura vacares : sed habeo fructus publici rationem . Quamquam scribit ad me Niger , constitutum sibi tecum esse huc proficisci , duosque menses mecum ponere . Quod utinam videam illum , diem , quo vós complectar ambos , aliquantisperque explear conspectu atque congressu duorum mihi amicissimorum & conjunctissimorum hominum , quos ego non minus diligō ,

(a) In eadem edit. *quam se communicare cæteris* .

(b) In eadem edit. *utilitatis atque boni* .

(c) In eadem edit. *data sit* .

go, magnique facio, quam ab iis sentio me & magnificari (a), & diligi. Sed de his hæcenus: non enim animus meus erga vos longa oratione mihi explicandus est, quando eum vos de vestro expendere sat potestis (b). De consuetudine & convictu Poli nostri tantum capere voluptatis, quantum scribis, & minime miror, & tuum de illo iudicium vehementissime probo. Quid enim esse potest homine illo humanius, eruditius, sanctius? Eum ego cum hac iter haberet; paucis illis horis vix degustare quidem potui: sed tantas tamen ab illo omnium ornamentorum divitias tum mihi perspexisse visus sum, ut postea illum non amore modo, sed insigni quadam observantia semper sim persecutus. Nam cum illa mihi amabilia in eo sunt cognita, ingenium, probitas, literæ, in quibus ille non mediocriter excellit (c), tum id præterea admi-

(a) In eadem edit. & magni pendi.

(b) In eadem edit. hæc addita reperiuntur: *De Melphitano quas ad te scripsi laudes, sane illæ mei ex animi sententia scriptæ sunt. Cognovi hominem liberalissimum. Illud cuperem scire, quem ille accersebat, tuamque in ea re operam auctoritatemque requirebat, is ad eum me profectus sit. Certe ego cum honestum locum illud, & non infructuosum esse judicarem, recordatus sum eruditæ juvenis, quem de facie mihi ignotum, ex quibusdam illius epistolis nosse cœpi, sed siue ille profectus est, siue non, meum quidem officium in illum constitit. Quod ægre fers binas tuas mihi a Melphitano non fuisse missas, noli mirari; longe inter nos absumus, neque habet ille sepe, qui, num quid huc velis, ipsum rogent. De consuetudine &c.*

(c) In eadem edit. non sane est mediocriter spectatus, sed excellit.

mirationa summa dignum (quod ego primum statuo omnium) quod cum tanta generis amplitudine & nobilitate , tanta naturæ bonitas atque humanitas juncta sit . Itaque quanti fieri a me putas , quod a te scriptum est , nomen sæpe meum versari in sermonibus vestris ? Ego vero vobiscum , o amicissimi homines , & animo semper & cupiditate illa sum , ut si detur facultas , vobiscum vivere potissimum velim . Etenim si essemus una , Deus immortalis (a) ! quantas , & quam varias caperemus suavitates ! quæ studiorum conjunctio ; quæ communicatio voluntatum ! qui denique ardor existeret animorum ! ut ad illa præclara atque sancta Philosophiæ adyta copulati introiremus ! in quo Paulus nobis non injucundus esset comes : qui (aberat autem ille a me cum hæc scriberem , sed quod vere testificari de eo possum) utrumque vestrum mirabiliter observat , & diligit . Sed quoniam optare nobis ista licet , sperare fortassis non ita licet , retineamus incolumem benevolentiam mutuam , stimulum autem & sollicitudinem animi deponamus : quodque est dignum iis maxime quæ profite-mur studiis , fidem amicitiae etiam absentes colamus . Sed de his quoque satis . Hortensium , de quo instas , absolvere adhuc non potui ; fui enim maximis occupationibus im-peditus , & id ipsum diu . Retuleram me autem ad eam cogitationem atque curam , ut conficerem : sed jam calores me obturbant . Enitar tamen ut & fidei in eo meæ , & vestræ expectationi satisfiat . Partem eam literarum tuarum ;

(a) In eadem edit. *Dii immortales* .

rum, qua te de literarum missione excusas, non duco dignam responsione, ne tuæ integritati & constantiæ videar diffidere, qua nihil est apud me certius, nec exploratius. Vale, & summis viris Bembo, Polo, ceterisque quos a me amari scis, plurimam meis verbis salutem dic (a). Carpentoracti, Nonis Junii, M. D. xxxiv.

(a) In eadem edit. hæc adduntur verba: *Thomasque item Stanchejo, quem ego amo mehercule plurimum, habeoque literas ab ipso perhumane scriptas, a quo impetres velim, ut hanc Epist. eandem quam ad te scripsi, sibi pro responsione esse velit. Iterum vale.*

EPISTOLA CCII. (a)

LAZARUS BONAMICUS (b)

Jac.Sadoletto Episc. Carpent.

S. P. D.

Carpent.

*Superiori Epistolæ respondet, causasque profert,
quibus docendi Provinciam relinquere co-
gitet.*

IAM pene (c) constitueram levare me hoc impedimento verius (d) quam onere, in quo biennium (e) fui; cum tuæ literæ perlatæ ad me sunt, quæ summa quidem sententiarum gravitate, verborumque copia, admixta incredibili quadam suavitate ingenii, excellentisque bonitatis tuæ (f) (quid autem dicam de benevolentia, quæ nusquam tam efficax, tamque perspicua, quam erga nos) vehementer ab hac ratione me revocabant. Sed erat in his nihil quo cuperem mutare sententiam, quanquam omnia prudentissime & amicissime scripta non ignorabam (g). Nam quod videbaris suspicari, me id velle, aut levandi, aut
fu-

(a) Extant etiam hæ literæ inter Epistolas clarorum virorum p.9. edit. Venet. an.1568.

(b) Vide notas in Epist. LXVI. Par.I. pag.174.

(c) Id eadem edit. *plane*.

(d) Ibid. *quoties*.

(e) Ibid. *quadiennium*.

(f) Ibid. *suavisatis bonitate, excellentisque natura tue*.

(g) Ibid. additur *quæ scriberes*.

fugiendi laboris causa; hoc tibi persuade, nihil tam alienum a me. Contra vero, hoc mihi semper animo insedisse, homini turpissimum esse, labore frangi, industriaque debilitari, qui cæteris usui ad virtutem esse, aut ipse magnam consequi præstantissimarum rerum cognitionem posset. Qua ex causa cum nobis a publico negotio in otio esse licet (a), tum maxime in studiis bonarum artium toto animo versamur, multoque plus laboris toleramus. Cognosce igitur, & judica, quam falsa fuerit suspicio de me. Tu putas me Patavinæ conditioni renunciare velle, laborem ut vitem: ego me cupere id scio, ut plus laboris impendam. Nam quod proponis communem utilitatem, eam nunquam deferendam existimavi. Sed cum majora onera in re literaria nonnulli ex amicis me sustinere posse crederent, id consilii dabant, ut leviora relinquerem, majora amplexarer: idque boni viri esse docebant, atque ipsum mihi me (b) diffidentem impellebant, ut non viventium solum, sed etiam posteritatis memoriæ confulerem; quam rem in hoc publico impedimento nihil erat cur quispiam optaret. Video & tibi & his idem placere, ut utilitatibus hominum invigilem, idque mihi persuasissimum est. Sed imbecillitas ingenii venit in dubium. Alteram (c) utilitatem multo majorem esse animadverto: ad utram minus ineptus sim, explicare non queo. Scio tamen in altera plus labo-

(a) Ibid. cum feriari nobis publice licet.

(b) Ibid. meque ipsum mihi diffidentem.

(c) Ibid. In altera utilitatem.

laboris & ingenii inesse (a), quod ut perxiguum est in me, eoque deterreor; ita labore nunquam impediri soleo, & propterea sum alacrior. Hæ erant deliberandi causæ; cum ad te scribebam: sed non audebam aperte scribere, quod erat scribendum aliquid de me ipso: quod facio perinvitus. Quamobrem multa prætermisi, quæ ab amicis dicuntur: falsa quidem illa, sed dicuntur tamen. Utinam hic esses, ut aut te illi, aut illos tu in tuam sententiam adduceres (si modo alia esset tua) re quæsitâ inter vos, & disputata: de qua iterum velim audire quid sentias: hoc est, ad utram me hominum utilitatem potius cohorteris. In quo tuo iudicio, obsecro te, ut nihil dubites, nos esse ad omnem laborem paratissimos (b). Scripsi proxime ad Hippolytum Medicen Cardinalem carmen, nondum misi: id cum hac epistola leges, raptim descriptum propter occupationes: de quo qualis sit, tuum, Paulique nostri iudicium valde scire cupio: eo enim nihil politius esse arbitror, Bembus tuus tibi salutem plurimam dicit. Vale, Patavii, VII. Calendas Septembris (c), M. D. XXXIV.

(a) Ibid. *In altera plus laboris & ingenii inest.*

(b) Quæ sequuntur verba usque ad calcem Epistolæ in eadem editione desiderantur.

(c) Ibid. *Idibus Julii.*

EPISTOLA CCIII.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACTEN.

Lazaro Bonamico (a)

S. P. D. Patavium.

Superiori epistolæ respondens, excusat se quod eum ad docendi provinciam retinendam hortatus fuerit, hominemque (suadente Polo) rogat, ut ad Theologiæ studia tandem aliquando animum adjiciat.

PUpugerunt me nonnihil literæ tuæ VII. Calend. Septembr. Patavio datæ: meque in eam suspicionem adduxerunt, ut vererer, ne quid a me antea imprudentius fuisset scriptum, quasi tu mihi in opinionem inertiae desidiiæque venisses. Quod ego non modo eo animo scripsi nunquam, sed ne cogitare quidem potui. Quid enim minus, quam quod nusquam quicquam est, idque ego scio nihil esse? An te ego non novi? tuaque mihi virtus, industria, navitas parum perspecta est? aut quisquam omnium mortalium est, qui audeat affirmare, tuos sibi sensus melius quam mihi, perceptos esse, & cognitos? Crede mihi, mi Lazare, memetipsum turpissimæ incitiae accusarem, si tibi ignaviæ notam ullam attribuerem. Sed quod tunc scripsi me existimare, laborem illum docendi & tibi honestum

(a) De Bonamico, consule notas in Epist. LXVI. pag. 174.

stum esse, & aliis permultis fructuosum ac utilem, nec videri mihi causam cur defugiendus esset: non scripsi iudicans te laborem omnem velle fugere: sed cum te in illo munere continere cuperem, iccirco illa a me tum suscepta cohortatio est: sic enim sentiebam, maximam laudem virtutis esse, prodesse quam plurimis. Quod tu latius in posteritatem patere putas, quam si tantum præsentī sæculo serviat: propterque eam causam secreta & libera studia requiris, otiumque in illis, majorem etiam laborem & majus negotium appellas, neque arbitraris utrumque abs te præstari posse, ut & privatum tibi satisfacias, & cæteris publice; concedo: teque ad illa alta & magnifica philosophiæ studia aspirare plane video. Quid ergo, nonne commodissime poteris istam ipsam artem omnium nobilissimam publice profiteri? in eaque instituere adolescentes, vel separatim, si tibi ita fuisset visum, vel etiam cum Cicerone, & cum eloquentiæ studiis conjunctè? quam ego viam rationemque docendi potissimam semper sum arbitratus. Hoc enim certe abs te si factum fuisset, vel etiam si nunc fieret, Deus immortalis, quī concursus præstantium ingeniorum, quantus amor sapientiæ in animis hominum existeret! Tu quoque quī nunc te quereris distrahi, conjungeres domestica tua studia cum forensibus, & laborem utrumque in easdem operas lucubrationesque conferres. Sed ego tibi non præscribo, satisque in te ipso statuo esse consilii. Hoc dico, quod habeo exploratum, te utro verteris, præclare id quod susceperis esse effecturum. Quæ mea de tuo ingenio, & eccellente doctrina opinio, non no-

va neque recens, sed jam diu ante mihi susce-
pta est. Legi carmen tuum, idque admodum
probavi: valde enim mihi grave & elegans vi-
sum est: utinam fructum ejusmodi afferat, ut
quod de Pericle scriptum est, aculeos relin-
quat in eorum animis, ad quos maxime ista
pertinent. Tuas a Joanne Caracciolo viro cla-
rissimo literas, de quibus in quadam epistola
fueras conquestus, jampridem accepi. Ille ve-
ro Brunus (a) doctus (ut ego conjicio) adole-
scens, scripsit ad me, se Georgio Selvæ Vau-
rensi Episcopo, regio istic legato contuberna-
lem factum esse. Quem hominem; mi Laza-
re, rogo te ut nosse velis: talem enim offendes,
ingenio, humanitate, probitate, doctrina,
ut pluris tibi propter eum Gallia futura sit.
Polus ad me scribit, uberrimis elegantissi-
misque litteris (b), multa ille quidem digna il-
lo ingenio & sanctissimis ipsius moribus. Sed
plurimum tamen & præcipue de te, quem ipse
admodum cuperet ad Theologiæ studia jam
aliquando animum adjicere. Quam ego cupi-
ditatem ejus, vehementer probō, tibi que sua-
deo, ut hanc divinam imprimis facultatem &
ad salutem nostram necessariam, diutius a tui
ingenii thesauris ne habeas segregatam. Sed
de his alias. Nunc tempus interpellat, lux-
que & negotia instant: nam hæc manu mea
scripsi ante lucem. Valebis igitur, & omnibus
amicis, imprimisque Bembo meo, plurimam
a me salutem dices. Vale. IX. Cal. Decembr.
M. D. XXXIV.

(a) Est hic Petrus Bunellus, cujus ad Sadoletum Epi-
stola, absque ulla temporis nota, in qua id commemo-
rat, leg. ur inferius n. CCXII.

(b) Eas habes num. CCIV. pag. 221.

EPISTOLA CCIV. (a)

REGINALDUS POLUS

Jacobo Sadoletto Episcopo

S. P. D.

Carpent.

Suam in scribendi officio negligentiam ac tarditatem excusat, petitque ut Lazarum Bonamicum, in Philosophiæ Platonici primò, deinde cœlestis gremio, unde abductus fuerat per Rhetorum scholas, sua auctoritate reponat. Denique se ut Episcopi Theatini & Contareni consuetudine fruatur, Venetias proficisci narrat.

LEgi tuas ad Lazarum nostrum scriptas literas, nonis Junii abs te datas (b), quæ me magna voluptate affecerunt; cum quod ea, quæ volebam, de valetudine imprimis tua, de dulcissimo illo, quo tu frueris & maxime delectaris, ocio nunciabant, tum vero quod ex iisdem tuum in me amorem, quem ad summum pervenire cupio, in dies augeri clarissime perspexi, idque mihi jucundius fuit hoc tempore ex tuis literis intelligere, quod propter prætermisum jamdiu scribendi officium (cum præsertim suavissimis & humanissimis tuis literis essem invitatus) satis qui-

K 3

dem

(a) Extat hæc Epistola inter editas a Card. Quirino tom. I. n. xvi. pag. 408. nec non inter Epistolas claror. virorum pag. 16. a t. edit. Venet. an. 1568.

(b) Eas habes superius num. cci. pag. 209.

dem habebam, si animum tuum nulla ex parte offendissem: ut vero nova tui amoris incrementa audirem, id vero nunquam expectare sum ausus. Etenim, ut vere dicam, simulac in eam partem epistolæ legendo pervenissem, in qua nominis mei mentionem facis; statim animum meum perculit recordatio negligentiae in scribendo meae, cujus valde supponebat, neque quicquam, quod de me scriberes, nisi ut mecum de hac scribendi tarditate expostulares, expectabam. Tu vero tantum abest, ut ulla in re me accusares, ut ultro me testimonio tuorum scriptorum, & novo genere laudis ornes. Quod quid aliud esse potest, quam abundantia quædam tui in me amoris? quæ facit, ut vel non videas quæ minus officiose erga te facta sunt (sic enim amantes in erratis amicorum obcoecari solent) vel si videas, ita humanitate tua obruis, ut nunquam extare velis. Sed quo major est hæc tua in me humanitas, vel potius indulgentia, eo magis mihi cavendum esse video, ne quid temere, vel negligenter faciam, quod non ex omni parte tibi gratum futurum sit. Si vero ita negligens hoc tempore in hoc scribendi officio videor, ut etiam tui oblitus existimari possim, qui nec mea sponte feci, quod maxime ad officium erga te spectabat meum, nec exemplo tuorum, qui ad te sæpe scribunt, quos hic familiares habes, admoneri potuerim, ut tuis aliquando literis responderem: hoc tibi primum persuadeas velim (quod sane verissime potes) me tui oblivisci non posse; quippe qui mihi in visceribus, etiam antequam de facie notus esses, hærebas, propter summam, quam de tua virtute, & doctrina,

na, ex dignissimorum hominum iudicio, de te conceperam, opinionem. Ut vero tui propius cognoscendi facultas data est, atque ad illa interiora tua animi ornamenta penetrandi, quæ partim in congressu, partim ex scriptis tuis, qualia essent facile perspexi, tanta me tui admiratio cepit, ut non modo te amandum mihi, atque observandum, sed in omnibus & studiis, & actionibus meis, quasi exemplar aliquod præclarum mihi imitandum proposuerim. Quod equidem libenter facio, & si minus quam cupio, proficio (nec enim me fugit quam longe ab exemplari absim) tamen me aliter sentire, sed eo maxime conari, norunt omnes, qui me, & consuetudinem meam norunt, ac meos de te sermones, quos frequentes cum amicis habeo, audierunt. Quæ cum ita sint, non quod tui sum oblitus, quem sic in oculis gero, quem in ore, & amore semper habeo, in hoc officio erga te deliqui, sed si veram causam exprimere debeam, quod ejus facultatis sum oblitus, per quam tibi, & meo officio satis favendum esset: eo factum est, ut nullas a me literas acciperes, cum reliqui, qui in hoc genere valent, ad te scriberent. Defecit enim me jampridem, Sadolesce, hæc facultas scribendi, tanquam aquula quædam, quæ tenui alveo fluens, si cura, & diligentia adhibeatur, cursum tenet suum, neglecta vero evanescit. Sic mea scribendi ratio quamdiu curæ mihi fuit, etsi tenuiter semper, nec satis pure fluebat, tamen secum quoquo modo animi mei sensa ferebat, quæ nunc, omissa pristina diligentia, ita exaruit, ut cum animi cogitationes ad amicos deferre conor, sæpe me hærare sentiam, plerumque ve-

ro tanquam in sicco destitui, ut ultra progredi non possim. Quod quidem me pudet scribere. Sed quid facerem? Nosti genus studiorum meorum, quibus me iis proximis annis addixi, quam imperiosa ipsa sint, quam non facile aliorum studiorum societatem admittant. Quibus cum parere necesse habeam, ad illas elegantiores literas vix sane oculos convertere audebam. Sed tamen in Italia, ubi has primum novi, sperabam me, etsi non plenam vacationem (nunquam enim hoc postularem) at certe tantum temporis a severioribus dominis impetraturum; ut cum veteribus illis amicis quasi adolescentiæ meæ sociis & sodalibus jucundissimis, quos longo intervallo non inviseram, familiaritatem renovare possem; atque hac spe fretus, Lazarum nostrum, quem magistrum, & quasi tutorem harum ingenuarum, & dulcissimarum artium cognoveram, in contubernium vocavi, ut eo duce & adjutore facilius quod volebam, consequi possem. Tandem vero, quod impetravi spatii, tantum fuit, quantum solent duriores magistri ad lulum jocumque pueris suis concedere. Sic enim mihi ad juvenilia studia libenter revertenti, subcissivas horas dabant, quibus tamen contentus esse potuifsem, nisi has ipsas sæpe interromperent. Tandem vero ita penitus præciderunt, ut ne punctum quidem temporis ad has artes recolendas relinquerent. Quare, si ab illis relictus sum, quas ipse prior deferui, si ipsæ fructum mihi denegent suum, qui operam ipsis prior denegavi meam; mirari certe non debes. Cum Lazaro vero nostro sic jam vivo, ut præter suavitatem consuetudinis, in nulla re ejus

opera

opera utar. Sed mirum in modum ejus consuetudo me delectat, a quo plane nonnisi invitatus discedo; cui tamen si persuadere possem, ut se aliquando ad studia nostra transferret, nihil æque absentis desiderium leniret. Quanquam autem tum maxime jucundum esset, una cum eo in eisdem literis versari, tamen nunquam non una esse me existimarem, si eadem utrumque nostrum studia tenerent: atque hoc cum eo agere cum sæpe essem conatus, nunquam tamen aperte eum aggredi sum ausus. Solus enim non valeo, res enim haud parva est, in qua persuadenda, amicis adjutoribus & auxiliatoribus opus habeo. Atque utinam, Sadolete, te mihi socium, dum hoc efficerem, adjungeres. Tu certe unus instar multorum esses; immo tu solus, si huc incumberes, totum negotium per te conficeres. Scio enim quantum judicio tuo, quantum literis, quantum amoris tribuat Lazarus noster, ut vel sola autoritas tua, quo velles, eum adduceret. Quid ergo? si hæc sic se habeant, cur optantis potius, quam rogantis personam sumo? Cur non aperte in re honestissima, & mihi gratissima, in qua maxime abs te adjuvari possum, openi tuam imploro? Quia deterreor plane ea particula tuarum literarum, in qua præsentem Lazarum statum, & conditionem probare niteris: hortaris enim, ut in sua statione maneat, ut cum eam provinciam instituendi juvenum animos in polioribus literis suscepit, eam ne relinquat, nusquam ab ea recedat, quam affirmas maximam illi gloriam, & Italicæ juventuti utilitatem summam allaturam. Hæc enim

K § ut

ut a te prudenter, & amice scripta sunt, sic mihi, ne quid contra istam sententiam rogem, omnem prope occasionem præripiunt. Nec tamen me contineo; quin hoc abs te petam, ut quoniam ad communem amicum hæc pertinent, liceat mihi tecum pauca quædam, quasi conferendi gratia scribere. Quod dum facio, de facilitate tua nihil dubito. Principio igitur non te fugit, etsi Lazarus magnam laudem ex hac eleganti, quam nunc profitetur, doctrina, sit consecutus, quam in dies cum majori eorum fructu, qui eum audituri sunt, augere potest; tamen non in hac sola ejus indutriam esse versatam, sed multo majora amplexam, ex quibus non minus, quam ex iis, ejus laus enitescere potest; fructus vero longe ampliores reportarent ii, qui fructum ex ejus doctrina peterent. Quis autem te melius novit, cui propter familiaritatem vestram, ejus vitæ cursus notissimus esse debet, quantum studii, temporisque in Philosophia posuerit? quid vero jam habent oratorum, vel Poetarum literæ vel dignitatis, vel utilitatis, si cum Philosophorum libris comparantur? quæ, ut tu omnium optime nosti, si quid in se contineant, quod hominem studiosum vel ornare, vel juvare potest; ex horum fontibus hauserunt. Atque ex horum est doctrina non minus, quam ex ea, quam profitetur, quod Lazarum præceptorem tam gratum, acceptumque suis auditoribus reddit. Sed quid eum Pomponatius vir in Philosophorum libris celeberrimus tot annos exercuit? quid tot exhausti labores in veteribus Philosophorum libris evolvendis; si tandem Philosophiam in Rhe-

Rhetoris , vel potius Grammatici officina sit conclusurus , si nihil amplius ab ea expectetur , quam ut Grammatici scholæ , & puerili doctrinæ serviat ? Ama me , hoc non libenter video , & (ut nihil jam de amico loquar) hanc tantam philosophiæ illatam injuriam reticere non possum , præsertim apud te Philosophiæ ipsius patronum ; neque certe jam dubitem , auxilium tuum implorare , ut una opera amici dignitati , & Philosophiæ honorî consulas . Quod profecto facies si a Rhetorum scholis abductum , in Philosophiæ eum gremio , unde aufugit , reponas . Sed quorsum hæc jam ad ea studia , quæ paulo ante mihi tua ope communiâ cum amico nostro tantopere me cupere ostendo ? an tam cito votî mei , & desiderii sum oblitus ? Minime quidem : sed cum illud difficilius esset , quod facillimum est tibi propono . Quod si perfece-
ris , neque voto meo prorsus frustrabor , & meo desiderio maxime satisfiet . Et si enim illud omnino jucundius esset in iisdem studiis , quasi in iisdem ædibus , cum eo versari ; tamen , quando hoc consequendi spes est tenuior , si vel ad vicina studia eum migrasse intelligam , delectatione carere non potest , præsertim etiam , cum , hac migratione ejus , & dignitati , & utilitati maxime consulitur . Cui enim dubium esse potest , si vel ad eam partem Philosophiæ se converteret , in qua præcepta vitæ traduntur , & animi excolendî ratio ostenditur , quanto majori cum fructu , & dignitate hic commoraretur , quam si apud Oratores , & Poetas manens , orati nis formandæ præcepta ex M. Tullio , vel agri co-

lendi ex Virgilio repeteret, in quibus totus nunc versatur? Et tamen si ad illam maxime germanam, & vere ingenuam Philosophiam se conferret, ut ejus etiam præceptis obediat, diutius sane a nostris studiis abesse non poterit; nec enim ab illa retinebitur, quæ se inopem, & minime dignam, quæ animum veritatis, & virtutis cupidum, perpetuum hospitem, & contubernalem habeat, ingenua fatebitur. Ut enim Plato, quem quasi parentem hujus Philosophiæ dicere possumus, cum esset interrogatus, quatenus sub præceptis insistendum esset, quamdiu autem ejus doctrinæ obtemperandum, respondit, eatenus, dum sacratior aliquis in terris apparuerit, qui viam veritatis patefaceret, cui tandem Deo esset credendum; sic, cum sacer ille jampridem se ostenderit, qui stabilem, & nunquam intermorituram doctrinam reliquerit, qui se Deum declaraverit, quid putandum de ejus Philosophia? Annon parentis sui voci obtemperatura est, ut alumnos suos ad hunc amandaret? ut se, & sua omnia illius fidei, & tutelæ committat? sponte autem se suo imperio abdicet? Equidem non dubito, jam pridem amicum nostrum has voces audivisse: sed, ut modestum discipulum, omnia magistræ suæ tribuentem, non satis advertisse quæ de sua inopia, & tenuitate ipsa diceret, quam nunc interpretes ejus voluntatis, si doctoris personam apud eum obtineat, melius animadverteret, clariusque perspiceret. Quid enim, ut veritatem quærentes vere loquuntur, Philosophia habet, in quo animo veritatis studioso satisfacere possit? Quid illa pri-

mum

mum novit, nisi quod a sensibus fallacissimis magistris acceperit? qui, ut mihi fallant, quantum est, quod conferre possunt ad veritatem ipsam perspiciendam, vel quantum potius ad observandam veritatem proficiunt? quid enim magis rationis lumini officit? quod ratione ipsa teste dico, quæ cum se maxime veritatis investigationi dat, tum maxime dat operam, ut se quam longissime a sensibus tanquam maximis impedimentis, abstrahat; sed quantum est quod sine iis progredi potest? quam cito fatigatur ratio? quam cito ipsa ad sensus redit? si redire eam dicere debeam eo, unde nunquam discesserit. Ut enim paululum quasi temporis momento emineat, paululum etiam se supra sensus, quasi supra fluctus, quibus major pars hominum immergitur, caput exerat, nunquam tamen eos penitus relinquere, neque ita se ab iis liberare potest, ut in veritate contemplanda, non semper aliqua a sensibus emissa species, sese veritatis lumini, tanquam nebula e terra orta, aliquando se solis lumini interponat. Ubi est ergo illa sincera, & pura veritatis facies, in qua contemplanda veritatis studiosus acquiescere potest? cujus clarus aspectus, non aliquando, ut solis, sed perpetuo, sensibus caliginem, & tenebras offundentibus, nobis aufertur. An hanc nobis Philosophia ostendere pollicebitur? & tantam suam ignorantiam cum suorum alumnorum pernicie dissimulabit? an potius, ut ipsa, ingenua est, ingenue fatebitur, se in veritatis studio homini ejus contemplationis cupido minime satisfacere posse. At fatebitur plane, & jampridem facta est.

Neque enim unquam ulla vox notior, aut verior est a Philosophia missa, quam illa: animum humanum nulla arte humana, nullo studio humano ad veritatis perfectam notitiam perducī posse, se vero, si aliquid conducat, si quicquam adjumenti in veritate indaganda præbeat, eo maxime juvare, si nobis persuadeat nos nihil scire posse: hoc enim solum de veritate compertum habere, cætera etsi probabilia videantur, & prope veritatem accedere, nihil tamen certi habere, neque aliud se dicere posse. Hanc ergo tam præclaram, & ingenuam Philosophiæ confessionem de veritate, & quid ipsa præstare possit, cum habeamus, & cum jam cœlitus nobis veritas se ostenderit, cum Deus ipse, ignorantiae suæ sobolis, & erroris in veritate investiganda, misertus, fontem ipsum veritatis nobis aperuerit, a quo sacrae illæ artes fluxerunt, in quibus nihil non sincerum, omnia pura, & veritatis plena sunt: quo potius nunc Philosophia alumnos suos, si suæ ingenuitati constare velit, quam ad has sacras artes mittet? qui in veritatis studio satisfieri cupiant, non ut ab illis scientiam hauriant veritatis (neque enim animus humanus, sensuum caligine circumiusus, eam aspicere valet) sed ut fidem iis, quæ de veritate dicuntur, accipiat, omni humana scientia, propter authoris nobilitatem, qui nec fallere, nec falli potest, superiorem & certiolem. Quare, ut eo jam revertar, nec causam meam supra neglexi, cum amici nostri studium ad Philosophiam per te converti suadebam, quanquam nihil prorsus Philosophiæ causa scripsi; hoc enim persuasum

sum habeo, qui ingenue philosophari velit, ea, quæ humano ingenio inventa est, Philosophia diutius contentum esse non posse, quæ nec se ipsa contenta est, sed hanc cœlestem respicit, ab hac opem flagitat, sine qua nunquam consistere potest, ut nec ulla humana sine divinis, & ad hanc alumnos suos amandat. Quare, si vel huc paululum se dederit, cum paulo post ultro illam cœlestem Philosophiam requirentem jam videre videor, a qua cum edoctus, & instructus erit, si postea ad Philosophiam descendere, & *εὐφρατα* illam suam ornare placuerit, quoniam ne genus vitæ instituit, ut humana docendo, hominibus prosit; neque hoc illi interdictum erit, quin tum maxime illi liberum, & tutum erit, per omne genus artium ire, posteaquam sacras illas artes, quæ ideo a fonte veritatis sunt emissæ, ut quasi norma reliquis omnibus essent, terminosque præscriberent, plene gustaverit. Jam vero certo animo, quanto omnia uberiora, & splendidiora in Philosophia sint futura, si iis sordibus, quibus a sensibus, dum ab iis solis cognitionem trahebant, contaminari necesse fuerat, sacris illis fontibus fuerint purgata. Tum denique solidum, & verum fructum suis cultoribus darent. Habes nunc, Sadolete, quæ ad te, non tam quidem conferendi causa, quam impetrandi scribere volebam, ut in veritatis studio persequendo, amicus noster eo tuo consilio regatur, quo maxime dignum est animum veritatis studiosissimum perducere. In quibus scribendis jampridem me ineptum sentio, qui de hujusmodi rebus tam verbosè tecum disputu-

sputo, a quo hæc melius doceri debeo. Sed
 certe indulgentia tua hanc mihi spem dat, si
 ante ad silentium meum connivebas, quod
 maxime contra officium fuit, nunc, cum of-
 ficio rungor, verborum facile veniam datu-
 rum. Quanquam haud scio, an majus cri-
 men faciliorem veniam mereatur. Illud enim
 te non offendere potest: hæc vero orationis
 prolixitas, quo pacto te non offendat, etiam si
 patientissimas aures habeas, vix video, ma-
 xime si scias, qua moderatione verborum,
 vel potius quo silentio cum Lazaro ipso, ad
 quem hæc maxime pertinent, hac in re sum
 usus, quo cum vix unquam sum ausus iis de
 rebus sermonem instituere. Nulla vero re
 tam deterrebar, quam pudore; nec enim de-
 corum videbatur, cum ad annos meos respi-
 cerem, & tenuitatem doctrinæ, atque judicii
 agnoscerem, hominem id ætatis, & literatis-
 simum de literis, prudentissimum autem, de
 instituendo vitæ genere admonere. Quan-
 quam multa me, vel potius omnia, quæ præ-
 terea in eo videbam, me maxime, ut id face-
 rem, invitarent, summa videlicet humani-
 tas, morum, vitæque integritas, animus ab
 omni libidine, & ambitione prorsus liber,
 nullius rei, præter quam scientiæ, & virtu-
 tis cupiditate flagrans, pro quibus adipiscen-
 dis nullos labores, nulla etiam pericula, si-
 res ita ferret, est recusaturus. Hæc vero cum
 maxima invitamenta essent, ut de cœlesti hac
 Philosophia cum ipso agerem, nunquam ta-
 men pudorem meum vincere potuerunt, ut
 vel verbum cum eo de hac re facerem; nisi
 forte oblique animum ejus tentarem, cum do-
 ctissi-

Clissimorum hominum, quos in summa vene-
 ratione habet, & maxime tui ipsius studia illi
 proponerem, ut exemplo cum vestro admo-
 nerem, quo tendere deberet. Aperte vero
 nunquam sum ausus, & nunc multo majora
 apud te audeo; quod tamen, non audacia
 fretus, facio, sed libertate quadam, quam
 mihi dat tua indulgentia, & quod maxime
 te dignum hoc munus judico, ut amicum ho-
 minem studiosissimum ad cœlestem hanc Phi-
 losophiam cohorteris, idque illi beneficii pri-
 vatim nunc conferas, quod paulo post, edito
 Hortensio tuo, quem librum avide expecta-
 mus, ubi de optima philosophandi ratione
 scribis, commune omnibus futurum speramus;
 non solum quia ita res exigit, sed quia mihi
 aliquando es pollicitus. Hæc vero accuratius
 scripsi, quærens consolationem aliquam di-
 gressus mei a Lazaro, a quo sane discedere
 ægro animo fero: nullam vero majorem in-
 venio quam si ad viciniora nostris studia, tua
 opera perducì posset, quod maxime in his li-
 teris ago. Discedo vero Venetias, cum ob
 alias causas, quæ me urgent; tum vero ma-
 xime, ut duorum clarissimorum hominum,
 consuetudine fruar, quorum alterum, qui est
 Episcopus Theatinus (a) vir sanctissimus, &
 doctissimus, tibi notum esse non dubito: ex
 ejus

(a) Est hic Joan. Petrus Caraffa, qui postea a Pau-
 lo III. Cardinalis factus an. 1536 demum post obitum
 Marcelli II. ad Romani Pontificatus fastigium conscen-
 dit an. 1555. Morabatur autem tunc temporis Venetiis,
 ubi (ut inquit Dudithius in Poli vita) *cum nonnullis*
 quas

ejus enim honorifico sæpe de te sermone ,
amicum tuum esse cognosco : alter vero est
Gaspar Contarenus Patricius Venetus (a) ;
quem virum si tu nondum nosti , magna certe

VO-

*quos secum adduxerat , vitam ad severiorem Christiana
pietatis & disciplinæ normam instituerat , ejus sodalita-
tis , quæ Theatina vocatur , auctor . Porro , summam in
hoc Antislite doctrinam ac pietatē pariter effulsiſſe , ne-
mo in dubium revocabit , qui & gestorum ejus commen-
tarios evolvat , & ad laudes ab ejusdem sodalitatis histo-
ricis , aliisque rerum Ecclesiasticarum scriptoribus in il-
lum collatas animum adjiciat . Quibus quidem laudibus
addi meretur quod legitur in Erasmi Epist. CLXXIV. data
ad Leonem X. Londino 28. April. 1515. dum in eadem
urbe degeret Caraffa , apud Anglos Pontificis illius Ma-
ximi nomine Orator . Agitur ibi de operum S. Hierony-
mi editione , & ad eam se excitatum scribens certatim
ab eruditis cujusque ordinis viris , postquam Guillelmū
Varami Archiep. Cantaurien. laudes celebrasset , subdit
se ob immensam laboris magnitudinem , jam veluti ani-
mo fractum , ac susceptæ provincię supponitētem ,
Theatini vocibus & applausu animum denuo recepiſſe , &
ad certamen rediſſe : „ Quid enim (inquit) non persua-
„ deat illa tam singularis hominis eloquentia ? quem non
„ permoveat tam integri , tam gravis auctoritas præsu-
„ lis ? quem non inflammet tam rara optimi viri pietas ?
„ Nam ad trium linguarum haud vulgarem peritiā , ad
„ summam cum omnium disciplinarum , tum præcipue
„ Theologicæ rei cognitionem , tantum homo juvenis
„ adjunxit integritatis & sanctimonię , tantum mode-
„ stię , tantum mira gravitate conditæ comitatis , ut
„ & Sedi Romanæ magno sit ornamento , & Britan-
„ niis omnibus absolutum quoddam exemplar exhibeat ,
„ unde omnes omnium virtutum formam sibi petere
„ possint .*

(a) De Gaspare Contareno paullo infra redibit
sermo .

voluptate cares . Qui enim eorum amicitia delectaris , in quibus vel umbram virtutis perspexeris , quanto majorem delectationem caperes ex ejus viri amicitia , qui ad præstantissimarum artium omnium , quæcumque vel humano genio inventæ , vel divino beneficio nobis datæ sunt , perfectam cognitionem , virtutis decus adjunctum habet ; quem quidem jampridem amatorem habes , ut vero amicum etiam habeas , in tua potestate est positum . Sed valebis , & nos amabis . Patavii , xv. Cal. Octob. M. D. xxxiv.

EPISTOLA CCV. (a)

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACTEN.

Reginaldo Polo S.P.D. *Patavinum.*

Laudat ejus literas ob sermonis doctrinam atque elegantiam. Fusius quam antea sententiam suam exponit de sacrarum rerum studio ceteris anteponendo, quin tamen Philosophiæ & liberalium artium scientia rejiciatur, unde sacra illa non exigua dignitatis utilitatique adjumenta percipiant. Fatetur Lazarum nusquam ad summum perventurum, nisi ad reliquas scientias Theologiam etiam adjungat. Rogat tandem ut Theatino & Contareno salutem suo nomine dicat; cujus librum quemdam sibi a Superantio Veneto promissum, primo quoque tempore ad se deferendum curet.

A Ccepi tuas plenas officii & humanitatis literas, omnemque in illis probi ac præstantis ingenii tui, & pristini erga me amoris imaginem penitus recognovi. Quorum utrumque quanti faciam, nihil attinet nunc me scribere. Utroque quidem certe ita delector, ut nihil mihi accidere possit optatius, quam me abs te tali viro diligi. Sed quæ a te de præmissione officii scripta sunt, quodque in eo videris vereri, ne aliqua abs te culpa suscepta fuerit, amabo te mi Pole, sint ea ex mutua nostra

(a) Extat etiam inter ipsius Poli literas a Cardinale Quirino editas tom. I. n. xvii. pag. 418.

nostra benevolentia penitus sublata. Non enim recipit amicitia nostra suspensiones huiusmodi: nec tu peccare prætermittendo officia potes, nec ego animum tuum aliter atque est interpretari. Quem cum officiosissimum & amantissimum mei esse cognoscam, non ex eventis tua mihi voluntas, sed ipsa per se & sua sponte spectata est. Equidem desideravi nonnunquam tuas literas, neque id mehercule injuria, quid enim est illis quod me delectet magis? verum ita desideravi, ut ego illa me voluptate carere moleste ferrem, non ut te officio aut amicitiae deesse arbitrarer. Cui tamen meæ aliquando intermissæ voluptati sentio nunc a te cumulate satisfactum esse. Cave enim putes, quicquam mihi accidere potuisse tuis literis dulcius. Quæ cum totæ undique, tum illa me ex parte præcipue delectarunt, qua tu socratice nimirum & urbane excusationem tibi non scribendi ab orationis inopia & exilitate repetebas: qui totus elegantis ironiæ locus, & vultum mihi & animum suavissima hilaritate aspersit. Obsecro istosne tu rivulos squallentes & aridos, aut tenui aquula interdum fluentis vocas? qui mihi ita currere visi sunt abundanter & largiter, ut appareat, non tenuem, sed uberrium & eundem perennem fontem illa fundere. Quamquam hoc quidem de te mihi jamdudum persuasum habui: te, quæ concupivisses, omnia effecturum esse. Notum mihi erat ingenium tuum, nota virtus. Ardor autem ille, qui animis præstantibus ad appetendas res magnas comes adesse solet, nihil mihi non de te vel maximum pollicebatur. Speravi itaque fore, nec sum deceptus, ut tu ad

ad istam ipsam, in qua nunc insistis, doctrinæ & eloquentiæ conjunctam laudem pervenires. Quapropter & gaudeo pro amicitia, & tibi gratulor. Illud aliquantum ægre fero, quod videre quasi videor, hæc a te ipso ornamenta contemni, quæ meo quidem judicio tanta sunt, ut sine his constare ne illa quidem recte queant, quæ tu omnibus anteferenda jure optimo putas. Quo de genere, quoniam bis jam a te sum lacessitus, tempus non alienum videtur meam tibi sententiam breviter exponendi. Sacrarum rerum studium, & disciplinam tibi placet rebus cæteris anteponi. Quod ego quoque tecum una confiteor. Cur ergo in artibus reliquis, & maxime in philosophia, tempus conterimus? Quia nequimus ad fastigium sine fundamento, & sine parietibus pervenire. Quid? ista quandiu curanda nobis sunt, ut non in uno illo ipso, quod optimum est, omnia nostra studia ponamus? Ad quod dicendum est, esse boni patrisfamilias totius domus tutelam & procuracionem, non unius duntaxat partis gerere; verum ita totius, ut potissimæ quæque in ea diligentius curentur partes. Et quoniam de domo & de ædificatione mentionem fecimus; quis non videat, Theologiam, quatenus in scientiæ ratione & genere reponatur, sine philosophia stare ipsam per se, & se sustinere non posse, utramque vero minus apte munus tueri suum, si a copia & facultate dicendi deferatur? At enim mundana ista sunt, & celebritatem ex hominibus quærent, vulgique rumusculos & laudatiunculas aucupantur. Sunt enim nonnulli usque adeo rudes, ut hoc quoque studiosis bonarum artium hominibus conentur obji-

objicere. Quasi vero merces externa ingenuos moneat animos, parumque in eo fructus voluptatisque sit, cum quis quid facit, ut id apte ac venuste, & sine labe ulla maculaque efficiat. Nam laus quidem adventitia res est, & in aliorum potestate sita, ad quam qui primo & præcipue contendunt, ii non vere, neque ex animo bonis artibus, sed per simulationem dant operam. Omnis autem ingenii & virtutis, actio præmium ipsa sibi in se continet, si ad perfectam speciem sui quæque generis perducatur, ipsaque rerum gerendarum pulchritudine contenti simus. Quod si decor ab oratione removendus sit, cur non idem etiam a moribus? non iis dico quibus inest virtus, quæ ipsa quoque non alio fructu & emolumento, quam suo decore spectanda est, sed de eis loquor moribus, qui in gestu & omni motu corporis, ipsaque vocis atque vultus conformatione liberali, bene institutos homines ab agrestibus discernunt. An est quisquam qui reprehendere jure queat, quod servus coram domino suo non modo fidelis atque frugi, verum etiam sine sorde, cultu honestiore corporis studeat apparere? At jam ista ad summi boni adaptionem minus necessaria sunt. Ne sint: adjuvant certe, hocque sæpe efficiunt, ut multi ad illud expetendum procedant comitatiores. Et sane videndum est, si circumcidamus amputemusque cætera, & tantum quod summe est necessarium relinquamus; ne dum divini volumus plane fieri, humanitatis partem nullam teneamus. Sit modo nobis hoc fixum, quod utique esse debet, ut omnia, in nobis si qua meliora sunt, accepta Deo penitus referamus, eaque ad ejusdem

dem unius gloriam coneramus. Hoc animo qui fuerint, cum in iis quas suscipient actionibus, rebusque quas gerent, summam sibi dignitatem operis proponent, summamque pulchritudinem, inque eam amore & studio incitati ferentur; tum non erit in his talibus pertimescendum, quod inani laudis cupiditate deducti, a summo bono deficient. Itaque ego & liberalibus artibus, quoad in illis nos quantum proficiamus, non pœnitet, & imprimis philosophiæ operam dandam puto, sine qua (ut dixi) nec Theologia quidem constat. In qua quod scribis te ita tempus omne consumere, ut ad cæteras artes atque scientias nihil spatii tibi ne respiciendas quidem relinquatur, non satis plane intelligo quid dicas. Patieris autem me pro nostra familiaritate, & meæ ac tuæ naturæ ingenuitate libere agere tecum. Non intelligo, inquam, quid hoc tantum tuum sibi velit studium. Nam si ea tantum nobis percipienda sunt, quæ ad credulitatem nostram, & fidem faciendam de Dei clementia & benignitate erga nos pertinent, ea sunt nobis, nec multis, nec obscuris, sed clavis & illustribus literis sat compendiose tradita. Liber enim Evangeliorum omnem viam & rationem nostræ salutis continet. Si vero explicanda illa uberius sunt, & enucleatius tractanda, an te plus in eo tibi ab infinitis voluminibus istorum, qui ætati nostræ propinquiore, omnia referferunt in conditis libris, & litigiose scriptis, quam a Paulo, & lege veteri, & a prophetis opis latum iri existimas? Pauci libri sunt, (nisi forte me fallit) in hoc a nobis genere perdiscendi; sed quos magna cum cura & attentione

tione animi legere debeamus, si ad divinarum rerum cognitionem cupimus aspirare, qui non modo spatium locumque dant lectitandis aliarum artium ingenuarum autoribus, sed ab iis ipsi liberalibus studiis non exigua accipiunt suæ utilitatis & dignitatis adjumenta. Nisi forte existimamus, summos illos viros, qui primi hæc Christiana literis illustrarunt; sine comitatu optimarum artium tantos progressus in divinis facere potuisse. Quo in numero Basilium, Chrysostomum, Augustinum, Hieronymum fuisse cognovimus. Sed de his satis, vel fortasse nimis multa. Lazarum meum, tuum cuntubernalem factum esse, moriar, nisi mihi pergratum est. Quanquam enim corpore a vobis absum, animo tamen vobiscum excubo, ut videar mihi interdum quæstiunculas vobiscum una, & familiares sermones texere. Eum porro ego ad philosophiæ studia animandum nunquam censui, quippe quorum ipse studio & amore imprimis teneatur. De Theologia quidem tibi assentior, nunquam illum ad summum pervectum iri, nisi ad reliquas facultates & disciplinas, quas multas magnasque possidet, hanc quoque primariæ artis, nobilissimæque scientiæ cognitionem adjunxerit. Cujus ego tibi in Hortensio attexam laudationem, utique quoad patietur ratio operis, in quo ego nunc me assidue vehementerque exerceo, speroque propediem copiam me vobis facturum, qui meas ineptias irridere possitis. Jo. Petri Carasæ Theatis episcopi, doctrinam, sanctitatem, virtutem, notam habeo jam diu, eamque in oculis fero. Gasparem Contarenum amo colloque, nec de facie mihi cognitum, sed de

animi virtute , & de eximiæ eruditionis fama . Tu mihi gratissimum feceris , si utrique salutem meis verbis plurimam dixeris . Contareno hoc amplius;dictum mihi fuisse hoc anno , cum essem Massiliæ , librum confectum ab eo , in quo de optimo civitatis statu graviter doctèque disseratur : eum librum cupere vehementer me legere (a) . Quod Superantius , homo ingenio & nobilitate præstans , cum discederemus Massilia , pollicitus fuit mihi securaturum , ut exemplum ad me primo quoque tempore mitteretur , eum ego oblitum arbitror . Tu qui autoritate & gratia plurimum polles , si effeceris hoc mihi , ut quod sine onere aliquo tuo & sine incommodo fiat , cupiditati in hac re mos geratur meæ , magna me jucunditate mediusfidius affeceris . Quod ut contendas & enitare magnopere a te etiam etque etiam peto . Vale , IX. Calend. Decembris M. D. XXXIV.

(a) Hoc autem Contareni opus inscribitur *de magistratibus & republica Venetorum* . Quod quidem Sadoletto misisse Bembum una cum Superantii literis , patet ex Epistola ccxix. quæ est Bembi ipsius , data x. Calend. Quintilis an. 1535.

EPISTOLA CCVI.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACTEN.

Germano Brixio S.P.D. (a) *Parif.*

De suo in priorem D. Pauli Epistolam Commentario multis agit, petitque cognoscere ab eo, quæ fuerint Theologorum Parisiensium de eodem opere judicia.

NON potuit fieri commodius, nec magis ut ego vellem, quam quod meus liber tibi redditus fuit, primoque ipso in prælio, ut ajunt, cum homine disertissimo doctissimoque congressus, non dicam cum laude (abhorret enim mea mens ab eo quod insolentius videatur dictum) sed certe sine ignominia discesserit. Quanquam tu quidem etiam illum laudas: in quo agnosco vel benevolentiam erga me tuam, vel comitatem naturæ, qua es præditus. Sed quod epistolam meam desiderasti, hocque genus officii quod in scribendis epistolis situm est, imprimis inter amicos usurpari, judicas convenire; vere tibi dicam. Subitus discessus Giramandi, qui me festinare valde coegit, tum autem hæsitatio quædam mea, cum nec quibus in locis plane esses, nec quid rerum gereres satis nossem, illudque etiam valde vereretur, ne tibi homini vehemen-

L 2 ter

(a) Consule quæ de Germano Brixio habentur Par. I. in notis ad Epist. cxxiii. pag. 378. & Parte II. ad Epistolam clxx. pag. 86.

ter in literis occupato obiicerem laborem ; adduxit me , ut statuerem per nuntios potius , quam per literas tecum agendum esse , præfertim cum homini & amico , & prudenti , id negotii committerem . Qui , quam mirifice functus officio sit , tum ex rebus ipsis , tum autem tuo imprimis judicio testimonioque cognovi . Illud vero mihi pergratum accidit , quod meum consilium istuc mittendi librum & ad Theologorum vestrorum judicium deferendi , tibi quoque esse intelligo probatum . Quod equidem , mi Brixii , ea ratione feci , quod Christianam illam humilitatem animi , quam maxime in scriptis meis extollere , & in cælum ferre , verissimis laudibus soleo , non solum verbis , sed ipsa re , quantum a me fieri potest , cupio semper mecum habere conjunctam . Cujus si ut nomen , ita & veritas Christianis hominibus in cultu & in honore esset , tot hodie pestilentissimarum hæresum erroribus , & hac religionis labe careremus . Sed quod scribis te curaturum , ut æquis judiciis , & a politiorum literarum cultu non abhorrentibus , res permittatur , habeo tibi magnam gratiam : jamque id perfectum a te video . Scripsit enim ad me ex illis quidam sane quam liberaliter : ut mihi in mentem venerit lætari , esse apud Theologos vestros Musis etiam locum , verum illis sanctioribus : quod tamen tibi & Budæo nostro acceptum ferendum est . Certe id quod sentis , est omnino verissimum : nec res tam præclaras barbære atque absurde debere tradi , & quæ a me scripta in Paulum sunt , sine Latina & Græca eruditione intelligi vix posse , aut ne vix quidem . Expertus enim sum ego , quæ subtilitas rerum ,
quan-

quanta & cujusmodi altitudo maximorum in illis mysteriorum insit. Quæ tu quam brevi, & subita lectione tam accurate perpenderis, non rerum facilitati, sed tui ingenii magnitudini est ascribendum. Quo nisi tu eximio præditus esses, crede mihi, impeditius multo iter ad illa percipienda & intelligenda offendifses. Dies tamen, & mora, & crebrior lectio, quotidie magis indicabit, nihil fieri posse rebus illis reconditius. Quod tibi hoc libentius scribo, quod te quoque video in eodem stadio currere. Non enim mihi ignota, neque inaudita studia sunt tuæ; sed & ex pluribus cognovi, & legi ipsemet homilias illas Chrysostomi, quas tu e Græco sermone in Latinum vertisti, ea & elegantia verborum, & gravitate, ut non tam opulentissimum transtulisse autorem, quam imitatus esse videare. Itaque expectabimus alias, gratumque mihi in eo feceris, si ut confectæ fuerint, mihi eas afferri quamprimum curaveris: etsi cum ad conciones erit ventum, gravior tibi labor videtur fore propositus. Nosti enim profecto quam ardentem ille, quamque incitate solitus sit auditores non magis docere (mihi quidem ut videtur) quam aut objurgare aut accendere: etsi utrumque quidem, idque cum magna cura. Verum cum in multis interpretandis Pauli locis ab ejus opinione dissentiam, ideo tibi visus sum eum minus legisse. Ego vero in ipso legendo, expendendo, interpretando Paulo, cum omnium fere interpretum, qui aliquo numero sunt, scriptis & commentationibus usus sum; tum vero Pauli ejusdem ope & doctrina plurimum adjutus: qui quidem suimet longe optimus est interpret. Noli enim putare, me ad primam illam, quæ Romanis

inscripta est, epistolam exponendam accessisse, nisi prius perleſtis, diuque volutatis, omnique animi attentione perſpectis cæteris ejusdem doctõris epistolis. Quarum assidua & acrillectione in eos divinæ sapientiæ fontes sum inductus, ex quibus si non hausisse puriorem doctrinam, saltem leviter ex illis aspersus fuisse videar. Unum est in quo miror, quod ita reprehendor a quibusdam, quasi deflectere vel tantulum a vetere translatione Pauli nefas sit. Cujus tu rei, mi Brixii, qui utramque linguam probe nosti, optimus poteris esse iudex. Mihi enim si quicquam in illis commentariis est, quod probetur, illud præcipue est, quod visus mihi sum verba e verbis expressa vere Latina reddere, quæ ante nimirum alieniora pleraque erant, ut vis Apostoli sententiaque obscuraretur. Ea si conatus sum illustraria & perspicua facere, quod ordine, & proprietate Pauli verborum accuratissime servata factum a me est; quidnam, quæso, ea in re admissum est culpæ? cum præsertim gratius hoc etiam meum factum esse debeat, quod Lutherani ut sua *παραδοξæ* facilius probent, imperitosque in fraudem inducant, ad ignoratam plerisque linguam sæpenumero confugientibus, hic utique campus doli & fallaciarum intercludendus fuit. Si tamen ego non sum hallucinatus, quod fieri nimirum potuit, homo enim sum. Alia quidem via commodius istis contortoribus scripturæ sanctæ occurrere, illorumque præstigias & machinationes redargui vix potuisse existimo. Itaque & initio mei operis hac potissimum de causa illam me sumpsisse enodandam epistolam sum testatus. Sed hæc hætenus. Venio nunc ad eas epistolæ tuæ partes,

tes, quæ partim me delectarunt mirabiliter, partim pudore etiam affecerunt. Nam quod meæ lucubrationi tantum laudis impartis, quantum non tam a summo judicio, quam ab amicissimo animo profectum intelligatur; gaudeo equidem me abs te sic diligi, tuamque istam præstantem atque egregiam erga me voluntatem permagni æstimo. Sed res ipsa plane ut erubescam me cogit. Etenim quis ego sum, quo ingenio, qua doctrina, quibus ornamentis præditus, cui ab homine doctissimo atque optimo tantum laudis tribuatur? Si enim in eo laudandus sum, quod sim deditus optimis artibus & studiis, quam multi sunt nostra hac ætate, qui in eodem genere studiorum excellunt? nonne horum talium frequentia & Italia, & Gallia, & ipsa quoque Germania nunc referta est? Si vero quod optimas tueor & sustineo partes, ab antiquiorumque scitis atque decretis transversum unguem non discedo; non tam id laudi ulli dandum est, quam vitio secus si fiat, maximo. Nam quod in portum me ex urbanis illis fluctibus, & ex magna agitatione tranquillam in stationem recepi; ego sane liberam & voluntariam vitæ agendæ rationem obnoxiiis illis, & alienæ sententiæ addictis rationibus, ob eam primum causam longe prætuli, quo uni jam Deo liberius famulari, & commissæ mihi ab eo ecclesiæ officium præstare præsens possem. Deinde ut mihi cum Musis jam diu optatum habere liceret commercium. Cujus quidem vitæ suavitatis & delectatio tanta est, ut non regem esse, sed regibus non egere, vere regaliter vivere, & ipsa vere beata vita sit. Quanquam hoc argumentum nequaquam in vulgus edenda

dum est, ne ad eos quidem, qui aliquam speciem bonorum doctorumque præ se ferentes, eisdem nihilominus, quibus vulgus, honorum atque opum cupiditatibus jactantur. Sed ego tecum tanquam mecum hanc rationem puto. Non enim mihi plus assumo in hujus laude consilii, quam tibi ipsi tribuo: quem & multis antea testibus, & tuis nunc ex literis plane intelligo in eadem mecum esse sententia: nisi quod tua virtus hoc apparet illustrior, quod ego multis diu curis, laboribus, vigiliisque vexatus, quas ad alienum arbitrium ferebam & suscipiebam, tandem tædio fractus, in quietis locum me contuli; tu tua sponte, solutoque judicio, studiis ambitionis missis, in eundem portum es pervectus. De qua præclara animi tui moderatione, rectissimoque consilio, & ejusdem mecum societate muneris, & tibi gratulor, & mihi apprime gaudeo. Nullo enim alio comite ornatior, aut hanc inire prius viam, quæ minime populo nota est, jamque ob desuetudinem dumetis inhorruerat, & stirpibus, aut nunc tenere eandem possum. Sed de his quoque satis. Julii fratris mei (a) quod mihi mentionem facis, eodem pene amore ac si frater ipsius germanus fuisses, veteremque tuam cum illo familiaritatem prædicas; peream, mi Brixii, nisi cum meum erga te studium

ad

(a) Julium hunc græcis & latinis literis singulariter eruditum, omnibusque optimis & disciplinis & moribus ornatissimum extitisse, patet ex inscriptione, quam illi posuit Jacobus frater in æde S. Laurentii in Damaso, cujus Ecclesiæ honestissimum Sacerdotium vulgo *Canonice* adeptus, paulo post, annum agens xxvi. immaturam mortem obiit. Vide notas ad Sadoleti vitam pag. xcvii. & cviii.

ad summum crevisse crederem, maximus tamen hac de causa cumulus accessit: non enim existimaram nostram conjunctionem jam inde ab illius tecum consuetudine auspicatam fuisse. Neque vero aut te urbanum meminisse mihi videbar, aut post in Gallia tibi quicquam rei cum fratre fuisse meo noveram. Sed omnis tui cognitio principio mihi in Gallia oblata est, primum ex literis tuis, quas jam longo intervallo accepi jucundissimas, deinde ex epistolis & Erasmi ad te, & ad illum tuis, illoque imprimis opere mihi sane probato, quod convertendo Chrysostomo lucubrasti. Postremo vero Lugduni, deindeque Massiliæ, cum ad summos principes salutatum accessissem, sermones cum pluribus permultos & habui & accepi de te: cum tua virtus & doctrina, maximeque ista animi æquitas; qua tu fortunæ & cupiditati tuæ modum constituisses, omnium una & constanti voce laudaretur. Itaque cum plurimas jam haberem tui magnificiendi causas, cumque hoc novissimum studium, quod tu in meis exhibendis scriptis honoris mei causa suscepisses, vehementer tibi me obstringeret, illa tamen mei fratris commemoratio tam pie, tamque amanter abs te facta prorsus efficit, ut te in illius pene loco diligam. Quam ob rem recte feceris, idque mihi erit gravissimum, si ita statueris, quæcunque a conjunctissimo fratre officia sperari, aut expectari possunt; ea tibi a me prompta esse & parata, ut si usus venerit quo memetipsum tibi patefacere penitus possim, non sis majorem erga te benevolentiam cujusquam, neque fidem in amicitia integriorem cogniturus. Illud te rogo, ut quid theologi vestri de meis scri-

ptis senferint, certiozem me facias: curæ etiam adhibita, ut literæ ad me diligentius perferantur. Nam quas mense Aprili dedisti, eas mihi scito extremo Junio fuisse redditas: quibus ut debui, sine mora respondi. Tuis addubitationibus, quæ ad linguæ Latinæ rationem pertinent, altera seorsum pagella conor satisfacere. Vale mi doctissime Germane, & nos amare persevera. Carpentoracti, pridie Calen. Julias, M. D. XXXIV.

EPISTOLA CCVII.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACT.

Des. Erasmo Roterodamo

S. P. D.

Eriburg.

De ejus statu, & quibus in locis sit fieri certior cupit, suosque commentarios jam absolutos, se quam primum editurum narrat.

DIU est cum ego nihil de te, ne rumoris quidem, accepi. Quod si tu ades in eisdem locis, in quibus solitus es, tibi que commoda valetudo est, sicuti cupio equidem, & spero, nonnulla de eo me tenet admiratio. Homini enim πολυβυλλήτου, & πολυγρηγοράτου non est usitatum hoc silentium. Sane nos post librum illum tuum de Concordia Ecclesiæ nihil aliud accepimus, quod ab Erasmo scriptum esset (a). Itaque non sine aliqua sumus sus-

(a) Vide quæ de Erasmo ejusque operibus diximus Part. 1. in notis ad Epistolas XXXVI. XLIV. LXXXVI. & XII. pag. 118. 137. 247. & 336.

suspicionē, ne aut minus fortasse valeas, aut in Belgas tuos profectus sis. Videbare enim in literis tuis postremo ad me scriptis, significare, te id cogitasse facere. Quod si ita est, mi Erasme, quæso, ut certio rem me de tuo omni statu facias, qui pendeo animi, donec exploratum aliquid de te habuero: nam mihi tua salus & tranquillitas mirabiliter cordi est. Non dedit nobis fortuna, ut in eisdem locis viveremus: quod utrique nostrum, arbitror, mihi quidem certe fuisset optatissimum. Potuissem enim apertius tibi, atque illustrius, omnem meum sensum & animum declarare. Sed quoniam id præterit, actum ne agamus, ut dicitur, animos certe virtus dedit in amore consentientes: in qua tu multo præstantior, majores autem meæ partes sunt, te summum virum colendi, & diligendi. Tanquam igitur ad hominem omnium tibi amicissimum, ut de tuis rebus omnibus interdum scribas, vehementer te rogo. Mei in Paulum perfecti commentarii sunt: itaque eos propediem cogito edere. In iis plurimum mihi opitulatæ sunt correctiones illæ tuæ, quas in primum librum adhibuisti. Vellem idem in reliquos fecisses, maximo mihi emolumento mea res fuisset. Sed fortuna nobis disjungendis, multis meis & magnis invidit jucunditatibus: cui quidem a nobis non potest obstiti, ea enim summas frangit infirmatque opes, nedum meas. Sed quod ad rem pertinet, potes perspicere, mi Erasme, ingenii tarditatem & imbecillitatem mei: qui tanquam καλλιπιδης diutino cursu cubitum vix processu, ut ex hoc quoque major tibi a tua incredibili navitate:

252 JACOBI SADOLETI
& industria voluptas pariatur. Verum hæc
hactenus. Te mi charissime atque optime
Erasme oramus, ut semel amorem erga nos
abs te susceptum constanter & perpetuo tuea-
re. Carpentoraſi, Cal. Novem. M.D. XXXIV.

EPISTOLA CCVIII. (a)

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACTEN.

Def. Erasmo Roterodamo

S. D.

Friburg.

*Rogat Erasmus, ne a suis operibus corri-
gendis, quum opus fuerit, desistat, quodque
sero ejus litteris rescripserit, sese excusat.*

Accepi tuas litteras XV. Novembris da-
tas (b), quæ me maximo dolore affe-
cissent propter tuam de mea erga te mutata
voluntate suspicionem, nisi divino quodam be-
neficio mihi contigisset, ut paucis ego horis
litteras ad te antea dedissem, plenas verissimi
amoris, ut conscius mihi sum: neque tamen
tanti quanti meus erga te in omnibus meis
sensibus inclusus est, atque inhæret. Tu vero
ut metueres, ne illo officio scripta mea corri-
gendi me læsisses, in quo tibi a me par ne ha-
beri quidem potest gratia; noli obsecro, mi
Era-

(a) Extat tom. 2. operum edit. Veronen. pag. 242.

(b) Hæ Erasmi ad Sadoletum litteræ, haud quaquam
in ejus Epistolarum collectione, reperiuntur.

Erasme, me ex eo genere hominum ducere, qui se castigari, & admoneri ægre ferant: nullum est colloquium quod mihi præstari possit gratius. Utinam vero tu semper mihi prorsus & corrector adesses & magister: nulla est felicitas tanta, quam huic anteponerem, quod si illa sanctitas amicitiae, quæ inter probos maxime viget, nostros utriusque animos fideli vinculo adstrinxit, ne unquam desiste, quæso me & mouere & reprehendere, ubi videris esse opus: quod si viveremus una, crebrius usu veniret ut esset faciendum quam tu fortasse arbitraris. Sed tamen ut etiam absens id efficias, habes commentarios in vulgus nunc editos, qui tuum acre iudicium expectant, non cum timore, sed cum spe melius eventurum, & sibi & mihi, si quidem quod in his recte reprehensum fuerit, alibi integrius, & incorruptius reponetur. Ego quod tamdiu ad te litteras nullas dederam, factum erat occupationibus meis, & novitatibus horum temporum, quæ inexspectata & varia nos quoque ipsos nonnihil attigerant: deinde etiam eo, quod te in Belgas tuos non equidem certum habebam, sed tamen verebar profectum esse: recordabar enim te ad me scripsisse, professionem illam a te in proximum ver differri, quod tempus jam novem fere mensibus transactum est; sed sive ego scribam, illud tibi volo esse persuasissimum, cum plurimos tui observantes, curiosos, amantesque habeas, nemini omnino eorum me cedere, potiusque affirmare audere, nulli tam caram esse salutem, & estimationem tuam, quam ea est mihi. Quodque alias tibi indicasse me memini,

ni, me, etsi vivam tenuibus fortunis, tamen cupere te mecum omnium meorum esse participem: id & nunc renovo dictum & pro jure amicitiae nostrae te obtestor, ut nihil meum esse statuas, quod non eodem modo tuum sit, & si quid adjici potest etiam efficacius & peculiarius tuum: quod si experiri opera institueris, maxime tuum amorem in ea re mihi ostendes. Amerbachium nostrum cupio valere, cui tu plurimam meis verbis mittes salutem. Vale mi doctissime, & optime Erasme, & de tuo confirmato in recta opinione de me animo, primo quoque tempore me certiores fac, ut quam ex tuis litteris molestiam accepi, eam quamprimum ex meo animo excutiam. Iterum vale. Carpentoracii, Quinto Idus Decembris An. M. D. XXXIV.

EPISTOLA CCIX. (a)

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACTEN.

Francisco Galliæ Regi Christianissimo.

Dedicatio Commentariorum in D. Pauli Epistolam ad Romanos.

QUOD virorum bonorum semper esse duxi, eorumque qui Dei veri colentes, & Christianæ religionis studiosi essent, ut cum eam ipsam religionem nostra hac ætate novis quotidie seditionibus agitatum, & multitudine oppugnantium vehementer laborantem cernerent, pro sua parte quisque ad ferendam opem concurreret; idem ego quoque Rex omnium maxime ac Christianissime Franciscæ pro mea facultate tamdudum facere meditat-
 tus, sæpe ea de cogitatione variis rationibus depulsus sum. Nam nunc me ingenii mei par-
 vitas, interdum tanta ista temporum pertur-
 batio dehortata est; nonnunquam etiam ille
 metus illaque suspicio animum meum retar-
 davit, quod intelligebam, id quod videram
 jam accidisse permultis, quodcunque ego scri-
 psissem, quamvis id pie ac religiose scriptum
 esset, non eos solum, qui palam sunt adver-
 sarii, nam hi quidem minus pertimescendi
 sunt,

(a) Quæ omnia Sadoleti opera Veronæ anno 1738. excudenda curarunt, nescio cur hanc Epistolam præteritam voluerint, quum in veteri eorumdem operum Moguntina editione anni 1607. minime desideretur.

sunt, sed socios etiam mecum ejusdem voluntatis & sententiæ malevolos aliquos interpretes meis scriptis non defuturos, quo non leviter vitio nostra ætas infecta est. Postremo in tanto numero eorum, qui aut scripserunt antiquitus, aut quotidie scribunt partim sanctissimorum hominum ac doctissimorum, partim calliditate magis & versutia quadam, quam pietate vera Christiana scripta tractantium (nam qui apertam impietatem præ se ferunt, eos in doctorum numero non duco) existimavi meum nomen neque adepturum auctoritatem inter tot egregios, neque habiturum pondus ad reprimendum insolentes. Quod primum illud insignem quandam, & omni florentem orationis copia doctrinam postulat, quam ego in me esse non agnosco; posterius autem sine priore nullius omnino ad coercendum & comprimendum momenti est. Sed etsi tot causis, & tanquam obicibus a scribendo sæpe jam deterritus; tamen reputans identidem ipse mecum omnia a nobis prorsus deberi Deo, cujus cœlestibus divinisque beneficiis non solum cum humano genere communiter, verum privatim ego etiam & proprie multis magnisque sæpius affectus sum, nihil sum ratus valere apud animum meum oportere, quod me ab exercendæ pietatis studio retraheret. Etenim si ingenium præcipue a nobis Deus requireret, petere id videretur, quod non est nostrum: quidquid enim valemus ingenio, nostrum unusquisque a Deo totum obtinemus, nullæque nostræ in ea re quidem existunt partes. Verum ille a nobis non tam ingenium, quam voluntatem bonam postulat, quæ aliqua ex parte est etiam nostra:

hac

hac enim & pietatem sanctitatemque sponte colimus, & per hanc ad Deum ipsius juvante gratia proxime nos adjungimus: cujus nostræ Deo voluntatis oblatio cum libera nobis sit, cum alias semper, tum hoc tempore potissimum in honorem illa & cultum ejusdem Dei a nobis adhibenda est: temporum autem perturbatio ea ipsa est, quæ hoc maxime exigit, ut in hanc curam & studium juvandæ religionis totos nos dedamus. Moveri porro obtretationibus malevolorum, infirmioris animi est, quam ut videatur virtus Christiana & erga proximum charitas id posse concedere. Quod vero tam multi iisdem de rebus & scripserint olim, & quotidie scribant, detertere nos non debet; siquidem neque ii, qui ante nos extiterunt, fuere ipsi deterriti. Quapropter cum justiores multo, & graviores causæ sint agendi mihi aliquid, quam cessandi, non dubitavi ad extremum ea quæ intra domesticos parietes multis diurnis nocturnisque lucubrationibus, multa cura vigiliaque elaborata mihi essent, quæ quidem ad aperiendum fidei Christi mysterium, & ad doctrinam beatæ vitæ pertinerent, in vulgus publiceque proferre, tua præsertim secundum Deum, præstantissime Rex, virtute, sapientia, authoritateque confusus. Etenim tu cum eis majoribus sis ortus, qui omnia sibi pro fidei ac religionis tutela, ac propugnatione & facienda semper & subeunda esse duxerunt, ad hanc illorum præclarissimam mentem, cum cæteris ipse rebus quamplurimis, tum occasionibus temporum superior accessisti: fuerint licet graves sæpe antea motus, & multorum diffusionibus infesta tempora, virtusque majorum

rum tuorum in illis tum temporibus spectata atque eminens; nunquam tamen, neque tantum extitit in Christiana fide dissidium, quantum hodie extat, nec tanta virtute animique magnitudine obviam itum est, quanta tu maximarum nunc nationum, quæ sub ditione tua sunt, & pericula ejusmodi propulsa & mederis incommodis. Nec vero solum auctoritate & imperio & magnitudine potestatis, Christianæ fidei consulis & religioni; sed comitate etiam & hortationibus tuis facis, ut nos qui levio rem illam viam docendi scribendique sequimur, tua libentius causa ad hæc studia nosmet convertamus. Meministi enim profecto, & quo tempore primum fratris mei filium officii ad te causa salutatum misi, & postea cum bis, Lugduni primo, mox Avenione eodem egomet munere apud te functus sum, mihi omnia mea studia tibi deferenti, te fuisse authorem, ut in his potissimum insisterem argumentis & literis, quæ Christianæ rei possent esse utiles: meque opus, quod in Pauli epistolam ad Romanos in manibus tunc habebam, ocyus ut absolverem etiam hortatum esse. Quod feci sane accurate quoad potui, confectumque librum & absolutum tuo nomini, Rex fortissime, inscripsi, ac dicavi: non id quidem spectans, ut ex illo quicquam in tuam laudem redundet, siquidem neque ex flammulis, quæ e lychnis prælucescunt, solis lumen fit clarius; sed ut mea scripta, quod suis operibus ipsa non queunt, tui nominis gloria, opinionibus legentium melius commendentur, sintque ad conferendas in mentibus hominum pias & sanctas rationes efficaciora. Nam quo illa splen-

splendidiorē titulo, aut quā graviore ornari auctoritate possunt, quā ejus regis, in quo amplitudo maximæ potestatis, magnitudini animi nequit esse par? qui altitudinem fortunæ suæ, humanitatis & liberalitatis laude superavit? cui & tot & tanta adsunt a Deo bona? & quæ præterea ipso eodem adjuvante Deo sibi comparavit, plurimarum artium rerumque scientia, multarum etiam usus in maximis rebus & suscipiendis animus, consilium, comitas, eloquentia. Quæ insuper omnia cunctarum domina virtutum pietate erga Deum religionēque exornantur: quā nos in te divinam imprimis eximiamque virtutem, Franciscē Rex, spectantes ac venerantes, cum hæc tibi nunc damus, quæ adhuc nobis effecta sunt; tum alia quoque si ita supeditaverit, sumus daturi, ad hunc eundem religionis honorem & defensionem Christianæ veritatis pertinentia. Quandoquidem neque mihi quicquam magis conandum & contendendum est, neque tibi præstandum atque efficiendum, quā ut incolumis cultus præpotentis Dei, & quæ sine eo cultu constare rite non potest justitia, continentia, pietas, hominum mentibus & studiis jam prope dimissa, restituatur. Quod Dei primum ope, tuaque deinde, Christianissime Rex, virtute aliquando factum iri, sperare jure omnes & possumus & debemus.

EPISTOLA CCX.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACTEN.

Ludovico Parifeto juniore
S. P. D.*Ejus carminis doctrina elegantiaque laudata, illius argumentum magnopere reprehendit.*

LEgi tuum carmen, idque mirifice probavi, est enim quantum ego possum judicare, cum doctum & elegans, tum quo in genere esse vis, ejus generis numeris omnibus absolutum. Sed ejus ipsius argumentum carminis aliquandiu me suspensum, atque ancipitem animi tenuit: dum nequirem satis conjectura perspicere, quid tu in illo tibi propositum habuisses. Nam si ornatum & cultum reprehendis orationis, eosque objurgas, qui electis verbis, gravibusque sententiis sua sensa exprimunt, idque nituntur, vel quæ ab ipsis emittuntur, prodeant limatiora, tute tibi laqueum tendis, tute ipse te implicas: eos enim accusantem, qui studium & operam poliendæ orationi dant, non decuit ipsum polite & diserte loqui. Quod si ego is essem, qui mihi hanc styli elegantiam adsciscerem, responderem tibi id quod verissimum est, debere nos partus eos quos gignimus optare nasci quam perfectissimos, nihil earum desiderantes rerum, quæ ad utilitatem & ad decorem, corpore, animo, vita contineantur. Hocque non solum in filiorum sobole corporea,

rea, sed multo etiam magis in fœtibus ingenii natura nobis esse dicerem insitum, neque unquam naturalem hanc in nobis cupiditatem jure fuisse a quoquam ut vitium objectam, quæ non ad popularem famam primo & maxime, sed ad expletionem naturæ spectet atque pertineat. Sed quoniam meum negotium non agitur, viderint alii. Ego te illud pro ætate & consuetudine mea non invitus admonebo, & ne te ab illa ratione falli sinas, quæ tibi fortasse bona visa est; siquidem existimas ita esse, ut scribis, nitorem, & copiam accurati sermonis, veritati fucum & falsum colorem obducere. Non enim ita se res habet. Nec qui in sacris literis disertius explanandis invigilant, ejusmodi provinciam suscipiunt, ut patefaciant veritatem, quæ ex divinæ legis oraculis aperte & perspicue suapte luce clara est, neque eget ad demonstrandum ingenio aut interpretatione cujusquam, sed refrigeratos jampridem mortalium animos, ad pietatis studia rursus capeffenda monitis & cohortationibus suis conantur accendere, quod sine vi aliqua dicendi verborumque grandium, & apte significantium copia, commode fieri non potest. Quare meum judicium est, & semper fuit, non solum licere Christiano homini, verumetiam convenire, atque adeo opus esse, si suo is rite officio fungi velit, excolere orationem, quæ legentibus magis profutura sit, & magnifica præpotentis Dei opera uberius explicatura, laudemque ab hominibus (quæ modo princeps ipsa spectata non sit, eaque nobiscum una ad Deum referatur) tanquam accessionem quandam non penitus aspernandam esse. Quod ego te quia facere
m ihi

262 JACOBI SADOLETI
m'hi visus es, ut des te ad scribendum accurate & subtiliter, & collaudo nunc quidem, & in posterum quoque in eo ut perseveres, vehementer hortor. Vale, Carpentoracii, XVII, Calend. Decembris, M. D. XXXIV.

EPISTOLA CCXI.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACTEN.

Paulo III. Pontifici Maximo (a)
S. P. D. *Romam.*

Quod ad Summi Pontificatus fastigium pervenerit gratulatur, ejusque laudes summopere celebrat.

Primum, sicuti debeo, sanctitati tuæ gratulor, quod ad dignam sua virtute & prudentia rerum administrationem vocata, amplam

(a) Hic Viterbii die 23. seu ut aliis placet Romæ 28. Februarii an. 1468. nobili Farnesiorum genere natus, Alexander ante Pontificatum dictus est. Optimis artibus ac moribus institutus, primum Romæ, Pomponio Læto præceptore, postea Florentiæ in Academia Laurentii Medicei, adeo in literarum studiis profecit, ut adolescens Ciceronis Epistolas ad Atticum declarationibus illustraverit. Innocentio VIII. Pont. Max. Romam reversus, Rodericum Borgiam Cardinalem præcipue coluit. Eo ad summi Pontificatus fastigium eveſto, Pontificio ærario, & Ecclesiæ Montis Flascionis ac Corneti præpositus, xii. Kal. Septembris an. 1493. Cardinalis factus est. Quo in munere tantum subsequentibus temporibus & morum suavitatē & rebus præclare gestis nomen adeptus est, ut an. 1534. post Clementis VII. obitum

plam habitura facultatem est, sese in maximis humani generis utilitatibus & commodis exercendi. Quæ una actio cum propria summi istius honoris, tum beatæ & jucundæ vitæ effectrix mihi videtur. Et cum hoc gratulor, tum illud maximi facio, quod sine ambitione ulla, sine mora, contradicente nemine, omnibus suffragiis statim renunciata est, ut renunciatio judicium fecerit dignitatis, ipsa vero celeritas renunciandi, aperte ostenderit, tantam tamque eximiam virtutem, quanta in te semper fuit, ad tantos motus rerum, quibus jactatur Respublica sedandos, & ad salutarem portum consiliis sapientibus dirigendos, quamprimum & quam maxime necessariam esse. Itaque & nomen, & virtus, & dignitas tua, tanta nunc apud omnes in opinione est, ita tua ad summum Pontificatum electio ab omnibus est accepta, ut non hominum consiliis, sed divinitus facta esse videatur. Atque hæc quidem & populi hujus, in quo ego versor, & omnium Galliæ populorum ac principum est sententia. Audio enim multorum voces, & video vultus. Ut enim quisque hac habet iter, ita fere concreditur & colloquitur mecum. Non equidem possum tantum, quantum res est, præscribere. Sed
hoc

tum die XIII. Octobris miro omnium purpuratorum patrum consensu summus Pontifex fuerit renunciatus. Obiit Romæ anno reparatæ salutis 1549. ætatis 81. ad 14. Idus Novembris. Res ab eo primo Pontificatus quinquennio gestas accurate nostris hisce temporibus scriptis mandavit eruditissimus Cardinalis Angelus Maria Quirinus, ad quem librum, uti & ad Ciacconii opus tom. III. col. 53 r. Pauli III. studiosos delegamus.

hoc certe scribo, quod intelligo & sentio; nunquam animos hominum lætiores; nunquam prædicationes magis honorificas, nec crebriores laudes de ullo Rom. Pont. extitisse, ut jam non sanctitati tuæ me gratulari, sed Christiano nomini universo magis conveniat. Et certe si res veritasque spectetur, boni & prudentis viri imperium procuratio est aliorum salutis, cujus fructus utilitasque ad alios, ad ipsum vero qui imperat, voluptas & lætitia rerum bene gerendarum pervenit. Habent igitur Christianæ nationes quod expetebant, Pont. Maximum integra fama, summa virtute, singulari sapientia præditum. Roma vero ipsa orbis terrarum caput, summi domicilium Pontificatus, præter gaudium de principe, quod commune omnibus est, quæ præcipue affici voluptate est existimanda? quæ cive suo, & nobilissimo quidem cive, quæ tanto munere Dei immortalis, tantis honoribus, tot præmiis ornata, aucta, condecorataque est? In quam tuæ sanctitatis liberalitas continuo se effudit: ipsoque statim Pontificatus initio civibus suis ostendit, quam benevolo animo eos amplecteretur, quos haberet patriæ charitate, qua nulla est sanctior, sibi conjunctos. Sed ego, qui te quam plurimis ab hinc annis probe habeo cognitum, qui ad has populares tuas illustresque virtutes, illas etiam domesticas scio adjunctas esse, humanitatem, affabilitatem, comitatem, & quam ego plurimi semper feci, facioque bonarum artium omnium, literarumque egregiam scientiam, is sum præter cæteros, qui omnibus debeo exultare lætitiis. Nam & mihi amantissimo Reipubl. optimi principis imperium

rium maximo gaudio esse debet, & virtutes veneranti, prudentissimi, & literis dedito, doctissimi. Illud vero non minimum ad animi mei lætitiā jucunditatēque augendam pertinet, quod inter sanctitatem tuam & me familiaritas aliquando aliqua intercessit, quæ etsi minus fuit quotidianis a me officiis culta, propter diversa quidem utriusque nostrum vitæ studia, dissimilesque occupationes, tamen neque ego unquam tuam erga me benevolentiam desideravi, neque sanctitas tua meam erga se observantiam non cognovit. Quam nunc quidem familiaritatem & amicitiam ad alia vocabula translatam esse vehementer gaudeo. Non enim mihi posthac ad amicum & ad patronum, sed ad principem, & dominum confugiendum erit, ampliore ejus potestate benigne mihi faciendi, si usus venerit: eadem, ut spero, voluntate. Quapropter ago Deo omnipotenti maximas meritasque gratias, qui populo suo tam necessario tempore, talem Pontificem præficere est dignatus, tibi que una & cuncto Christiano nomini iterum ac sæpius gratulor. Fore enim confido, ut tua dignitas, atque gloria, cum salute & maxima utilitate Christiani generis conjuncta sit futura. Quod vero ad me proprie attinet, quoniam non habeo verba quibus sensum animi mei plane exprimam, sanctitatem tuam precor, ut pro sua prudentia expendere ipsa & considerare velit, quo me gaudio repletum esse oporteat, ex honore summo amicissimi viri, doctissimi hominis, præstantissimi civis (siquidem ego quoque jampridem civitate Romana donatus sum) quodque imprimis & super omnia lætandum.

Ep. Fam. Pars II.

M

mibi

mihi est, optimi Pontificis, & prudentissimi, & liberalissimi: ut in tot causis lætandi & gratulandi, cum gaudium meum abundet, verba animi non suppetant, si tuæ sanctitatis interiorem voluntatem meam, ardentem studio atque amore, non hæc externa voluntatis indicia, quæ in mea oratione frigidiora multo sunt, accipere & comprobare. Quod si illud quoque non me indignum est, nec tibi ingratum, petere me a meo Principe quæ mihi opus sint, cum ego Pater sancte jamdiu me in hanc meam Ecclesiasticam provinciam receperim, neque ambitionis studiis, neque opum aut divitiarum deditus cupiditati, vitamque in ea mediocritate traducam, quæ tantum ad propulsandas necessitates idonea sit: unam illam habeo curam, assiduamque in animo meo cogitationem, ut huic sane tenui & pusillo gregi, qui tamen mihi pro mea parvitate nimis magnus videtur, mea industria & diligentia alicui emolumento ad Christianas virtutes agnoscendas, easdemque colendas esse possit. In quo sanctitas tua plurimum me adjuverit, si jura quædam & facultates, quas mihi semper amabilis & commemorandus Pontifex Clemens septimus concesserat, ratas mihi & firmas esse jusserit. Quod ut faciat omni cum animi studio rogo atque deprecor. Deus sanctitatem tuam, Pater beatissime, incolumem nobis perpetuo conservet. Pridie Idus Decembr. M. D. XXXIV. Carpentoracti.

EPISTOLA CCXII. (a)

JACOBUS SADOLETUS

Lazaro Bonamico (b)

S. D. Patavium.

Eum etiam atque etiam rogat, ut cum Petro Bunello de instituendis in optimis artibus Principis Melphitani liberis negotium conficiat.

CUM essem Massiliæ, quo ego per adventum summi Pontificis illius salutandi gratia me contuleram, accepi litteras tuas, quibus mihi significas, te cum primum ex peregrinatione quadam, quæ tibi necessario incidisset, domum pedem retulisses, continuo daturum operam, ut cum illo colloquerere, qui apud Baysum est (c), omniaque ad me de eo explorata perscriberes, quem ego juvenem, mi Lazare, multis de causis, ut antea ad te scripseram, expetivi; neque nunc aliam voluntate. Sed cum ita institutus sim, ut plures existimem partes nostræmet humanitati tribuendas esse, quam nostro ipsorum

M 2 com-

(a) Extat inter Epistolas clarorum virorum pag. 29. a terg. edit. Venetæ an. 1568.

(b) Consule quæ de eo diximus Part. I. in notis ad Epist. LXVI. pag. 174.

(c) De Petro Bunello heic Sadoletum loqui, patet tum ex aliis ejusdem Sadoleti ad Bonamicum literis quæ extant superius num. CC1. pag. 212. tum ex ea quæ sequitur ejusdem Bunelli ad Sadoletum Epistola.

commodo, & utilitati de ea spe, quam in illo repositam habebam, alteri concedendum duxi, cum præsertim is, cujus ego voluntatem antepono meæ, propter præstantem virtutem, & nobilitatem dignus sit, cui a bonis omnibus omnia deferantur. Is porro princeps est Melphitanus, homo summa gravitate, summaque apud regem hunc & auctoritate, & gratia, quem ego & amo mediusfidius, & non mediocriter colo: in quo mihi ab eo refertur gratia, non enim ipse in nostro mutuo amore vincitur, atque his duos habet liberos, adolescentes indole eximia ad virtutem, deditos optimis litteris, in quibus ille erudiendis, atque ornandis omne studium, suum, omnemque suam cogitationem fixam habet; neque alia re tam indiget, quam bono doctore ac magistro, cujus & doctrinæ, & fidei carissima pignora spei suæ possit tuto committere. Eum ego esse hunc juvenem arbitratus sum. Itaque ipsum illi proposui, qui cum pergrate meum consilium accepisset, rogavit me, ut ad te darem super hac re litteras, peteremque abs te ut omnem operam tuam, diligentiamque interponeres, quo ille libenter huc se conferret, conditionemque acciperet, quam ipse princeps tuo arbitratu, hominis ut ipse novit æquissimi, atque doctissimi, se se illi statuturum affirmavit; res ita se se habet: homo is, qui petit, dignissimus omnino est, cui mos geratur: adolescentes honestissimi, ingenue ac liberaliter in primis educi, studiosi artium optimarum; nos, qui pro illis precamur, ii sumus qui aliquid ponderis ac momenti apud te obtinemus. Quæ cum ita sint omnia, rogo te mi suavissime

La-

Lazare , hoc negotium conficiendum suscipias , ut te in eo existimes , si quid mihi aliquando gratum fecisti , ut pro me abs te optimo , & nobilissimo homini in re tali satisfiat . De Principe quidem Melphitano hoc tibi polliceor , te majore virtute , dignitate , gratia , si tua benevolentia illum complexus fueris , reperturum esse neminem ; tibi quidem eum perpetua obligatione pro tuo tali merito devinctum futurum esse confirmo . Vale (a) .

(a) Et si in hac Epistola nec dies nec mensis , nec annus sit adscriptus ; attamen si ad ea quæ de Melphitano addita reperiuntur in Epist. ccr. pag. 212. juxta Miscellaneorum Venetorum editionem animum adjiciamus , facile constabit ante Nonas Junias ann. 1534. fuisse exaratam , quo die illa Epistola cc x, data est .

EPISTOLA CCXIII. (a)

PETRUS BUNELLUS

Jacobo Sadoleto. *Carpent.*

Pro ejus erga se voluntate in Melpbitano negotio, gratias agit, profertque causas, quibus eam conditionem non acceperit.

QUOD veritus sum antea, Sadolete doctissime, si ego adolescens, neque bonis artibus excultus, neque in recta dicendi ratione satis exercitatus, ad te provecta ætate virum, ab omni doctrinæ genere instructissimum, Romanæ eloquentiæ hac nostra ætate cum paucis facile principem, literas darem; ne meum istud factum cum temeritate comitatum videretur, id totum penitus sublatum est, meumque hunc sive pudorem sive metum vicit beneficii erga me tui magnitudo. Nam juveni quidem plusculum etiam audere, quam par sit, ab omnibus fere concedi solet, non habere gratiam, quibus debeas, omnî ætati sane turpissimum est. Itaque vetus illa dubitatio in præsentia nihil me movet, neque tam venit in mentem vereri reprehensionem quod scribam, quam quod serius id faciam.

Equi-

(a) Extat inter epistolas ipsius Bunelli, quas una cum nonnullis Paulli Manutii ejus discipuli, aliorumque clarorum virorum, puta Longolii, Bembi ac Sadoletii Epistolis publici juris fecit Henricus Stephanus an. 1581. tom. I. in octavo.

Equidem meum silentium in tuis illis ad Bonamicum doctissime scriptis literis mihi subacufare visus es, in quibus locum de Melphitana conditione ita concludis: *Qui sive profectus est, sive non, meum tamen officium in illum constitit* (a). Hoc ego si accepi, quasi diceret, cum meum in re sua studium perspexerit, etiam si hanc spem aut sequi noluerit, aut cum vellet, non potuerit, est tamen cur mihi gratias agat. Hoc tu sive ita sensisti, sive cum aliud significares, ego ita interpretatus sum, jure tamen tuo a me, quem jam tibi obligaras, expectare potuisti: & ego, nisi nimis magnam modestiæ rationem habere voluissem, maturius fecisse debui. Cujus enim humanitatis illud est, eum, quem ne de facie quidem noveris, ob unius (aut ad summum alterius) epistolæ lectionem, tam amanter complecti liberalitate tua? tam solícite, tam sæpe de illius negotio scribere? Facit quidem superioris vitæ tuæ consuetudo, ut minus hæc mirabilia videantur. Quod cum in aliis multis, tum vero in Longolio ornando te eundem præstitisti. Sed in ipso Longolio incredibiles erant ingenii dotes, quæ te ad eum mandum raperent, ac tuum sibi studium deberi quasi contenderent: ego vero quo a summis illis virtutibus absum longius, eo plus me tibi debere sentio: propterea quod cum nihil in me sit, quod quidem tuam benevolentiam colligere possit, sponte tua tamen ad me sublevandum omnem operam & studium contulisti. Ergo tua ista voluntate, quam in negotio Melphi-

M 4

tano

(a) Vide epist. cc1. pag. 212. in notis.

tano apertissime declarasti, ita me tibi devinctum esse scito, ut a multis beneficia ipsa grata mihi multo minus acciderint. Neque enim per se stetit, quominus ampla conditione, magna spe, apud optimum principem viverem. Quid autem in causa fuerit, ne quo me vocabas profectus sim, paucis accipe. Ut primum mandato tuo Lazarus Bonamicus mecum egit, dixi quibus conditionibus nobilissimos adolescentes docere vellem. Illud imprimis petii, certam sedem & quietam constitui studiis nostris: circumcursionibus illas quibus nobilissimi quique in Gallia sursum, ac deorsum perpetuo jactarentur, & istam vitæ rationem ostendi mihi vehementer displicere. Bonamicus quod de omnibus his quæ esset Melphtani principis voluntas se certum nescire diceret, ad te omnia diligenter præscripturum respondit: fecisse puto: dum expectamus tuam & principis de rebus istis sententiam, ecce tibi, Vaurenſis Antistes Lazaro Bayſio ſucceſſurus Venetias venit, hortatus, ut ſecum maneam. Ego qui in Galliam antea cogitabam ſimulatque eum præſentem vidi, de cujus ſanctiſſimis moribus, eruditione, humanitate, & multis plurima prædicari audiveram, non ſolum ut diſcedere liceret non pugnavi, verum etiam, quo me apud ſe eſſe pateretur, obſecrare non deſtiti. Cujus mei conſilii quid ego tibi ſcribam me fructum maximum capere? Nuſquam ſanctius, ita me Deus amet, nuſquam ſuavius. In quo homine cum cætera ad meam naturam apta ſunt, tum illud percommode cadit, quod te, quem obſervare neceſſe habeo, amat facitque plurimi. Complexus fere omnia, ſuperest, ut illam ipſam gratiam
ſum

EPISTOLÆ FAMILIARES. 273

rum actionem, quæ ad scribendum impulit, in epistolam includam. Sed stultissimum fuerit, velle me juvenem infantissimum tibi verbis satisfacere, cum tu homo eloquentissimus re ipsa rationibus meis consulere conatus sis. Observantia summa & beneficiis accepti memoria opus est: quas quidem nisi in me esse perspexeris, indignum omnino, in quem conferatur aliquid beneficii, judicato. Bene vale.

EPISTOLA CCXIV.

JACOBUS SADOLETUS

Hieronymo Leoni. Patavium.

Ejus celebrat laudes, deque suorum studiorum ratione nonnulla habet.

CApella tuus, atque idem noster, homo summa virtute & prudentia, tui amans, nobis amicissimus, multa quidem de te mecum sæpenumero locutus est, numquam tamen multus in ea re fuit. Et si enim ejus de te prædicatio amore quodam veteri incitata latius quodammodo atque ulterius videbatur effundi, tamen & virtus tua omnium laudum capax, & meum perpetuum de tua doctrina & probitate judicium facile nos adducebat, ut sentiremus cum illo, nullumque tantum testimonium esse putaremus, quod dignitate tua superius esse posset. Quam ob rem noli mirari, si aut egomet te quoque vehementer diligo, aut si expetivi aliquid scriptorum tuorum, ut homini doctissimi videre, præfer-

M 5

sim

tim cum & ego intelligerem, & idem mihi ipsi Capella affirmaret, in Philosophia te cum plura elucubrasse & egregia Sum enim ego quoque huic studio, quantum per occupationes datur, mirifice deditus; atque cum audiam nonnihil jam a te esse profectum, quod mihi sit communicandum, ardeo incredibili desiderio ad id perveniendi, quod adhuc factum non est propter innumerabiles occupationes meas, quæ me non modo de philosophiæ studio (sunt enim his optimis artibus plane contrariæ) sed prope de omni tranquillitate animi pristina depulerunt. Nunc quoniam decretum mihi est canere receptui, referreque me ad eam vitam, quæ & pietatis & tranquillitatis plena est; erit mihi deinceps ratio cum litteris, & cum doctis hominibus, atque utinam tecum esse posset; sed quando intervallis locorum distinguimur, habebo gratissimam aliquam imaginem tui, simulacrum videlicet ingenii atque virtutis, quod quidem apud me erit majore etiam in honore, quod ego novi te bonas litteras honestiores fecisse optimis moribus; quæ mea de te opinio & jam inde a fratris tui optimi viri amicitia, quæ mihi cum illo dum vixit, summa fuit, suscepta, & nunc maxime est confirmata. Quare sic velim existimes, & in re familiari mea nihil esse, quod non tibi promptum esse cupiam, & in officiis amicitiae meum tuæ non defuturum nec bonitati amorem, nec honorem virtuti. Vale.

A N N O M. D. XXXV.

EPISTOLA CCXV. (a)

P E T R U S B E M B U S

Jac. Sadoletto Carpentoraëti Episcopo
S. P. D. *Carpent.**Respondet ejus litteris ; deque suo Hortensii
opere multa scribit .*

CUM gratissimæ mihi fuerunt literæ tuæ Nono Calen. Decembris datæ; quanquam quidem hoc nunquam non accidit, cum abs te literas accipio, ea tua est humanitas, suavitas, amor erga me: tum Renerii familiaris tui sermo accessit plane jucundissimus, a quo multa cognovi de tuis studiis, maximeque de tui in scribendo mirifica diligentia, de fundo suburbano, de reliquis villis, quas habes peropacas, & quibus nihil sit altius: quo te per æstatem confers ad turba, & calores evitandos, valetudinemque firmandam æquitationibus. Quanquam is magnum te Peripateticum dixit esse, qui millia passuum quatuor sæpe ambules una itione indefessus. O hominem mirum! Subinvideo tibi, cum multa, tum istud maxime. Sessor enim jam ex ambulatore factus sum, ut plus mille meis pedibus conficere non sæpe audeam. Sed hæc

M 6

ut

(a) Extat inter Epistolas Bembi Familiæres lib. xxi. ep. 30.

ut ætas, & temperatio fert, ita sunt instituenda. Illo etiam sum magnopere gavissus, quod & tu scribis, & mihi Renerius confirmavit, cito fore Hortensium tuum explices ad Calend. Februarias scilicet: hoc enim adscribis. Quod si erit, peto abs te majorem in modum, ut quamprimum ejus legendi mihi facultas sit. Non possum dicere, quantum istum habere librum cupiam: tametsi eadem cupiditate nostri homines plane omnes tenentur, quibus sit ullum cum literis, & Philosophia contubernium & consuetudo. Scriberem in hanc sententiam plura, nisi te in primis considerem hoc, quod dico, ipsum ex te cognoscere, qui meam historiam aves legere, ut scribis. Quod tamen non tu plus optas quam ego, ut tibi eam dem legendam. Sed nondum ad tertiam totius operis partem perveni. Neque enim ocio abundo, qui sæpe interpellor vitæ, ut sit, molestiis, & perturbationibus. Quod si volumen, aut totum, aut saltem justum confecero, mittam ad aliquem ex meis cum libro, ut tu, qui mihi es pro multis millibus illum perlegas, & judicium adhibeas tuum, quid recte putes esse confectum, quid improbes, quid immutari velis. Sed hæc tunc considerabuntur. Interea valetudinem curabis tuam, quemadmodum quidem jubes facere me. Neque enim mihi te quisquam est charior, neque hercule dignior, qui a quoquam diligatur. Renerius mihi valde gratus fuit, adolescens frugi, & permodestus, ut te patronum imitari videatur velle. Paulo tuo & Florebello multam salutem. Vale. Quinto Idus Januarias M. D. XXXV. Patavio.

EPI-

EPISTOLA CCXVI. (a)

AL CARDINAL TRIVULTIO (b).

*Joan. Franciscum Binium familiarem suum
ei etiam atque etiam commendat.*

PEnso che vostra signoria Reverendissima sappia la stretta familiarità ch'ebbe meco M. Francesco Bini (c), mentre io era in Roma, & l'amore ch'io li portava, & la stima, ch'io faceva di lui, per la sua virtù, sufficienza, & integrità; le quali cose erano in lui tali, che io in tutto quel tempo, che stetti nell'ufficio di segretario sotto Clemente felice memoria, mi valli molto con mia gran commodità & honore, dell'opera & industria sua in quell'esercitio, essendo lo stil di lui accettato per mio, & quando partii di là, esso meritò d'esser nel detto ufficio in gran parte mio successore, essendo chiamato al servitio più secreto, & più familiare di sua Santità. Nel qual luogo con quanta fede & diligenza si sia sempre portato, non dubito che vostra Sig. Reverendissima, che è stata presente, lo sappia ancor meglio di me. Ora essendo egli per la morte di sua Santità rima-

(a) Extat inter Epistolas Italicas XIIII. virorum illustrium pag. 187. edit. Venetæ an. 1560.

(b) Vide quæ de Card. Augustino Trivultio diximus in notis ad Epist. CXLI. pag. 453. Par. I.

(c) De Francisco Bino, consule quæ habentur Par. I. in notis ad Epist. LXVII. pag. 177.

rimaso senza patrone, & quel che più m'incre-
 cresce, senza premio della servitù sua pari
 alla sua virtù, non posso fare di non ripigliar
 pensiero di lui & delle cose sue, & di non
 cercare con ogni mia opera d'ajutarlo, dove
 io ne vegga l'occasione. Et però credendosi
 per la elettione fatta hora da N. Signore di
 M. Fabiano da Spoleti per suo Secretario, ch'
 il vostro sacro Collegio vorrà in luogo di lui
 proveder d'un'altro nell'ufficio del Chericato,
 che il detto M. Fabiano teneva prima, ho
 voluto raccomandare in questo a Vostra Si-
 gnoria Reverendiss. il mio sopradetto M. Bi-
 no & pregarla con ogni mia affettione & stu-
 dio, che accadendo che si faccia elettione
 d'alcuno, ella voglia per amor mio con l'au-
 torità & favor suo fare opera ch'ei sia prefe-
 rito & eletto a quello officio, al quale è at-
 tissimo & sufficiente. Che se V. S. Reveren-
 dissima inclinerà verso lui, & l'approverà
 ella con la sua sententia, porto fermissima
 opinione, ch'ei lo debba ottenere, cono-
 scendo io per l'autorità, ch'ella meritamen-
 te hà in quel Sacro Collegio, quanta prero-
 gativa sia per fargli appresso tutti i Signori
 Reverendissimi quel suo giudicio & approba-
 tione. Et per questa causa ottenendolo lui, io
 accetterò tutta questa gratia da V. Sig. Reve-
 rendiss. & glie ne haverò obligo, non come
 ch'ella m'abbia prestata una voce singolare,
 ma come ch'ella m'abbia donato tutto il be-
 neficio. Di questo io sapeva bene, che più
 tosto doveva ringratiar Vostra Sig. Reveren-
 dissima, che pregarnela, havendo inteso l'af-
 fettione, ch'ella hà da se medesimo ad esso
 M. Bino, & la intentione, che gli hà già da-
 ta

EPISTOLÆ FAMILIARES. 279

ta della sua volontà , ma hò voluto scrivere a questo modo pregandola , acciocchè Vostra Sig. Reverendissima sappia , che quello che nella elezione di lui ella è per fare per giudizio , & volontà sua , io voglio nondimeno riconoscerlo in tal modo da lei , & talmente essergliene obligato , come se ella tutto ciò havesse fatto solo per amore & raccomandation mia . Alla quale quanto posso mi raccomando , pregando N. S. Dio che la mantenga lungamente , & prosperi . Di Carpentras A' XVI. di Febraro M. D. XXXV.

EPISTOLA CCXVII.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACT.

Rodulpho Pio Episc. Faventia: (a)
S. P. D. Paris.

Ejus literis officiose respondet , agitque gratias pro Indice suorum librorum sibi misso .

POst acceptas literas tuas , quas una cum indice librorum tuorum jamdudum ad me misisti , cum me ad respondendum pararem , gratiasque tibi agere instituerem , quod laboris tantum mea causa suscepisses ; factus interim sum literis amicorum certior , legationem tibi in Galliam decretam , teque primo quoque tempore itineris faciendi causa Roma exiturum

(a) De Rodulpho Pio infra redibit sermo .

rum esse, quæ res me tenuit, quo minus ad te tunc darem literas, veritus scilicet, ne, si ad urbem misissem, te minime ibi convento, meus irritus labor & inanis diligentia existeret. Nunc cum arbitrer, te (non enim certi quicquam postea hac de re cognovi) jam eo pervenisse quo fueris missus, eaque munera apud Regem obire, quæ tibi mandata sint: non existimavi hoc a me officium justum sane & debitum differendum amplius esse, quin & scriberem ad te, & tibi agerem pro tuo singulari erga me studio gratias. Est enim tua in me benevolentia cum aliis sæpe locis atque temporibus, tum vero in hac cura & cogitatione copiosissimi indicis mittendi mihi plane perspecta: cum ea præsertim illud quoque indicet, nihil in tua insigni bibliotheca sic tibi sepositum esse, quod non idem mihi commune esse velis. Atque ego quidem hoc animo sum, ut liberalius mecum agi arbitrer, si quis mecum libros suos, quam si divitias communicet, quanto scilicet doctrinæ & sapientiæ, quam auri præstantior & preciosior est possessio. Itaque nullo majore beneficio cuiquam homini possum esse obstrictus. Cujus quando mihi copia & facultas abs te parata est, utar equidem ea, cum fuerit commodum, & cum tu ad tuos reversus fueris. Interea autem quod meæ gratissimæ naturæ memorisquæ voluntatis proprium est, & gratias tibi ago, & me eo nomine non mediocriter tibi devinctum confiteor: hujusquæ meæ erga te voluntatis declarandæ, si res tempusque tulerit, occasionem utique non prætermittam. Et quoniam, qua cœpisti erga me liberalitate, eadem agere uti pergas, cum mea spes de te,

tum

EPISTOLÆ FAMILIARES. 281

tum tua imprimis virtus & constantia postulat ; peto a te pro nostra amicitia , si in Regia es , inque illis negotiis jam versaris : cum mihi ibidem agenda res quædam sit , ad jus Ecclesiæ meæ magnopere pertinens ; hominem mihi ut comperias & exercitatum , & fidelem , qui tibi notus aut familiaris etiam sit , & cui ego meum negotium committere tuto possim . Nam quominus dedita opera hinc aliquem mittam , rei domesticæ angustiiis sane prohibeor : & tamen confido , tua autoritate & gratia , quod cupiam , æque commode hoc modo posse consequi . Quod ut facias , mihi-
que aliquid de eo rescribas , magnopere te ,
omnique animi studio rogo atque oro . Vale .
Prid. Idus April. M. D. XXXV.

EPISTOLA CCXVIII.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACTEN.

Germano Brixio (a)

S. P. D.

Parisi.

Excusat tarditatem literarum. Laudat Episcopum Parisensem, rogatque ut hominem ad Græcas latinæque literas in sua Provinciâ docendas idoneum; inveniat.

ET litteræ tuæ: id quod alias quoque conquestus sum (b) tardissime ad me perlatæ fuerunt: (datæ enim pridie Idus Februarias, post Nonas Aprilis denique mihi sunt redditæ), & ego quo minus ad eas continuo responderem, valetudine fui adversa impeditus. Scito enim me octavum jam mensem pituita usque eo laborare, ut & odoratum penitus, & vim etiam gustandi aliqua ex parte amiserim. Qui morbus hyemis tempore lentior, eoque magis tolerabilis, quod humoribus pigre & segniter se moventibus, sensum in nobis mali obtusorem aliquanto facit. Vere novo excitatur, & ad nocendum corpori acuitur. Itaque & febricula aliquot diebus tentatus

(a) Vide quæ de eo diximus Part.I. in notis ad Epistolam cxxiii. pag.378. & Part.II. ad Epistolam clxx. pag. 86.

(b) Ad calcem Epistolæ ccv. pag.242.

tus sum, & nunc capite frequenter languēo: non tam dolore quidem, quam gravedine quadam occupatus, atque pressus. Sed mihi multis adhuc frustra remediis adhibitis, recuperandæ valetudinis spes, secundum Deum, reliqua est in appropinquantis caloris adventu. Quæ si nos fefellerit, feremus humaniter, omneque Dei omnipotentis de nobis ipsis decretum in partem optimam accipiemus. Illud utique præstabitur a nobis, ut ne qua culpa nostra morbus vim ad lædendum, incrementumve accipiat. Habes causam meæ tarditatis. Nunc revertor ad tuas literas, quæ mihi mediisfidius extiterunt gratissimæ: vel quod benevolentia erga me tua eas mihi gratas semper efficit, vel quod de libro meo quid actum fuerit, cognovi: de quo ad id tempus nihil acceperam. Eram autem non minimum sollicitus, quo pacto ex eo afficiantur animi vel audientium, vel legentium. Et nimirum hoc tempore, hisque animorum opinionumque dissentionibus, nihil tam nobis pertimescendum, quam calumnia est, quod jam vulgare quidem videtur esse vitium. Sed mihi, ut concertatio omnis permolesta, sic animi æquitas tutissimum est perfugium: quo sum uti solitus, si quis falsam mihi litem aut jurgium intendat: nam benevolis castigantibus ultro magnam gratiam me debere confiteor. Quare quod mihi polliceris, vel potius recipis, te acturum accurate cum theologis vestratibus, ut meum hunc animum æqui bonique consulant, id ego abs te non mediocri cum cupiditate expeto. Nihil enim malo, quam & suum illis honorem, & mihi meam pacem ac tranquillitatem incolumem manere. Præterea
faveo

faveo etiam ordini illi atque collegio, in quo video firmissimam anchoram fluctuantibus (ut nunc est) fidei nostræ rebus constitutam esse. Sed hæc hætenus: neque enim dubito, quin jam officio functus fueris: nihilque reliqueris loci neque hortationi, neque admonitioni meæ, quippe qui non studium solum amoremque in amicitia, sed navitatem etiam, & diligentiam afferas. Quo quidem nomine non mihi uni, sed prorsus omnibus carus jure optimo atque amabilis esse debes. De Episcopo Parisiensi nostro istud idem sentio quod tu. Nihil illo homine elegantius: nihil bonarum artium fieri posse amantius: in quibus ille ita ceteris fautor est, ut præcipuam tamen laudem ipse obtineat. Ei te gaudeo tam familiarem, quam tu scribis existere. Neque illud est *κολοιός προς κολοιός*, sed ad summum virum vir ingenio & doctrina præstans eos aditus habet, quos germana virtus illi patefecit. Eum ego etsi mirabiliter amo, coloque, idque ipse non nescit: tamen mihi erit pergratum, si tu hoc idem in sermonibus crebro illi inculcaris. Cætera, quæ in tuis literis plenissima amoris atque officii sunt, iccirco a me prætereuntur, ut ne videar aut meis nimium delectari laudibus, aut tuas blandius sæpiusque commemorare, quam ingenuitas amicitiae, & nostra firma jam atque constans necessitudo postulat. Illud habeto, tantum tibi tribui a me, quantum & doctissimo homini, & in officiis omnibus constantissimo, ab homine item officii doctrinaeque studioso & peramante debeatur. Cujus mei de te judicii nunquam me profecto pœnitebit. Vale.

Scri-

EPISTOLÆ FAMILIARES. 285

Scriptis his literis, venit mihi in mentem requirere ex te, ecquem tu forte isthic haberes liberalibus institutum artibus, qui Latinis & Græcis docendis literis idoneus esset, idque ipse profiteretur munus. Similem enim quempiam ego nactus, libenter eum huc fat bona (ut opinor) conditione accerferem : quod civitas hæc nostra publico id, uti fieret, decrevit consilio. Vellem autem eum maxime, qui in Ciceronianis scriptis exercitatus esset, atque eruditus. Hac in re si quid est mihi quod præstare, & civibus in eo meis prodesse possis: peto a te, ut ne gravare suscipere aliquam curam, & te in eam cogitationem conferre. Certe enim si assequemur quod cupimus, magno nos omnes abs te affectos esse beneficio sumus arbitraturi. Iterum vale. Carpentoraëti.

EPISTOLA CCXIX.

HIERONYMUS NIGER (a)

Jac. Sadoletto Episc. Carpent.

S. P. D.

Carpent.

*Pauli III. Pontificis Maximi in renunciandis
Cardinalibus singularem sapientiam meritis
laudibus extollit, celebratisque Gasparis
Contareni virtutibus, de quodam negotio
sibi commisso eum certiore facit.*

NON dubito quin ex amicorum literis,
famaque ipsa longe ac late pervagata
cognoris memorabile illud ac vere Romanum
Pauli Pontificis Maximi factum in augendo
nova quadam & inusitata ratione Senatu (b).
Quæ

(a) Vide quæ de Hieronymo Nigro diximus Par.I. in
notis ad Epist.LXX. pag.189. & ad Ep.LXXII. pag. 198.

(b) Egregii autem viri in Patrum amplissimorum or-
dinem relati XII. Kal. Junii hujus an. 1535. quorum
cooptationem in hac Epistola celebrat Hieronymus Niger
(ut Gasparem Contarenum omittam, cujus paullo infra
mentionem facit) hi omnino fuerunt. Nicolaus a Schom-
berg, natione Svacus, patria Misnensis, Capuanus Ar-
chiepiscopus ex Ordine Prædicatorum, virtute, doctri-
na, rerum peritia celebris, Joannes Bellajus Episcopus
Parisiensis, de quo in notis ad Epist.cXLV. pag.1. Par.II.
Hieronymus Ghinuccius Senensis, laudatissimi vir inge-
nii in Calabria Episcopus, Jacobus Simonetta Episco-
pus Pisaurensis, de quo Par.II. in notis ad Epistolam c.
pag.291. Joannes Fischerus Anglus Rossensis Episco-
pus,

Quæ profecto res quantum momenti allatura sit ad salutem, dignitatemque reipublicæ restituendam nemo te acutius videt: quem sæpe numero audivi commemorantem nihil esse tam opportunum seditionibus, quibus pene funditus concidimus, quam perditissimo cuique malis artibus locum in Senatu honestissimum patere. Addebas etiam te demirari eorum consilia, qui nova quotidie decreta pro reformandis hominum moribus proponebant, quum hanc reipublicæ partem præcipuam, maximeque corruptam negligerent, imitantes malos medicos, qui neglecta cura interiorum membrorum a quibus fons & origo vitæ ducitur, in extrema corporum superficie curanda laborant. Quis enim non viderit Antistitum ordinem præcordia esse religionis nostræ? quibus perpurgatis ac pristinae saluti redditis, extremæ Christiani corporis partes nullo negotio convalescent. Id ego arbitror Paulum Pontificem Maximum multo antea meditatam præsentaneum hoc remedium, veluti sacram anchoram ad perturbatissima, hæc tempora reservasse. Quibus ille sublata hasta omnium rerum tam sacrarum, quam profanarum, quæ jamdiu media urbe steterat, viris gravissimis, & doctissimis non modo id non ambientibus; sed ne cogitantibus quidem auxit Senatum, tanta cum admiratione omnium gentium vel infestissimarum, latius

pus, pro fide Catholica ab Henrico VIII. indignè capite damnatus, & Marinus Carocciolus Neapolitanus, nobilissimo ortus genere, Pontificius ad Carolum V. Nuntius.

latino nomini, ut ætas nostra rerum admirandarum feracissima, nihil hoc præclarius admirabiliusve tulisse videatur (a). Nam, quod proxime animadversum fuerit Batavum hominem (b) ignotum plane & nil tale cogitantem ex ultima hispania ad Pontificatum Maximum evocatum fuisse, fuit profecto ea res & nova, & inexpectata. Nam & amissa Rhodo, oscitantibus iis, qui rerum potiebantur, Christiana Respublica gravissimum accipit vulnus, & ea tum facies urbis visa est, in qua ne vestigium quidem ullum imperii ac li-

(a) Hinc Joannes Casa in vita Petri Bembi: „ Paulus III. (inquit) simulac Pontifex Maximus factus est, extemplo tanto imperio ac potestate accepta, ut initium rerum actionumque suarum ab illustri aliqua laude duceret, faciendum sibi esse existimavit, ut, qui quaque in Civitate, quibusque in terris homines essent, illustri quadam aut pietatis, aut prudentiæ, aut doctrinæ laude celebrati, illos ultro ipse, eam dignitatem haudquaquam petentes, ac ne tale quidem quicquam suspicatos, amplissimum in Cardinalium Collegium cooptaret; ea re sperabat, cum Pontificatus Collegique, tot clarissimorum hominum accessione facta, auctum iri majestatem, tum specimen se quoque suæ virtutis maximum cum dedisset, magnam de se famam opinionemque esse facturum. Itaque semel atque iterum magna cura, magna adhibita diligentia, summos viros pervestigavit atque delegit, quibus gravissimam illam dignitatem, nimio a plerisque opere sæpe frustra ac nequicquam expetitam, ultro mandaret; quo facto, opinione major rem est gloriam consecutus. Idem affirmat in vita Gasparis Contareni.

(b) Adrianum scilicet VI. qui an. 1522. Quinto Idus Januarii Pontifex renunciatus, obiit viii. Cal. Octobris an. 1523.

ac libertatis apparebat. Quod autem Paulus Pontifex Maximus tales nunc viros unius commendatione virtutis sibi probatos delegerit, quos ornaret, & eorum plerosque nil tale cogitantes ac in remotissimis agentes locis ad altissimum honoris gradum evexerit, fuit nimirum animi magna concipientis indicium, summique amoris in Rempublicam testimonium nulla oblivione delendum. Quare non dubium mihi est te pro tua pietate, atque in eos, qui tam egregiè ornati sunt, benevolentia, tam felici successu reipublicæ vehementer fore gavisurum; teque imprimis Gaspari Contareno (a) ex animo gratulaturum,

Ep. Fam. Pars II. N rum,

(a) Quantum Gaspar Contarenius Patritius Venetus, integritate vitæ, historiæ cognitione, ac in gerendis præclare muneribus dexteritate præstiterit, nemo est qui ignoret. Verum inter cæteras præstantissimas dotes, quibus ornabatur Theologicam scientiam eminuisse, antequam etiam civilem togam cum Ecclesiastica commutaret, luculenter testatum reperimus in ejus vita a Joanne Casa Archiepiscopo Beneventano conscripta: nam ibi dicitur sacram purpuram Contareno delatam fuisse, dum in Republica ita versaretur, ut etiam si literas omnino non didicisset, illustrissimum tamen Civitatis locum obtinere eum necesse esset; sic autem doctrinæ gloria celebraretur, ut tametsi Rempublicam attigisset nunquam, civium omnium, qui fama ac nomine excellunt iudicio, clarissimus suo tamen nomine fuisset futurus; moxque subditur: „Accedebat Christianæ Theologiæ singularis quædam atque exquisita cognitio: eaque non scientiæ modo aut ostentationis disceptationisve, sed vitæ ac disciplinæ causa comparata: ad ejus enim præcepta, animum mentemque referens, omnes suas cogitationes, consilia, actiones, vitam denique omnem con-

„ for-

rum , qui & si tibi usu & consuetudine fortasse est incognitus , tamen virtutum suarum splendore , non modo tibi notissimus esse debet , verum etiam charissimus . Possum & ego illud affirmare , quod ex hujus viri frequenti sermone facile perspexi , paucissimos esse homines , quos hic plus amet plurisque æstimet quam te ipsum ; quam equidem inter vos benevolentiam , sic amabo semper & colam , ut nullus officii genus , quod ad augendam eam pertineat , sim prætermisurus . Ego enim et si tuo imprimis hortatu atque exemplo , relicta urbe Roma , in patriam me receperam , honesto in otio tandem quieturus , tamen commotus hujus præstantissimi viri virtutibus , non potui non huic omnem meam operam , studium , atque industriam polliceri , atque impendere . Modo is ego sim , qui rectissima ipsius studia atque consilia ulla ex parte juvare possim . Atque illud velim tibi sit exploratissimum , me nullius alterius dignitate , opibus , liberalitate , ab eo vitæ instituto , quod te auctore sequutus fueram , abduci potuisse , præsertim quum ob recentem memoriam Romanæ vastitatis , cui malo meo fato interfueram , ipsam quoque Urbis mentionem perhorrescerem . Sed ea est Contareni humanitas , sapientia , is amor erga me , ut non ab otio
ad

„ formaverat atque direxerat ; ut non modo ad Philosophorum regulas bene beateque , sed etiam ad Christianorum divinum hoc præscriptum pie sancteque viveret „ . De Contareni operibus atque obitu , commodiori loco sermonem instituemus .

ad negotium, sed contra ab negotio ad summum otium, idque honestissimum transisse videar. Quod ad Gregorianum negotium atinet, de quo mihi paulo ante scripsisti, curassem mandatum tuum celerius, nisi abfuissem hinc eo tempore quo Rainerius familiaris tuus ad nos venit cum tuis literis, quæ mihi Bononiæ redditæ fuerunt, unde revertens ac Ferraria iter faciens conveni Gregorium podagra laborantem, quid illi agendum foret explicavi, ut scilicet mutato nomine pecunia sibi a Paulo nepote tuo donata uti posset. Distulit ille diutius ad me syngrapham mittere valetudine (ut teor) impeditus, quam tandem nunc misit, itaque rem conficiam tam tua, quam illius causa libentissime: virtutem enim hominis adamavi semper, & ea est fortuna, quæ vel in hoste esset miserabilis. Vale.

EPISTOLA CCXX.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACTEN.

Federico Fregosio Archiepiscopo Salerni
S. P. D.

Hortensium suum ei placuisse gaudet, profiteturque se in Philosophia potius, quam in rebus Theologicis operam positurum, quarum tractationem difficilem esse & periculi plenam, didicerit. Narrat rem de Concilio Mantuæ indicendo decretam esse, Paulumque Sadoletum adiutorem sibi in regenda Carpentoractensi Ecclesia, & successorem a Clemente VII. datum.

ACepi literas tuas, quas Bachii puer ad me attulit, a quo cum percunctatus essem de te ea quæ volebam, atque is mihi omnia læta respondisset; alacriore animo conversus sum ad lectionem literarum: in quibus recognovi animum tuum pristinum erga me, & plenam benevolentiam, atque humanitatis voluntatem: qua nihil accidere solet optatius. Hortensium meum valde tibi placuisse sane gaudeo, cum enim judicium tuum faciam tanti quanti certe facio, tum vero homini amicissimo, omniumque gravissimo, probari labores meos maximum certe mihi fructum voluptatis & lætitiæ affert. Siquidem ea quæ agimus, ab optimo quoque maxime probari cupimus. Et sane in hoc genere literarum nunc studiosius verbor: philosophiæque magis inhæreo quam antea. Recordor enim prudentissimum consilium

EPISTOLÆ FAMILIARES. 293

lium tuum, quod quibusdam ad Paulum literis mihi das: videndum nobis esse, qui sacras literas tractamus, quemadmodum eas in publicum proferamus: quod tantum sit hominum fastidium in hoc tempore, ut difficillime reperiatur quod placere possit. Illarum vero tractatio etsi non hoc consilio a me erat suscepta, hominibus ut placerem, sed quoddam mihi officium justum ac debitum suscipi videbatur; ut quoniam videbar mihi nonnullas Pauli sententias planius & diligentius declarasse, industriæ & vigiliarum mearum fructum communicarem eum aliis: tamen cum videam rem secus evenire, quam putaremus, neque religionis, & pietatis studium, quod ego maxime spectaram, sed lites, & dissidia potius feri: abstinendum hoc quidem tempore opinor ab hac ratione scribendi, & ad philosophiam omnem operam conferendam. Quod sane ego facio: jamque habeo mihi duo argumenta proposita, ad quæ, ætas cum defluerit, magno animo sum aggressurus. In quibus etiam religionis femina & invitamenta quædam ita aspergam, ut appareat nos Christianos esse, cæterisque consultum in optima ratione agendæ vitæ cupere. Effugiemus enim hoc modo calumnias obtrectantium, quorum argumenta atque scripta si veram pietatem redolerent, animosque hominum ad amorem Dei accenderent, aut si denique ipsimet ea, quæ tanto strepitu spirituque provolvunt, mente atque intelligentia ita conciperent, ut scirent plane quid loquerentur; essent eorum reprehensiones & monita cum summo honore a nobis accipienda. Sed quo animo

ipsi contendant, novit Deus: quam vero scienter agant ac perite, nos quoque possumus aliqua ex parte judicare. Verum his omiſſis, de Hortensio tibi respondeo, nullam mihi esse causam editionis festinandæ: cum & multorum sententias ex Italia expectem, imprimisque Bembi nostri, & ipse etiam accuratius librum sum retractaturus. Magnam enim rem, ut illa est, majore fortasse animo a nobis susceptam, quam consilio, volumus etiam atque etiam considerare. Quod quando facturi simus, nondum habemus exploratum: & tamen cum nobis constitutum id fuerit, certiore faciemus. De concilio vero scribitur ad me ex urbe, rem decretam esse: ad annumque nos Mantuam conventuros: quo veniam equidem, neque pro mea parte huic officio deero: etsi maximo mecum incommodo hinc sum me commoturus. Veruntamen impius, atque ingratus erga omnipotentem Deum essem, cui in corde meo pure servire cupio, nisi meas ejus officii partes suspicerem. Utinam modo agatur aliquid spiritu sancto dignum: nos quidem operam pro nostra exiguitate eam præstabimus, quam nobis præscripserit, & inspiraverit Deus. Quod vero ibidem te visurum me confido, magnum erit id solatium meorum incommodorum. Itaque jam nunc tecum ago, ut tu, qui propius abes ab illis locis, futurusque es ad omnia expeditior, si tibi videatur, des operam, quo vicinitate conjuncti esse possimus, maximeque ut librorum ad rem pertinentium copiam habeamus: quo communi ambo & studio, & voluntate, quantum in nobis erit, consulamus Christianæ reipublicæ.

Ac

EPISTOLÆ FAMILIARES . 295

Ac de his quoque satis . Paulus te & veneratur & observat , idque optimo jure facit . Is mihi adjutor in hac regenda ecclesia & successor datus est a Clemente VII. Pont. Max. ejusque rei diploma habemus Massiliæ confectum , nobisque perliberaliter , & sine pretio ullo traditum , quod te scire volui . Avere enim videbare in tuis literis id cognoscere . Vale . VI. Calend. Junii, M. D. XXXV. (a)

(a) Huic Epistolæ in omnibus aliis editionibus perperam erat adscriptus annus M. D. XXXVI. Typographorum enim id errore factum esse , annumque M. D. XXXV. sive etiam M. D. XXXIV. Epistolæ adscribendum , patet ex iis quæ ad calcem Epistolæ narrantur de Clementis VII. diplomate . Obiit autem Clemens ipso anno M. D. XXXIV. mense Septembris . Quod quidem erratum sero a nobis deprehensum , in hunc quem licuit locum Epistolam retraximus .

EPISTOLA CCXXI. (a)

P E T R U S B E M B U S

Jacobo Sadoletto Episcopo

S. P. D.

Carpent.

Petrum Gallum laudet . Mittit ei iterum suas primis anni diebus literas ad eum datas , uti & illas Superantii una cum opere Cantareni ; quem , Cardinalem renunciatum , Romam properare narrat . Tandem de Hieronymo Nigro , Polo , Lazaro Bonamico sermonem instituit .

OMnino nihil abs te officii prætermittitur . Ut nuper , quas raptim Petro Gallo ad me dedisti literas , quam plenæ sint illius tuæ perpetuæ erga me officiosissimæ voluntatis . Petrus quidem ipse multam mihi abs te salutem attulit , adolescens ejusmodi , qui per se & gratus esse possit , & optatus . De literis , quas Renerio familiari tuo , primis anni diebus ad te dederam (b) , neque sunt perlatæ , dolerem si aliquid in illis fuisset , quod vel tua , vel mea interfuisset scire te , quemadmodum quidem scribis . Cum vero ejusmodi fuerint , ut nostræ pleræque sunt , argumento prope nullo : nihil enim fe-

(a) Extat Bembi Epistolarum Familiarium lib. II. epist. 31.

(b) Nimirum v. Idus Januarias , easque habes superius n. CCXV. pag. 275.

fere habebant nisi memoriam mutuae nostrae necessitudinis ; mitto tamen earum ad te exemplum , quoniam de eo me requiris . Te Hortensium tuum confecisse , valde lætor . Expectabo ejus libri exemplum , quo scribis tempore . Contarenum salutavi tuis verbis peropportune , cum illi gratulatum me Venetias contulissem , quod cum Paulus Pontifex Maximus in Cardinalium Collegium cooptaverit : gratissima illi missa abs te salus fuit . Nigrum item nostrum (de quo id te scire volo) cum ab Epistolis apud Contarenum futurum : qui quidem Contarenus se accingit , ut Romam his æstivis diebus properet a Pontifice miro studio accersitus . Tum & Polum , qui Venetiis est apud Contarenum frequens , & Lazarum , qui nobiscum . Cum his erunt literis Superantii literæ ad te , & Contareni de nostra Republica libri quinque , quos tibi is describi jussit . Valetudinem tuam cura diligenter , qua te non commoda uti video ; id mihi unum in tuis literis molestum admodum fuit . Sed confido , quam prudentiam in reliquis omnibus adhibes rebus , ea etiam in te ipso custodiendo te usurum . Vale . Decimo Calend. Quintiles M. D. XXXV. Patavio .

EPISTOLA CCXXII. (a)

GIACOPO SADOLETO VESC. DI CARPENTRAS.

A. M. Gio. Franc. Bini (b), a Roma.

Ejus literis ad Paulum Nepotem datis respondet, deque adversa suorum Commentariorum fortuna, multis agit.

Messer Bino mio. Hò letta la lettera che voi scrivete a Paulo molto volentieri, & duolmi che sempre pare che dubitate di scri-verci apertamente il vero, come se noi fossimo per haverlo a male, anzi io vi priego che così facciate, & sempre ve ne ringratierò, quando lo farete. Quanto alla cosa mi par, che voi pensiate, & itimiate, che io mi sia sdegnato per conto delle censure. Di che io non potrei aver peggior novella. Io non farei christiano, se così fosse, e farei molto infelente, se io volessi torre la libertà a chiunque sia di dire, & scrivere come gli venisse voglia. Le censure non mi son dispiaciute, & chiunque scriverà contra di me per dimostrarmi la mia ignorantia, non mi offenderà, ne vorrei, che quel Lippomano fosse dissuasò di essequire quanto hà cominciato, & vi priego che operate, che non sia impedito. Ma la
prohibi-

(a) Extat etiam inter Epistolas XIII. virorum illustrium pag. 190. edit. Venetæ anni 1560.

(b) Consule quæ de Bino habentur Par. I. in notis ad Epist. LXVII. pag. 177.

prohibition de' libri mi è doluta fin' a morte, fatta così nominatim, & in specie, & incivilmente, della quale nissuno mi hà scritto, come voi pensate: ma ne è stato tanto che dire a Lione, in Avignone, & in tutte le parti circonvicine, che in vita mia non mi trovai sì mal contento giammai, & quasi non poteva alzare il viso, parendo a tutti che ciò fosse avvenuto, non per opera d'un solo, ma per giuditio pubblico della corte Romana. Io sò M.Bino, che se mi haveste veduto in quel tempo, havreste insieme con me preso dolore, & sdegno, & il mio grave affanno v' havria forte commosso, & non mi dareste tanto torto, quanto or mi date. Che se 'l Maestro non voleva, che il libro si publicasse, bastava assai la general prohibitione, & lo poteva far con modo gentile, & onorevole, se egli è tale, qual voi mi dite. A me è stato forza per ovviare a tanta infamia, mandar le censure, & le risposte a Lione, non perchè si stampino, ma perchè si vedano, & scrivere a qualche uomo da bene là con lamentarmi del atto del Maestro. Il che è non poco giovato, che pur è qui, & là si è scemato il tanto romore, che s'era divulgato con mia gran nota. Et che voi dite, che le risposte pungono, non si può (credo io) rispondere; se non si redarguiscono le ragioni dell'avversario, & le allegationi non si dimostrano non bene allegate, ovvero voi qualche altro modo mi insegnate, che io lo piglierò volentieri. Che per altro le mie risposte, con tutto il dolore, & sdegno, son però modeste, le quali se non satisfanno, mi parerà strano, essendo state con tanta cura essaminate & dibattute da

huomini non manco dotti, che sia il Maestro. Ma come si sia, lo scrivere, & opponere è libero a ciascuno, & io non fuggo di esser ripreso, anzi quel che voi dite, esser chi dica, molti altri luoghi meritar riprensione, mi sarà forte grato che mi sieno mostrati, che sempre imparerò qualche cosa, & l'avverdermi della mia ignorantia mi sarà buona dottrina. La quale ignorantia io non la disdico in me, sol dico, che, se quelli che vanno a Parigi a studiare in teologia, in sei anni si addottorano, io che l'ho studiata otto anni continui in Carpentras non doverei essere dalla natura sì mal dotato, che io non ne havessi preso qualche parte, & sebben non ho studiato Durandi, Capreolo, Ochan, hò studiato la Bibbia, San Paolo, Agostino, Ambrogio, Crisostomo, & quei degnissimi Dottori, che sono le colonne della vera scientia. Il mio libro come sia preso, & quel che se ne dica, io me la passo, che la mia coscienza è netta, & sà che l'hò fatto per giovare ad altri, non per gloria mia; testimonio n'è, che a me ne viene incarico, & molestia; di che Dio me ne ricompensi secondo l'animo con che l'hò composto. Nè ho cercato premio dal Re, se non uno, che ei si mantenga nel buon volere di estirpar le eresie, & se altro premio avessi voluto, credete a me, che non mi faria mancato, nè mancherebbe quando io volessi. Di che vi potrà far fede quel che ora havete in corte il Reverendissimo Bellai (a). Che mi propongano tanti pericoli, & contentioni; e ritrattationi,
io

(a) Joan. Bellajus Episc. Parisien., de quo in eotis ad Epist. extv. Par. II. pag. 2.

io ho poca paura, sentendomi nella mia coscienza non mal fondato. Benchè nel modo, che si è preso di procedere, tutto mi piace quel che è approvato da voi, che sò che vien da buon zelo, & cura dell'honor mio. Se 'l Maestro è tale qual s'è dimostrato verso di me, non doveva io fare altrimenti, che come ho fatto. Se egli è come dite voi, modesto & discreto, averà escusato il giusto dolore, che mi ha mosso, & non lo piglierà in mala parte. Per le quali cose tutte M. Bino mio, ringratiandovi prima, che così schietto, & sincero mi scrivete quel che vi par di scrivermi, havete ancora a pensar di me, che non mi muovo senza ragione. Et quando per questa lettera haverò persuaso a voi prima, poi agli altri amici per mezzo vostro, che delle censure, & dello scrivere contro di me, io non ne piglio sdegno, anzi *acquissima anima* lo porto, havrò conseguito il mio desiderio, che ivi non sia estimado altro che quello che in verità sono. Altro non scriverò per hora, se non che vi pregherò, che mi serbiате in memoria, & vostra, & delli altri comuni amici. Dal Buceto. A xx. d'Agosto M. D. xxxv.

EPISTOLA CCXXIII.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACTEN.

Paulo III. Pontifici Maximo. (a)

S. P. D.

Roman.

Paulum Sadoletum fratris filium Romam missurus, ut suam ad eum observantiam ac benevolentiam perferat, Pontificem rogat, optimum juvenem libenter atque humane excipere dignetur.

CUM & ætas mea jam ingravescens, eademque parum firma viribus, & ratio studiorum ac consiliorum meorum me detineret, quo minus (id quod ego maxime cupiebam, atque imprimis mihi convenire arbitrabar) ad salutandam venerandamque sanctitatem tuam ipsemet me conferrem; statui ad officium meum pertinere, aliquem pro me mittere, qui meam vicem ipse hoc munere, fungeretur, meamque ad te observantiam benevolentiamque perferret, animumque omnem meum exponeret, cum virtutibus optimi Pontificis, tum gloriæ & laudi summi omnium principis vehementer deditum. Nec vero in conquiendo ac deligendo nuntio diutius dubitandum mihi fuit, quin hunc juvenem potissimum mitterem Paulum Sadoletum filium fratris mei, quem ego maxima cum cura ac diligentia educavi, & in quo quicquid unquam

(a) Vide quæ de Paulo III. habentur paullo superius, in notis ad Epist. CCXr. pag. 261.

quam ex literarum studiis , quicquid ex usu rerum multarum atque magnarum consecutus sum (si modo quicquam consequi potui) ita imprimere totum sum conatus , ut quod hoc laborarim & studuerim , satisfactum in eo a me naturæ , & patriæ meæ indulgentiæ erga ipsum susceptæ , fuerit : quod vero mei labores speratum atque exoptatum exitum assecuti sint , maximam hoc nomine gratiam Deo immortalī debeam . Certe enim si quid est quod ego præstare aut polliceri possim , audeo hoc palam commemorare & proferre , neque in optimis & modestissimis moribus , neque in ea quæ ad gerendas res apta sit , fide , diligentia , taciturnitate , quicquam me esse ausum optare , in quo non hujus mihi juvenis , & ingenium , & voluntas cumulate responderit . Quo quidem etiam nomine , & spe maxima in eo virtutis adductus , meis etiam accedentibus precibus optimus Pontifex Clemens singulari beneficio adiutorem mihi eum in hujus procuratore Ecclesiæ , & successorē dedit . Sed ut ad prima redeam , causæ mittendi hæc fuerunt , primum ut frueretur ipse aspectu & vultu sanctitatis tuæ , oculisque præsens perciperet eam voluptatem , quam ego absens cogitatione capere non desino . Deinde , ut coram tibi gratias meis verbis ageret , quod tui initio Pontificatus , mihi multa petenti & postulanti , quæ ad meam & Ecclesiæ hujus dignitatem commodumque pertinerent , nulla in re nec beneficentiam , nec liberalitatem tuam clausam volueris esse . Quam quidem ego sanctitatis tuæ benignitatem erga me , ita inclusam intimis meis sensibus habeo , ut sim omnino aliquando , si non

gratiam (abhorret enim mea tenuitas ab hujusmodi verbo) at similitudinem certe aliquam gratiæ relaturus . Postremo ob eam etiam causam a me missus est , ut sanctitati tuæ , & meo , & suo , & Christianæ Reipublicæ totius nomine , gratularetur . Quanquam hæc gratulatio , neque mea magis esse debet quam cæterorum omnium , & si quod privatum meum in gratulando officium quæritur , videor illi aliis meis ad ipsam literis fecisse satis (a) . Verum , Pater sancte , in illis tunc spei , & expectationi quam de te omnes habebamus , sum gratulatus , nunc perspectæ , ac cognitæ virtuti tuæ gratulamur , & felicitati . Non enim obscurum est , nec latere jam quenquam potest , quo animo sanctitas tua Pontificatum gerat , quæ illis primis sui honoris diebus a liberalitate erga cives , a cura placandæ & ordinandæ Urbis profecta , statim orbis terræ universam salutem animo complexa est , suamque de convocando concilio voluntatem proposuit , cuius vel nomine ipso multorum antea animi terreri videbantur . Itaque seditiosis & impiis , omnibusque iis , qui dissidium & confusionem in Ecclesia Dei quærunt , videbatur hoc tutissimum esse impietatis suæ perfugium , ut cum castigarentur , cum monerentur , cum vel ad pœnitentiam , vel ad pœnam vocarentur , ipsi ad concilii nomen confugerent , illudque indici flagitarent , & poscerent : quasi non minus terroris ex eo principibus Ecclesiæ Catholicæ allaturi , quam in ipsis formidinis atque vecordiæ ex malæ conscientiæ stimulis insideret . Atque hoc

(a) Has habes superiora n. cclxi. pag. 262.

hoc magnanimi Pontificis factum, secuta illa est plena æquitatis & sapientiæ in regendis hominum cœtibus ratio: quod pluribus jam rebus & exemplis cognitum est, placere sanctitati tuæ, idque imprimis tibi curæ esse, ut jus idem sit pauperi, & diviti, ut ne potentia imbecillitatem opprimat, ut qui opibus plus possunt, iis illi ad injuriam faciendam ne abutantur. Quod institutum conveniens præcipue, & dignum optimis principibus, sed jam desuetudine pene in oblivionem adductum, tua sanctitas modo in consuetudinem & honorem retulit. Hæc & his similia multa cum sanctitas tua ad summum Pontificatum evecta esset, sperantes tum gratulamur, nunc gratulamur experti. Nec vero minus justa ad lætandum causa est, vidisse ea quæ pulcherrime facta sint, quam sperasse futura: cum præsertim illud quoque accedat, ut hæc tempora, has actiones, hunc tuæ sanctitatis honorem atque statum, divina liberalitas perspicue comprobet. Quando enim tot jam seculis, tot conatibus, tot Pontificibus, majorum nostrorum votis atque ætatibus datum est, id quod ætati nunc est tributum nostræ, ut hostes Christianæ fidei, nostrum jam nomen, nostra arma, nostras vires timere incipiant? qui antea libere omnia depopulabantur, qui nos quotidianis damnis & cladibus affligebant, semperque finitima quæque sibi corripientes, nos angustis jam finibus retinebant inclusos: hi nunc summi atque clarissimi omnium principis Caroli Cæsaris virtute, sapientia, felicitate, tuæ sanctitatis copiis consiliisque juvantibus, toto repente mari infero depulsi, parte Africæ primaria,

maria, & urbe opulentissima Thunete spoliati, de sua reliqua salute pertimescere coguntur. Cum Christiani generis antiqua virtus, quæ jam dudum hebes facta & debilitata languebat, hoc præstantissimo duce & imperatore Carolo, non audeat nunc solum consistere adversus impios hostes, sed pestem etiam illis exitiumque minetur. Quæ ego cuncta cum animo meo cogitans, summoque meo quodam perpetuoque amore in Christianam Rempublicam incitatus, cum cuperem conferre cum sanctitate tua, & de his illi, & cum illa, Reipublicæ Christianæ gratulari, ipse vero in his locis justissimis rationibus retinerer, nisi juvenem hunc, tanquam me alterum, imaginem animi sensusque mei, qui eadem istuc perferret, coramque tuæ sanctitatis pedibus advolutus, cum reliquis officii mei tibi debiti præstaret partes, tum de hac fortuna, de felicitate temporum, deque summis Dei omnipotentis erga nos beneficiis, quæ omnia cum laude sanctitatis tuæ conjuncta sunt, tibi & meo & suo nomine gratularetur. Quem ego natura pene filium, amore vero & judicio vere unicum mihi filium, rogo atque oro sanctitatem tuam, ut libenter atque humane pro sua clementia excipiat atque audiat. Nullum ipse onus sanctitati tuæ est allaturus, nec quicquam de illius fortuna ad suæ utilitatis fructum est allaturus, sumus enim ambo mediocribus rebus sat contenti. Humanitatem tantum, & benignitatem tuam nobis expetimus, in qua una nobis sunt omnia, atque ut faciles ipse aditus habeat, sitque illi & visendi, & adeundi, & interdum etiam alloquendi sui principis potestas. Nam quod ad ipsum qui-

quidem attinet, cum ego volo, perfunctum officio suo & munere, ista urbe perspecta, moribus curiæ cognitis, veteribus amicis nostris conventis, & confirmatis, ad me protinus reverti, quod ejus pietate, & observantia, & fidelissimis officiis ad meæ subsidium senectutis vehementer indigeo. Quæ hoc mihi infestior impendere senectus videtur, quod studiorum assiduitas, a quibus avelli non possum, quotidie aliquid magis de meæ ætatis succo; & viribus corporis detrahit. Itaque illum abesse a me non facile essem passurus; nisi si qua occasio incideret hujusmodi, ut actione aliqua præclara ac laudabili, plenaque dignitatis, illius mens operaque occuparetur. In qua (quod considerem eum egregie facturum) explicare ipse ingenium suum, declarare industriam, navare suam virtutem & Christianæ Reipublicæ & sanctitati tuæ posset. Sed hæc quæ meæ potestatis non sunt, ad Dei consilium nobis sunt rejicienda. Illud quod mihi scribenti fuit propositum, rursus deprecor sanctitatem tuam, ut & animum meum erga se, summamque observantiam agnoscere, & huic juveni de sua humanitate impartire aliquid velit, nosque ambos habere in numero eorum qui sanctitatis tuæ salutem, amplitudinem, laudi omni animi studio sunt dediti. Deus sanctitatem tuam custodiat, ejusque rectissima consilia ipsi & Christianæ Reipublicæ fortunet. VI. Idus Septembr. M. D. XXXV. Carpentoraſti.

EPISTOLA CCXXIV.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACTEN.

Paulo Sadoleto S. P. D. *Mutinam.*

Primum de negotiis quibusdam ei commissis, postea de rerum suarum familiarium statu agit, mandatque ut magistrum Carpentoractensi juventuti erudiendæ quærat.

ALteras has ad te scribo literas, provocatus tuis, quas Viglania proficiscens dedisti. Nam cum primas meas scriptas II. Cal. Octob. ad VIII. item Cal. Avenione misissem, ut celerius illinc ad te perferentur, postridie vesperi redditæ mihi sunt tuæ, in quibus mihi illud per jucundum, quod te asperiores itineris tui patrem sine detrimento ullo emensum esse cognovi. Et quidem cum hæc scriberem, in illam opinionem conjectura ducebar, ut te putarem jam venisse Mutinam, erat enim sextus hic dies & decimus tui discessus, ut etiam si diem unam Mediolani, alterum Parmæ ponere instituisses, commodum tibi tamen fuerit eo pervenire. Ego vero non solum prosperum & fortunatum tibi iter, sed facile etiam & expeditum imprimis cupio: si rediturus es ad nos, mea etiam causa, sin id minus, utique tua, quod tamen ipsum mea maxime interest. Nihil enim est tuum, quod pro paterna mea erga te indulgentia, mihi non meis omnibus aliquanto conjunctius sit. Sed quoniam Mutinæ jam mentio facta est, tametsi ego in accuratatione dili-

diligentiaque tua magnam spem habeo recte a te omnia & circumspici gestum iri, nihilque te prætermisurum ejus officii, quod ad nos pertineat, tamen vellem tibi ὑμφορικώτερον, mandasse, quod ad Ferrariensium ducem attinet. Quem cum tantum & colamus & diligamus, quantum illius dignitas, & erga nos benevolentia postulat, tum etiam non mediocrem illi profecto debemus gratiam, quod is amorem suum erga nos, signis & rebus jam multis patefecit. Quem ego ipsum nunc abs te, nec conveniri tuo commodo, nec præteriri salvo officio posse video. Quare etsi hæc in me non jam suo tempore incidit cogitatio, me tamen illa sollicitum vehementer habet. Quod nisi (ut dixi) in tua prudentia hujus quoque recte obeundi muneris spem maximam ponerem, penderem animi multo magis; sed me ipse consolor, quod tibi consuefle hæc venire in mentem certo scio. Negotia Mutinensia quod tibi cæteris difficiliora ob animum versari scribis, non video causam cur ita esse debeat. Facilis enim est negotiorum gerendorum ratio, iis qui fideliter illa atque integre tractant. Quod si aliqui sunt aliquando, qui rationi bonæ recusent assentiri, in ipsis culpa resideat: τὸ δὲ καλὸν μετὰ σε, cujus tibi potissima semper sit cogitatio. De rebus nostris hic nihil est sane novi, quod cupias scire, res in eodem statu sunt, quo reliquisti. Nos vietus totam rationem domi commutavimus; compulsi enim gravibus periculosisque distillationibus, cœna abstinemus, cui solebamus libentius indulgere: ad prandia sumus conversi, idque facimus palam, tricliniumque sterni in majore aula jubemus. Quod senti-

mus

mus familiæ mire esse gratum , celebratur enim domus , & simul absentia tuæ mœror hac ratione etiam magis lenitur . Convivæ assidui Verotus , & Augustinus , alique præterea quos interdum fors obtulit . Quin habemus materiem sat bellam hilarius nos habendi . Medicus est quidam subrufus , brevis statura , oculis disjectis , quem tu nosse fortassis potes , haud enim ita diu est quod se contulit in hanc urbem : de eo mihi cum esset dictum , acutum hominem esse , & Philosophum , jussi ad prandium vocari . Aderat Stephanus Ruffus , & cum eo cæteri ordinis illius nostri (ut tute scis) in disputationibus concertatores : Isnardus nobiscum una . Laceravi hominem , cum se excitasset : Ruffus noster suscipit negotium . Diutius ducta contentio est . Ego spectator attentus , quid enim dicam auditor , cum omnis non audiendi , sed spectandi fuerit voluptas ? Quanquam ille quidem in differendo & argumentando non imperite se habuit , sed corporis , vultus , oculorum ejusmodi agitatio , ut nihil videatur ridiculosius posse reperiri . Itaque hominem sæpius vocaturus sum . Nam quod ad valetudinem attinet , videor jam nonnihil hoc novo more , mihiq; insolito , esse consecutus . Urgeor enim minus , & caput non tam infestum habeo quam antea . Verum de his dies ipsa exploratius judicatura est . Nunc ades ad parendum . Recordor enim in mandatis hoc tibi a me vel præcipuum fuisse datum , ut magistrum huic juventuti erudiendæ quæreres . In qua te obtestor Paule , ut laboris & diligentia reliquum mihi facias , quo nostri optati compotes nos efficiamur . Nihil est hac
curatio-

caratione neque honestius nobis, nec civibus
 nostris utilius. Quorum quidem causa cum
 cupiamus omnia, cur non in hoc potissimum
 officii honestissimo genere, omnibus nervis
 contendamus, ut & illis, & nobis ipsis satisfi-
 fiat? Antea castigare illos solebamus, quod
 ad suum tantum bonum minus essent attenti,
 nunc vicissim illi me appellant, atque urgent,
 neque dies fere ullus est, quin ad me acce-
 dant eorum aliqui rogatum. Quibus respon-
 deo, tibi susceptam esse hanc provinciam, ne-
 que te quieturum, quoad idoneum repereris,
 cum hac spe dimitto illos. Et si quæris, ma-
 ximo eos studio in hac re ferri video. Proin-
 de enitere atque elabora, ut talem aliquem
 invenias, qualem nos cupere nosti: hoc mihi
 gratius facere nil potes. Plana hodie a legato
 reversus, multam mihi salutem illius verbis
 nuntiavit, eaque mihi de eo retulit, quæ cer-
 te mihi jucunda sunt, perbelle illum valere,
 gratissimumque habuisse, quod ego illi iussis-
 sem nuntiari, si qua in re tua in Urbe opera
 uti vellet, te ei & studio omni & benevolen-
 tia præsto futurum. Egit gratias: nil se de
 nostro animo dubitare dixit, usurum cum res
 posceret, affirmavit, & quod intelligere fa-
 cile queas, habuit certe gratum. Atque ego
 hoc egeram dedita opera, ut suspicionibus
 nonnullis occurrerem, de quibus ad te scripsi
 Crucianum mecum locutum fuisse, & tamen
 simplici animo ac sincero omnia a me gerun-
 tur. Quid enim minus homine ingenuo di-
 gnum, quam aliud in corde gerere, aliud ha-
 bere promptum in lingua? Sequamur igitur
 vera rectaque consilia, a quibus deflectere nul-
 lam in partem possumus. De rebus urbanis (ut
 ante

ante ad te scripsi) tunc & quærendum mihi abs te , & ibi præcipiendum putabo , cum te Romam pervenisse cognoro . Nunc , ut se res habet , illa cogitatione superledendum est . Mutinensia acta expectabo interim , quæ in manibus sunt : cætera ut dies afferet , & fortuna dispensabit , sic mihi deinceps literis facias nota . Nos hic fructibus annuis condendis , non parum laboris molestiæque suscipimus , e quibus decumæ vini usque eo fuere uberes , ut eas nullæ neque cellæ neque apothecæ capere poterint . Itaque necesse est , lacus eos ipsos , in quibus musta ferbuerunt , doliorum instar adhibere : quibus a summo munitis compactis asseribus , & ad omnem introitum externi aeris probe obstructis , confidunt ista qui norunt , vinum incolume nos servaturos . Ego hæc non tam quidem intelligo , quam quæ peculiaris mea curatio est . Hortos suburbanos ita pulchre habeo instructos omni hujusmodi copia , ut optime prospectum in æstatem proximam sit , ad quod tempus te expectabimus : & , nisi erit major isthic manendi causa , etiam accersemus . Vale mi Paule , & si nos diligis , valetudinem tuam cura diligenter . Florebello nostro & cæteris salutem . VI. Cal. Octobris M. D. XXXV. Carpentoracii .

EPISTOLA CCXXV.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACTEN.

Paulo Sadoleto S.P.D. *Romam.*

Mandat ei ut Latinum Juvenalem statim ac Romam pervenerit, conveniat, hominemque sibi in amicitia adjungat.

Latinus Juvenalis, homo & ingenio & rerum usu præstans, mihi jam inde ab adolescentia notus, hac iter faciens Avenionem versus, rerum illarum, quæ ad Ecclesiam Avenionensem spectant constituendarum gratia legatus a Pontifice, mecum erat pluribus de rebus collocutus, de quibus aliis literis scriptum est a me tibi per diligentem. Verum cum is tum a me diceisset, tanquam alio itinere rediturus ad urbem, neque me amplius visurus, nihilominus mutata sententia, heri vesperi huc se retulit, amanterque est a me hospitio acceptus. Sumus enim per diu jam familiares. Cogitabat autem ipse hodie cum prima luce proficisci, (nam hæc ego scribebam ante lucem) & cum eo aderat Raymondus Vitalis noster. Has ei literas daturus sum ad te perferendas, quas cum acceperis, fac ut convenias hominem, eumque tibi in amicitia adjungas: probum enim virum, & integrum, & magni animi, & bonorum amantem, fautoremque cognosces. Plura ad te scribam cum tuas aliquando accepero quas avide expecto: neque enim citeriores iis habebam, quas ad Tarum dedisti. Vale.

Ep. Fam. Pars II.

O

EPI-

EPISTOLA CCXXVI.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACTEN.

Paulo Sadoleto S. P. D. *Romam.*

Quatuor ejus Epistolis respondens, agit primum de ratione nonnulla Mutinensia negotia conficiendi, narratque quomodo fortuito magistrum, quem tantopere quærebat, invenerit. Postea Capisuccum laudat, deque causa Judæorum eum certiores facit. Demum de suis studiis deque libro de Gloria sermonem instituit, mittitque litteras Cardinali Contareno reddendas.

Litteras tuas pridie Nonas Novembris vespere, & ipsis Nonis postridie mane, cum in prandio jam discubuissem, essentque mecum una Cæsarista, Cusanus, Oppeda, Vellareus, multijuges accepi, & Florentiæ, & Viterbii, & in ipsa urbe jam bis datas: quarum sum mirifica cura & copia delectatus. Ac primum illud gaudeo, te itinere toto acto ex sententia, incolumem ipsum atque cæteros Romam pervenisse: ibique fuisse acceptum ut maxime volebamus. Sed quoniam mihi ad omnia rescribendum est, servabo ordinem, ut prioribus prius respondeam. Quod ergo ad negotia Mutinensia pertinet, matrem & fratres mihi commode valere, peroptatum mihi est: teque ab illis amanter fuisse acceptum. De ære alieno matris fratrisque demortui, habeo jam rationem atque consilium, quo illos expedire ab omni diffi-

difficultate possim : quare audacter promitto ,
eam rem ut recte agatur fore tibi curæ : an-
nuo enim ab utroque nostrum spatio sumpto ,
quod in tempus facultas solvendi cadere no-
bis possit , aureos trecentos numerabimus .
Puerum quidem ipsum penes me habere cu-
pio , si est talis , ut spes de eo nobis esse
possit , in eum virum evasurum , quem quæ-
rimus , & quod de fratre tuo jam confidere
cœpimus , facilem nobis ductu futurum , ut
singamus in eo formam illam , quæ sit ma-
xime ad decus & ad dignitatem idonea . Do-
ctorem huic juventuti & magistrum abs te
quæri non puto fore amplius opus . Narrabo
enim tibi , simulque tu agnosces , quanto
plus sæpe fortuna polleat , quam hominis
cōsiliū . Receperam me forte in bibliotheca
nudius quartus , cum esset jam nox :
ibique attentius libros quosdam volvebam :
cum cubicularius nuntiat , esse qui me con-
ventum velit . Rogo quis homo ? Togatus
inquit . Jubeo intromitti . Accedit . Inter-
rogo quid sibi velit , quia illa hora adeat
ad me (cupiebam enim absolvere ocyus ho-
minem , & ad studia me referre) . Tum ille
repetito altius principio , ita apte mecum ,
ita accurate & modeste locutus est , ut mihi
curam injecerit cognoscendi interiorius , & per-
cunctandi . Itaque clauso libro , ad eum to-
tus conversus , sciscitari incipio , cujus sit ,
quam disciplinam profiteatur , quid sibi quæ-
rens in has regiones venerit . Ac ille : Scotus
sum , inquit (a) . Ex ultimane , inquam ,
O 2 orbis

(a) Florentius Volusenus hic est , ad quem extant
Sadoleti literæ Roma an. 1546. datæ .

orbis terræ natione? Etiam. Ubi ergo disciplinis liberalibus operam dedisti? (quod ideo interrogavi, quia ejus sermo & Latinitatem, & ingenium redolebat). In patria primum inquit, complureis annos philosophiæ operam dedi: deinde Lutetiæ sum eruditus, ibique Eboracensis Cardinalis fratris filium in disciplina mea habui. Post, cum patruī mors a puero illo nos distraxisset, ad Bellajum Parisiensem Episcopum me contuli, eramque cum illo Romam profecturus, nisi morbus me gravis in itinere ab eo disjunxisset. Quid ergo tibi hic expetis? inquam. Cupiditas, inquit, primum tui visendi, quod maxime optabam, huc me compulit. Deinde cum Avenione esset mihi dictum, te alicujus hominis indigere, qui juventutem tuam hanc erudiret, si forte ego essem isti negotio aptus, offerendum tibi ego me duxi: non tam onus illud appetens quidem, quam tibi gratum facere studens; & simul intelligens, fore mihi laudi quodcunque munus apud te, & tuo jussu, hortatuque suscepissem. Quid quæris? usque eo mihi placuit, ut primo mane Glocerium consulem, atque Heliam accerferim: exposui de homine quid sperarem, & quæ mihi in eo egregie complacita essent, omnia narraui. Certe enim ejusmodi modestiam, prudentiam, compositionem oris atque vultus, vix in Italo homine talem expectare potueramus. Neque hoc contentus, ad prandium invito, cum Florentium ipsum, (hoc enim illi est nomen) tum medicum nostrum, de quo scripseram ad te antea: itemque Heliam una cum consulibus. Post prandium, statim disputationes me cohortante in-

Inductæ sunt: argumenta physices assumpta, certatum a medico nostro acriter, obtorto vultu, magnisque anhelitibus. Ille alter, modestus, placidus, nihil non ad rem, nihil non accurate & sobrie, sane quam perite omnia, & intelligenter. Quin cum ego conclusissem argumentum quoddam adversus medicum tortuosum ac difficile, in quo erat enodando magnus illi labor; iste petita venia, solutionem protulit quam maxime fieri potuit docte, atque accommodate. Quid quaeris? accensi omnes desiderio sunt retinendi hominis, consulesque eum sevocaverunt. Res pacta est aureis nummis centenis: tanta cum voluptate civium, sicuti ego audio, ut omnes novam quandam felicitatem huic urbi esse exortam putent. Quin circumferuntur sermones, quos cum consulibus habuit, ita liberales atque ingenui, ut nil possit supra. Quamobrem spero huic negotio & muneri optime provisum fore: & spero adhuc, tamen nondum compertum habeo. Sed videbimus reliqua. Habet autem iste, quod mihi maxime voluptati est, Græcarum etiam literarum, quod pueris imbuendis sit satis. Quocirca tu de eo sine cura esse potes. Mutinenses cives nostros recte habere se, tibi quoque officia præstitisse quæ in utrumque nostrum benevolentiam significarent, maxime lætor. Quæ ad Quirinales hortos pertinent, a me tibi missa, hæc me scribente tibi jam accepta esse confido. Erat enim hic undecimus dies, quo tabellarius qui attulit, discesserat. Respondi literis Florentinis, nunc venio ad Romanas: in quibus hoc primum lætor, binas jam te ibidem meas accepisse. De Capisucco

gratissimum mihi est, & Romæ eum commo-
 rari, & habere locum quem virtus ejus me-
 retur, quanquam non ut meretur quidem, est
 enim vir summis honoribus dignus: qui quod
 tui amantissimum se ostenderit, non est alie-
 na illius naturæ & humanitati, hæc comita-
 tis exercitatio. Eum ego majorem in modum
 diligo, & diligam semper: summasque ejus
 virtutes, atque imprimis humanitatem illam
 qua singulari est præditus, omnibus meis of-
 ficiis complectar. Eum tu meis verbis & sa-
 lutes centies, & amplexere etiam velim.
 Quod Judæorum mentionem intulisti: in cau-
 sa illa omnes nunc laboramus: itaque roga-
 tus sum a Delectis hujus præfecturæ, quo-
 rum de numero sunt qui heri mecum in pran-
 dio fuerunt, ut cum iis una ad legatum ac-
 cedam: quod libenter annui. Dies dictus est
 accedendi ab hoc die tertius, quo etiam pro-
 ptero magis, ut ad te antea scribam, ne ne-
 gotio illo hæc opera distrahatur. Propter
 quam causam etiam habiturus es literas inac-
 curatas, atque illepide scriptas: non enim
 est otium describendi. Sed ut de re: cum es-
 sent conditiones Judæis latæ a Delectis, qui-
 bus nova illorum jura restringebantur, easque
 illi recusassent; intervenit Latinus Juvenalis;
 ad quem est aditum a nostris, idque meo con-
 silio, petatumque ut æquitatem concessionum
 Judaicarum inspiceret, ad Pontificemque re-
 ferret. Non recusavit laborem, vocavit Ave-
 nionem Judæos: parteis ambas audivit. Cor-
 rexerit ipse nonnulla, quæ nos heri proposui-
 mus Judæis, interrogavimusque, num illis
 stare animum inducturi essent. Tempus po-
 stularunt ad respondendum. Biduum datum
 est,

est, ut perendie, qui dies erat futurus VI. Idus, mane responderent: decretumque inter nos, ut responso quocunque habito, ad legatum statim proficisceremur. Atque hoc a nobis de industria factum est, ut si repudiassent illas condiciones, Latinum inimicum sibi redderent, cujus auctoritatem tam parvi fecissent: quanquam intempestivum nunc quidem est de Judæis scribere. Amicum illum nostrum nondum invenisse exitum rebus suis magnopere miror, ejusque actiones minime probo, in quo tu quoque potes animadvertere Paule, quam popularis hæc quæ videtur sapientia, a vera vivendi ratione, verisque prudentiæ consiliis aliena sit. Sed hæc missa. Ego versor in studiis languidius, & de gloria quidem aliquantum processi: sed nescio quo pacto piger magis etiam sum ad scribendum, quam solebam: legendi voluptate ducor: sumque reversus ad Aristotelica scripta, quæ quotidie mihi majora, præclarioraque videntur. Proœmium de gloria miseram tibi, quod postea mutavi aliquot locis, neque nunc vellem Salvatio lectum. Sed ego hoc confecto de gloria libro, optimum illum principem omnino sum explicaturus, si impedimento nullo fuero tardatus. Cum huc a me perventum esset, sustinui scripturam, si quid forte mihi in mentem venire posset, quod præterea esset scribendum. Interim convertam animum ad literas Contareno scribendas, si & tempus & ingenium mihi suppeditaturum sit, quod sane diffido. Ad Contarenum non succedit quod scribo, quare in aliud tempus differamus: & sane sum aliquantum *peritum*, scriptio autem ad talem virum ab

animo vacuo & soluto petenda est . Tandem confeci ad Contarenum literas (a) , quas quoniam examinare , ut soleo , non possum , neque ingenium ad judicandum attendere , tibi Florebelloque permitto , ut nisi duxeritis idoneas , ne reddatis . Vale , & salve mi Paule : imprimisque animadverte , ne frequens tua ad primores accessio , aliquam indignam nobis ambitionis suspicionem excitet . Gallicis sane quidem illa moribus , quam Romanis est congruentior . Quocirca temperato tibi ab ea , & longiora spatia intermittito . Iterum vale , VIII. & VII. Id. Novembr.

(a) Eas habes inferius num. cxxx. pag. 339.

EPISTOLA CCXXVII.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACT.

Paulo Sadoletto S. P. D. *Romam.*

De optima erga eum Pontificis Maximi voluntate gaudet. Contareni literas sibi jucundissimas extitisse significat. Dolet quod Pontifici pollicitus fuerit, se unius mensis spatio aliquid ad sacras literas pertinens, confecturum. Mittit gratulatorias ad Cardinalem Farnesium literas. Tandem suum erga Florebllum amorem testatur, deque Pauli fratrem, atque Sacratio sermonem insituens, Nigrum salvere plurimum jubet.

CUM venissem Avenionem ad xv. Cal. Decembr. ob causam publicam adversus Judæos illuc evocatus, protinus mihi ex equo descendenti, literas tuas Vitalis obtulit, III. Non. Novemb. scriptas: quas non mediocri cum voluptate legi. Delectabat autem me in illis cum summi Pontificis de te opinio, tot jam signis judiciisque declarata, quam tibi & honori & ornameto fore confido, tum veterum amicorum nostrorum, summorum hominum, erga me voluntas, non solum non extincta diuturnitate nostræ disjunctionis, ut mihi ex literis tuis conspexisse videor, verum etiam benevolentior facta, postquam tu tuis officiis, tuaque diligentia acriores quodammodo faces illorum animis adhibuisti. Sed præter omniæ maximæ mihi jucunditati fuit Contarenius: ejus ex epistola dici non potest quale de eo

O 5 jud a

judicium fecerim . Et re vera exemplum mihi illa attulit humanitatis ejus , probitatis , benignitatis , prudentiæ . Primum , quod ad me prior ipse scripsit . Obsecro , hoc quanti ? Deinde , quod illo modo , quod tam ingenue , tam fraterne , tam amanter scripsit : & cum pro me omnia summa fecisset , non tacuit etiam in literis , in quo me sibi visum jejunorem arbitraretur . Crede mihi , amo hominem , & tanquam alterum me esse judico , quando ita sumus consentientibus sensibus , ut simplicitatem illam , quam ego tantopere amplector , & quam tibi amplectendam semper magnopere prædico , ambo eodem quasi induci spiritu , tenemus . Ac de magistro quidem lætor , & eum illum non esse quem fueramus suspicati , & de omnibus controversiis inter nos conventum esse : quem jam diligere incipio , tuo imprimis testimonio adductus . Proinde , etsi stigmata adhuc in fronte gerimus ejus dedecoris , quod mihi ab illo vel per illum inustum est ; facile tamen & libenter obliviscimur pristini doloris , atque ad fraternam benevolentiam animum nostrum convertimus . Ad Contarenum rescribo , cui cum reddas meas literas , de meo in ipsum animo , deque maximis obligationibus quibus illi sum obstrictus , tu quoque ea loquere , quæ ex mea fide & natura esse scis . Bellajo etiam ages meis verbis gratias : ipsiusque erga nos voluntatem neque unquam mihi incognitam , & semper optatam atque gratam ostendes esse . Nam quod hortatur , ut in Epist. ad Galatas commentemur , satis tibi exponere non possum , quam a scribendo nunc abhorreat animus , etsi hoc fortasse brevis desidia sit .

Ve-

Verum si scribendum maxime sit, num tu ad Sacrarum rerum commentationes me hortare, quarum scriptio tot insidiis & calumniis est infesta? Illud me mordet, Pontifici te esse pollicitum: quanquam hoc fuerit bonitatis. Te autem existimare, brevi a me tempore elucubrari quicquam posse, quod lectione dignum sit, id sane in te vehementer sum admiratus, qui nosse tarditatem, & cunctationem meam maxime omnium debeas, qui crebro me desperatione suscepta, opera pene abjicientem videris. Tibi ne venisse in mentem, menstruo spatio posse aliquid a me confici? Ne tu in hanc opinionem de me discesseris unquam, neve tibi persuaseris, eum esse me semper, quem tu interdum expertus es, hoc est in potestate & arbitrio: vel (ut nonnulli dicere solent) in numerato semper orationis copiam habentem. Sed quoniam promisso satisfaciendum est, tuaque fides exolvenda, quam Pontifici adstrinxisti; magnopere velim te expiscari & indagare, quo ille argumento potissimum lætaturus sit: atque utinam ipsemet mihi præscriberet: fierem enim attentior illo mihi adnoto veluti stimulo. Quid autem? quicquid dummodo ne de conciliis: quod in eo genere & permulta scripta sunt, & nolo fidei meæ testimonio derogari, si forte in concilio quid sentirem de his rebus, esset mihi expromendum. Poteris igitur, si cum eo familiaris loquendi tibi potestas fuerit, sciscitari de eo net, quid sibi maxime placeat. Ad Farnesium composui gratulatorias literas (a):

Q 6 serius

(a) Vide eas: infra num. cccxxi. pag. 350.

ferius fortasse, quam expectarit: sed ita accurate, ut nihil mihi in ea re videatur potuisse scribi gravius. Florebllum summopere diligo, & quanquam mihi illius absentia incommodo est, atque ut prisco utar verbo, divitiarum; tamen florere eum in celebritate magis opto, quam mecum in silentio, & quasi solitudine vivere: idque adeo illius causa, quem ego dignum omni honore statuo. Gratum ergo erit mihi intelligere, esse eum eo loci positum, ubi spem magnam capere suae liberaliter fortunae constituendae possit. Nos hic sat belle habemus: asperiores aliquanto sentimus hyemem, quam in his regionibus solita sit: annona & reliquis fructibus abundamus. Frater tuus quotidie magis & moribus honestis, quod videmus, & literis, quod speramus, proficit. Sacratius in officio est, commodamque mihi praebet operam. Amici & familiares valent. Reliqua si qua sunt, a domesticis ad te scribi copiose puto. Carpentorati, VI. Calend. Decemb. M. D. XXXV.

Nigrum meum salvere plurimum jubeas velim: quem ego amo mediusfidius, & in medullis habeo: ejus literis (a) non rescripsi, fatis spatii non habens: & tamen nullam ei epistolam arbitror te internuncio futuram, gratiorem.

(a) Has Nigri ad Sadoletum literas habes superius num. CCXIX. pag. 286.

EPISTOLA CCXXVIII.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACTEN.

Paulo Sadoleto S. P. D. *Romæ**Relinquit ei liberum vel Romæ manere,
vel ad se redire.*

Scripsi literas ad te speciosas, quas Pontifici ostendere posses: in quibus de tua istic mansione, redituve ad nos, consilium illud do, quod unum in hujusmodi re visum mihi est dari tibi oportere. Nunc scribo has familiariores alteras, ut etiam hoc addam, quod mihi maximæ curæ est. Nam cum ego prius quietiore animo essem, reditum tuum expectans ad eam diem, quæ fuerat dicta, hoc est, circiter mensem Aprilem, postquam tu non semel, sed bis jam scripsisti ad me, cupere te anticipare illam diem, & primo quoque tempore ad nos reverti, magna sum incensus cupiditate videndi tui. Sed tamen, quod est mei paterni animi erga te proprium, semper commodum & utilitatem tuam meæ voluntati præverti volo: ut si habiturus sis splendidam occasionem istic commorandi, agas quod animo tuo lubuerit, quemadmodum tamen in alteris literis, quæ ad speciem factæ sunt, consilium meum tibi de hac tota re explicatum est. Illud tantum te admoneo familiarius & propius, ut ita statuas, idque habeas exploratum, si semel in illam nassam te injeceris, liberum tibi posthac inde exitum non futurum. Nos enim

enim ipsi, id quod tu scis, nisi divino potius quam humano certe consilio, emissi ex illis vinculis, tanquam e custodia fuissetus, adhuc impediti & constricti hæreremus. Neque ego te impedio, nec deterrere te volo, quominus istic maneat, si commodum tibi sit. Sed utrumque putavi meum esse, & quod faceres approbare, & quod sentirem id vero expromere. Confeci etiam ad Pontificem epistolam: quam omnino conveniet reddi: est enim scite (opinor) satis & graviter scripta. Quam quidem ut conscriberem, illa me res præcipue impulit, quod nosci ab eo, & a cæteris omnibus volo firmum animi mei propositum, hujus qua nunc fruor, retinendæ tranquillitatis, & libertatis meæ, usque ad extremum spiritum conservandæ. Amicos nostros quidem omnes, sed imprimis, ac præcipue Blosium omni a me salute & charitate complectere. Vale.

EPISTOLA CCXXIX.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACTEN.

Paulo Sadoleta S. P. D. *Romam.*

Quinque ejus Epistolis respondens, de suis amicis Romæ morantibus, deque negotiis familiaribus multis agit. Mandat, ut aliquem pro Alfonso fratre magistratum impetret, cum quo bortatur, ut reditum caute instituat.

Binas a te acceperamus literas, datas mense Novembri; nunc accepimus trinas ipso natali Dei & domini nostri die. Respondebo igitur ad omnes. De tua cupiditate, ut sis mecum, & mihi audire gratum est, & te video postremis tuis cognovisse jam de eo sententiam meam, nempe te non minus avide expectari a me, quam desiderari me tibi, quamobrem ages quod quandoque tibi videbitur. Illud tantum te admonitum volo, ut caute iter facias, cum propter anni tempus, est enim hyems, tum quod cum non maxime comitatus sis, sisque per ea loca, eosque homines transiturus, quorum mos & natura mihi valde est suspecta, non sine animi sollicitudine esse possum, neque soluta animo de te cogitare. Quare fac ut omnem adhibeas cautionem & diligentiam, quo te nobis salvum atque incolumem sistas, fidosque habeas & comites, & viarum duces, in quo neque operæ, neque pecuniæ parci a te volo. Et quoniam uno aliquo egemus qui a pedibus sit, Fabritium eram desideraturus. Sed is retinetur a Florebello, cujus commodum facile antepono
meo.

meo, alium adduces quemlibet, quem tu idoneum & fidelem esse judicaris. Cæsum Cardinalem (a), & amavi, coluique semper, (quemadmodum tute scis) & valde bene de ejus ingenio, prudentiaque judicavi, meque ab eo diligi etiam sensi, quod est caput meæ in eum observantiæ, eximiique amoris. Qui quod tibi se comiter amiceque dedat, habeatque nonnunquam de me mentionem; gratissimum mihi est, teque illi meis verbis & agere gratias, & mea in illum perpetua officia polliceri, plane volo. Lapidem autem illum quin ferat, causa nulla est, quare nisi jam fecisti, facias illi primo quoque tempore ejus auferendi, & sibi habendi potestatem. Marium nostrum (b) aveo scire quid agat, & quo animo procœmium nostrum acceperit, tu si ab eo aliquid, continuo facies me certiores. Gambarum (c) conventum a te, & meis salvere verbis jussum, admodum lætor, illudque magis, quod tibi visum scribis fuisse, me ab eo diligi. Quod ego non parvi facio, ejus enim de ingenio, & de nobilitate animi, summaque humanitate, semper existimavi bene: quapro-

(a) Est hic Paulus Æmilius Romanus, qui an. 1481, ortus, a Leone X. Kal. Julii an. 1517. Cardinalis factus est. Obiit Romæ v. Nonas Augusti an. 1537. V. Ciacc. tom. 3.

(b) Marium scilicet Maffæum Volaterranum, cujus nomini libros da laudibus Philosophiæ dedicavit.

(c) Ubertum fortasse Gambarum Brixiensem intellige, qui post obitum Leonis X. Clementis VII. & Pauli III. temporibus difficillimis multas magnasque legationes, ab ipso Paulo III. in amplissimum Cardinalium ordinem est cooptatus. Obiit Romæ an. 1546. xvi. Kal. Martii. V. Ciacc. tom. 3. col. 666.

quapropter item meis verbis ages illi de hac
 ejus voluntate erga me gratias. Petrum Lam-
 bertum meum, optimum sanctissimumque vi-
 rum, eundemque omni virtute atque huma-
 nitate præditum, sic non amo solum, verum
 etiam colo ac veneror, ut nullius hominis am-
 plitudini & dignitati plus tribuam, quam ejus
 unius integritati ac virtuti. Qui quod me,
 teque diligit, suamque omnibus in rebus
 ostendit adversus nos benevolentiam, tam
 grate accipio, ut nihil supra. Sed quando tot
 ejus erga nos meritis referetur a nobis gratia?
 utinam veniret mihi in mentem, qua re pos-
 sem me illi exhibere, agereque aliquid, quod
 tali viro accideret optatum, testimonium meæ
 ardentis erga illum voluntatis. Sed, si omnia
 ad gratiam ostendendam nobis reliqua sunt
 clausa, testimonium certe tantæ virtutis ac
 benignitatis pro virili nostra in posteritatem
 propagabimus: est enim mihi ille semper in
 intimis medullis infixus. Tu ei a me millies
 salutem, vel centies millies potius: nemo est
 cui me magis charum & commendatum esse
 cupiam. Quod autem ille tibi suadet, ut
 munus consecrationis, vel facultatem potius
 ejus muneris accipias, idem ego & probo, &
 te hortor. Moroni Episcopi Mutinensis no-
 stri (a) virtute & dignitate plurimum lætor,
 teque iniisse cum eo amicitiam valde laudo.
 Calvum habeo in memoria, fuit enim semper
 mei amicissimus, ipse certe (quod nosse de
 illo potui) ingenio animoque erectior, quam
 vide-

(a) De Joan. Morono Card. infra redibit sermo in
 Sadoleti literis ad eum datis 1x. Cal. Julii an. 1544.

videretur illius fortuna postulare, quem salutes velim a me, eique dicas, gratum illum mihi facere, quod memoriam mei non intermittit, petereque ab eo me, ut hoc assidue faciat. Capisuccum meum (a), talem tibi benevolentiam ostendere, tantumque impartire amoris, quantum scribis, incredibile est, quantum topere gaudeam, & certe nihil fieri potest illius virtute præstantius, humanitate lenius, familiaritate dulcius. Et tamen hæc in eo antea etiam cognoram: nunc vero, quod tantam fidem præstet amicitiae, quod ita memor sit eorum a quibus ipse misifice diligitur, quanquam longe absentium, hoc prope singulare est & summum in hac ætate optimi viri iudicium: cui ego toto corde & animo penitus sum addictus. Illud doleo, quod cum ipse facultatem amplam habeat crebro nobis amorem suum ostendendi, nos nihil simile adversus eum agere possimus. Sed aliquando poterimus, aut ipse eadem virtute, animique ingenuitate, qua nos officiis omnibus prosequitur, nostram voluntatem erga se prorelata gratia accipiet. Quod ejus omnibus in rebus ope & consilio uteris, facis rectissime, idque ut semper facias tibi potissimum man-

(a) Laudat heic fortasse Paulum Capisuccum Episcopum Neocastriensem, ac Sacrae Rotæ Decanum, qui Summorum Pontificum Clementis VII. & Pauli III. Vicarii, ac Signaturæ Gratia Præfecti, mox Umbriae ac Piceni Prolegati muneribus functus est. Nam ut Joann. Antonium ejus nepotem subsequentibus temporibus a Paulo IV. Cardinalem renunciatum, intelligat, verosimile non est, qui dum hæc scribit Sadoletus ea erat ætate, ut omnia quæ heic habentur illi convenire non possint.

mando. Ad Gonzagam (a) amplissimum virum suades ut scribam. Enimvero quid? præfertim cum ascribas occupatissimum illum esse. Videtur tibi rectum, ut obtundamus eum inanibus epistolis? At delectatur stylo & genere meo dicendi. Primum, non video cur delectari debeat, quid enim est in meis scriptis egregium, quodque non imprimis humile & serpens humi sit? Deinde, si maxime delectetur, juvenile est summos viros literis laceßere, quæ nil afferant aliud, præter animi delectationem. Imo vero habeat ille hoc pignus nostræ summæ erga eum observantiæ, maximique quo illum prosequimur honoris, quod vacuas rebus & negotiis literas ad eum dare erubescimus. Qui quod scribis omnia summa officia Accolto nostro (b) in illius gravissimis incommodis præstitisse, laetor virtute & laude amplissimi ac nobilissimi hominis, multumque ego quoque hoc nomine illi debere me intelligo. Gratum & id mihi, quod de Ubaldino nuncias, esse eum cum Accolto in amore & gratia, hominemque sese in illius adversis rebus præstitisse. Laudo virtutem, officiumque diligo. Sed de eo ipso est quod expostulem. Tandiu, cum in Urbe assiduus fuerit, nihil ad me literarum, ac ne per alios salutem quidem? at tu illi a me plurimum. Cui indicabis, etiam si ipse minus diligat, summe tamen eum a me & amari

(a) Vide quæ de Hercule Gonzaga diximus Par.I. in notis ad Ep.LXVII. pag.180.

(b) De Accolto vide notas in Epist. xcv. pag. 281. & 282. Par.I.

amari & semper amatum iri. Hortos nostros Quirinales scripsi ut redimeres, nunc si tibi videtur, commodius sinere eos uti sunt, ea ratione, ne si ab uno avellantur, in aliquem potentiorum incidant, a quo non tam facile postea possint avelli: facies quod judicaris rectum, totum enim hoc negotium tibi permitto. Latinum Juvenalem amo majorem in modum, meque ab eo amari opto: tu me illi & mea omnia, & res provinciæ hujus commendabis. Æmilius quod a me petit, neque facile id factum est, & certè alienissimum nostræ integritatis. Nos officia amicitiae illi præstitimus, quoad licitum fuit: sinat nos nunc officii nostri habere rationem. Nam ut nos citationibus urgendis, & adversarii persona suscipienda, lites prosequamur, neque honestum, neque decorum nobis est, longeque remotum a more & professione nostra. Libellum hinc retinebimus, quoad ipse inveniat qui rem exequendam curet, quem ex provincia ipsa esse oportet, & tamen magnus numerus eorum hominum solet in Urbe esse, ut futura sit ei alicujus copia, qui id agat sedulo & diligenter: quandoquidem ad talia genus illud hominum est aptissimum. Si quare honesta Æmilius meam benevolentiam erga se expectet, experietur semper me amantissimum sui. Ain' tu Romæ esse Hieronymum Aleandrum (a)? quem ego abesse longe putabam, audieram autem esse eum Venetiis: gaudeo mediisfidius, datam tibi facultatem,

homi-

(a) Vide quæ de Aleandro diximus in notis ad Epistolas Pontificias Ep. cxviii. pag. 197. & ad Sadoleti vitam p. lx.

EPISTOLÆ FAMILIARES: 333

hominis omnium doctissimi & noscendi, & vifendi; quem quod scribis mei esse peraman-tem, moriar ni eo nuntio mirabiliter sum delectatus. Hic de illis Paule est, quos ego imprimis mirari soleo. Incredibile prope est, quæ sit hominis scientia, memoria, cognitio rerum plurimarum, de quo sæpe equidem tecum locutus sum. Sed cum nactus occasionem es, complectere hominem omnibus officiis, & te illi insinua: abibis enim semper ab illius latere & colloquio doctior: quem salutari a te meis verbis studiosissimè volo. Tantum utrumque nostrum ab amplissimo viro Contarino amari, quantum tu scribis, summæ mihi voluptati est: utinam ille modo habeat justas causas id agendi. Ipse quidem illi omni observantia jure optimo sum addictus: cujus legi adnotationes, & tamen est quiddam, in quo leviter dissentimus; in quo tamen meis rationibus allatis illius sententiæ potissimum staturus sum. Sed oporteret nos colloqui, quod aut faciemus coactò concilio, si modo unquam cogetur: nam ego quoque Christiano illi negotio pro mea parte non deero: aut si facultas ea non dabitur, & desperaro posse nos congredi, per literas accuratius & sciscitabor sententiam ejus, & explicabo meam, quamobrem tota ista res in id tempus differatur. Mendum illud in libro meo, quod ipse quoque corrigi debere dicat, probetque in eo opinionem meam, quæ tamen eadem semper fuit, neque quo pacto in verbis illis fuerit immutata scio, nec miror, & tanto magis dari a te operam volo, ut in omnibus libris, quotquot fieri poterit, error ille tollatur. Ad postremas venio literas: Salviatum

tum (a), Campegium (b), & Symonetam (c), quantum colam, tu optimus testis es, qua autem illi in rebus nostris benevolentia utantur, cognovi ego ex tuis literis. Agito igitur illis maximas a me gratias, omnemque meam observantiam, officium, amorem, eisdem deferto, quod commodissime facies, cum comitum petes, ad nos revertendi gratia. Hortensium lætor bonis ingeniis probari. Octavio Pantagatho optimo atque eruditissimo viro, cujus officium gratissimum habui, meam item gratam esse & memoriam ejus officii, & erga ipsum voluntatem gaudeo. A Steuco accepi literas humanissime scriptas, quæ me majorem in modum delectarunt. Quod ad Fregosium scripsisti, laudo. De pensione illa tua petere a rege ut eam auctoritate sua comprobet, indignum est. Nostra erga illum officia ejusmodi sunt, ut si fortunam sequeremur, majora ab illo expectare deberemus. Nunc cum e fortuna non pendeamus, infringere in re parva magnitudinem animi nostri, ne cadere quidem in cogitationem nostram debet. Si pensio per Pontificem potest roborari, honesta est actio, & petere non indecorum. Si ad Regem confugiendum est, non est tanti pensio, cur hanc demissionem animi alienam a moribus & natura nostra subeamus. Nihil est

(a) De Salviato, consule notas in Epist. lxxviii, pag. 217. Par. I.

(b) Vide quæ de Laurentio Campegio habentur Par. II. in notis ad Epist. clxxxii. pag. 133.

(c) De Jacobo Simoneta, vide notas in Epist. e. pag. 291. Par. II.

est quod te pigeat reddidisse primò Farnesio literas, & ejus opem & gratiam implorasse; non enim dubito, quin negotium suscepturus ex animo, idque quod volumus a Pontifice impetraturus sit. Quod si etiam fiat serius, semper tamen futurum est his populis gratum. Non te oblitum arbitror, quod tibi discedenti de Alfonso fratre in mandatis dederim. Id tamen, quoniam (ut debet) magnæ mihi curæ est, repetendum his literis duxi, ut istes contendasque apud Pontificem Maximum, quo magistratus ei aliquis illius virtute dignus mandetur, in quo possit & doctrinam suam, & integritatem exercere. Non enim diffido optimum Principem, pro sua clementia & erga nos voluntate, habiturum rationem rogationis nostræ, nobisque ea præbiturum, quæ communia fere sunt, cum nos, qui nihil magnum neque insigne quærimus, ac ne optamus quidem, neque ob eas res aures Principis nostri obtundimus, hoc simus, qui parva & vulgaria impetremus digniores. Ages igitur cum illo nostris verbis, & diligenter, & audacter, ut habere velit fratris mei rationem, & docti & prudentis viri, cujus jam probitas, justitia, & integritas, in aliis magistratibus, quos aliàs perhonorificos gessit, magna cum ipsius laude spectata est. Causas celerioris redditus tui, vel quod justæ sunt, vel quia ego rei ipsi faveo, habeo fane quam probatas. Tantum te moneo iterum atque iterum, ut cautissime iter facias. Julium puerum hoc tempore viæ committi non placet, primo vere curabitur, ut tuto & commode veniat: quod etiam ejus deducendi onus Nicolaus Capellus sibi ait impositum a mulieri-

lieribus fuisse, qui cum illhuc cupiat redire ;
 comitum penuria etiam nunc detinetur. Lite-
 ras meas ad Pontificem Maximum, quas po-
 scebas, cum hæc scribebam ad te, perlatas esse
 arbitrabar, teque illis jam usum eo quo uten-
 dum putasses. Accoltum doleo excedere ex
 ea urbe, in qua ego maxime eum morari vel-
 lem : ut enim nobis est amicissimus, sic plu-
 ribus rebus navare nobis posset benevolen-
 tiam suam. Sed ferenda humana. Quas qui-
 dem ad eum scripsi literas, non minore motu
 animi a me scriptæ sunt, quam ab illo fuerint
 lectæ. Claudium opto mecum esse, tametsi
 ego in scribendo & lucubrando factus sum se-
 gnior, itaque scito, nihil a me hac hyeme
 compositum fuisse, quod momenti alicujus
 sit. De gloria inchoaveram, sed cito inter-
 termisi, habeo tamen in animo opus illud
 persequi, in quo Salviato, cui tantum de-
 bemus, referatur aliqua ex parte a me gratia,
 quod etiam per te illi volo exponi, & decla-
 rari. Tu semper de Blossii Palladii nostri hu-
 manitate, comitate, benevolentia erga nos
 aliquid ad me scribis, tibi autem quid ego
 rescribam? nisi illud, quod solenne & fixum
 est, eum a me scilicet incredibiliter amari.
 Quod cum summe faciam, non tamen tan-
 tum mihi videor posse facere, quantum illius
 erga nos officia postulant. Vellem scripisses
 ad me, ecquid habeat gratum, quod ego il-
 lum in meo Hortensio intexui : & certe ha-
 bere debet : non tam quod magnum aliquid
 propterea sit assecutus, quam quod ego illi
 in conspectu propemodum pono universam
 imaginem illorum temporum, in quibus no-
 stræ utriusque juventæ desideria illa arden-
 tia

tia ferbuerunt, quorum est recordatio utrique nostrum jucunda. Eum tu meo nomine amplectere, & salutem illi plurimam dices. Florentium magistrum hujus juventutis quotidie magis probo, nisi quod videtur mihi factus taciturnior, & solitudinis amantior, in quo mihi est admonendus, (quod facere cogito) ut caveat, ne hoc sit μελιχολίας vitium, non animi judicium, omnique modo ad hilaritatem est provocandus. Ei stipendium publice constitutum est satis amplum. Cujus tertia pars illi a nobis solvetur, quemadmodum cum tu etiam adesses, eramus civibus polliciti. Frater tuus mihi admodum satisfacit, seque exhibet & facilem & cupidum obtemperandi mihi, & certe (ut ætas illa est) nihil, aut admodum raro delinquit. Spero de eo optime. Sacratius in suis studiis est assiduus: cæteri familiares bene habent. Nos hic in suavissimo otio vivimus, copia rerum abundamus (præterquam pecuniæ) pene omnium. Multum mihi tuæ ad Bembum placuerunt literæ: ut, si homo es, magno animo dedere te debeas ad hoc latine scribendarum epistolarum genus. Ad postremas tuas literas nihil est quod rescribam amplius. Satis enim ad omnia arbitror esse responsum. Tantum Jacobaccio humanissimo viro ut gratias agas meis verbis mando, atque ut eidem omnia nostra commendes, meque confirmes memorem semper & ipsius officiorum erga nos, & patruorum ejus futurum: quos ego vehementer amavi dum viverent, neque desisto diligere etiam mortuos. Adscribam hoc quoque, nisi ex

tuis literis fecero conjecturam, diutius te isthic, quam nunc facturum te ostendis, commemoraturum esse, nullas amplius literas me ad te scripturum, sed tempus & curam omnem positurum in sacrarum literarum studiis, quæ narrare tibi nequeo quantopere me delectent. Tu ut eo animo ad nos venias, tanquam te in eadem studia totum immerfurus sis, omnino facito. Vale etiam atque etiam. Durando cubiculario summi Pontificis multum intelligo me debere: suis enim in te officiis egregie promeruit, ut ego quoque illi devinctus essem: quamobrem æges meis etiam verbis ei gratias, meque totum suum ut existimet, admonebis. Iterum vale. V. Cal. Januarii, M. D. XXXV. Carpent.

EPISTOLA CCXXX.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACTEN.

Gasp. Contareno S. R. E. Cardinali (a)
S. P. D. Roman.*Quod in Patrum Purpuratorum Senatum relatus fuerit, gratulatur, ejusque opus de Republica Venetorum laudat.*

SI verbis multis, & illustribus tibi de recenti honore gratulari vellem, verendum mihi arbitrarer, ne in ea oratione nimium insistens, & fortunæ munera aliquanto plus extollerem, quam fortassis æquum sit, & pristinæ tuæ amplissimæ dignitatis, quæ ex virtute maxime pendenda est; viderer esse oblitus, dum gratulationem meam ad fortunam potius, quam ad eam ipsam virtutem adjungerem. Cum vero tu is vir sis, ea virtute, ea doctrina, prudentia, integritateque præditus, ut omni honore longe judicare superior: gratulor equidem tibi, quod habiturus sis locum tui & ingenii & animi in Christianæ Reipublicæ utilitate & commodis uberior explicandi. Et eo magis gratulor, quod raro adhuc exemplo ad obeundum summum & gerendum honorem, nihil hujusmodi cogitans,

P 2

gitans,

(a) Vide quæ de Contareno habentur in notis ad Epist. ccxix. pag. 289. Ejus opera recenset Papadopolus in Hist. gymnas. Patav. tom. 2. lib. 1. cap. xiv. n. lxxxiv. pag. 48. Obiit Bononiæ Legatus Pontificius an. Dom. in. 1542. ætatis 59.

gitans, alieno tantummodo judicio fueris vocatus. In quo sane testimonium amplum est tuis præstantissimis virtutibus redditum. De ipso autem honore si gratulandum sit, honori mediusfidius magis gratulabor, quam tibi, qui quamvis splendeat, illustrisque admodum sit; tua tamen dignitate ipse effectus est ornatior. Sed ut quod sentio plane expromam; ego omni tua amplitudine & dignitate, Contarene optime, ita gaudeo & triumpho, ut nihil mihi sit optatius, quam te videre auctoritate & gratia prorsus florentissimum. Qui enim possum non incredibiliter lætari honore ejus, quem ex ipsius scriptis doctissimum, prudentissimum: ex eis officiis, quæ in me ipsum ab illo collata sunt, quotidieque conferuntur, humanissimum, liberalissimum, meique imprimis amantissimum esse cognosco? Non essem dignus eis literis, in quibus verfor, non hac vita, non hoc spiritu, denique homo non essem, si aut præclarissimas tuas virtutes non agnoscerem, aut quemquam omnium pluris facerem quam te, & nisi te omni amore, studio, observantiaque complecterer. Ego cum tuam Rempublicam a Superantio accepi, cognovi tum primum quanti tu me faceres. Quare ex eo tempore mea benevolentia, quæ propter tuas eximias virtutes suscepta mihi in te erat, fieri cœpit ardentior. Nunc vero cum ex Pauli mei literis intelligam, quanta tu illum humanitate excipias, quam benevole tractes, quam multa signa desummi tui cujusdam erga nos amoris, quem in suscipienda rerum & negotiorum meorum cura magis etiam declaras; quas me tibi agere gratias, aut quibus uti verbis in meo tibi ani-

mo penitus patefaciendo oporteat, ego plane ignoro. Tu subveni, quæso, huic hæsitati-
 ni meæ, & ea verba, quæ apta sunt ad gra-
 tiam meritam commemorandam, vicem meam
 excogita: quando ego tanti officii onere op-
 pressus, minns illa despicere, & investigare
 possum. Quæ cum tu pro tuo summo ingenio
 facile & prudenter inveneris, omnibus me il-
 lis esse usum putato. Certe nihil tam ample,
 nec tam copiose explicare poteris, quod gra-
 tam animi mei voluntatem superet. De tua Re-
 publica quid sentiam, scripseram jam ad Pau-
 lum, ex quo iudicium meum potes cogno-
 visse. Neque id tamen faciendum tam brevi-
 ter puto. Erit mihi locus ad hanc rem para-
 tus, ut non solum tu, sed cæteri etiam in-
 telligant, quantum tibi a me in omni genere
 virtutis sapientiæque tribuatur, ad quod tem-
 pus me reservo. Interea hoc affirmo, nihil
 me videre, quod in ea vera prudentiæ laude,
 quæ cum studiis doctrinæ conjuncta sit, in-
 que eis actionibus, quæ sunt ab integro ani-
 mo liberalique profectæ, quid vel in ingenio
 tuo, vel in virtute, vel in institutis vitæ rectius
 aut splendidius requiri ac desiderari possit.
 Sed hæc hætenus. Ego & gratulor tibi, quem-
 admodum ante dixi, & maximas gratias ago,
 teque oro, ut tuum istum susceptum erga me
 amorem perpetuum mihi conserves, quo nil
 mihi charius neque jucundius accidere omni-
 no potest. Vale, Carpentoraeti, VII. Idus
 Novemb. M. D. XXXV.

EPISTOLA CCXXXI.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACTEN.

Gasp. Contareno S.R.E. Cardinali
S. P. D. *Romam;**Quanti ejus benevolentiam ac humanitatem
faciat, ostendit, deque suis in priorem
D. Pauli Epistolam Commentariis,
multis agit.*

TUA in literis caufarum commemoratio;
quibus tu jampridem adductus ad me
diligendum es, tantam mihi præ se ferre visa
est & humanitatem simul, & erga me benevo-
lentiam, ut nihil sit quod audeam optare pro-
lixius. Quod eo magis gratum & optatum
mihi accidit, quod tua ista eximia erga me
voluntas, non amoris solum habet fructum,
qui est in omni vita unus suavissimus; sed ju-
dicii quandam etiam dignitatem. Amari enim
à tanto viro idem esse videtur prorsus, ac
probari. Quanquam id tu quidem separatim
etiam facis, ut de me commode existimare te
scribas. Sed ego id ita interpretor, ut in be-
nevolentiae prorsus parte ponendum esse vi-
deatur. Mihi vero, qui te jam diu non diligo
solum, (nam id quidem etiam mediocribus
hominibus præstamus) sed propter excellen-
tem tuam in omni genere virtutis ac literarum
laudem & scientiam mirabiliter colo, atque
adeo veneror: quantopere effet elaborandum,
si id agere nunc vellem, ut meus animus erga
te cujusmodi ille est, pateret penitus, mani-
fe-

festusque fieret? Quod quoniam & longioris temporis negotium esset, & gravioris curæ, supersedebo quidem hoc scribendi onere, meque ad commodius aliquod tempus reservabo. A te vero impræsentia petam, teque plurimam precabor, id quod & ago maxime, & maxime impetrare a te cupio, ut tu me eo incensam erga te amoris studio esse existimes, quod ego nec literis satis persequi, nec verbis commode queam exponere. Atque hæcenus quod ad amorem attinet. Quod vero tuam ad humanitatem, quæ illi potest quæso oratio par inveniri? cum præsertim tu ea me omnibus partibus epistolæ tuæ ita alliges undique atque constringas, ut respirandi locus non sit. Qui te primum in nostrum ordinem adscitum esse dicis, eamque rem auxisse benevolentiam in me tuam asseveras. Quasi verò idem sit ejusdem ordinis esse, & multo superiore in loco atque honore esse positum, nisi tu cum omni mihi dignitate plurimum antecellas, humanitate parem te efficere vis. Immo ego istud gratulor & triumpho, quod tibi tuisque clarissimis virtutibus meritis honoratus est. Atque ille ita datus, ut plus tamen in te omnibus dignitatis, quam in honore ipso situm esse videatur. At ego si medio-crem hunc cum tuo si conferatur honorem (qui tamen mihi nimium magnus est) non indignissime gesserò, præclare mihi a Deo factum arbitror. Nam quod fungar, eo uti oportet convenientisque est, ne idoneus quidem ad cogitandum sum. Sed & hoc, & omnia ad Deum a nobis referenda sunt. Paulum meum quod amas & complecteris, mirabiliter gaudeo.

Spero enim eum, quem optavi semper & optimum & rectissimis moribus ornatum esse, tua imprimis consuetudine, summæque tuæ prudentiæ & gravitatis exemplo; futurum etiam meliorem. Quod labores non parvos mea causa susceperis, ago equidem tibi gratias. Sed (ut dixi) non magnopere audeo aggredi, quod me perficere posse diffido. In his enim omnibus tua illa apparet extatque humanitas: quæ me ita concludit, ut neque unde incipiam, neque ubi definam, statuere satis possim. Quæ quidem in eo maxime clarissimeque se ostendit, teque mihi præbet noscendum penitus & conspiciendum, quod tu tam ingenuè, tam aperte, tam familiariter quæ in meis scriptis desiderares exposuisti. Ex quo quidem ego vel maximum tui amoris erga me argumentum capio. Facit autem tua præstans doctrina atque autoritas, ut maximam mihi curam suscipiendam putem, quo tibi animi mei sensum penitus aperiā. Ego enim cum Epistolam illam Pauli mihi exponendam sumpsissem, ac in commentariis multorum interpretum diu essem volutatus; non mihi videbar assequi id quod cupiebam, ut in Apostoli sensum penitus introirem. Sed cum ingenium, & doctrinam, & pietatem illorum magnopere approbarem: erat tamen nescio quid in Paulo occultius atque abstrusius, quo illi vix dum mihi penetrasse videbantur. Itaque alium studendi & investigandi modum secutus, in Paulo ipso legendo, atque omnibus modis pensitando atque explorando, quam maxime me, & quam diutissime exercui: laboreque tamdiu & diligentia contendi, quoad ad ejus intimum sen-

sensum pervenire mihi visus sum. Vere, an
 falso, nihil nunc ad rem: non enim aliud,
 quam quod visum est, loquor. Sed cum ar-
 canas quasdam illius sententias, plurimum
 ad pietatem & cognitionem Christiani myste-
 rii facientes, adeptum esse me arbitrarer:
 non putavi charitatis Christianæ esse, quale-
 cunque id lumen esset, diutius illud inclusum
 continere. Itaque commentarios illos scribere
 sum aggressus: in quibus quod maxime ob-
 scurum mihi, & antea fide quidem acceptum
 & creditum, ratione autem ignoratum esse
 videbatur, mortis & crucis Christi mysterium
 totum aperire atque illustrare sum conatus:
 causasque & rationes exponere, quamobrem
 salus nostra necessario requisivisset in mundum
 venire Christum: atque uti mortuus est, ita
 eum mori: quoquo modo non exemplum so-
 lum in eo sic a nobis agendæ vitæ, sed etiam
 mysterium nostræ & vitæ & salutis existeret.
 Atque hoc feci Pauli sententias constantes sibi
 semper in hoc argumento (ut mihi quidem
 videtur) & verba ipsa persecutus. Quod au-
 tem parcior fui in præveniente Dei gratia ex-
 plicanda, quam par esset: agnosco eum erro-
 rem, cum tibi ita videatur. Sed tamen &
 Græcorum, & Latinorum veterum exponendū
 morem secutus, a proposito Pauli argumento
 non discessi. Scis enim ipse, quam rara de hac
 re mentio ac distinctio a Chrysostomo in hac
 Epistola quidem habeatur: quam non multa a
 Theophylacto, & ab Eutymio, cui ego sen-
 tentias Basilii, Chrysostomique referenti, in
 Epistolis Pauli enodandis tribuo permultum.
 Ambrosius quoque non admodum sæpe ad il-

iam divertitur . Credo , quod satis illis videbatur , ad Dei gratiam omnia universe referre , quod in eorum scriptis creberrime invenitur : præsertim cum certamen nullum propositum haberent , quod eos cogeret rem tam tenuiter distinguere : quod fuit Augustino necesse , bellum sanctum & salutare adversus Pelagium gerenti (a) . Veruntamen ego , quibus in locis Paulus ansam mihi dedit , ita sum de Spiritu sancto locutus , ut & principia & fines Christianarum virtutum illi omnium attribuerim . Sicut illis verbis facio , quæ Paulus dixit , quod charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum , qui datus est nobis . Quo in loco (quem te relegere & ponderare vehementer cupio) non solum à Spiritu sancto hæc omnia in nobis fieri , sed quemadmodum etiam fiant , atque ut Spiritum illum vere sanctum in nobis habeamus , ponere ante oculos omnibus conatus sum . Quam quidem evidentissimis rationibus (ut puto) pene demonstrationem factam plerique interpretum cum ad eum locum venirent , collaudantes tantummodo (idque jure & merito) benignitatem summi Dei , veluti scopulum quemdam refugiebant . Habes Chrysostomum , Theophylactum , Ambrosium , quos legere potes . Sed & illo in loco , quod
Spi-

(a) Universam S. Augustini de gratia Dei liberoque arbitrio doctrinam utpote a tot Summis Pontificibus comprobata , & ab Ecclesia recepta unicuique homini Catholico esse amplectendam , vidimus superius in notis ad Epistolam cxxxvi. pag. 152. & seqq.

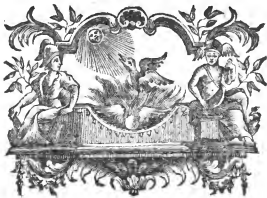
Spiritum adoptionis habemus, in quo clamamus Abba pater; de hac Spiritus sancti item & vi in nobis, & gratia, loqui non prætermisi. Non sum equidem iisdem verbis usus, ut prævenientem subsequenterque gratiam appellarem. Sed sensus tamen (ut opinor) idem est. De naturæ autem nostræ imbecillitate, quæ in peccatum & mortem ab Adam inducta est, plura in eo loco verba facio, quo Paulus eandem rem de Adam & de peccati ab eo in omne humanum genus translatione loquitur. Et tamen illud tibi assentior, potuisse me opportune aliquid in locis de hoc ipso morbo naturæ nostræ, & de reparatione nostri abitrii a Spiritu sancto facta disputare. Sed si id prætermisum est, alio loco Deo juvante (ut tu prudentissime consulis) reponetur: vel potius jam ut reponam, cogito. Scripsit enim ad me Lugduno Gryphius, se librum meum iterum impressurum esse. Faciam igitur interpositionem aliquam, per quam hæc res tota breviter illa quidem, sed tamen apte, & quod satis sit, declaretur. Quod si forte liber Venetiis esset imprimendus, de quo scripsit ad me Paulus nescio quid, cuperem magnopere: idque te etiam atque etiam rogatum vellem, dares omnem operam, ut ne ante hanc secundam Lugdunensem impressionem id fieret: quo exiret in manus hominum liber correctior & purior. Hanc rem tibi ita commendo, ut veriore animi studio commendare eam non possim. Nam & hoc plus erit in Lugdunensi libro, & nonnulla quoque alia, quæ (ut sit) a me vel mutata vel interposita sunt. De initiis bonarum voluntatum, & de

ejusmodi genere toto, secutus equidem sum Græcos autores libentius, præsertim cum Augustinus non satis se explicare mihi videatur. Verum & Latini veteres eandem quam Græci sententiam tenuerunt. Nec putavi hoc fraudi religioni nostræ fore, si aliquid in nostra voluntate nobis reliquerim. Neque item nunc puto, tantis & tam magnis autoribus munitus, dum illud modo ne sentiam, a quo animus abhorret, aliquid nos operibus nostris promereri, quod a divina gratia profectum non sit. Et hætenus quidem Catholica Ecclesia nobis præscripsit, quantum ego scire possum, ne meritum ullum ex nobis tanquam ex nobis constituamus. De cætero Pelagianum esse non puto, si in initiis aliquid retineamus, quod sit nostrum (a). Sed tamen quoniam in his non humanam laudem quærimus, sed nostram & aliorum salutem, cedendum semper est majorum auctoritati: idque ratum habendum, quod doctissimus vir dixerit, hoc est, Gaspar Contarenus. Nam reliqua quidem objecta hominis illius, facillimam habent responsum. Non enim me attingunt: neque

(a) Equidem Sadoletto homini in rebus Theologicis non multum versato, aliqua in suis illis Commentariis de gratia Dei quum ageret, excidisse, quæ a Pelagianorum erroribus parum abesse videntur, constans eruditorum opinio est, teste Henrico Norisio Cardinale, in celeberrima sua Hist. Peleg. ut non immerito a Contareno aliisque viris illis temporibus præstantissimis fuerit reprehensus. Qui quidem Contarenus, quantum in re Theologica præstiterit, cum ejus opera, tum præsertim ea quæ de libero hominis arbitrio sapientissime scripsit, abunde testantur.

EPISTOLÆ FAMILIARES. 349

que ego in meo libro aliud dico , quam quod ipse differit esse dicendum . Unum grave erratum nuper commentarios meos relegens ipso apprehendi , quod nescio quo pacto mihi exciderit : est enim prorsus a mea mente alienum . De quo & Lugdunum statim dedi lîteras ut corrigeretur , & ad Paulum scribo , tecum ut communicet , quando tu tanta benignitate , tantoque studio eam de me curam fuscipis , ut si frater tuus essem , majorem fuscipere non posses . Cui tuæ humanissimæ & naturæ & voluntati, utinam aliquando referam gratiam . Conabor quidem certe : nec tu me unquam ingratum aut immemorem judicabis . Vale amplissime Contarene , nosque semper dilige tui observantissimos . VI. Calend. Decembris , M. D. XXXV. Carpentoracii .

EPISTOLA CCXXXII.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACT.

Alexandro Farnesio S. R. E. Cardinali (a)
S. P. D. *Romam.*

De ejus honore, amplissimaque dignitate gaudet, hominemque ad summa quæque hortatur.

QUO tempore primum de tuo honore amplissimaque dignitate nuntius ex Urbe ad nos huc pervenit, etsi statim cogitans existimare cœpi, te, quanquam ætate adhuc

(a) Alexander Farnesius ex nobilissima Farnesiorum familia quæ principem inter Romanas locum obtinet, ex Petro Aloisio Parmæ ac Placentiæ Duce, & Hieronyma Ursina pari generis claritate femina an. 1520. die 7. Octobris natus, omnibusque optimis disciplinis & moribus ab ineunte ætate egregie ac liberaliter institutus, an. 1534. die VII. Decembris a proavo suo Paulo III. Pont. Max. Cardinalis est renunciatus. Tanta dignitate auctus optimus adolescens, magnam quam de se excitaverat expectationem subsequenter temporibus non modo sustinuit, sed etiam longe cumulateque superavit. Quod multæ ab eo res præclare gestæ testantur, quæ descriptas in Ciacconii opere invenies tom. 3. col. 558. & seqq. Eas enim heic referre instituti nostri ratio non patitur. Ceterum magnopere literas Farnesium coluisse, literatosque viros magni fecisse, patet ex his quæ Hieronymus Fracastorius, Franciscus Marius Molla, Laurentius

adhuc esses adolescens, indole tamen virtutis, commendatione ingenii dignum habitum esse, cui tantus honos jure committeretur: tamen quominus festinare dare ad te literas, tuæque & præsentis, & speratæ amplitudini gratulari, illa res effecit, quod neque naturæ meæ, nec instituti unquam fuit, ita accurrere ad laudem & ad gratulationem, ut fortunam magis, quam judicium secutus viderer. Itaque et si te probe noveram, quo ex genere ortus, & in qua familia educatus esses, splendoremque & nobilitatem majorum tuorum, in tuis jam nunc moribus & in tua indole ac natura lucere intelligebam: tum autem sæpe videram quo studio, quantaque cura ac diligentia optimus & maximus nunc Pontifex, tunc etiam & semper hoc principatu dignissimus, erga omnes suos optimis & studiis & moribus imbuendos uti solitus esset: ut te illius sanguine creatum, præceptisque eruditum, in eum virum quem speraremus, evasurum possemus jam confidere: tamen ne sic quidem properandum mihi duxi: sed expectare volui, quoad certius aliquid de te ipso ad nos perferretur. Postquam vero plurimorum literis

ac

tius Gambarà, Marcus Antonius Flaminus in Carminibus; Jacobus vero Sadoletus, Petrus Arctinus, Ferrantius Gonzaga, Scipio Tolomæus, Aldus Manutius, Joannes Planerius, Julius Percycus, Nicolaus Ardinghellus, Paulus Sadoletus, Petrus Victorius in Epistolis, aliaque præclarissima illius ævi lumina de eo scriptis testata reliquerunt. Obiit Romæ postridie Calendæ Martii an. 1589. ætatis suæ LXX.

ac nuntiis, unaque & constanti voce omnium,
 de tuo ingenio, tuaque modestia, deque op-
 timis & liberalissimis moribus, illaque impri-
 mis admiabili comitate vere nobilitatis socia,
 qua tu probos & doctos præcipue complecteris,
 fama ingens increbuit: egoque Avenione tuas
 quasdam legi literas diligenter scriptas, qui-
 bus cura & sollicitudo animi tui indicabatur:
 ut in Ecclesia, quæ ad Deum, & ad cultum
 religionis pertinent, rite atque integre admi-
 nistrarentur omnia, quam ego virtutem om-
 nium maximam esse judico: tunc demum exi-
 stimavi maturum esse scribere aliquid ad te,
 & tibi de tuis amplissimis ornamentis gratula-
 ri: cum jam non ad incertam amplius spem,
 sed ad firmam & fundatam de te opinionem,
 mea & lætitia & gratulatio dirigeretur. Gra-
 tulator igitur tibi, & ex animo gratulor: quod
 tum honore isto quo es affectus, tum etiam spe
 quam de te eximiam summæ virtutis præbes,
 magnum in te præsidium simul & ornamen-
 tum, cum ætas nostra habitura esse videatur,
 tum Christiana universa Respublica. Non enim
 tibi a tantis initiis, talibusque profecto, exi-
 guum quicquam aut mediocri spectandum est:
 neque opes atque imperia eo pertinent, ut an-
 gustis finibus vel actionum vel temporum,
 magnorum virorum animus includatur. Sed
 tibi de te ipso sic meditandum jam & consti-
 tuendum est, ut ita te instituas atque appares,
 quo tua præstans virtus ac nobilitas, & pu-
 blice omnibus, & privatim possit esse emolu-
 mento. Hæc enim vera dignitas est, veraque
 amplitudo, sic se exhibere cæteris, ingeni-
 que, & autoritatis opes ita expositas omnium
 tem-

temporibus habere, ut ad alios tuorum laborum fructus, ad te ipsum lætitia animi voluptasque perveniat. Quam recte agendæ vitæ rationem qui secuti non sunt, ii non tam honore ipso, quam vanis insignibus honoris habiti sunt ornati: sæpeque eos exitus habent, quos grave mihi est commemorare: tibi autem videre & intelligere in promptu est. Nihil enim stabile est in fortuna, neque perpetuum, quod prudentiæ, & æquitatis, imprimisque humanitatis & modestiæ quasi vinculis quibusdam constrictum non sit: & cui præpotens Deus fautor non accedat. Quo ab uno omnium bonorum & copia, & perpetuitas nobis est petenda. Atque hæc scire, agere, atque suscipere, videreque quibus consiliis quam optime & quam rectissime vita dirigatur, non minimum quidem ab ætate atque a natura, sed plurimum ex literis philosophiaque acquiritur. Est enim ea sola ars recte vivendi. Quæ e fontibus vivis, non ex rivis haurienda est, non ad instituendum duntaxat animum, sed ad ornandam quoque orationem adhibenda. Sed quid ago? ut quomodo a suscepto gratulandi officio, ad quandam præcipiendi rationem delabi me sum passus? quatu non indiges; aut si ea tibi quoquo modo opportuna est, habes domesticum exemplum præstantissimæ virtutis, unde formare te, & fingere ad omnem excellentiam queas. Tuus enim Maximus est Pontifex, tuus iste honos, & domus tuæ gloria: ex qua qui virtute & sapientia primarius semper fuit, idem impræsentia orbis terrarum est princeps. Sed ignores ætati meæ, eique amoris quo in te mirifi-

co sum incensus. Is enim me non sine ulla sollicitudine esse finit: nec de virtute tua quidem dubitantem, sed incredibilem de te hominum expectationem pertimescentem. Fecitque ut te admonerem, cum tu in hoc veluti theatrum publicæ de te lætitiæ & celebritatis ingressus sis, tantis divinis muneribus ornatus, quanta vix optari debere videantur; & cum tibi natura excellens ingenium; fortuna insignem potentiam, majorum virtus summam nobilitatem, domestica institutio morem honestum, consuetudinem splendidam, rudimenta artium ingenuarum perliberalia tribuerit; ut intuerere & cogitares, quid expectari putes a te, quid tu reddere majoribus tuis, quid omnium spei de te præstare debeas. In quo tamen confido, Dei primum immortalis ope & beneficio, tua deinde virtute cum annis una adolescente, eis te instruuntibus literis, quarum tu optima & præclarissima studia tibi delegisti, cunctorum te opinioni & votis plane satisfacturum. Quod ut ita eveniat, tibi que iste honos sempiternæ & laudi & felicitati sit, Deum eundem supplex omnibus precibus rogo atque oro. Vale, VI. Calend. Decembris M. D. XXXV. Carpentoracti (a).

(a) His literis respondet Cardinalis Farnesius Epistola cxxxv. pag. 361.

EPISTOLA CCXXXIII.

JOAN. PETRUS CRASSUS EPISC. VITERBII (a)

Jac. Sadoletto Episc. Carpent.
S. P. D. *Carpent.**Ejus ad Alexandrum Farnesium Cardinalem
scriptas literas, optimique adolescentis
ingenium magnopere laudat.*

UT primum literas tuas ad Farnesium nostrum scriptas legi, tali me ipsum beneficio tuo affectum putavi, ut gratias tibi omnino agendas duxerim. In hac enim provincia, quæ Pontificis voluntate humeris meis imposita, meas vires longe exuperat, res adhuc nulla plus adjumenti conatibus meis attulit. Gratulationem enim quam institueras, ea prudentia temperasti, ut gratulationi immixta exhortatio, sapientissimis consiliis & nitidissimo ac dulcissimo genere orationis; quemvis alienissimum rapere atque inflammare ad summum virtutis amorem potuerit. Itaque nihil habui prius, quam ut eas literas mecum assidue haberem, & ad omnem loci & temporis opportunitatem, auribus oculisque adolescentis offerrem. Quid enim regendæ custodiendæ

(a) Hic Bononiæ nobili genere natus, ann. 1533. mense Julio ex cessione Nicolai Cardinalis Rodulphi familiaris sui, Viterbiensem Ecclesiam administrandam suscepit. Obiit circa an. 1544. teste Ughellio tom. 1.

diendæque adolescentiæ magis necessarium ,
 quam assidua virtutis commendatio ? qua &
 illa boni honestique incognita oculis pulchri-
 tudo , menti atque animo proponatur : & exi-
 mia virtutum præmia , ingentia vitiorum dama-
 na , dedecora , exitia demonstrentur : præci-
 pue vero pietas ac religio sic alte inferatur ,
 ut divinum numen dictis , factis , cogitatis
 omnibus semper præsens esse intelligatur .
 Quid igitur talibus literis tuis opportunius ?
 Ego quidem non magis tibi ob illas jam scrip-
 ptas arbitror agendas esse a me gratias , quam
 te jam etiam enixe rogandum , ut si talis es ,
 qualis ostendisti , erga maximæ spei adolescen-
 tem , erga Pontificem ipsum animo : si Chri-
 sti ecclesiam , cujus vel præcipuo in præsidii
 loco hic adolescens positus est , ita diligis , ut
 tua spectata virtus omnibus persuadet : ut
 subinde aliquid ejusmodi vel breviter scrip-
 tum mittere perseveres . Etsi enim elegantis-
 simo superioribus annis opusculo edito miri-
 fice studiorum & vitæ rationem formasti , mul-
 taque ac præclara in eo non modo ad docen-
 dos , verum etiam ad impellendos animos po-
 suisti ; magis tamen apud unumquemque va-
 lent , quæ privatim ipsi , quam quæ publice
 omnibus traduntur . Optima quidem adole-
 scentis natura , & diligens adhuc educatio , &
 jam degustata studia , præcipue vero Pontificis
 voluntas & cura , spem nobis vel optimam af-
 ferunt . Sed item magno ut in metu sumus , lu-
 brica ætas , corrupti publice mores , & magna
 hæc ipsa fortuna facit : quæ præter cætera hoc
 quoque habet incommodi , quod ad optimam
 fortunam pessimus quisque avidissime convo-
 lat . Has nos quidem infaustas aves , undique
 quan-

quanta possumus vigilantia excludimus. Sed ne frustra id a nobis & parum diu fiat, multo magis animi ipsius, quam ædium aditus observandi sunt. Nec enim aut diu arceri, nisi displiceant, aut displicere vitiosi possunt, si vitia placeant. In hanc curæ ac sollicitudinis partem bonos omnes libentissime advocarim. Quoniam vero huc te potissimum vel amor tuus, vel publicæ causa utilitatis adduxit: patere obsecro te precibus meis eodem nec frustra revocari, quo tu ipse primum ultro venisti. Nemo vel ob doctrinam vel ob innocentiam, vel ob nominis famam, plus hac in re autoritatis te uno habere potest. Nec tu quicquam vel publice utilius, vel Pontifici gratius potes efficere. Ego certe, quantuluscunque sum, quot similis argumenti literas tuas videro, totidem me beneficiis maximis tibi devinctum putabo. Vale. Romæ, Pridie Idus Decembris, M. D. XXXV.

ANNO M. D. XXXVI.

EPISTOLA CCXXXIV.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACT.

Joanni Petro Crasso Episc. Viterbii
S. P. D. *Roman.*

Superiori Crassi Epistolæ respondet.

CUM ad Alexandrum Farnesium tuum dedi eas literas, quarum tu in tuis mentionem facis, & ex quibus sumptam tibi occasionem scribendi ad me præ te fers; equidem eo volui fungi officio, quod non tam prudentia mihi, quam meus perpetuus in illam familiam amor, & quædam mihi ingenerata voluntas omnia honesta & recta cupiendi, præscribebat. Sed vere dicam, subvereri mihi interdum veniebat in mentem, ne parum sapienter id negotii attigissem, quod minime omnium mihi videretur convenire. Quis enim ego sum, qui has mihi partes assumam, docendi, & commonefaciendi florentissimi adolescentis, quem præsertim & domestica exempla, & optimi domi doctores ad omne studium virtutis quotidie erudiant? Ego autem & longe absim, & nulla insigni facultate ad id agendum sim præditus? Sed (ut dixi) dedi illud magis ei benevolentia, quæ mihi erga illum jam inde a majoribus ipsius suscepta est: quam ut evigilato consilio, aut illi prudentia: factisque me honeste discessurum putavi, si in perfuntione amoris, temeritas tantum mea non

re-

reprehenderetur . Tu & comprobas factum, & sæpius idem ut efficiam rogas . Fateor tuam apud me auctoritatem esse plurimi, ac jure id quidem . Etsi enim nulla familiari notitia conjuncti inter nos sumus; tuum tamen ingenium, ac excellens virtus, cum multorum sæpe testimonio ad me perlata est, tum in hac recente epistola, quam ad me misisti, totam se mihi penitus patefecit . Non enim video quid potuerit scribi vel elegantius, vel gravius . Movet igitur multum auctoritas me tua: sed hætenus movet, ut quod adhuc a me factum est, id (quando tu ita sentis, teque & autore utor, & approbatore) jam non imprudenter, neque temere videatur factum: simque animo æquo ea de re, de qua antea nonnihil dubitabam . Quod vero decere me arbitrer sæpius ad idem reverti, ne cadere quidem in cogitationem, meam potest . Sive enim me unum maxime statuo idoneum cui obtemperetur, fidesque habeatur: quid me arrogantius? Sive curationi vestræ inegro me, atque intrudo, qui jure optimo delecti ad id muneris estis: quid imprudentius dici, aut cogitari potest? Ea quo mihi in mentem venit, mirari vim & gravitatem literarum tuarum, quæ me id videntur prudentissime rogare, quod ego præstare salva prudentia non possim . Sed tamen, mi optime Crasse, quando res magna agitur publica, ut tu disertissime scribis, cujus partes vel præcipuæ commissæ huic adolescenti sunt; demus operam omnes, quoad possumus, ut bonum illius ingenium, optimamque ad virtutem indoles, in regionibus officii contineantur . Quod summus Pontifex auctoritate atque exemplo, tu opera, consilio, assiduitate, egregie præter

ter ceteros efficere potes . Nulla pars est earum , quas in eo inchoatas , & tanquam pubescentes perfici optamus , quæ non in te præclare appareat , absolutaque sit : sive meram gravitatem quærimus , sive optimarum artium scientiam . Enitere ergo , & elabora , ut in uno homine ornando , atque expoliendo , maximum a te beneficium habeat cuncta Respublica . Nos quod in nobis est , studium tuum ac laborem , precibus votisque ad deum subsequemur . Nec , si occasio fuerit , in eo quoque deerimus , in quo tu operam nostram tibi advocasti . Sed omnis spes in te est ; quem ego cum antea diligebam , opinione virtutis , & multorum testimonio doctorum , proborumque : nunc meo certo exploratoque judicio ita diligo vehementer , magnique facio , nihil ut mihi neque tuis literis gratius , neque instituta benevolentia optatius accidere potuisse videatur . Quam ut tueare & conserves , abs te ita peto , si tu me mutuum facturum esse existimas . Vale , XIII. Cal. Feruar. M. D. XXXVI.

E P I S T O L A C C X X V.

ALEXANDER FARNESIUS CARDINALIS (a)

Jac. Sadoleto Episc. Carpentoracis
S. P. D. *Carpent.*

*Sadoleti Epistolæ quæ est ordine CCXXXI.
officiose respondet.*

CUM de summis ac præclaris nostræ ætatis ingeniis sermo apud nos sæpius haberetur ; audieram , Sadolete , ita virtutem laudari atque extolli tuam , ut te jam inde a pueritia mea incredibili quodam modo diligerem. Postea vero quam beneficio Pontificis sanctissimi atque optimi , sacerdotium mihi Avenionense est datum , eam intellexi amoris in te mei accessionem esse factam , quam & ætas jam adultior mea , & vicinitas sacerdotiorum nobis attulisset . Cum enim ad propinquas ac prope conjunctas administrationes electi essemus , videbam (id quod maxime utrique nostrum conveniebat) fore , ut amicitia quoque & amore singulari conjungeremur . Itaque dum in hac cogitatione versarer , atque instituissem scribere jam ad te , ecce mihi afferuntur a Paulo Sadoleto juvene tui simillimo meique amantissimo literæ tuæ , prudentiæ ,

Ep. Fam. Pars II.

Q

tia ,

(a) Consule quæ diximus de Farnesio Cardinale paullo superius in notis ad Epist. CCXXXI. pag. 312.

tiæ, charitatis, humanitatisque plenissimæ. Hic me, quod idem facere meditantem antevertisses, officioque vicisses, pudor quidam suffudit. Sed tamen literis tuis lectis, adeo gravitate ipsa, conjuncta cum summa facultate dicendi, sum delectatus, & illis optimis monitionibus tuis, ut eum vitæ cursum, quem tenendum mihi antea statueram, addito tuo hortatu, multo sim alacrius persecuturus, ac summum Pontificem, quemadmodum tu amicissime & prudentissime mones, semper mihi ad imitandum propositum habiturus. Quod quidem consequi ut commodius possim, gratissimum mihi feceris, si sæpe me ad eorum præceptorum memoriam revocabis. Excusationem tuam, quod gratulatio dignitatis meæ non tam sit a te perpetrata, quam re probata, facile accipio: vel quia sic debeo tibi magis, vel quia literæ tuæ nunquam mihi non jucundissimæ esse possunt. Itaque de eo te amo plurimum, quod fecisti; non accuso; quod reliquisti. Honoris autem nostri, sic videbor fructum esse amplissimum atque optatissimum consecutus, si multis prodero, si sæpe, si maxime: & si officii mei munera partesque tuebor. Qua quidem in re cum omnibus in locis, tum vero istic, quod ab ecclesia mea Avenionensi non longe abes, magno mihi adjumento esse potes. Nam & multa agi illic me absente, quæ necesse non esset, & multa omitti necessaria cum putem; unum te esse video, qui partim monendis procuratoribus meis, partim (quod commodo tuo fiat) scribendo ad me, valde ipsius rebus mederi queas. Quod v^o facias, pro

EPISTOLÆ FAMILIARES. 363

pro tua humanitate, & pro mea in te benevolentia, etiam atque etiam rogo. De me vero illud tibi persuadeas velim, nemini me unquam esse, neque studio in rebus tuis, neque sanctitate amicitiae concessurum. Vale, xv. Calend. Februarii, M. D. XXXVI. Roma.

EPISTOLA CCXXXVI.

AONIUS PALEARIUS VERULANUS (a)

Jacobo Sadoletto

S. P. D.

Carpent.

Mittit ei libros suos de animorum immortalitate, ejusque opus, quod Phædrus inscribitur, laudat.

CUM superioribus annis in Hetruria essem, & mihi renunciaretur te, quicum ego tam libenter viverem, quam cum Diis
Q₂ im-

(a) Aonius Palearius Verulanus anno circiter 1503. ex Matthæo Paleario & Clara Janarilla honesto loco natus, Romæ Philosophiæ aliisque severioribus disciplinis anno 1521. operam dedit. Ea quum biennium intermisisset studia, anno 1530. primum Perusiam, ubi ab Ennio Philonardo Verulanorum Antistite habuit omnia prompta & parata, postmodum Senas venit. Ibi quum annum integrum a Bartholomæo Carolo, ac Bernardino Boninsigni (quorum & Cincii Phrygepanis opibus se sustentabat) retentus fuisset, Patavium est profectus; ubi Benedictum Lampridium Demosthenis orationes explicantem audivit, tantamque

immortalibus, Verulis eo tempore fuisse; sic animo sum affectus, ut nullas unquam a fortuna mihi injurias putarim factas esse majores. Audiebam enim te summa dignitate, & sapientia virum, Hieronymi Civis, & amicissimi mei diversoriorium sane pusillum non contempsisse: hominum vero illorum ita sermonibus fuisse oblectatum, ut nihil fieri potuisset humanius. Quo cum ego post aliquot menses rediissem, & præclare multi de tua virtute, qua nihil est uberius, prædicarent, & acclamarent: Hicne erat ille, quem Leo, quem

que ex suo in eam urbem adventu cepit voluptatem ut quum paullo post in patriam primum, deinde Senas remigrare coactus fuerit, Patavium statim redierit. Paucis tamen annis in ea urbe versatus est. Quum enim an. 1536. Patavio suos de animorum immortalitate libros Sadoletio misisset, anno eodem est Senas profectus: atque heic sive vicinis in locis quum habitaret, fundum emit Cæcinianum, ac tum denique vinci se passus ab amicis, uxorem duxit, quum annum ætatis ageret quartum & tricesimum, an. salut. 1538. Duas habemus Senis habitas a Paleario Orationes, prima an. 1536. continuo ac Patavio Senas rediit, pro Antonio Bellante; ex cujus defensione in se civium animos concitados ipse conqueritur in altera oratione quam an. 1543. habuit pro se ipso; quum scilicet multi de eo rumores spargerentur, qui eum descivisse a fidei Christianæ sinceritate, & cum Germanis heterodoxis hominibus consentire criminabantur; de qua oratione psullo infra, quum ejus mortis causam aperiemus, redibit sermo. Cæterum Palearius Senis dum esset, juvenibus in artium optimarum studiis private erudendis operam contulit: quod posteaquam septennium præstitisset, publicum docendi munus petiit: sed repul-

sam

quem Clemens, quem docti omnes? refricabant mihi desiderium tui: itaque fuit semper meus in te amor, & observantia quædam singularis. Quam ob rem non est, quod mirere, si cum in ea quæstione, quæ de Animorum immortalitate, essem satis implicatus, & pleraque e media philosophia mihi essent petenda; veritus ne in aliquorum vocus incurrerem, te ejus sive artis, sive studii, sive disciplinæ defensores, & propugnatores egregium mihi amicissime non dubitarim advocare. Nam cum multa a te præclare scripta, &

Q 3

per-

sam tulit. Post id tempus Palearius nunquam ferme Senis, sed aut in municipio Bellino, aut in Argiano Bellantis, aut in arce Areolæ confedit, donec Sadoleti ac Bembi commendatione a Lucensibus propositis præmiis invitatus, conditionem accepit ann. 1546. atque in eorum urbem se contulit. Lucæ quinque annorum spatio in Græcis latinisque scriptoribus interpretandis non sine Lucensis juventutis fructu versatus est. Quam enim eloquentia suo veluti regno pulsa jaceret in situ & squalore; atque ea caligo perstrinxisset hominum mentes, ut qui pejus dicerent melius loqui putarentur, qui obscurius, litteratius quam ceteri; hæc vero pestis late grassata, cum reliquas Italiæ urbes, tum Lucensem quoque invasisset; ipse primus barbarorum claustra fregit, obsessos circumvallatosque adolescentes eduxit, ac veluti e teterrimo carcere liberavit. Solutus, elapso quinquennio, ut diximus, Palearius, muneris illius publici occupatione, an. 1552. suarum Epistolarum libros 14. Orationes, librosque tres de animorum immortalitate, unico volumine in 8. Lugduni a Gryphio edendos curavit; ex quibus magnum sibi eloquentis eruditique viri nomen comparavit. Qua hominis fama impulsus Philippus II. Caroli V. filius,

perfecta sint, cave putes aliquid (excipio semper ea, quæ de divinis rebus a te scripta sunt) Phædro tuo pulchrius potuisse excogitari : quod ex eo colligere licet , quod plurimis fato , nescio quo , amissis monimentis , quæ laudati viri majores nobis reliquerant , nihil æque ac hi libelli , fuerit desideratum : quibus ab eloquentiæ Deo M. Tullio philosophia collaudata , & defensa esset . Neque vero me hercle , quicquam erat miseris perditisque temporibus , magna facta jactura , quod magis fortissimo patrocinio indigere videretur , quam phi-

Alius , Palearium anno 1555. Mediolanum ultro accersivit , ut amplo magnificoque stipendio Græcas latinasque literas publicè doceret . Quum per decennium in ea urbe moram traxisset , commissoque sibi munere strenue fungeretur , Romam venire jussus est , ut causam diceret violatæ religionis . Romam quum venisset , fuissetque ejus causa acta , capitis damnatum Palearium , nemo ignorat . Quamquam autem omnes qui de eo aliquid literis mandarunt , tum in anno , tum in genere mortis aut supplicii assignando rem non usquequaque acutegerint , constat tamen ex monumento illo egregio , quod Romæ extat in codice , in quem morte damnatorum nomina referuntur , servaturque ad *S. Joannis Decollati* , ut vocant , quod monumentum nuper vulgarunt cll. & Soc. Jes. viri Hieronymus Lagomarsini tom. 2. Epistolar. Pogian. pag. 188. & Petrus Lazeri tom. 2. Miscellaneor. pag. 184. adjunctis literis , quas proxime antequam plecteretur uxori liberisque suis Lampridio ac Phædro scripsit , constat , inquam , ex laudato monumento , Palearium ad diem III. Julii an. 1570. pœnas temeratæ Christianæ fidei eo mortis genere luisse , ut recte suspensus , suspensi vero & mortui corpus crematum fuerit . Neque minus in mortis causa crimi-

philosophia, cui ornamenta omnia misere essent detracta: quæque olim in illustri doctorum hominum conspectu posita, jam locum in quo consisteret non haberet. Quo ego uno si te multis de causis non unice diligerem, sanctissime quidem colorem, & observarem: cujus mei in te amoris, & benevolentiae testificandæ causa curavi hosce ipsos libellos meos, quales quales essent, per Lazarum, tuum doctissimum virum, quo utor familia-

Q 4

rissi-

neque illo, quod virum certe eloquentissimum turpissimæ morti addixit, assignando, aberrant ceteri scriptores tam Catholici, quam Heterodoxi, ac nominatim Thuanus, Bailletus, Nicéronius, atque is qui Ecclesiasticam cl. Fleury historiam deduxit, ad annum 1566. Nam quod ob purum putum Lutheranismum, cujus convictus idoneis fuit testibus; Palearius damnatus sit, probat Laderchius ex *processu originali*, ut ipse ait, ac nominatim ejus errorum capita recenset: testes quidem sunt prolati hujusmodi, ut ipse Palearius exclamaverit: *Si DD. VV. habens tot testes idoneos contra me, nihil est quod vobis, & mihi molestiam diuturniorem afferatis*. Quod si vel ex iis quæ edita sunt causam Palearii qualis fuerit æstimare velimus; bene habet, quod est nunc in manibus hominum ejus *actio in Pontifices Romanos & eorum affectus*. Ad hæc si quis orationem illam pro se habitam Sen.â viginti & amplius ante annos, quam mortem obiret, nunc quoque legat; videbit hominem, qui virus sive grande aliquod malum in venis atque visceribus inclusum contineat, licet effundere foras non magnopere audeat, aureque piorum & fortasse quæstorum fidei reformidet: ita ibi nostrorum hominum, idest Catholicorum literas moresque damnat, contra vero hæreticorum impense laudat atque extollit. Sincere itaque potius vereque Hallbaverus homo hæreticus, qui ejus vitam de-

rissime ad te mittendos ; cum certo scirem nihil in his esse ea industria , quæ te magnopere delectare possit perfectum , aut elaboratum . Vale , III. Idus Februarias . Patavio .

descripfit , primam hanc causam damnationis Palcarii affert : quod cum Germanis , scilicet cum Lusbero & sociis sentires . Nec sensisse tantum , sed errores suos in vulgus spargere ac propagare conatum , ex ejus scriptis , ut vidimus , liquet . Quamquam si verum quærimus ; vivens ille quidem atque incolumis ab Ecclesia Romana dissenfit , damnatus vero & proxime mortuus , singulari Dei beneficio , cum ea rursus , quemadmodum a puero institutus fuerat , sentire cœpit ; ut homini supplicium illud non ad interitum sed ad salutem irrogatum fuisse videatur . Hæc de Aonio Palcario longius aliquantulum , quam insitanti nostri ratio patitur , idcirco in medium proferre operæ pretium duximus , tum , ut miram temporum perturbationem in ejus vita , (quam Frider. Andr. Hallbaverus Aonii operibus Jenæ editis apud Christ. Franc. Buchium an. 1728. præmisit) deprehensam , corrigeremus , tum quia ejusdem Aonii more sanctissimi Pontificis inclementiæ atque asperitati (ut molliori quam ipsi faciunt verbo utamur) vulgo tribuatur , præsertim quoniam hæc calumnia ab heterodoxis hominibus , in quibus nihil habet admirationis tale aliquid de Romanis Pontificibus inveniri , nescio quomodo in nostrorum , idest Catholicorum scripta pervaserit . Vide quæ hac de re habet vir cl. Petrus Lazari tom. 2. Miscellan. pag. 115. & seqq. in quo nonnullas ejusdem Palcarii Epistolas nunquam antea editas , in lucem protulit .

EPISTOLA CCXXXVII.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACTEN.

Aonio Paleario (a)

S. P. D. *Patavium.**Ejus in scribendo elegantiam, librosque de animarum immortalitate laudat.*

Serius accepi literas tuas. Datæ enim illæ III. Idus Februarias, mihi medio ferme Maji sunt redditæ. Quibus perceptis equidem valde lætatus sum, cum tali ingenio, quale tuum mihi jam perspectum est, talem etiam animum erga me plenum amoris & desiderii, conjunctum esse. Quid enim est rerum omnino omnium, quod mihi bonorum & doctorum benevolentia videatur optabilius? Itaque cum epistolam tuam primo legissem, eaque mihi vehementer placuisset, (est enim & suaviter, & ornatè, & peramanter scripta) ab illius statim lectione ad poema tuum me contuli, totumque perlegi triduo: singulis videlicet libris in singulos dies collatis. De quo, ut tibi vere exponam quod sentio, hoc judicium feci, eorum, qui in eo genere voluerunt esse, sane quam paucos, & nostra, & superiore memoria, æque eleganter scripsisse atque tu: eruditius certe neminem. In quo mihi illud mirifice probatum est, quod hæc tua scripta non accersitis fucosisque argumentis, neque

Q; quo

(a) Vide quæ de Paleario habentur in notis ad Epistolam superiorem pag. 363. & seqq.

quo magis poetica videantur, a fabulosa illiusmodi Deorum vetustate repetitis, sed sancta & vera religione condita sunt. Ut quemadmodum vultus pacatus, & constans in homine, bene affectæ mentis, & probi animi est indicium, sic tua ista eximia erga Deum pietas, quæ sese in tuis scriptis primum offert; nos cogit de te, deque omni sensu animi tui, excellentique doctrina præclare existimare. Ad cætera quidem tuum carmen mihi satisfecit, video enim quos imiteris, quid referre in tuis scriptis & exprimere conere, tibi que neque in eligendo iudicium, neque in conando fructum laboris tui abesse intelligo. Perspicio etiam verborum elegantiam, sententiarum acumen, numerique apta & varia compositione delector. Sunt enim ista omnia in te ita studio & cura elaborata, ut sint ubique nihilominus ingenii luminibus lita. Illud unum interdum (quanquam admodum raro) desidero, quod cupissem nonnulla a te differi explanatius, quibus tunc percipiendis mens nostra aliquantulum laborat. Atque illa (ne forte mihi Lucretianum modum dicendi opponas) non sunt ex eo genere, quod difficultate rerum quæ tractantur, suapte sponte obscurum prope necessario fit, in quo solet iusta esse scribentibus excusatio, sed e medio quædam sumpta, compressius abs te dicta sunt, quæ dilatari, & patere melius voluisssem. Neque ea tamen tam multa, ut pertimescas. Sed fortasse ut nodus robur, & ut ævus decus aliquando, atque ornatum, pulchro corpori afferre solet, sic plerisque illa potuerunt videri iccirco esse quæsitæ, quod cursus nostræ cogitationis, fluentis in facilitate

tate orationis, apte illis interdum, tanquam salubris, retinetur. Quod quidem ad veras laudes egregie compositi carminis pertinet, totum tibi ita tribuo, ut hoc plane confirmem, nihil me his aliquot jam annis in eo genere editum legisse libentius. Itaque te jam ne hortor quidem, ut quo itinere instituisti, eodem porro pergas. Satis enim tibi incitamenti, cum judicium de te, expectatioque hominum; tum fructus ille ingenii suavissimus, qui in pingendo maxime & in commentando percipitur, debet afferre. Qui etsi omnibus eruditis datus est, cum hi aliquid ex sese procreant atque gignunt, uberior tamen adest poetis. Quanquam ego te non poetam magis, quam oratorem esse statuo, cujus rei facio ex epistola tua conjecturam. Ea enim ita commode, & concinniter scripta est, ut facile intelligam, te utrumcumque velis, & suscipere & posse præstare. De me vero, quem tu tantopere in tuis scriptis ornas, eoque honore afficis, quo majore nemo afficere quenkumque potest, quid dicam, vix reperire mihi posse videor. Nam si eas in me laudes agnoscam, quas tu mihi tribuis, timeo, ne arrogans, sin repudiem plane atque rejiciam, vereor, ne ingratus adversus te sim, cum de tuo judicio ipse detrahā, eo ipso unde sum ornatus. Quamobrem ut in difficili ejusmodi causa, ad id me vertam, quod meo pudori maxime est consentaneum, ut tibi agam pro tua ista humanitate & erga me benevolentia gratias, meque tibi hoc nomine obstrictum esse confitear. Quod facio equidem, & libens facio, tibi que persuasissimum esse cupio, te a me singulariter amari, vel ingenii, & virtu-

tis, & probitatis tuæ causa, vel ejus officii atque amoris, quo me ipse prosequeris, vel quod eorum & temporum, & hominum in tuis literis mentio facta est, quorum meam & memoriam, & erga illos benevolentiam, dies nunquam delere oblivione ulla potest. Ut præter id, quod tuo nomine tibi debeo, quantum etiam illos dilexi, totum in te persequar. Quo me in te animo esse, si usus venerit, re ipsa experiendoque cognosces. Vale, Carpentoracii, VI. Cal. Junii M. D. XXXVI.

EPISTOLA CCXXXVIII.

JACOBUS SADOLETUS EPISC. CARPENT.

Lazaro Bonamico (a)

S. P. D. Patavium.

Gratias agit, quod ejus opera, Aonii Palearii amicitia auctus fuerit, cumque rogat, ut suum Hortensii opus diligenter corrigat.

EX tuis literis Idibus Martii datis, quas ego paulo ante Idus Majas accepi, illum facio quæstum, quod optimi & doctissimi viri Aonii Palearii (b) amicitia auctus sum. Quem ego mehercule hominem plurimi facio, vel propter ejus virtutem atque doctrinam, in suoque genere scribendi elegantiam, vel quod

ca

(a) Consule quæ de Bonamico diximus Par. I. in notis ad Epist. LXXI. pag. 174.

(b) De Aonio Paleario, vide notas in Epist. CCXXXV. pag. 262. & seqq.

ea sunt illius animi erga me indicia ac monumenta, ut non modo amare, sed gratiam illi etiam habere sim compulsus, si tamen compellitur, qui libenter quid facit, & studiose. Amo certe illum & gratiam præterea habeo, ita de me ipse meritus est. Qui etiamsi nullo suo officio me sibi devinxisset, propter ingenium tamen, propter optimarum artium scieniam mihi erit amandus. Nunc quid me facere oportet, cum tanto me obstrinxerit merito? Atque is quod tuam commendationem intercedere voluit in nostra amicitia concilianda, quanquam tu illi vere ac constanter id esse opus negasti, tamen ipse nonnihil vidit. Sive enim quod ita jure fieri a me debere intelligit, sive quod animum meum erga te habet exploratum, sensit id quod verissimum est, nullam esse tantam virtutis commendationem apud me, quæ non tuo testimonio multo fiat uberior. Ita illum, quem sponte & per se jure quidem optimo antea dilexissem, tua nunc commendatione habeo chariorem. Quid autem de eo, deque ejus scriptis sentiam, scribo ad ipsum quidem copiosius; sunt enim illa a me diligentissime perlecta; sed tibi quoque breviter dico, probari mihi mirifice cum ingenium hominis, & in scribendo elegantiam, tum illud imprimis religionis studium, quod præ se fert: quod quidem ubicunque adest, illa mihi & plena & gravia & pererundita videntur esse. Phædrum meum, quod sis ad calculos judicii & providentiæ tuæ denuo revocaturus, valde lætor, magnamque in tua consideratione & diligentia ejus expoliendi spem habeo. Tantum a te peto pro jure amicitiae nostræ, ut ne ambitiose;

se, neve erga me nimium indulgenter cum corrigas. Marcum Fortiacum gaudeo tibi esse cordi: certe mihi magnæ voluptati est tuum de illo adolescente iudicium cum ea opinione quam semper de eo habui, convenire. Eum tibi ne commendo quidem, video enim esse fatis commendatum, vel ex eo quod contubernio tibi conjunctus est. Paulus & te amat, & memoriam tui servat quam debet, neque crebro in sermonibus nostris versaris, queis & consuetudo tua, & suavitas a nobis requiritur. Qua posteaquam carendum nobis necessario est, tuas saltem optamus crebriores, mi Lazare, literas: quod iis desiderium tuum nostrum aliqua ex parte leniri sentimus. In quo nobis ut morem gerere ne graveas, equidem te vehementer etiam atque etiam rogo. Vale, & amicis nostris communibus plurimam meis verbis salutem dic. VI. Calendas Junii, M. D. XXXVI.

EPISTOLA CCXXXIX.

A O N I U S P A L E A R I U S (a)

Jacobo Sadoletto S. D. *Carpent.*

Rogat eum ut suos de animorum immortalitate libros, Gryphii diligentia per literas commendet.

ETSI ea tua est humanitas, ut tantum in altero tanta dignitate viro vix reperiās, Patavio tamen discedens epistolam meam ad te non sine Lazari tui literis volui mittere; non quod iis admodum egere me arbitrarer, sed quod ille ultro polliceretur, aperturum se mihi fores benevolentiae tuae; nolui ego aspernari boni viri, meique studiosissimi officium. Erant cum iis libelli mei de animorum immortalitate, qui etsi digni non videbantur, ut a te homine doctissimo legerentur, putabam tamen cum te amantissime in secundo libro appellarim, aliquid hoc ad amorem erga te meum declarandum posse attinere. Itaque cum illi ipsi ab Orgetorige mihi missi essent, & tabellarius Gallus quidam Legati Regii istuc venire diceretur, & temporis fati non haberem, ut eos legerem, misi ad te non emendatos; quos cum post aliquot dies legissem deprehendi errata quaedam typographi culpa, quae me maximis molestiis affecerunt. Ea quae
sint

(a) Vide quae de Paleario dicta sunt, paullo superius in notis ad Epist. CCXXXVI, pag. 363. & seqq.

sint ex libellis his , quos ad Gryphium mitti-
 mus , cognoscere poteris , & illos ipsos quos
 ad te miseram emendare : hoc animi angore ,
 qui melius me liberare possit , quam Gry-
 phius , novi neminem : turpe enim mihi vi-
 detur in his , quæ primum legenda nostris
 hominibus dedimus , posse multa desiderari .
 Itaque petii ab eo per literas , ut in re mihi
 tam necessaria deesse nolit ; potest enim suo
 commodo poematis nostrorum hominum , qui
 Christianas res scripserint libellos nostros ad-
 jungere , quod ego me consecuturum omni-
 no non puto , nisi cum his fuerint aliquæ literæ
 tuæ ad illum commendatitiæ . Quamobrem ,
 etsi a viro uno omnium doctissimo , & sanctis-
 simo , quid quisque petat , est etiam atque
 etiam cogitandum , non tamen dubito id a te
 petere , quod mihi maxime est utile , maxi-
 meque necessarium , ut intelligat Gryphius ,
 non deesse his libris patrocinium , & gratiam
 tuam , qua in re pluribus ego te orarem , nisi
 libellis ipsis ornandis aliquid te quoque præ-
 stare debere existimarem , non quod præ-
 clarum sane aliquid habeant , sed quod sint
 illi quidem testes amoris erga te mei . Va-
 le , Senis .

EPISTOLA CCXL.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACT.

Sebastiano Gryphio (a)
S. P. D. Lugdun.

*Palearii libros de immortalitate animorum
laudat, hominemque orat, ut eos diligenter
suis formis exprimendos curet.*

Superioribus proximis diebus, cum esset
allatus ad me liber Aonii Palearii, de im-
mortalitate animorum, præclaram inscriptio-
nem præ se ferens, eamque rem totam heroi-
co carmine complexus, legere eum statim
perquam avide cœpi, quasi tentaturus, an
promisso satisfaceret, qui tam sublimem ti-
tulum operi suo præposuisset. Atque ibi vi-
deo, id quod mihi primum summæ voluptati,
deinde pene incredibili admirationi fuit, rem
tantam quanta altera nulla est, quæ quidem
scriptorum ingeniis proposita sit, tam gravi-
ter, tam erudite, tam etiam & verbis & nu-
meris apte atque eleganter tractatam esse,
nihil ut ferme nostrorum temporum legerim,
quod me in eo genere delectarit magis. Nam
nec sententiarum orationisque ubertas, in
tam difficili ac pene spinosa materia, ulla de-
sideratur, nec in exponendis rebus recondi-
tissimis lux atque facilitas. Numerus porro
carmi-

(a) De Sebastiano Gryphio, vide cl. Mettaire in
eximio Annalium typographicorum opere.

carminis is est, ut videatur Lucretium velle imitari, redolet enim antiquum illud: sed ita sapore humanitatis conditus est, ut asperitate dimissa, vetustatis tamen auctoritas salva remaneat. Atque hæc in universum. Illa jam partium singularum propria, nihil non latine dictum, nihil non accurate, quove judicium & diligentiam adhibitam esse non pateat, multaque præterea ubique nitentia ingenii & venustatis luminibus, &, quod ego pluris quam reliqua omnia facio, Christiana mens, integra castaque religio, erga Deum ipsum honos, pietas, studium, in eo libro vel maxime, non solum docere mentes errantium, sed etiam animos incendere ad amorem puræ religionis possunt. Sed quorsum hæc, mi Gryphi? Primum volui dare testimonium apud te doctissimo viro, ut quid de eo sentirem tu plane cognosceres, deinde a te petere, id quod ipse quoque, cujus volo causa, & petit a te per literas, & summe flagitat, ut ejus hosce treis libellos tuis formis exprimendos cures. In quo ille valde suo honori, ego meæ cupiditati satisfactum fore abs te arbitraturi sumus. Noli enim putare non apud Italos omne tuum esse nomen in magna gratia. Quicquid prodit ex officina tua, id ita demum & rectum & probatum habetur omnibus, si in eo tuum nomen sit præscriptum. Nota est enim probitas, & diligentia tua, nota eruditio. Quid igitur restat, nisi ut tu & bonis & amantibus tui morem libenter geras? Quod tamen semper sponte tua facis, nunc mea etiam causa facere propensius debes, qui meam fidem atque officium in hac re agi judico. Sum enim, ut
tu

tu scias in hoc ipso libro honorificentissime appellatus, secundo (ut opinor) volumine, ut tibi hæc opera mihi quoque una cum Aonio, non ipsi soli præstanda sit: quandoquidem tu me amore jampridem, atque observantia tua mirifice es complexus. Nec erit cur te poeniteat, hunc talem librum Aëtii Synceri, & Vidæ doctissimorum hominum, ac præstantissimorum poetarum scriptis adjunxisse, cum quibus certe hic jure comparari potest. Nam & in eadem argumenti sententia sanctitateque ornatissime versatur, & philosophiæ præterea rationibus uberius est instructus. Sed hoc tu per te æque bene cognosces. Illud utique tibi persuasum habere dedebis, quicquid in hac re ex mea & Aonii voluntate effeceris, id utrique nostrum fore gratissimum. Eadem hac de re, quo eam magis mihi curæ esse intelligas, meis verbis tecum agat vir optimus, ac vetere mecum amicitia conjunctus, Thomas Sertinus, sic enim ei a me mandatum est. Qui & ut in me semper perofficiosus fuit, & pro eo studio, quo probos & eruditos homines sui similes prosequitur, non dubito quin diligenter officio functurus sit. Vale, mi Gryphi. Carpenteriaci, III. Calend. Julii, M. D. XXXVI.

EPISTOLA CCXLI.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACTEN.

Joanni Bellajo S. R. E. Cardinali

S. P. D. (a)

Romam.

Ejus in se suosque collata beneficia commemorat, aliumque fratris sui filium, in illius clientelam ac domum receptum, eidem commendat.

Nihil quidem ad me novum, sed tamen & optatum semper & gratum ex urbe rediens attulit Paulus, cum de tua erga præsentem se, meque absentem humanitate, benevolentia, comitateque, plurima commemoravit. Quæ ego audiens, meaque vetera & perpetua studia erga te, & fratres tuos, animo recogitans, facile mihi persuadebam, quod tantum vobis honoris semper atque observantiæ tribuissem, quod tantum vos adamassem, omnibusque meis officiis vestram præcipue familiam ex omni Gallica nobilitate fuisset profecutus, positam a me operam perbene, idque judicium, quod de vobis fecissem, non tam vobis laudi, quam mihi ipsi ornamento esse intelligebam. Fortes enim viros & liberales, eosdemque magni animi, etiam consilii, tum autem omnibus artibus ingenuis egregie instructos, florentes gratia, honore, nobilitate, cum amare cœpi, non solum favi illorum virtutibus, sed meæ quoque

(a) Vide notas in Epist. cXLV. part. II. pag. I.

que laudi consului, cum ex eorum amicitia factus ipse sum honestior. Neque hoc tamen malitiose spectavi, ut ad meum commodum ista revocarem, sed vero vestri me mores, vestra virtus, vestra dignitas ad singulare quoddam de vobis iudicium adduxit. Et si (quod cum pudore quodam loquor) eos ex tua benevolentia fructus percipio, ut quasi hoc ipsum ante providisse & spectasse quodammodo videar, ut quod egisti proxime in altero illo fratris mei filio, quem in clientelam & domum tuam receptum, non solum opibus sustentas, quod ipsum per se magnum est, sed & (quo nullum signum amoris nobis illustrius præbere potuisti) consilium ipse dedisti Paulo, auctorque fuisti, ut cum potissimum familiaritate tua devinceret, quo mores adolescentis, qui videbantur esse inconstantiores, tuæ gravitatis nutu coercerentur. Hæc res, etsi præter animi mei sententiam sic acta est (ego enim aliam quandam vitæ rationem adolescenti ipsi præscripseram) tamen postquam id ita uti fieret, tua gravissima intercessit auctoritas, debeo existimare, nihil non optimo a vobis factum esse consilio. Tantum a Deo peto, ut adolescens, quem ego certe diligo, dignum se tuo hoc beneficio, & insigni humanitate præbeat. Quod autem ego plurimi facio, quodque mihi ad lætitiā animi, & ad voluptatem maximum est, habere tam illustre monumentum tui erga me amoris, de eo tibi optime atque amplissime Bel-lai, tantas habeo agoque gratias, quantas maximas & animus meus capere, & lingua verbis proferre ac nuncupare potest. Sed tu
fortas-

fortasse hos vocabulorum sonitus non postulas, animum meum requiris, quem tibi semper deditissimum, quotidie etiam magis magisque constrictum atque obligatum habiturus es. Qui, quidem ita tuus est, ut fere sine te, & sine dulcissima recordatione tui, mecum nunquam esse possit. Eum ego mecum una, cumque omnibus meis, qui omnes tui sunt, dedo tibi atque trado, teque oro, ut tuam istam voluntatem erga me, quæ est mihi rerum omnium charissima, conserves & tueare, fratrisque mei filium, ætate etiam nunc & moribus adolescentem, ita tibi commendatum habeas, si se dignum patrocínio tuo præbuerit. Vale, III. Idus Martii, M. D. XXXVI.

EPISTOLA CCXLII.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACTEN.

Joanni Lothatingio Cardinali, (a)
S. P. D. *Parisi.*

Florentium Volusenum ei commendat, rogatque ut mercedem annuam, quam illi jampridem constituerat, salvam homini relinquat.

ETSI eæ sunt curæ & occupationes tuæ in hoc tempore, ut magis tu votis precibusque nostris apud Deum adjuvandus, quam literis interpellandus esse videaris, propterea quod hæc de pace actio, præclaraque tractatio, tota tuæ fidei diligentiaque permixta, in alias cogitationes minime derivanda est; tamen cum veniret mihi in mentem, te eum esse, qui summam nobilitatem tuam, quam a majoribus accepisti, virtute etiam & humanitate tua feceris ampliolem, ingenii autem tui magnitudinem nossem, qua tu obire simul multa, & conficere paratus es, non putavi molestum tibi me facturum, si eum hominem tibi commendassem, quem imprimis dignum tua benevolentia esse arbitros. Florentius Volusenus, natione Scotus, elegantia morum, & literis latinissimus, de quo homine sane agendum paucis tecum est, quippe qui tibi pro-

(a) De eo consule notas in Epist. cXLVII. part. 2. pag. 8.

probe notus sit, & tuæ bonitatis ope ac subsidio, literarum studiis Lutetiæ aliquantum tempus operam dederit. Is cum superioribus mensibus urbis Romæ visendæ studio flagrans, de tua voluntate cum collega tuo Joanne Bellajo, viro ornatissimo, in viam se dedisset, atque Avenionem usque esset perventus; ibi adversa valetudine, & inopia rerum necessariarum subsistere est compulsus, pauloque post ad me se contulit, quem ego, quanquam pertenuis, & magnis rei familiaris difficultatibus affectus, jucunde tamen, comiterque recepi, cognitoque mox hominis ingenio, & natura ingenua liberalique perspecta, etiam in honore deinde habui. Etenim nihil est quod agam libentius, quam ut opituler, quoad possum, doctis viris, & eorum animos ita sustentem, ut ne eos studium suum in optimis artibus posuisse unquam pœniteat. Quod si meæ huic voluntati fortuna benignius esset suffragata, nemo me (opinor) istam vel laudem, vel voluptatem bene de bonis promerendi, studiosius appetisset. Nunc in hoc meæ vitæ statu, qui, etsi multis externis rebus deficitur, eas tamen habet infinitas animi jucunditates, ut mea maxime fortuna contentus vivam; interdum tamen illud me angit, quod non possum quemadmodum quidem cuperem, bonis & doctis hominibus prodesse. Quod iccirco ad te scribo, ut tu, qui potes, & qui hanc liberalitatis ac beneficentiæ laudem libentissime soles usurpare, gaudeas isto tuo tam eccellente bono, hocque ita statuas, quod præclare intelligis; nihil esse beatius, quam habere bene de multis promerendi facultatem, cum istiusmodi
natu-

natura, & magnitudine animi, & nobilitate conjunctam. Sed ut eo redeam unde diverti, Florentius mecum nunc Carpentoracii est, maximoque animo, & incredibili assiduitate optimis literis, præsertimque Philosophiæ dat operam: mihiq; in quotidiana consuetudine admodum jucundus & gratus est. Te porro dominum & patronum suum prædicat ipse, ac profitetur: inque ea parte semper futurus est, quacunque tu jusseris. Eum ego tuæ fidei, bonitati, liberalitatique commendo, & abs te vehementer peto, ut quando ipse non minus hic studia doctrinæ persequitur, quam si Lutetiæ esset, velis pro tua præstanti liberalique natura, eam mercedem annuam illi salvam abs te esse, quam jampridem constituisti. Hoc cum tua amplitudine, generisq; tui, ac virtutis gloria maxime dignum est, tum mihi certe factururus es gratissimum: quia ea observantia, qua cœpi, te assidue prosequor, amoremque meum semel erga te, optimo quidem jure susceptum, fidelissime conservo, Deumque immortalem supplex oro, ut cum tibi salutem perpetuamque incolumitatem, tum fructum & laudem bene confecti istius muneris, in quo honorificentissime & summa omnium cum expectatione versaris, præbeat & largiatur: ut tua ope, prudentia, labore, auctoritate conciliata pax, nos non solum in otio, & in tranquillitate constituat, sed ab iis periculis, quæ mihi videntur multa & gravia impendere, reddat tutos. Vale, M. D. XXXVI.

EPISTOLA CCXLIII.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACTEN.

Paulo III. Pontifici Max. (a)

S. P. D.

Romam.

Maximas ei agit gratias pro beneficiis sibi Pauloque collatis, testaturque nihil sibi gravius accidere posse, quam ex sua Ecclesia avelli: tamen si sua opera & presentia, Pontifici necessaria videbitur, se ad parendum promptum esse profitetur.

CUM Pauli reditus ad nos, magna per se lætitia me affecit, tum vero multo uberius gaudium meum factum est, humanitate earum literarum, quas sanctitas tua rescribere mihi dignata est. In illis enim non solum benefici Principis erga fideles suos studium, sed optimi parentis indulgentia quædam plane mihi esse expressa videtur. Itaque ego quemadmodum gratias sanctitati tuæ agam, non reperio. Nec enim ad magnitudinem illius beneficiorum par a me ingenii vis, aut verborum copia afferri ulla potest. Neque vero ipsa rescripsit mihi solum liberaliter; sed liberalius etiam mecum egit, nullasque meas preces irritas accidere auribus suis passa est. In Paulo autem ipso, quod maxime cupiebam, id mihi in omnem partem cumulate præstitit, & ut illum meo testi-

(a) Vid. notas in Epist. CCXI, pag. 262

testimonio benignitate sua libenter complecteretur, & illius mox ingenio probitateque perspecta, assensu suo gravissimo comprobaret in eo fidem testimonii mei. Ita si mihi liberalitas optimi principis quæsitæ est, nihil fieri potuit beneficentius erga me, quam a sanctitate tua factum est, si iudicium atque honor, nihil ego expectare potui honoratius. Atque hæc, Pater sancte, indicia tam perspicua voluntatis erga me tuæ, si mihi ita tributa essent, ut aliqua ex parte merito meo viderentur data: haberem aliquid fortasse, in quo mihi ipse jure gratularer. Sed cum nihil sit in me hujusmodi, per quod sanctitas tua ad tantum benignitatis adducta esse videatur, quantum esse onus illius gratiæ debet, quam ego sustineo? & quam conceptam & inclusam intus in animo gerens, nullis eam verbis neque factis apte queo expromere? Sed quoniam & summo Principi decorum est, superare operibus suis hominum prædicationem, & nobis infimis hominibus non inhonestum, illius amplitudini majestatique concedere: ago quidem gratias sanctitati tuæ quantas possum maximas, agamque semper: nec quin eas studeam referre (quantum in me quidem erit situm) ulla me unquam rei difficultas deterrebit. Sed si illæ minores & leviores fuerint, quam aut merita tua, aut gratissima mea voluntas postulat, quæso obtestorque, ut id non naturæ meæ, sed magnitudini tuæ, & beneficiorum tuorum attribuat. Cetera quæ Paulus mecum tuæ sanctitatis verbis egit, accurateque collocutus est: etsi ea quoque ab eodem fonte benignitatis profecta

R 2 sunt,

sunt , injiciunt tamen mihi gravem curam respondendi , ne aut vendere operam meam iis , quibus debita jamdudum atque obligata est ; aut occultam aliquam in me ambitionem dissimulare velle videar . Sed opinor agam , quod ingenuo & libero animo maxime dignum est , sicque sine omni fūco pure respondebo . Ego , pater sancte , nullum gravius incommodum sentire possum , quam ex his locis avelli , in quibus sum & sanctissimo voto & perpetuo firmoque animi judicio non locatus solum , verum etiam affixus . Sed tamen ubi res & tempora postulabunt , gerenturque ea & administrabuntur , quæ ad communem Christiani nominis concordiam consensionemque spectantia , magis ex bonitate & prudentia sanctitatis tuæ , quam ex conditione temporum possunt expectari ; non deero officio , nec dignitati meæ , nullamque operam , nullum diligentia , observantia & pietatis studium , neque a Christiana Republica , neque a sanctitate tua frustra desiderari ex me sinam . Extra hanc occasionem , cui rei possim valde utilis esse , non video . Sed tamen si quid præterea fuerit ad sanctissima consilia de republica Christiana pertinens , in quo mea opera & præsentia sanctitati tuæ necessaria esse videatur (quæ quomodo esse possit suspicari equidem non possum , totumque gravissimo judicio tuo permitto) sed si quid fuerit , ita ipsa de me merita est , ut & ad vocantem accedere , & imperanti parere prompto animo sim paratus . Confido enim eam pro sua æquitate & sapientia , sine magna , & maximè necessaria causa , me ex his locis non evocaturam .

Unum

Unum illud semper excipio mihi , & reservo , ut nullam in partem commutato meæ fortunæ statu , eis confectis rebus quæ mihi mandatæ fuerint, reditus mihi liber ad ecclesiam meam; exoptataque studia, & ad eam animi tranquillitatem pateat , quam ego omnibus opibus atque honoribus longissimè antepono . His de rebus ipsis , scripsi ad amplissimum virum Gasparem Contarenum Cardinalem(a), qui sanctitati tuæ omnem animi mei sensum copiosius exponet . Valeat, agatque omnia feliciter sanctitas tua , quam omnipotens Deus sua semper cura custodiatque tueatur . III. Id. Martii, M. D. XXXVI. Carpentoracti .

(a) Epistola quæ sequitur ; ordine CCLXIV. pag. 299.

EPISTOLA CCXLIV.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACT.

Gasp. Contareno S. R. E. Cardinali (a)
S. P. D. *Romam.*

Causas aperit, quibus sero ejus literis rescripserit, deque nonnullis suorum in priorem D. Pauli Epistolam Commentariorum locis sermonem habet. Dolet ejus fratrem a vivis ereptum; suamque in credita sibi Ecclesia permanendi voluntatem, multis explicat.

Longum jam intervallum est, ex quo accipere tuas humanissimas literas, quas tu ad quartum Calendas Januarii dedisti: quæ mihi in omni genere mirabiliter satisfecerunt. Nulla enim est res in illis prætermissa, quæ vel ad sapientissimum hominem, vel ad amicum officiosissimum, vel ad gravem & sanctum autorem Christianæ pietatis pertineat. Certè nunquam tuæ literæ ad me perveniunt, quin deferant secum effigiem ejus viri, quem ego talem esse posse vix unquam credidi, his præsertim moribus, & his temporibus. Itaque incredibili sum amore incensus, & novo quodam inflammatus studio, tui colendi, amplectendi, in oculis ferendi. In quo habeo propositum

(a) Vide quæ de hujus Cardinalis doctrina habentur eum alibi, tum in notis ad Epist. ccxix. pag. 289.

tum mihi exemplar eius vitæ virtutisque imitandæ, qua maximè beata vita contineri mihi videtur. Sed cum tu initio tuarum literarum tantum labores in excusanda tarditate responsionis tuæ, quam ad meas superiores literas distuleras, qua in re quidem peccati nihil fuit: quid mihi nunc reo verè criminis agendum est? Faciam breve opinor, & ad tuam facilitatem clementiamque confugiam, teque orabo & deprecabor, ut mihi lapso in hunc errorem veniam des. Nec tamen velim existimes me aut negligentia, aut oblivione tui, aut quod officii immemor sim factus, duobus jam mensibus rescribere ad te distulisse. Nihil horum est. Sed cum scripsisset Paulus ad me, quadam te secum de me locutum, quæ vehementer ad me pertinerent, eaque ipse nonnihil in literis significasset, uberius autem coram se communicaturum diceret; expectare illius adventum ante volui, quam ad te scribere: ne si nihil ad te rescripsissem de illis rebus, aut tacere ingrate, aut dissimulare calide viderer. Omnia autem quæ opus essent, scribere plane tunc non possem. Eo factum est, ut ad hunc diem usque fuerim retardatus. Quæ utrum idonea sit excusatio, necne sit, ego ignoro: vera quidem certe abs te accipienda, si tuæ singulari humanitati, eximiæque æquitati constare voles. Quod te facturum esse non dubito. Nunc eis partibus Epistolæ tuæ omissis, quibus tu humanissime simul & modestissime meum de te iudicium imminuis atque elevas: tuum de me amplificas, atque auges: cum jam decretum & iudicatum inter nos sit, quod ego abs te diligar, totum id esse humanitatis tuæ; quod vero ipse te co-

lam atque admirer, tuis præstantissimis virtutibus omne deberi; veniamus ad ea quæ rem ipsam continent. In quibus illud primum de commentariis meis: qui quod missi aliquante ante Lugdunum erant, quam inter me & hominem illum res convenisset, iccirco non fuerunt correctæ omnia loca, quæ ab eo adducta in controversiam sunt. Sed quod tu me admonuisti, de eo missa est ad Gryphium additio. Et erant alia nonnulla, quæ ego sponte mutaveram. Neque tamen video, in his ipsis quæ notata sunt, quid jure reprehensum esse videatur: cum verborum meorum sensus, id quod patet Latine intelligenti, in plerisque locis fugerit reprehensorem. Quod a me tibi duntaxat uni indicatum volo. Locum illum Efaïæ correxi libello missio ad Gryphium, cum jam liber ad exitum ferme adductus esset: cetera fere eodem modo se habent. Et quoniam nunc de hoc genere rerum inter nos sermo est: cum scripsissem ad Paulum, me quadam in re leviter a te dissidere, idque mihi dixerit, cupere te scire, ubi, & qua de re sit dissentio: primum tibi prædico, me in illa de libero arbitrio sententia non omnino assentiri Augustino, qui libertatem nostræ voluntatis perspicue aufert: dumque Dei gloriam maxime complecti vult, videtur mihi illi derogare aliquid potius, quam quod debeat, tribuere (a). Hæc si
 ef-

(a) Falsa ista omnia quidem. Ea autem refellere, neque hujus loci est, neque instituti nostri ratio patitur. Quare ad egregios, quæ hac de re, in omnium manibus sunt, Theologorum libros, lectores delegamus.

essemus una, librosque in manibus haberemus, facile me tibi probaturum considerem. Sunt enim in eo ipso, de quo loquimur, doctissimo nimirum sanctissimoque doctore, prorsus manifesta, qui in illam extremam & remotissimam sententiam se contulit, odio hæreticorum & contentione disputandi (ut ego quidem arbitror) magis, quam considerata, & quieta ratiocinatione adductus. Nec tamen si non consentio cum Augustino, ideo ab Ecclesia Catholica dissentio (a): quæ tribus tantum Pelagii capitibus improbatis, cætera libera ingeniis & disputationibus reliquit. De quibus ego meam sententiam in Commentariis protuli, nihil mihi arrogans: (absit enim hoc a me) sed tantum ingenue quid sentirem, exponens. Quod vero tu affers, moveri te verbis illis, quæ ad Paulum sunt, qua ille ait, Deum ut notas faceret divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparaverat in gloriam, & quæ sequuntur: hæc ego verba quemadmodum interpreter atque explanem, ne longum sit epistola completi;

R 5

ad

(a) Errare heic quidem toto cælo, ac magnopere falsè S. Sadoletus noster videtur. Quicumque enim universæ S. Augustini de Gratia liberoque arbitrio doctrinæ non acquiescit, ab Ecclesia Catholica omnino dissentit, quæ eam doctrinam tot sanctissimorum Pontificum testimoniis apertissimis ita comprobavit, ut quidquid D. Augustinus de Gratia Dei & libero hominis arbitrio docuit, tanquam ab ipsa Catholica, hoc est Romana Ecclesia profectum, comprobatum, servatumque tenere debeamus, ut superius vidimus in notis ad Epist. CLXXXVI. pag. 152. 153. & 154.

ad meam expositionem horum ipsorum verborum in Commentariis meis te rejicio. Quæ quod abs te leguntur, gratum mihi est, sed tuis gravissimis studiis atque occupationibus parum arbitror accommodatum: cum præfertim fontes a rivis non mutuuntur, legereque te nostra magis mihi honorificum sit, quam tibi utile. Sed tu ut voles. Ego quidem hoc labore & onere, quod propter tuam admirabilem humanitatem mea causa suspicis, prorsus te libero. Fratrem tuum mortuum, non noveram: sed quia tuus erat frater, cum præclare de ejus virtute ac natura sentio, tum illum nobis ereptum esse doleo, quem ego amo mediusfidius etiam vita functum, Deumque immortalem deprecor, ut illi ipse propitius & liberalis suæ cœlestis gratiæ sit. Tuam quidem animi firmitatem, sapientiam, religionem, & miror & meritis laudibus in cœlum fero, qui tam mansuete & patienter decreta Dei accipias. Verum de his satis: responsum enim, ferme est ad omne argumentum tuarum literarum. Nunc veniamus ad ea quæ pertinent ad me, pluribus mihi verbis exposita a Paulo, accurateque narrata. In quibus illud non novum, quod tua insignis erga me benevolentia omnibus locis se ostendit: cui aliquando utinam referam meritam gratiam: hoc novum, quod tu de honore meo atque ornamentis cogitans, id agis ac moliris, quo nimis rationibus inveniri potest inimicitius. Ego enim vitam beatam in libertate animi, & in tranquillitate, eisque agendis & suscipiendis rebus, quæ e libera nostra voluntate dependeant, positam esse duco. Cujus etiam generis facultatem quandam nactus, exerceo

me

me in illa, quoad quidem possum quantulum-
 que mihi tenuitas mea, Dei adjuta ope, sup-
 peditat & elargitur. Quæ ab hoc genere vitæ
 dissident alienaque sunt, tanquam adversaria
 mihi & molesta multum, abjicio atque repu-
 dio: neque ullum eorum appetitum atque
 sensum ad animum meum introire sino. Quod
 acriore etiam judicio facere mihi videor,
 quod utriusque vitæ vim conditionemque ex-
 pertus, statuere facile possum, quantum hæc
 illi in omni ratione beatitudinis antecellat.
 At interest Reipublicæ (cognovi enim ex eo-
 dem Paulo rationes omnes & disputationes
 tuas, plenissimas nempe & pietatis & doctri-
 næ). O doctissime, & optime Contarene: uti-
 nam te ista spes nunquam deceptura sit. Tu
 eximia adhuc quadam bonitate veraque pru-
 dentia & integritate ad hoc sperandum addu-
 ceris: cum quod optimum factum esse intelli-
 gis, & illis ipsis salutare, quorum causa es
 sollicitus, id jam factum iri confidis, & exi-
 stimas. Quod secus longe est, atque utinam
 ne esset. An tu arbitrare, si esset spes aliquid
 præclare salutariterque agendi, quin ego me-
 metipsum essem expositurus atque oblaturus,
 non dico ad honores, (improbi enim illud
 hominis est & non Deo, sed sibi faventis &
 inservientis) sed in mortem atque crucem,
 ut caput Apostolorum dixit: cum quicquid
 meo incommodo & damno Reipublicæ pare-
 tur, ego maximum meum lucrum existima-
 turus essem? Sed (crede mihi): temporum
 horum vitia, & corrupta studia, istam pro-
 bitatem sapientiamque non recipiunt. Caput
 (ut spero) egregie probum habemus: hoc est
 Pontificem ipsum, cogitantem & cupientem

ea quæ se digna sunt. Sed non plus ille potest, quam temporum perversitas. Ægrotat enim corpus Reipublicæ & eo morbi genere ægrotat, quod præsentem medicinam respuit: magisque esset longo circuitu ad partem aliquam sanitatis revocandum: sicut ipsum paulatim curriculo temporum in hanc tabem delapsus est. Multis (inquam) vigiliis, plurimis remediis, dissimulatisque sæpenumero consiliis, salus esset & dignitas Christianæ Reipublicæ restituenda. Ac quoquo modo res quidem successura sit, si conventus is agatur, de quo expectatio est; adero una vobiscum, nec deferam partes meas, quantulæ illæ cunque sunt, meumque officium pium & debitum, tum Deo atque Reipublicæ tum isti Sanctæ Sedi Apostolicæ præstabo: teque & videbo, & complectar ita libenter, ut nullam majorem lætitiâ animo meo sim percepturus. Interea onus hoc feram, quod ab Deo mihi injunctum atque impositum est, si non apte, & robuste, ut integrum & fortem decet, ac certe non contumaciter. In quo pro mea parte sane inserviam Reipublicæ cum meum pensum curabo. Aliquantumque hic tamen proficiam: qui si istic essem, nec proficere quicquam possem, & proprium meum munus curationemque relinquerem. Quamobrem si me amabis (quod profecto facies) consules huic otio & tranquillitati meæ. Quam si mihi salva permanebit, uberius erga te poterō esse gratus, quam si in illos fluctus, & turbidas rerum agitationes me conjicerem. Itaque rogo te atque obsecro, per fidem amicitie nostræ, quam sancte inter nos constitutam, ad extremum diem usque inviolatam per-

perduci sumus , ut suscipias otii & libertatis meæ patrociniū : atque ab ea mente , de me quam suscepisti , desistas : meumque hunc statum , qui mihi maxime cordi est , & quo vitam ipsam non habeo chariorem , saluum mihi præstes , atque incolumem : de quo plurimum spei in tua autoritate , & prudentia , & amore adversum me , repositum habeo . Ego de hac re ad summum Pontificem scribens , ingenue illi quidem animum meum expono . Sed ut tu subsequare literarum mearum sententiam tuis amantissimis verbis atque consiliis (sic enim te facturum Pontifici pollicitus sum) peto a te magnopere etiam atque etiam . Paulus tuus jam magis quam meus , nonnulla ad te meis verbis perscribit , ad rationes horum temporum spectantia : quorum vel supprimendorum , vel proferendorum tua erit potestas . Vale, III. Id. Martii, M.D.XXXVI. Carpentoraeti .

EPISTOLA CCXLV.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACTEN.

Nic. Archiepisc. Capuæ S.R.E. Card. (a)
S. P. D. Roman.

*Ejus literis amoris humanitatisque plenæ
respondet, suumque gratum adversus
illum animum, propensamque
voluntatem declarat.*

Literæ tuæ perbreves, sed amoris humani-
tatisque plenissimæ, hoc mihi etiam fue-
runt jucundiores, quod manu tua scriptæ,
illud.

(a) Est hic Nicolaus a Schomberg natione Svevus, patria Misnensis Theodorici filius. Quum Romam adolefcens religionis ergo venisset, dum in patriam revertetur, Florentiæ an. 1497. sacro Prædicatorum ordini nomen dedit. Ibi Hieronymum Savonarolam præceptorem naſtus, haud mediocres in optimis artibus ac in Philoſophiæ ſtudiis progreſſus fecit. Theologiam inde aggreſſus, tantam ſibi doctrinæ ac probitatis famam comparavit, ut graviora ordinis munera ejus fidei crederentur. Itaque Cœnobii S. Marci Prior renunciatus, mox a Joanne Clareto Magiſtro ordinis, Terræ Sanctæ Provincialis, demum univerſi ordinis in Romana Curia Procurator Generalis factus, mirifice ab omnibus & præſertim a Summis Pontificibus Julio 11. & Leone 22. & dilectus & probatus eſt. Atque a Leone quidem ann. 1520. Archiepiſcopatu Capuano auſtus, nunciique Apoſtolicæ munere ſumma cum laude cum in Hungaria, tum in Hiſpania ſuſtus, a Clemente VII. (qui eum & in proſperis & in adver-

illud ipsum testimonium de quo scribis nostræ perpetuæ & constantis amicitiae, gravius multo faciebant. Etsi illud in eis nimis liberaliter, quod mihi ea honorum cognomina attribuis, quæ ego vobis summatibus libenter facileque concedo. Nam mihi sane parvitas mea est voluptati, quæ in tranquillitate animi, otioque literario posita lætatur. Flo-
 rere autem amplis titulis, & honorum ea insignia obtinere, quæ cum magnis curis & negotiis conjuncta sint, magis in te, cæterisque amicis meis, quam in memetipso gratum mihi est. Vestro enim patrocínio, vestro labore & opera, nos vivimus pacatiores. Quanquam nullus quidem mihi amicus est te antiquior, ac ne benevolentior quidem. Ita enim & ad me scripsit, quoad in urbe mansit, Paulus, & reversus ad nos illud idem vehementius

adversis omnium consiliorum participem semper habuit }
 ad Franciscum Gallie regem pro firmanda cum Cæsere pace missus fuit: quæ quidem pax sua dexteritate ac in rebus gerendis prudentia, summo Christianæ reipublicæ bono sancita est. Romam reversus eam de se, cum apud ejusque ordinis homines, tum præcipue apud purpuratos Patres opinionem existimationemque excitavit, ut Clemente e vivis erepto quod& in Hadriani vr.comitiis acciderat nedum Cardinalis, parum absuerit quin eveheretur ad fastigium summæ dignitatis. Quare Paulus III. qui jam hominis probatissimi virtutes noverat cum annuo 1555. die 20. Maii in Sacrum Cardinalium Senatum retulit. Obiit Romæ an. Christi 1537. ætat. LXV. quinto Idus Septembris, sepultusque est in æde S. Mariæ supra Minervam. Extant orationes ejus quinque, de admiranda Christi pugna cum diabulo in deserto coram Julio II. Pont. Max. habitæ, nonnullæque Epistolæ inter lite raræ Principum. V. Ciaccon, tom.3. col. 567.

tius confirmavit, nullum sibi a te studium; nullum indicium amoris, quod quidem optari potuerit aut debuerit, defuisse: cum & in deferenda ope tua, insignem in se benevolentiam, & in communicandis maximis rebus, summam fidem, & in omni sermone usuque familiari, egregiam tuam comitatem se expertum esse, plurimumque adamasse testificetur: Quæ mihi omnia jucunda auditu, ipsa re pergrata, non quidem præter spem, sed tamen supra spem mihi tributa sunt: ut tantum tibi pro illis gratiæ debeam, quantum nostra amicitia patitur. Ea porro vult, ut animo magis quam verbis gratam memoriam officiorum comprehendamus: quod tibi quidem a me, & amplitudini tuæ nunquam deerit. Tu quando mihi omne tuum studium & auctoritatem & operam amantissimis verbis polliceris atque defers, summo me omnium beneficio afficies, si amorem istum tuum erga me conservaveris. Vale, III. Idus Martii, M. D. XXXVI. Carpentoraeti.

EPISTOLA CCXLVI.

JACOBUS SADOLETUS EPISC. CARPENT.

Mario Maffæo Volaterrano, Episcopo
Cavallicensi (a) S. P. D.

*Quod comiter, laute, ac liberaliter Paulum
exceperit ei gratias agit, veteremque suam
cum eo familiaritatem commemorat. Demum
de opere, quod Phædrus, sive etiam Horten-
sius inscribitur, nonnulla habet.*

PAULUS ad nos reversus, tanta se abs te comitate, ac tam laute & liberaliter acceptum esse narrat, eosque se lepores in te perspexisse ingenii, urbanitatis, elegantiae, ut difficillimum omnium rerum sibi fuisse assermet, istinc se avellere, & ad nos proficisci, cum inexplicabili pene glutino admirabilis cujusdam suavitatis teneretur. Quod ego, Mari, usu illi venisse non miror; est enim hoc.

(a) Hic Volaterris nobili Maffæorum genere natus, Raphaelis cognomento Volaterrani, viri doctissimi consanguineus extitit. Volaterranæ Ecclesiæ Archipresbyter, & Basilicæ Principis Apostolorum de urbe *Canonicus* quum esset, an. 1516. die 5. Novembris a Leone X. Pont. Max. Episcopus Aquinas est renunciatus. Quam quidem Ecclesiam usque ad annum 1525. pie sancteque administravit, quo anno Cavallicensi Pontificatu auctus est a Clemente VII. Discessit e vita Volaterris, viii. Calend. Quintilis anno salutis 1537. ætatis lxxviii. sepultusque est in eade Cathedrali. Vide Ughell. in Ital. Sac. & Sammarthanos in Gallia Christ. tom. 2. pag. 511. edit. vet.

hoc proprie tuum, & semper fuit, ut Syrenarum modo, non Mutianarum illarum, quibus Savoja noster illudebat (recordaris enim profecto & hominum illorum & temporum) sed earum, quarum ex ore Homerus mellitissimas narrationes rerum gestarum manare dicit, homines captos tibi victosque detineas. Nam si ego cum Romæ ambo essemus, semper te appetebam, assidueque tecum esse cupiebam, cum repellerer a te, & absterxerem, omnibusque modis congressus meos devitares, quod nativam illam tuam suavitatem sumpta ad tempus vocis, vultusque asperitas obscurare non poterat, quid nunc debuit evenire Paulo, cui tu non solum omneis venustates tuas, quæ & plurimæ sunt & amabilissimæ; sed animum, domum, penum omnem patefecisti? Etsi est in eo quiddam quod me mordet. Quo enim fato mihi infortunato contigit, ut te ita facili & hospitali non sim usus? cum nemo unquam fuerit alienis cœnis tantopere addictus, ut ego eram tuis, quarum unum illud condimentum erat potissimum, quod te frui ipso, ac vesci tum maxime licebat. Itaque putasne me tantam jacturam leporum, omnisque amœnitatis, æquo etiam nunc animo perferre posse, quibus tuarum fui paucitate cœnarum privatus? Sed acia ne agamus. Quod tantam humanitatem in Paulum ostenderis, valde mihi gratum, qui quidem tuus jam est magis, quam meus: semperque in ore nomen tuum habet, neque loquendo, neque prædicando de te, satiari unquam videtur. Ab eo etiam accepi tuas literas, amanter quidem scriptas, sed nimis festinanter. Video enim tibi propositum fuisse,
ut

ut cito te exolveres. Utut est, gratia tamen est habenda, quod abs te dignatus si non sonantibus illis vocabulis, in quibus me usque eo revereris, ut magnus esse homo videar: sed tantisper dum tuas lego. Nam ut a lectione earum digressus sum, statim irrideo ipse memet, nec tantam in me potentiam auctoritatemque reperio, ut tu tam graviter revereri debeas. Sed omisso joco; ego mihi abs te familiarissime scribi volo, atque ita, ut nostra vetus conjunctio plena jucundissimæ libertatis etiam nunc quoad potest, in literis redeat. Phædri inscriptionem, quem modo ad te misi, gratam tibi esse gaudeo vehementer (a). Gratiarum actionem respuo, meum enim fuit relinquere aliquod monumentum amicitiae nostræ, meique summi & perpetui erga te amoris; idque nisi fecissem, magis agrestis, quam cum id feci, officiosus debeo existimari. Sed tu agis mecum liberaliter, cum de iis gratias agis, quæ a me prætermitti salvo officio non possunt. Illud magis expecto a te, ut quando ego tantum tuo judicio tribuo, quantum certe paucissimorum, ita legas librum, atque expendas, ut quoad ejus fieri poterit, nihil obtrectatione dignum in eo relinquatur. Quod tuo imprimis acumine, & earum rerum præstanti scientia, de quibus in libro agitur, me assequi posse confido. Quod mihi extremis tuis literis gratularis, quod dignum & benemeritum successorem mihi delegerim, id etsi ego feci bono (ut videbar)

confi-

(a) Vide quæ de hoc Sadoleti opere diximus in notis ad ejusdem Sadoleti vitam pag. xxxiv. & xxxv.

consilio adductus, tamen actiones meas tibi probari mirabiliter lætor. Etenim tunc maxime nostris operibus delectamur, cum ea ab optimo quoque laudari intelligimus. Utinam Deus nostra consilia fortunet. Nos certe id spectabimus, ut in ipso amore nostro & iudicio, majores tamen virtutis partes, quam consanguinitatis existerent. Sed hæc hætenus. Ego & sat recte, ut nunc est, me habeo: & tibi semper rectissime esse cupio, pectoque a te ut tibi certo persuadeas, te a me constanter & singulariter diligi. Vale, IV. Calend. Aprilis, M.D.XXXVI. Carpent.

EPISTOLA CCXLVII.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACTEN.

Johanni Salviato Cardinali (a)

S. P. D.

Roman.

Quod suum de Paulo iudicium comprobaverit, vehementer gaudet, seque opus quoddam ejus nomini inscribendum suscepisse narrat. Tandem de propensa ejus in eundem Paulum Sadoletum voluntate illi gratias agit.

CUM in omnibus dictis factisque, quæ tu pro me unquam, aut mecum egisti: tum vere in his præcipue literis, quas proxime accepi a te, omnis tua humanitas patefacta mihi est,

(a) De Salviato egimus in notis ad Epistolam LXXVII, pag. 217.

est, plena amicissimæ erga me voluntatis. Nam & comprobatio tua mei de Paulo iudicii, vehementer grata mihi extitit, & quod tu eum in amorem tuum, & in familiaritatem tam libenter receperis, id quoque intelligo meo amori a te fuisse datum. Quanquam meum quidem de eo testimonium, illius actionibus, ingenio, modestia, apud te confirmatum esse summe gaudeo. Certe enim aut nemo est, aut omnino perpauci, quibus meas actiones atque consilia, æque ac tibi probata esse cupiam, quem ego & propter insignem prudentiam, ac integritatem, omni honore cultuque, & propter animum eximium erga me incredibili quadam benevolentia prosequor, atque complector. Quod autem scribis gratum tibi a me fieri, quod nomen tuum meis scriptis concelebrare sim aggressus (a), non est de eo cur mihi gratiam debeas. Ego enim id reputans quod verum est, ex tuo nomine & commemoratione clarissimi atque ornatissimi viri, omnique virtute præstantissimi, non parum luminis in mea scripta derivatum iri, suscepi negotium non tam tui (non enim virtus tua eget testibus) quam mei honoris causa, atque ut literæ meæ, quæ sua sponte obsoletiores sunt, tuæ & autoritatis, & laudis gloria illustrarentur. Nec me tamen oblitum existimes velim ejus orationis, quam habui tecum, cum tu apud nos Carpentoracti esses. Non enim si in alio argumento nunc versor, illud

(b) Librum de Gloria heic a Sadoletto significari, quem Salviato dedicare statuerat, patet ex alia Epist. ad eundem Salviatum data v. Idus decembris an. 1539. Vide notas ad Sadoleti vitam pag. xxxix.

illud propterea abjeci, quod tibi ostenderam me suscepturum esse. Sed cum & difficilius illud opus, & longioris multo temporis existeret, nostra autem festinatio amoris mei erga te aliquo indicio tibi declarandi moram tantam non ferret, ad id elucubrandum me converti, quod videbatur mature confici posse. A quo tamen ipso & hyemis asperitate, & tenuitate meæ valetudinis aliquandiu sum retardatus. Sed repetam cursum, ut opinor: hocque acrius instabo & connitar, quo major mea cupiditas perficiendi facta est. Tua in meæ sororis filium propensa beneficaque voluntas gravissima mihi est, eaque cumulum affert tuis erga me meritis, quibus jam plurimis tibi sum obstrictus. Ego tuis literis serius respondi, quod cum te Neapolim profectum esse constaret, de reditu tuo ad urbem nihil ante hoc tempus audieramus. Vale, IV. Calend. Aprilis, M. D. XXXVI.

E P I S T O L A CCXLVIII. •

JACOBUS SADOLETUS EPISC. CARPENT.

Hieronymo Nigro (a)

S. P. D.

Romam.

Nonnullos veteres amicos plurimum salvere jubet. Contareni virtutes laudibus extollit, seque ad Concilium affuturum profitetur.

LEgi literas tuas, ad Paulum quas misisti; in quibus amor tuus pristinus erga me se ostendit; novus ille quidem mihi nunquam, sed tamen semper & optatus, & dulcis: quem & feci, & facio mi Niger plurimi. Salus ad me per te missa a veteribus amicis, mihi jucundissima fuit. Nec quicquam est omnium rerum quod libentius faciam quam usurpare crebro memoriam eorum, quos clarissime semper constantissimeque dilexi, Elini, Colotii, Petrasanctæ, Thebaldæi, Blosii nostri, etiam Savojæ mirifici hominis, quem audio magnis de Republica occupationibus impeditum, quotidie minus se vobis fruendum præbere posse, te vero mi Niger amo ut debeo, abs teque peto, ut eos amicos a me resalutes, quos modo nominavi, & omnes præterea reliquos, quos antiquæ academix esse cognoveris. Contarenum patronum tuum non amo solum, sed etiam veneror: & cum hoc ei tribuo, ut neminem illi in optimarum artium cogni-

(a) Consule quæ de Nigro habentur in notis ad Epistol. LXX. pag. 189. & ad Epistol. LXXII. pag. 198. Par. I.

cognitione præponam: tum vero Deum immortalem, divosque omnes contestans, sic plane statuo, nec meliorem virum, nec sanctiorem hominem, nec amantio rem veritatis, pietatis, sinceritatis reperiri quempiam posse. Itaque tanto & amore & cultu illum prosequor, quantum tantarum & tam præstantium virtutum excellentia postulat. Me ad Concilium affaturum esse, si id habebitur, dubitarene potes? Quanquam enim magno mihi ea res erit incommodo; tamen dare operam Deo, & illius honori ac nomini deservire, quantum quidem in me erit, ita mihi constitutum est, ut etiam si sit vita mihi in illo opere profundenda, mecum præclare iri actum putem. Tu vale, & nos ama, tibi que persuade, te vicissim a me singulariter amari. Ex hortis nostris suburbanis, IV. Nonas Junii, M. D. XXXVI.

EPISTOLA CCXLIX.

JACOBUS SADOLETUS

Antonio Florebello suo S. (a)

Ejus orationem a se perlectam laudat, eumque hortatur, ne unquam pedem ab inita studiorum ratione revocet.

ET prius Epistolam tuam libenter legeram, & post oratione tua huc ad nos allata mirifice ejus sum lectione delectatus. Est enim

(a) Vide Antonii Florebelli vitam a nobis descriptam, quæ extat ad calcem Pontificiarum Sadoleti Epistolarum.

enim ornate atque ample scripta , teque ipsum mihi ante oculos constituit : cujus ego ingenium & copiam admodum semper probavi . Pauca sane quædam adnotavi in ea , quæ haud magni momenti sunt . De quibus mandavi Paulo , ut certio rem te faceret . Nunc , mi Antoni , quando eos cursus cœpisti , qui ad summam laudem deducere te possunt , perge porro atque enitere , ut spes nostra de te in dies fiat erectior , magnumque ex te accedat nostræ communi patriæ ornamentum . Non eges tu quidem hortatione : sed tamen amor meus non patitur a me prætermitti ne hoc officium quidem , ut te horter & admoneam , ut instare atque urgere tantam gloriam ne cesses . Ego ita faveo tibi , ut filio : ita in tuis laudibus acquiesco , ut illis me quoque existimem ornari . Quare si hoc animo fueris , ut & meam & tuam vicem tibi conandum atque elaborandum esse putes ; non dubito quin ad summum honorem hujus facultatis sis perventurus . Vale , ex hortis nostris IV. Non. Junii , M. D. XXXVI.

EPISTOLA CCL.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACTEN.

Clarissimo Juris utriusque Doctori
Joanni de Lopis ,

*Joanni de Lopis qui opusculum quoddam
suum ei nuncupaverat , officiose
respondet ,*

AMor tuus erga me omnibus in rebus se ostendit , idem ille quidem semper , & inveteratus jam inter nos , sed aliis quotidie operibus ac officiis novus . Nam ut ego principio , tuæ virtutis atque doctrinæ fama commo- nitus , cum essem absens , atque in urbe Roma degerem , te ad meæ procurationis Epi- scopalis onus mecum una subeundum vocavi , vicariumque meæ diligentia constitui ; pri- mum illud fuit indicium tui amoris , quod libenter & studiose meam vocantis auctori- tatem secutus es , totumque te mihi & meis commodis dedisti atque exposuisti : alterum etiam præstantius quod tanta integritate & diligentia munus illud curasti , ut tuam sin- gularem juris utriusque scientiam non mino- re cum fide & justitia conjunctam omnes ex- periremur . Veni in Ecclesiam meam , hic qui- dem commorandi , & Deo uni inserviendi causa ; quid nostra consuetudine quotidiana dulcius ? cum ego omnia tibi plane credens ac committens , quæ & probitatem , & con- silium doctrinamque requirerent , nusquam opinionem meam de te , & de virtute tua de-
cipi

cipi sum expertus. Addidisti etiam illud, ut missa patria & parentibus tuis, quo esses mihi prior atque adjunctior, sedem omnium fortunarum tuarum Carpentoraëti constitueres. Qua quidem in re declarasti prorsus quanti me faceres, & quo amoris studio accensa esset erga me voluntas tua. Atque hæc tot ac tanta testimonia tui animi sat magnam vim profecto habere videbantur ad me omni tibi benivolentia devinciendum; cum tu recenti quotidie munere aliquo afficere me studens, repetitionem legis: *Si pater C. de hæredib. institutend.* quam summa cum cura & diligentia lucubraſti (a), & in qua tuum præstans in-

S 2

ge-

(a) Opusculi hic est titulus; *Solemnis repetitio utilissimæ L. si pater C. de Hæred. instit. per clariss. J. U. Doctorem D. Ioan. de Lopis Vicerectorem Comitatus Venetysini edita. In qua ultra principalem materiam multa inseruntur, quæ ad rectorum animarum mores pertinent. Lugduni apud Seb. Gryphium 1536. in 4.* Post nuncupatoriam epistolam ipsius Joannis de Lopis, ibidem edita est hæc ipsa Sadoleti epistola. Eam tamen malimus heic repræsentare, quod in paucorum manibus sit ille liber; quem Fontana *Bibl. Legal. part. 6.* solum memorat ex testimonio Freymonii. Qualis quantusque vir fuerit Joannes, Sadoletus, qui eum Vicarium sibi delegerat, testatur. Sadoletum vero vicissim laudat Joannes, ac de eo inter cetera, hæc habet in nuncupatoria illa epistola. „Accedunt ad bonarum disciplinarum tuarum splendorem tot præclaræ animi dotes, tamque singularis virtus, ut omnibus, qui te norunt, te admirari difficile, te imitari impossibile videatur. Fecerunt hæc, Reverende Pater, ut tu muneris, cui merito præes, non prece, aut precio, non potentum instantia, minus etiam tua, ne dicam importunitate, sed neque petitione pervectus sis, sed mera Leonis X. providentia, qui ex urbe Roma multis mil-

a) lia-

genium rerumque copia elucet meo nomini inscribere adortus es; quod ego donum tale esse existimo, ut debuerit id potius majoribus viris conferri, quique tui & ornandi & illustrandi facultatem majorem haberent; quando & tu, tua virtute sic postulante & gravioribus apta rebus, qui universæ huic provinciæ jus dicas his paucis annis electus es. Sed sive id tu benivolentia tantum adductus fecisti, sive judicio; habeo tibi omnino magnam gratiam, a teque peto, ut tibi certo persuadeas, te a me non solum diligi vehementer, sed etiam magni fieri. Vale.

22 liaribus absentem, huic Ecclesiæ pastore destitutæ, de
 22 te potius, quam tibi voluit providere; teque ex longa
 22 rerum experientia cum esse sciens, cui Pastoris officium
 22 congruebat, ad acceptandum compulit renitentem Hæc tua tam præclara virtus, tuique mores
 22 probatissimi, Antistes dignissime, me a natali solo,
 22 dulcissimaque Avenionensi patria in tuum servitium
 22 evocarunt; & cum tuæ amplitudini, cui pro susceptis
 22 a te beneficiis plurimum debeo aliquas lucubrationum
 22 mearum primitias offerre honestum existimarem, interim dum
 22 argumentum quod tibi gratum esset, cogito; relatum est, te causam duorum civium tuorum,
 22 qui jam annis plurimis litigarunt, componendam
 22 suscepisse; unde non indignum existimavi legem illam,
 22 in qua totius processus summa consistit repetere, non ut tuæ
 22 amplitudini ac plenitudini aliquid adjiciam; sed cum in causa illa ego jus dixerim, ut omnibus
 22 innotescat quam examinatum & circumspectum in ea re fuerit
 22 judicium, adduco etiam (nec extra propositum) aliqua quæ ad Presbyterorum & rectorum
 22 animarum rem multum pertinent, ut eos, quos in sollicitudinis
 22 partem vocasti, ad tui imitationem excitarem. Ex quibus habes,
 22 præter Sadoleti laudem, Joannis patriam, & libri scribendi causam plane
 22 cognitam atque perspectam.

EPI-

EPISTOLA CCLI. (a)

P E T R U S B E M B U S

Jacobo Sadoletto Episcopo

S. P. D.

Carpent.

*Suum cum videndi desiderium, amoremque
erga Paulum testatur. Mittit ei Epistolas
Leonis X. nomine scriptas, laudatque
Federicum Fregosium.*

Accepi tuas literas, quas e Vico Sando-
nino dedisti, fideliter mihi ab illo, qui
tibi casu sese obtulit, perlatas. Quibus li-
teris me certiolem facis, te iter flectere, ut
ad me Patavium accederes, propter festina-
tionem tuam non potuisse. In quo etsi dolui
hoc quidem tempore, mea me spe videndi tui
lapsum, & dejectum fuisse, tamen gaudeo,
quod ineunte vere tibi non defuturum confir-
mas, quin me visurus sis quoquo modo.
Ego vero tametsi te ita facturum puto (non
enim dubito, quin me ames, & videre cu-
pias) tamen etiam atque etiam abs te peto,
primum quidem, ut antequam in Galliam
Transalpinam revertare, huc te conferas, ut
una esse commodius possimus. Deinde si tibi
id erit difficilius, scribes ad me, cum Roma
proficisci cogitabis, quem ad locum, qui qui-
dem sit in via, quamque ante diem ipse ad
te veniam. Statutum enim mihi est tecum
biduum, aut triduum, antequam omnino
a teas conficere. De Paulo tuo quæ adscribis,
ea mihi gratissima, jucundissimaque sunt. Non

S 2

enim

(a) Extat Epistolar. Bembi Familiar. lib. 111. ep. 32.

enim ego illum minus diligo, quam ille me. Multo etiam justius meus in illum amor proficiscitur, quam in me illius: qui plane adulescens, & doctrina, & virtutibus excellit. Rescripsi fere ad tuas literas. Nunc venio ad id, quod ante etiam, quam illas dares, ipse te scire magnopere cupiebam. Librum Epistolarum, quas Leonis X. Pont. Max. nomine scripseram, cum in eo munere collega meus esses, edidi proximis diebus (a). Is tibi Romæ a procuratore meo afferetur, de eo scire aveo quid sentias, nihilo sane minus, quam si editus non esset. Nam iterum, & sapius cudi poterit. Etiam aliis in scriptis hoc idem feci. Tu modo ne gravare, quæ tibi displicebunt, quæ non probabuntur aperte ad me omnia, fraterneque præscribere. Cæterum Federicum Archiepiscopum Salernitanorum te jam vidisse sane puto. O sæstivos congressus vestros! Omnino facere non possum, quin tibi tantam voluptatem invideam. Cujus meæ mediasfidius ægritudinis una tantum sanatio est, si te videro. Vale mi frater, Vale, & salve, VII. Calend. Novembr. M. D. XXXVI. Patavio.

(a) Atque hoc quidem titulo: *Petri Bembi Epistolarum Leonis X. Pont. Max. nomine scriptarum lib. XVI. ad Paulum III. Pont. Max. Romam missi, impressi Venetiis ab Johanne Patavino, & Venturino de Reffinellis X. Cal. Sextilis, Cola Bruno procurante. Idem opus pluries deinceps editum est, tum seorsum Lugduni 1540. Basileæ an. 1539. & 1547. Venetiis 1552. Colonia Agrippinæ 1534. tum etiam cum ceteris ejusdem Autoris latinis operibus Basileæ 1556. & 1567. Argentorat. 1562. & 1611. nec noc Venetiis 1729. in fol.*

EPISTOLA CCLII.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACT.

Laurent. Granæ Signiæ(a), & Mario Aligero(b)
Rheatis, Episcopis S.P.D.

*Utrique gratias agit pro acceptis
beneficiis.*

CUM digressus a vobis, Romam versus
iter facerem, eoque itinere assidue ob
animum vestra mihi virtus atque humanitas
esset versata: simul ut urbem attingi, paulu-
S 4 lum=

(a) Laurentius Grana Romanus, antequam Signinus a Clemente VII. Episcopus factus esset (quod an. 1528. die 3. Junii contigit) Lateranensis Basilicæ *Canonicus* extitit. Obiit Signiæ an. 1539. sepultusque est in aede Cathedrali in sacello S. Michaelis, quod ipse an. 1533. instauraverat exornaveratque. Vid. Leandrum Albertum in Italiæ descriptione & Ughellium in Ital. Sac. tom. 2. col. 153. edit. vet.

(b) Marius hic Aligerus Reatinus apud Pompejum Columnam Cardinalem S. R. E. Vicecancellarium (cujus a Secretis fuit) auctoritate & gratia adeo valuit, ut ejus favore ac patrocinio Patriæ Pontificatum anno 1529. die 27. Augusti a Clemente VII. Pont. Max. obtinuerit. Anno 1535. A Paulo XII. Generalis Montis regalis Gubernator renunciatus, mox Bononiam Prolegatus missus, eas Provincias sancte prudenterque administravit. Mortuus est Reate prid. non. Octobris an. 1555. annos natus LXIII. atque in templo Cathedrali conditus. Vid. Ughellium in Ital. Sac. tom. 1. col. 224. edit. vet.

lumque otii mihi datum est, nihil habui antiquius, quam ad vos scribere, & facere vos de mea omni voluntate certiores. Vere enim dicam; cum venissem Bononiam, ac multa antea ipse de benevolentia in me vestra essem mihi pollicitus: re tamen ipsa expertus sum, superatam etiam opinionem meam vestris officiis, nihilque esse a vobis prætermisum, quod vel hospiti & peregrinanti officiosus homo, vel amicissimus amicissimo præstare posset. Itaque illo primo occurso congressuque vestro, omnis ea mœstitia quæ animum meum obsederat, prope depulsa est. Cum enim subinvitus, & contra animi sententiam iter illud suscepissem, pietatem atque officium in eo, non ullum meum commodum secutus, etsi constanter id faciebam, quod recti consilii nequaquam mei pœnitebat: tamen infidebat in animo quidam dolor, quod studiis meis, atque ea tranquillitate vitæ, quam ego maxime expeto amoque, vacare me aliquandiu necesse esse intelligebam. Incidi igitur in eos, qui & primi, & præcipue illa me cura levare potuerunt. In vestris enim vultibus, vestrisque sermonibus plenissimis officii, suavitatis, benevolentiae, tunc primum conquievi, vidique & perspexi, quod fidelis amicitiae est proprium, mei nominis charitatem nequaquam apud vos ex diuturna absentia mea imminutam fuisse. Quo quid mihi potuit accidere optatius? Etsi enim alter vestrum vetusta mihi familiaritate, alter recente est copulatus; tamen eandem prope vim habet naturæ bonitas in nova amicitia conglutinanda, quam fides in vetere conservanda.

da . Ferme enim ad summum celeriter pervenit , quod firmis & validis radicibus est nixum . Quo in genere virtus magnas partes obtinet . Quæ cum excellat in ambobus vobis , in me autem ipso non tam expressa illa quidem , quam quibusdam quasi lineamentis sit inchoata ; quid mirum si & tu , optime ac doctissime Grana , perpetuo me constanterque dilexisti ; & tu Mari suavissime vix dum defacie cognitum , amare tamen cœpisti ? Quamquam hujus quidem amoris erga me , omnisque officii quod mihi tribuistis , causa in vestra singulari humanitate posita est . De qua habeo vobis magnam gratiam : neque recuso , nisi pari vobis benevolentia respondero , quin me ex hominum non esse numero judicetis . Respondebo enim certe , neque patiar me ullo in amicitia officio a quoquam vinci : cum id præsertim non tam in rebus atque factis , quæ plerunque fortunæ & occasionis sunt , quam in fideli & benevola voluntate sit positum . Quæ nunquam vobis a me deerit , neque ulla unquam efficiet dies , ut talium & virorum & amicorum memoria apud animum meum obsolescat . Atque hujus promissi animique mei quo benevolentiam meam vobis dedicoque , has literas volui esse testes : ut intelligeretis , quæ studia in me contulistis , ea longe mihi gratissima accidisse . Reliquum est , ut vos rogem (id quod minime videmini esse rogandi , sed tamen id more & consuetudine faciendum est) ut pristinum erga me amorem conservetis , plurimamque meis verbis Sfortiæ nostro legato amplissimo nuntietis salutem , gratiasque illi agatis , quod ab eo

418 JACOBI SADOLETI
& humanissime acceptus, & hospitalibus illius donis, quibus me opipare muneratus est, edoctus plane sum, meum illi adventum & gratum & jucundum exitisse. Valete, VI. Nonas Novembris, M. D. XXXVI. Ex Urbe.

EPISTOLA CCLIII.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACT.

Mario Maffæo Volaterrano Ep. Cavallicensi (a)
S. P. D.

*Suum ejus videndi desiderium declarat,
hominemque ut ad se veniat
hortatur.*

CRedo jam ad te esse perlatum, me accitum a Pontifice Maximo, statuiffe suscipere hoc iter. accedereque ad eam Urbem, in quam a me olim certo consilio relictam, nulla alia ratio, præter eam quæ nobis proposita est, si forte videlicet succurri per nos possit periculis communibus, me valuisset retrahere. Quanquam ad hoc quidem tanti ponderis negotium, mea & autoritas tenuis, & ingenii facultas admodum exigua est. Sed sit hic illius fortasse error, qui hoc de me judicium fecit: mihi quidem optima adest voluntas, cetera ab aliis meliora quærenda sunt. Nec tamen hoc mihi fuit propositum, ut

(a) Vidæ notas in Epist. ccxlvj. pag. 401.

ut de hisce rebus ad te scriberem. Illud meæ proprium argumentum est epistolæ, ut cum ego sine te, neque urbem hanc, neque eam quam vivo vitam, aut vitam esse, aut urbem existimem : quod omnis mea suavitas, omne perfugium curarum molestiarumque mearum, omnis denique animi mei lætitia in tuo mihi optatissimo complexu conspectuque prorsus reposita est ; te quidem orem atque obsecrem, uti facias mihi tui præsentis copiam. Etsi quid ejus amoris adhuc residet in te, quem erga me sæpe ostendisti, ne graveris capere breviusculum hoc iter, quod ego longissimum sum emensus, quantis meis incommodis & detrimentis non dico : illud tantum dico, in quo satis incommodi est, adversus certe omnem animi mei sententiam : sed & officio serviendum, & religioni fuit. Illud tibi confirmo, me toto hoc itinere incredibilique illa, quam capiebam itineris molestia ; te mihi unum propositum semper habuisse, in cujus benevolentia & suavitate omnem essem angorem & solitudinem animi depositurus. Itaque quoties revocare mea tristioribus curis ad aliquam animi hilaritatem & lætitiā instituebam, ad te ipsum protinus cogitatione revertabar, meusque erat unus in mente mihi & in sermone Marius. Ille consolator mœstitiæ meæ, ille animi confirmator : in hoc denique dulcissimo & mihi carissimo nomine acquiescebam. Postea vero quam veni ad urbem, neque te hic offendi : quid dicam Mari ? pudet me proferre, quam perculsus animo & destitutus fuerim : ut mihi sordere & jacere omnia viderentur, cum tu decesses unus, qui tamen mihi es pro omni-

bus. Et si cæterorum quidem officia amicorum mihi non defunt: sed illa mihi sic grata & jucunda futura sunt, si fale condita fuerint venustatis tuæ. Itaque in maximo desiderio tui videndi & complectendi sum: neque aliam spem ullam habeo reliquam hujus non longi temporis, quo Romæ sum mansurus, cum aliqua levatione molestiæ traducendi, nisi tu dederis hoc vel amicitiae nostræ, vel humanitati tuæ, ut nos tibi visendos esse statuas, conserasque te aliquantisper in hanc urbem: quæ privata conspectu tuo, cæteris qui te diligunt, ornamento suo spoliata, mihi uni deserta & penitus derelicta visa est. Nam si in itinere, inanis illa de te cogitatio tantum potuit, ut meos omnes labores faceret leviores; quid faciet viva vox, quid vultus, quid ista significatio amoris, si tu mea causa adductus huc te retuleris? Credas mihi velim, non possum tantum exprimere, quantum mihi in animo est, vel studii, vel benevolentiae, vel ardoris, ut te tuaque & sperata & expetita consuetudine aliquandiu perfruar. Quod quidem minime longum futurum sit: statutum enim mihi est, secundum Martium mensem urbanas res relinquere, & vel proficisci Mantuam, si agetur conventus is, qui indictus est, vel in Galliam reverti, ubi jucundum habeo & studiorum meorum, & omnis mei otii ac tranquillitatis domicilium. Quæ res cum ita sese habeat, & hac occasione amissa, deinde facultas nulla futura sit, quæ sustentet animos utriusque nostrum spe iterum congregiendi inter nos & amplectendi: quo me dolore affectum iri putas, si hæc me expectatio, ac spes, quam
nunc

EPISTOLÆ FAMILIARES. 421

nunc pene in manibus habeo , truendi tui , fuerit frustrata ? qui te unum omnium plurimum & dilexi semper , & diligo : tecumque cum sum , quod creberrime sum expertus , nulla omnino molestia , neque graviore solitudine soleo opprimi . Quamobrem Marioptime atque humanissime , erit non humanitatis solum tuæ , sed etiam ejus virtutis & integritatis , quam in colenda amicitia semper adhibuisti , dare hoc nostris precibus , ut te hic præsentem quamprimum habeamus ; facilitateque tua efficere , ut quamvis mea animi incitatio longiorem orationem desideret , tua tamen natura propensa ad morigerandum , brevior contenta fuisse videatur . In quo & tui ipse similis eris , & urbanis omnibus facies gratum : me quidem ipsum incredibili quadam lætitia & summo beneficio affeceris . Vale , V. Nonas Novemb. M. D. XXXVI. Ex Urbe .

EPI.

EPISTOLA CCLIV.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACT.

Antonio Suriano Patricio Veneto (a)
S. P. D.

*Gratias illi agit , quod se absentis famam
innocentiamque defenderit , suamque
erga eum benevolentiam
ostendit .*

CUM venissem ad Urbem , a Pontifice Maximo (quod te non ignorare arbitror) accersitus , atque ibidem de tua erga me benevola voluntate complurium & gravium mihiq; amicissimorum hominum testimoniis cognovissem ; faciendum mihi putavi , id quod meæ & natutz & instituti est , ut scriberem ad te , ageremque tibi pro tua præstanti humanitate gratias . Vere enim tibi confirmo , cum multa eveniant in vita , quæ hominibus grata accidere solent , nihil tamen mihi contingere potuisse optatius , quam a te tali viro , omnibus & virtutis ornamentis , & fortunæ ac nobilitatis prædito , mei absentis famam in-

no-

(a) Fuit hic eques D. Marci Procurator , atque inter claros Patavini Gymnasii moderatores recensetur a Papadopolo in Historia Gymnasii ipsius Patavini tom. 1. lib. 1. sect. 11. cap. x. Eum et. Zenus in vit. Parutz tom. 3. p. 8. not. 6. edit. Venet. Hist. virum appellat doctissimum , & sua ætate gerendæ Reipublicæ scientissimum .

nocentiamque defensam esse, cum essem injustis criminibus appetitus. Quid enim a me alienius, quam velle desistere ab eis majorum nostrorum sententiis, in quibus constanter & firme retinendis salus & beata nostra vita consistit? Sed si ille fuit quorundam error, siue religionis, ut videbatur, defendendæ studium: (non enim adducor, ut malevolentiam fuisse credam) tu mihi ea officia præstitisti, quæ vel frater fratri, vel filio præstare indulgens pater solet. Nam & testimoniis tuis meam integritatem commendavisti, & illas falsas quorundam de me suspiciones ægerrime ferre præ te tulisti. Quæ si aliquo meo erga te merito tributa mihi abs te essent, permagni tamen essent æstimanda. Cum vero tu nullis meis provocatus officiis, ita tamen parteis meas tutandas susceperis, ut si frater tuus fuisset: quo me studio gratiæ, quove obligationis vinculo tibi esse obstrictum putas? Equidem gaudeo te cum virum esse, cui optimo jure omnis honos debeatur, etiam si nulla forte deberetur gratia. Quid enim ingenio & doctrina tua, quid prudentiæ & virtutis laude illustrius? Cum vero ad hæc tot tamque eximia in te ornamenta, illud etiam accedat, ut maximo tuo beneficio tibi devinctus sim; crede mihi, Antoni Suriane optime atque ornatissime, inter eos qui te amant & colunt, quorum, cum tu talis, tamque benefica & liberali natura præditus sis, magnam profecto necesse est esse copiam, me ita primas appetiturum esse partes, ut nihil sis unquam in me ipso quod in constanti & fideli amicitia requiratur

tur, desideraturus. Itaque & quantum virtuti debetur honoris, id tibi a me nunquam deerit, & quantum beneficio gratiæ totum tibi a me ita paratum est, ut omnia mea officia & studia in te potissimum semper sim collaturus. Quod si aliqua mihi oblata fuerit occasio, qua me tibi gratum & memorem probare possim, agam id ipse per me: sin a te fuero admonitus, efficiam ut intelligas, neminem te habere, cui aut fidentius imperare quæ velis, aut de quo plura tibi & majora polliceri queas. Quæ quidem non ab opibus fortunæ, quæ tenues mihi sunt, sed ab amore & fide constantis amicitiae possint proficisci. Interea jucundam nominis tui memoriam summa cum fide benevolentiaque conservabo. Vale, IV. Non. Novembris, M. D. XXXVI. Romæ.

EPISTOLA CCLV.

JACOBUS SADOLETUS EPISC. CARPENT.

Antonio Pulleoni Siculo
S. P. D.

*Reddit rationem sui ad urbem itineris,
ad quam se incolumem pervenisse
eum certiore facit.*

JUcundissimas accepi tuas literas XVIII. Calendas Octobris datas: quibus perspexi curam & sollicitudinem animi tui, quam de salute mea suscepisses, cum audivisses (ut scribis)

bis) totum ferme id bellum, quod in Gallia provincia gestum est, ad nos esse translatum. Quod autem adjungis in eisdem literis, gaudere te, quod a summo Pontifice accersitus, honestissima ratione ex illis periculis essem emerſurus; equidem recognosco amorem tuum pristinum erga me, teque in ea sententia esse plane mihi persuadeo. Sed profecto mi Pulleo alio ego modo metior pastoris & Episcopi officia, ac tu fortasse putas esse metienda. Non enim illi terrores aut pericula terrere me debuerunt, ut discedere illinc cuperem; sed magis gregis mei timor ac perturbatio, in ejus me custodia retinere, ut in vigilando & gubernando tali ejus tempore essem attentior. Quod & feci, omnemque rationem & periculi, & salutis meæ cum civibus meis communicavi: nec ab illis cepi separatim ullum, consilium, quod mihi uni præsidio esse posset. Itaque cum in medio ipso tumultu belli ac periculo literæ Pontificis ad me essent allatæ, quæ me huc accirent; eo animo fui, ut nisi prius Cives meos extra omne discrimen positos viderem, non fuero venturus. Sed Dei immortalis benignitate ac clementia, haud ita multo post pacatis rebus paceque illis regionibus reddita, non duxi tergiversandum, quin me conferrem ad hanc urbem. Invitus quidem & gemens, quod nil mihi magis contra animi sententiam potuit accidere, quam cogi relinquere studia & literulas meas in pace, in quibus antea bello fuisset interpellatus. Verum tamen ea causa afferebatur accersendi mei, atque is mihi proponebatur optimorum consiliorum fructus, ut me impium ad-

adversus Deum judicaturus fuerim , si non paruissem ejus mandatis , qui me ad præclarissimas actiones vocandum censuisset . Itaque hoc animo è meis locis sedibusque egressus , Romæ nunc sum : expectoque quam mox aliquid agatur , non modo dignum optimi Pontificis virtute ac prudentia , sed etiam levandis horum temporum calamitatibus necessarium . Eo enim statu , (quod te non latet) Christiana est Respublica , ut nisi aliquid novi remedii adhibeatur , omnia omnino ruitura sint . Sed hoc Deus viderit , cujus ego numini & voluntati totum me dedo permittoque . De me autem ipso , meoque animo erga te , sic existimare debes , Pulleo (quod tamen te facere tuæ indicant literæ) nihil te mihi esse in amore amicitiaque conjunctius . Nam & judicium quod semper de te feci , cum de tua integritate , virtute , prudentia , honorificentissime judicavi , permanet idem apud me : & in suscepta erga te benevolentia constantissime maneo , partim sponte , & consuetudine naturæ meæ , partim vero maxime tuo in me perpetuo atque insigni amore provocatus . Cogaovi enim te in omni tempore mihi esse amicissimum . Itaque quam me putas cupere , ut tu nobiscum una hic adesses ? atque his interesses negotiis (si modo ullum tractabitur negotium) cum intelligam tuam præstantem prudentiam magno Reipublicæ posse esse adjumento ? Quod si mea pondus haberet auctoritas , contenderem & eniterer , ut tu vocarere , tuaque nobiscum consilia conferres . Nunc optare id licet , sperare haud ita licet . Quanquam te honore & administratione honoratissimi muneris a summo Pontifice ornatum esse

esse, tua causa vehementer gaudeo, tibi que eam rem laudi atque emolumento esse opto. Sanci^{us} tuus ægrotabat, cum ego ad Urbem veni, neque adhuc morbo satis levatus est: itaque eum nec videre potui, nec alloqui. Quod sane mihi fuit incommodum: hominis enim & probi, & experientis, opera atque oportunitate carendum fuit: quem ego medi^{us}-fidius & tua & ipsius causa non mediocriter diligo. Paulus nobiscum est una, magnope-
reque me in rebus omnibus adjuvat, parti-
cep^sque est curarum consiliorumque meorum. Is tibi præstat benevolentiam quam debet, nec mentionem tui fere intermittere finit. Nos ambo te singulariter amamus, salvumque & florentem esse cupimus, petimusque a te mo-
re tamen magis, quam quod necesse sit, ut solitam tuam erga nos benevolentiam tueare, atque conserves. Vale. Idibus Novembris, M. D. XXXVI. Ex Urbe.

EPISTOLA CCLVI.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENT.

Benedicto Accolto Cardinali (a)
S. P. D. Florentiam.

*Mutuum cum eo veteremque amicitiam,
ac benevolentiam commemorat.*

NON potuit amantius neque liberalius scribi, quam scriptum est a te in eis literis, quas IV. Non. Novebris, ad me dedisti. Plane enim refertæ illæ fuerunt humanitatis, suavitatis, benevolentiae: & (quod in ejusmodi re mihi prope admirabile visum est) singularis etiam prudentiae. Video enim te, cum fortiter & invictè feras casus humanos, in commemoratione tamen nostræ necessitudinis, & in amicitiae memoria remollescere animo, quod est bonitatis; molesteque ferre, quod me & videre, & alloqui praetereuntem non potuisses. Quo mihi quoque ipsi nihil accidere potuit durius. Cum enim redirem ad eam urbem subinvitus, unde bonis etiam rebus meis, certo consilio discesferam; una illa consolatione sustentabar, quod revisurum eram amicos veteres, & in eorum congressu ac colloquio mœrorem omnem depositurus, quicumque mihi jucundissimum otium relinquenti, & in eosdem, quos prius,

(a) Vide quæ de Accolto habentur supra pag. 281. Part. 1. in notis ad Epist. xcvi.

prius , fluctus è tutissimo ac tranquillissimo portu me referenti , ad animum obrepisset . Quod etsi mihi aliqua ex parte contigit (certe enim multorum sum & vultu & animo amicissimo exceptus) te tamen unum abesse , caput amicorum omnium , molestissime ferebam . Itaque te tanto intervallo videre amplectique incredibiliter cupio : quod appetente vere faciundum mihi est . Constitui enim in Urbe hyemem hanc manere . Qua confecta , aut ad Conventum publicum profecturus Mantuam sum , si modo ullus is agetur : aut in Galliam meam , ad propriam stationem reversurus . Istac utique iter facturus , ut optatissimo conspectu & sermone tuo ad arbitrium meum perfruar . Quanquam non diffido summum hunc Pontificem , ut est singulari bonitate & clementia , honoris tui , ac dignitatis rationem quandoque habiturum . Quod autem scribis ad me , jucundum tibi esse , me in pristina erga te observantia voluntateque permanere ; ego mi amplissime Accolte , si is esse volo qui debeo , colam te atque amem summo pere necesse est . Cujus enim habeo plura erga me amoris & liberalitatis indicia ac monumenta ? Quid virtus tua ? Quid humanitas ? Quid illa & crebro & vehementer repetita amoris tui erga me significatio ? Quid doctrina ? Quid literæ ? per quas suavissimo vinculo communium studiorum conjuncti inter nos sumus , parumne ista valent ad animum meum tibi obligandum , totumque in ditionem & potestatem tuam tradendum ? De tua autem in me benevolentia , hoc velim tibi persuadeas , neque me existimare honorificentius quicquam me assequi posse , quam abs te sic diligere :

gi: nec aliquid animo meo accidere posse jucundius. Lodovicus medicus tuus, homo (ut mihi visus est) & peritus, & prudens; idemque studiosissimus tui, offendit me in via, cum lætica veherer, quod nondum etiam eram ex recente morbo confirmatus. Cum eo sermonem habui de te, quem illum ad te per- tulisse arbitror. Iter item mecum ad Urbem faciebat Molsa, summo ingenio & summa elo- quentia vir, atque is quoque amantissimus rerum omnium tuarum. Sed est quod mihi ignosci a Ludovico pervelim. Egi enim cum eo parum sane humaniter: qui cum sermones inter nos consereremus, sisti læticam non jus- ferim. Cujus me mei errati acriter postea pœ- nituit. Consideranti enim post mihi, nihil vi- sum est agi potuisse magis rustice. Sed sive torpor quidam mentis atque ingenii ex morbo (ut arbitror) contractus, sive ipsa comme- moratio de te, plena lætitiæ partim, partim etiam doloris, ita consilium mihi excussit, ut quid tum deceret, nequierim perspicere. Hu- jus meæ culpæ, cujus recordatio etiam nunc mihi molesta est, & abs te, & ab illo veniam peto dari, mihiq; ignosci peto. Reliqua mea officia in te, atque in omneis tuos fidelis- sime semper amantissimeque constabunt. Va- le, XII. Calend. Decemb. M.D.XXXVI. Ex Urbe.

EPISTOLA CCLVII.

JAC. SADOLETUS EPISC. CARPENTORACTEN.

Cosmo Gerio Fani Episcopo (a)
S. P. D.*Respondet Gerio, qui se ad hospitium
invitarat.*

Ludovicus Beccadellus (b) familiaris tuus
convenit me, multamque tuis verbis sa-
lutem mihi nunciavit: adjunxitque in sermo-
ne,

(a) Cosmus Gherius Pistoriensis, Gorii Gherii clarissimi præfulis nepos, an. 1513. nobili genere natus, tanta in primo adolescentiæ flore prudentiæ, probitatis, doctrinæ, eloquentiæ laude claruit, ut vix annos pubertatis egressus a Clemente VII. an. 1530. die 14. Junii Fani fortunæ Episcopatum obtinere meruerit. Extant ad eum Epistolarum familiar. lib. VI. Bembi Epistolæ quatuor, in quibus cum ejus in latine scribendi elegantiam nitoremque, tum singularem eruditionem commendat. Tantam de se opinionem existimationemque adeptus, dum ad summam gloriam properabat, vixque ætatis an. quartum & vigesimum attigerat, immatura moræ præreptus, triste bonis omnibus sui desiderium reliquit. Vid. Ughe-llium in Ital. Sac. tom. I. col. 716. edit. veteris.

(b) Ludovicus Beccatellus Bononiæ nobili genere ortus est an. 1501. patre Pomponio, Prudentia Mamellina matre. Optimis disciplinis in patria primum excultus, Jurisprudentiæ Carolo Ruino præceptore, operam dedit. Inde Patavium profectus, adeo in Græcis latinisque literis profecit, ut doctorum virorum gratia in ea urbe unus omnium maxime floruerit. Nam Petro Bembo, Reginaldo Polo, Lazaro Bonamico familiariter usus est, & apud Gaspa-

ne, te moleste ferre, quod cum ego per ista loca ad Urbem proficiscens iter facerem, tu istic non affuisses. cupereque te in meo reditu, si eadem via iter facerem, videre me, & alloqui, hospitioque excipere, quem jam ante in amorem & in benevolentiam tuam recepisses. Quæ cuncta mi optime Geri mihi abs te jucunda & grata accidere. Nam cum de te jam pridem in eam opinionem venerim, ut de virtute & humanitate tua mirifice sentiam, multorum honorum testimoniis in hunc sensum adductus: tum vero hæc significatio tuæ erga me voluntatis & meum pristinum de te iudi-

Gasparem Contarenum adeo auctoritate valuit, ut Cardinalis factus, Beccatellum omnium suorum consiliorum participem esse, semperque secum quoad vixit tum Romæ, tum in Germania, tum Bononiæ cum habere voluerit. Contareno e vivis erepto apud Joan. Moronum Cardinalem eodem gradu fuit: tum a Paulo III. ad efformandos Rarutii Farnesii mores adlectus, atque ad alia gravissima negotia cum Romæ, tum Tridenti in Synodo adhibitus, tantam prudentiæ ac integritatis famam sibi comparavit, ut Julius III. statim ac Pontificatum iniit, illum Apostolicum *Nuntium* ad Rempublicam Venetam miserit. Quo munere egregie perfunctus, Cardinali Morono in Germaniam Legato, additus comes, comitiis Augustinis interfuit. Inde reducem Paulus IV. Epidaurensibus sacris Archiepiscopum in Dalmatia præfecit, Tridentinoque Concilio, Pio IV. Pont. Max. interfuit. Demum a Magno Etruriæ duce Florentiam accersitus an. 1563. pingui Sacerdotio Pratenfi in Etruria Ecclesiæ didatus est, ibique XI. Kal. Novembris an. 1572. extremum diem obiit. Beccatelli vitam (quam quidem nescio an unquam fuerit edita) scriptis mandarunt Seraphinus Pazzius, & Antonius Gygas Forosempronienfis, teste Papadopolo in Hist. Gymnas. Patav. tom. 2. lib. 1. cap. x: 1. num. CXXVI. pag. 74. qui Beccatelli operum Catalogum in medium profert.

judicium confirmat, & facit, ut te etiam mihi magis præcipua quadam benevolentia diligendum putem, quem antea communi illo studio, quod virtuti debetur, tantummodo diligebam. Siquidem nihil est, quod me vehementius impellat ad amandum, quam cum intelligo me amari. Quod quoniam mihi abs te contigit, sic velim tibi persuadeas, neque in fide amicitiae, neque in benevolentiae studio, quicquam a viro bono desiderari convenire, quod tibi a me non promptum & paratum futurum sit; meque & tuam istam voluntatem, quam erga me eximiam ostendis, maximi facere, & tuis tantum tribuere virtutibus, ut existimem hanc modo inter nos initam amicitiam, mihi non solum voluptati, sed honori etiam permagno fore. Quare ita sentias & constituas volo, me tibi prorsus esse amicissimum. De hospitio quod mentionem facis; crede mihi, si te præsentem istic offendissem, perlibenter certe ad te divertissem. Quid enim mihi tuo aspectu & familiaritate occurrisset dulcius? Neque recuso, si in reversione mea in Galliam per eadem ista loca transiero, per quæ, ut nunc est, transiturum me arbitror: quin ad te recte me conferam, tecumque & apud te diem & noctem sim. Sed & pueri familiaresque tui, te absente eam mihi sedulitatem diligentiamque præbuerunt, ut facile appareret ex disciplina domestica, qui tu, & quam liberalis hospitum receptor esses. Nullum enim certe officium prætermiserunt, quod tam brevi tempore, & peregrino, & hospiti potuerit præstari. In quo declararunt, cum me tam studiose invitarent & colerent, quantopere illud

tibi gratum judicarent fore. Quæ cum omnia redeant eodem, ut sint amoris erga me tui indicia atque signa: ac vivam, mi Geri, si concessurus tibi sum, ut tu plus me diligas, quam ego te diligo. Itaque & pro collegio & pro amicitia, paria tibi a me studia polliceor ac defero, atque illa sunt, quæ tu in me contulisti: & si fieri poterit, etiam ampliora. Sed de his fatis. Ego genus tuum vitæ, consiliumque in Ecclesia tua commorandi, usque adeo probo, ut non desinam id & laudare, summe, & admirari, Deumque immortalem quæso, ut dignum tua ista virtute animique constantia fructum atque eventum consilio tuo largiatur. Vale, III. Calend. Decembris, M. D. XXXVI. Ex Urbe.

EPISTOLA CCLVIII.

JAC. SADOLETUS S. R. E. CARDINALIS

Herculi II. Duci Ferrariæ,
S. P. D.

*Narrat se a Paulo III. Cardinalem
renunciatum.*

QUoniam habeo te inter eos, quos mihi eximie semper colendos observandosque proposui; ideo putavi mihi faciendum esse, ut ad te mea manu scriberem nuntia-remque id quod mihi contigit. Heri enim nihil cogitans, ac ne cupiens quidem, sed præter omnem opinionem meam creatus sum Cardinalis. Cujus honoris magnum onus & splendidum, meis tamen humeris perquam gra-

EPISTOLÆ FAMILIARES. 435

grave est: non enim videtur meæ fortunæ tenuitas id posse perferre. Sed tamen feram ut potero: & si copiis opibusque deficiam, in eo elaborabo, ut fide, integritate, amoreque in Rempublicam muneri meo satisfaciam. Tibi vero præstantissime Dux, cujus nomini clarissimæque familiæ jam pridem valde deditus sum, ita mea studia officiaque polliceor ac defero, ut tibi cupiam persuasum esse, ea tibi imprimis præsto semper fore: meque eorum nemini qui te amant & colunt, quorum pro amplitudine & nobilitate tua, magna copia est, unquam concessurum, semperque ea libentissime facturum, quæ honori tibi & ornameto esse possint. Sed hæc, cum usus venerit, re magis præstabo, quam verbis. Tu ut me diligas, habeasque in numero tuorum, vehementer a te peto. Vale. Ex Urbe, X. Calend. Januarii, M. D. xxxvi.

EPISTOLA CCLIX.

JAC. SADOLETUS S. R. E. CARDINALIS

Rodulpho Pio Carpenfi S.R.E. Cardinali (a)
S. P. D.*Idem argumentum.*

CUM me tecum una, Paulus Pontifex Maximus in amplissimum S. R. E. Cardinalium ordinem cooptaverit; non tam res ipsa mihi

(a) Inter præstantes pietatis ac doctrinæ laude viros, quos anno 1536. xi. Calend. Januarii a Paulo III. Pont. Max. in amplissimum Cardinalium ordinem una cum Sadoletto relatos, laudavimus in notis ad ejusdem Sadoleti vitam pag. LIX. & LX. merito haud postremum obtinet locum Rodolphus Pius Leonelli Carporum Principis filius. Natus enim vi. Nonas Maii an. 1500. summam generis nobilitatem, tanta divinarum humanarumque literarum scientia, tantis virtutum ornamentis locupletavit, ut adolescens adhuc an. 1527. a Clemente vii. Faventia Pontifex factus, difficillimis legationibus tum ad Carolum v. tum ad Franciscum I. egregie fuerit perfunctus. Cardinalis vero dignitate auctus, & ad gravissima Sacerdotii ac Imperii negotia a summis Pontificibus Paulo III. Julio III. Paulo IV. Pio IV. & Pio V. continuo adhibitus, adeo præclaram, fidelem, ac diligentem Reip. operam navavit, ut præcipuum in eo Catholicæ Ecclesiæ præsidium atque ornamentum constitutum esse videretur. Obiit Romæ an. salutis 1564. vi. nonas Maii, sepultusque est in æde SS. Trinitatis ad montem Pincium, addita præclara inscriptione, quam S. Pius V. homini de Christiana Republica deque S. Apost. Sede peculiari ratione optime merito, posuit. V. Ciacc. tom. 3. col. 619. Ughell. tom. 2. p. 506. & Padopolum tom. 2. lib. 1. cap. xix. p. 64.

EPISTOLÆ FAMILIARES : 437

mihi jucunda accidit , propter prioris vitæ meæ (ut ego arbitror) beatioris desiderium ; quam summi benignissimique Pontificis tale de me iudicium , & jucundum & gratum extitit . In quo auxit permultum animi mei lætitiā , quod te socium , vel potius ducem habiturus sum in omnibus præclaris actionibus , quæ per nos ad Dei omnipotentis gloriam , & Christianæ Reipublicæ salutem , & suscipiendæ fuerint , & tractandæ : ut etiam si virtute tibi impar , voluntate tamen proximus sim futurus . Sed de his alias . Nunc tibi ex animo gratulor , teque videre quam primum opto ; ut mutua nostra benevolentia , quæ semper animo potius retenta , quam officiis inter nos usurpata est , propter disjunctionem videlicet nostram & vitæ , & locorum , nunc assiduitate consuetudinis , & communicatione consiliorum , uberiores multo amoris fructum nostrum utrique afferat . Tu vale , & ignosce brevitati meæ : plura enim scribere meæ occupationes non sinunt . Iterum vale . Romæ , V. Cal. Januarii , M. D. XXXVI.

EPISTOLA CCLX.

JAC. SADOLETUS S. R. E. CARDINALIS

Mario Aligero Rheatis , & Laurentio Granæ
Signæ Episcopo S. P. D. (b)*Idem argumentum -*

CUM me nihil tale cogitantem ; ac præter omnem expectationem meam , optimus Maximusque Pontifex in sacrum collegium S.R.E.Cardinalium cooptasset, non existimavi tantum mihi curarum & solitudinis ab ipso honore , qui certe maximis occupationibus est impeditus, afferri oportere , ut officii obli- viscerer , quo mihi videor ambobus vobis esse obstrictus . Tanta est humanitas earum literarum , quas mihi rescripsistis ; adeoque vestram propensam & benevolam erga me voluntatem visus sum agnoscere . Quod profecto gratissimum mihi accidit . Talibus enim viris , quales estis vos , probatum me esse , præcipuum præmium mihi videtur esse virtutis . Quæ quidem virtus si tanta in me existeret, quanta a vobis magis prædicatur , quam à me ipso agnoscitur , gauderem majorem in modum judicio doctissimorum & amicissimorum . Nunc etsi opinionibus de me vestris imparem esse me sentio , amore tamen erga me vestro nihilominus lætor : facileque patior ,
vide-

(a) Vide quæ de Mario Aligero , deque Laurentio Granæ diximus paullo supra in notis ad Epist. CCLII. pag. 413. 1

videri vobis majora quæ benevolentia vobis depingit, quam quæ veritas ipsa fert. Sed de his satis. Ego hoc honore factus sum vobis non amicus melior, sed aliquanto ornatior. Qui quidem honor magis mihi erit & optatus & gratus, si ex eo facultas mihi affuerit, bene de vobis, & de vestri similibus promerendi. Non enim alium ex illo fructum aut specto, aut percipere cupio. Vos si pristinam vestram benevolentiam erga me conservabitis, & humanitati constabitis vestræ; & facietis mihi gratissimum. Valete.

Scriptæ erant hæ literæ, cum tuas eodem die, Mari doctissime, accepi literas, & simul alteras ad Paulum Granæ nostri, utrasque honori nostro gratulanteis: quas nimis libentissime legi. Gratulatio vestra optimi animi index mihi pergrata est. Utinam ego talem me præstare possim, qualem vos describitis. Conabor quidem certe, & si aliud nihil, egregiam utique voluntatem ad Christianam Rempublicam afferam, cujus salus atque amplitudo semper erit mihi mea vita charior. Vobis autem duobus hoc nunc habeo quod polliceor ac spondeam, vos neque constantiam in benevolentia erga vos mea, neque in amicitia fidem esse desideraturos. Sicuti quidem & virtus vestra, & meæ vitæ perpetua consuetudo a me postulat. Iterum ac sæpius valete. Romæ.

EPISTOLA CCLXI.

JACOBUS SADOLETUS CARDINALIS

Alexandro Farnesio Cardinali (a)
S. P. D.

Narrat se in Cardinaliam numerum a Paulo III. relatum fuisse, eaque de causa toti Pontificis familiæ gratum se fore ostendit, ejusdemque Alexandri gratulatoriis literis rescribit.

NISI tuæ prorsus amplitudini deditus essem, non sumpsissem hanc curam in hoc tempore scribendi, & tibi de nostro honore significandi, quo sum ab tuo Avo maximo præstantissimoque Pontifice in sacrum ordinem vestrum paullo ante cooptatus. Quid enim tua quasi interesset, me summi Principis judicio fuisse ornatam, nisi hic meus honos aliqua etiam ex parte ad te pertineret. Nam cum & hoc tantum beneficium mihi a tuis sit, & ego pro mea natura, gratissimaque voluntate, non solum illi, qui me ornavit, sed ejus cognatis, necessariis, affinibus, ita sim obstrictus, ut omnibus plane sempiternam gratiam debere me confitear; non putavi alienum, & scribere aliquid ad te, & declarare amplitudini tuæ, quem erga vos animum geram, quos habituros semper sum, & vitæ meæ arbitros, & consiliorum auctores. Certe
enim

(a) Vide quæ de Farnesio habentur superius in notis ad Epist. ccxxxii. pag. 350.

enim, si quid mea mens, meusque animus, aut cogitatione valere, aut ingenio potest: si mei labores, operæ, vigiliæ, quippiam agere idoneæ sunt, quod ab homine non stulto, neque inertî videatur profectum, omnia mihi in eo impendenda sunt, ut gratus in tanto Avi tui beneficio, in omnibus autem vobis, qui ex illo estis, colendis, tuendis, observandisque & diligens & constans esse videar. Quod quidem tanto studio semper faciam, ut non recusem perfidiæ crimen, si quid non modo malitia, verum etiam negligentia inductus prætermisero, quod tam beneficis patronis ab homine gratissimo debitum esse videatur. Hæc pauca volui scribere ad te, (nam plura quominus scriberem, occupationes meæ non sinebant) tantum ut tibi persuasissimum haberes, me inter multos, qui tibi dediti addictique sunt, maxime omnium esse tuum. Quod si firmiter animo comprehenderis, meque ita, uti spondeo, tuum esse constitueris; nunquam fallam opinionem tuam. Vale. Romæ.

P. S. Scripta jam Epistola, litteræ mihi abs te sunt redditæ plenæ amoris, & verissimæ gratulationis: quas ego præter modum gratas, jucundasque accepi, deque iis ago tuæ amplitudini maximas gratias. Nam & animum in illis tuum erga me recognosco, & eo, quod de me facis judicio valde lætor. Tu (ut jam dictum ante est), si me in primis numeraveris tuum, omniaque de me tibi pollicitus fueris, quæ ab homine memore & grato debent expectari; dabo operam ut nequaquam spe & judicio tuo deceptus esse videare. Vale iterum ac sæpius.

EPISTOLA CCLXII. (a)

LAZARUS BONAMICUS (b)

Jacobo Sadoleto Cardinali

S. D.

Romam.

Quod in sacrum purpuratorum Patrum senatum fuerit cooptatus, magnopere gaudet, simulque Pauli III. Pont. Max. singularem in ornandis ea dignitate optimis præstantissimisque viris sapientiam, laudibus extollit.

Incredibilem antea voluptatem ceperam ex reditu tuo in Italiam, & ipsi Italiæ, Romæque gratulabar, quæ te aliquot jam annos carentes, tui nominis gloria quodammodo cædere, eamque sibi Galli vindicare videbantur: qua in lætitia, dolore tamen non mediocri afficiebar, quod subverebar, ne iterum nobis eriperere, & transalpes usque evolares. Sed proxima renunciatio Cardinalium audita, Dii immortales! quanto gaudio exultavi, sublato timore, quo angebar: & cum summi Pontificis judicium & virtutem admirabar; tum sperabam, aut confidebam potius, omnia in re christiana fore lætissima. Quid enim post hominum memoriam aut cogitatum sapientius, aut gloriosius in urbe factum est? Non enim de voluntate principum, ut sæpe, in amplissimum ordinem asciti: at sapientissimi, inno-

(a) Extat inter Epistolas clarorum virorum pag. 10. edit. Vetusæ an. 1562.

(b) Vide notas in Epist. LXXI. pag. 174. Par. I.

innocentissimi, clarissimi, & summa auctoritate præditi viri evocati, rogati, facti sunt Cardinales (a)! O præclara comitia! O his difficillimis temporibus necessaria! O Pauli III. sapientiam, & bonitatem singularem! Christiano itaque nomini, & tibi gratulor, mihi gaudeo, & tibi reliqua ex sententia evenire cupio. Nam quæ fentis, quæque optas omnia semper cognovi ad religionem, veramque pietatem referri solere. Quæ causa fuit, ut de adepta tibi dignitate tuenda, mihi scriberem hoc tempore. Quid enim te potest latere in tanto ingenio, tantaque doctrina, usu denique, & tractatione rerum divinarum? si quid tamen es admonendus, illud te non dubitaverim admonere, ut veterem consuetudinem tuam conserves & te ipse imiteris. Ita enim, ut omnes ad istam te dignitatem jure, & cum ipsius dignitatis pulcherrimo ornameto pervenisse judicant: sic multo ampliore dignissimum existimabunt. Vale, Patavii, III. Cal. Jan. M. D. XXXVI. (b).

(a) De optimis, præstantissimisque viris quibuscumque Sadoletus die XI. Cal. Januarii an. 1536. Cardinalis a Paulo III. factus est, vide quæ diximus in notis ad ejusdem Sadoleti vitam pag. LIX. & LX.

(b) His Bonamici literis respondet Sadoletus Epistola CCLXXVII. pag. 471.

EPISTOLA CCLXIII. (a)

P E T R U S B E M B U S

Jacobo Sadoleto Cardinali

S. P. D.

Romam.

De adepta dignitate gratulatur.

Quanta me lætitia is nuncius affecerit, qui te a Paulo Pont. Max. in Cardinalium collegium fuisse cooptatum, his diebus ad nos attulit, profecto intelligis ipse etiam tacente me: qui quidem quam te ab ineunte tua ætate constanter, atque unice amaverim, quantique semper fecerim, nullo non tempore cognovisti. Sed nostra necessitudo tam illustrem cursum habuit, ut non te modo ipsum, sed omnes etiam homines existimatuos putem, nihil mihi accidere optatius potuisse eo nuncio. Gratulor igitur tibi, mi Sadolete, non tam quidem quod sis nullo ambitu, nulla postulatione tam egregium dignitatis, amplitudinisque gradum consequutus: nam eo tu quidem multo ante te dignissimum præstitisti, quam quod campum es nactus ejusmodi, in quo tuæ se plurimæ excellentesque virtutes exercere aptius atque commodius poterunt, & ad cæterorum hominum utilitatem, & ad tui nominis famam, gloriamque sempiternam. Equidem amabam
antea

(a) Extat Epistolarum Bembi Familiarium lib. II. Epist. 33.

antea Paulum plurimis maximisque de causis, atque ut ei omnia in Pontificatu fauste, atque feliciter evenirent a Deo Optimo Maximo summis precibus expetebam. Hoc vero nomine tantum accessit ad meum veterem erga illum cultum, ut flagrare, atque ardere amore illius, & pietate, mihi ipse nunc demum videar, antea caluisse. Ex Hieronymi Nigri, qui nos utrosque diligit literis, cognovi, ei tibi meo nomine gratulanti te dixisse, nihil tibi de pervetere benevolentia nostra novam istam dignitatem detraxisse, nihil novi addidisse: eundem te mecum deinceps futurum, qui antea semper fueris, germanum scilicet fratrem, aut si quid eo fieri potest arctius, atque conjunctius. Quæ tua sane vox meam voluptatem magnopere auxit, non quod aliter futurum existimarim (novi enim constantiam in tuendis amicitiiis tuam), sed quia nihil libentius jampridem audio, quam me abs te amari. Tibi magistratum dii fortunent. De quo etiam Paulo tuo, atque adeo majorem in modum gratulor. Vale, Quarto Calend. Januarii, M. D. XXXVI. Patavio.

ANN • M. D. XXXVII.

EPISTOLA CCLXIV. (a)

JAC. SADOLETUS S. R. E. CARDINALIS

Petro Bembo S. P. D. *Patavium.*

Narrat se Cardinalem a Paulo III. factum, queriturque suam famam ac tranquillitatem in maximum discrimen adductam esse nova dignitate.

NEque (b) hilariter possum, neque tristibus etiam verbis ad te scribere, quod in altero mihi animus meus repugnat (c), in altero hominum opinio atque judicium. Quaecunque tamen id sit quod mihi accidit, scire te volo, me his proximis comitiis a Paulo III. Pont. Max. in amplissimum ordinem S. R. E. Cardinalium esse cooptatum (d). Quod sit ne latandum, necne sit, equidem ignoro (e). Scio enim me alias hujuscemodi occasiones vitasse (f), & nunc quidem certe quod factum est, neque ex voluntate mea, & præter omnem expectationem factum est. Ac singularis (g) quidem Pont. Max. voluntas, decla-

(a) Extat etiam inter literas clarorum viror. pag. 37. edit. Venet. an. 1568. cum eaque editione eam contulimus.

(b) In eadem edit. *Nihil.*

(c) Ibid. *mea voluntas mihi repugnat.*

(d) Ibid. *quidquid sit quidem, factus sum Cardinalis.*

(e) Ibid. *quod si latandum sit, ego adhuc ignoro.*

(f) Verba hæc in laudata editione desiderantur.

(g) Ibid. *summa.*

declarata est (a) adversum me, qui judicavit eo honore me dignum, quo forsitan non sum dignus, vel potius plane non sum (b). Quis enim est tam arrogans, qui audeat ipse de se facere judicium dignitatis? Sed quod ego sine ambiguitate & sine ullo errore judico, onera quæ honorem eum consequuntur, mihi ita gravia sunt, ut non videam, quo pacto possim ea sustinere ac ferre. Te quidem rogo mi optatissime Bembe, ut me amare non desinas. Minor apud te sum factus, quam fuerim antea. Hoc enim & ego suspicor & reipsa ita est. Sed noli hoc quæso, meæ culpæ adscribere (c), potius fortunam accusa, quæ me compulit in ejusmodi vada & cautes (d), ut aut fama omnis prudentiæ abjicienda mihi fuerit, aut libertas confringenda (e). Ego vero pudore & timiditate ingenua quadam malui constringi, quam stultus judicari. Si lapsus judicio sum, ignorantiae id meæ tribuendum est (f). Si vero mea ratio habet aliquam rationem, eam tu si defendendam suscepseris, potero sperare, me omnibus purgatum & probatum fore (g). Te quidem ego in dies magis magisque diligo, plurimique facio. Lazarum meum meis verbis salvere jube: item-

(a) Ibid. *benignitas declarata est*.

(b) Quæ sequuntur verba usque ad vocem *onera*, in eadem editione non extant.

(c) Ibid. *sed noli adscribere hoc mihi*.

(d) Ibid. *quæ me in ea vada compulit*.

(e) Ibid. *ut aut fama, aut libertas mihi fuerit confringenda*.

(f) Ibid. *ignoranter feci*.

(g) Ibid. *probatumque futurum*.

itemque ceteros, quos amicos fere habemus
communeis. Me quo minus plura scribam,
meæ molestæ gravesque sollicitudines, & cura
rerum necessariarum avocat. Vale. Romæ,
Calen. Januarii, M. D. XXXVII.

EPISTOLA CCLXV. (a).

P E T R U S B E M B U S

Jacobus Sadoletus Cardinali

S. P. D.

Romam.

*Superiori Epistolæ respondet, hominemque
hortatur, ut sese in ea vitæ ratione
confirmet, quam a Paulo III.
coactus, susceperat.*

EGO vero amo probitatem tuam, vel po-
tius verecundiam, qua te perturbari vi-
deo, verentem ne non recte feceris, qui am-
plissimum a Paulo Pont. Max. delatum tibi
munus non respueris. Ostendis enim in eo, te
iis honoris, & dignitatis insignibus non ma-
gnopere commoveri, a quibus plerique clari,
& præstantes viri ita ducuntur, ut etiam infan-
niant. Tui autem magni antea, & erecti ani-
mi nova ista contractio, ac debilitas, ut ve-
re dicam quod sentio, mihi non probatur.
An qui omni tempore nullum laborem recusa-
veris, ut prodesse hominibus posses, cum
exemplo, & institutione eorum (quos te re-
gere oportuit) populorum, tum lucubrationi-
bus,

(a) Extat Epistolarum Bembi Familiarium lib. XXI. f.
ep. 34.

bas , & scriptis , quæ plurima , longæque præstantissima confecisti , nunc cum te Deus Opt. Max. ad rem suam una cum reliquis Principibus præcurandum evocavit , quid te deceat facere ignorabis , aut ambiges ? neque lætus , atque alacer in commune bonum hoc quod tibi oneris imponitur sustinebis , & perferes ? Omnino tanquam fabulæ , sic vitæ posteriorem quemque actum esse optimum , atque luculentissimum oportet . Itaque qui adolescens , qui vir semper te laudabiliter gessisti , nunc cum ætas ingravescat jam tua , profecto omnes veræ gloriæ partes tibi sunt , cumque colligendi , ut non hominum modo expectationi , quam de te recte agendo , recteque sentiendo excitasti , sed tibi ipsi quoque decenter , atque magnifice respondeas . Etiam times , ne quid de mea pristina existimatione tui , opinioneque amiseris ? Amisisses , si oblatam dignitatem rejecisses , suscepisti , multo te prudentissimum fuisse , & rectissime judico , & agnosco libentissime . Illud quidem , quod ais , ipse si te defendendum suscepero , purgatum te omnibus hominibus fore confidere , nihil fuit necesse te adscribere . Tua te antea vita , mores , probitas , doctrina , munus ipsum Episcopale , quo multos jam annos fungeris , te tuentur , atque ita quidem tuentur , ut aliter statuisse , salva constantia non poteris . Me abs te in dies magis , magisque diligi , valde mediusfidius gaudeo : teque videre , atque amplecti incredibiliter cupio , ut etiam hac ætate qua sum , Romam cogitem . Cardinali Capuano si plurimam salutem dixeris meis verbis , erit mihi gratum . Vale . Prid. Non. Jan. M. D. XXXVII.

EPI-

EPISTOLA CCXLVI.

JACOBUS SADOLETUS S. R. E. CARDINALIS

Petro Bembo S. P. D. Patavinum.

*Duabus Bembi Epistolis, quæ sunt ordine
CCLXIII. & CCLXV. officiose respondet,
sequæ ejus autoritate adductum, in
suscepta vitæ ratione multo fir-
miorem constantioremque fa-
ctum esse profitetur.*

R Eddita a te brevî tempore epistolæ mihi
sunt duæ, quarum in una honori nostro
amicissime gratularis, altera habet defensionem
facti nostri, ita accuratam & gravem, ut
summus in ea amor tuus cum singulari pru-
dentia certare videatur. Sic enim occurris
omnibus dubitationibus nostris, sic omnia
quæ contra dici possunt, rationibus tuis di-
luis atque refutas, ut animus noster ambi-
guus antea & vacillans, metuensque ne quid
admisisset in sese, quod a reliqua via me vi-
deretur discrepare, tua nunc autoritate fir-
mior, & in suscepta ratione constantior mul-
to factus sit. Quanquam illa gravissima om-
nium ad consolandum est ratio: si mihi in hoc
loco constituto, tribuerit fortuna facultatem
bene de bonis & doctis promerendi: hoc si
contigerit, cætera moderate feremus. Nam
quod ad ipsum me attinet, noli existimare,
mi Bembe, non me aliquantum animo com-
moveri, cum considerem qui fuerim, quam
beate, & quam meum ad arbitrium olim vi-
xerim.

xerim. Nunc autem ex illis amplissimis atque amœnissimis libertatis spatiis, in brevem gyrum servitutis sum redactus: præsertim, cum hic etiam honos non majorem modo virtutem & sapientiam, quam mea est, sed longe opulentiores fortunam requirat & postulet. Sed quoniam tuis præceptis constantia animi suscipienda est, & mollicies abjicienda, sumus sane in omni hujusmodi perturbatione fortes. Nostram perpetuam benevolentiam inter nos, amoremque incredibilem ac singularem quo conjuncti sumus, equidem a mea parte tueor, tueorque diligentissime, citiusque a vita deferar, quam ut is ullum unquam detrimentum apud me vel minimum patiatur. Tu ut eodem animo erga me sis, quo semper fuisti, non equidem te rogo: (non enim vereor ut secus facturus sis) sed tamen nescio quo pacto, ut optem mihi in mentem venit. Vale mi charissime atque humanissime Bembe, xv. Calend. Februar. M. D. XXXVII. Ex Urbe.

EPISTOLA CCLXVII. (a)

P E T R U S B E M B U S

Jacobo Sadoleto Cardinali

S. P. D.

Romam.

*Gaudet Sadoletum in suscepta vitæ ratione
confirmatum, seque Ubaldini Bandinelli
excusationem libenter accipere
ostendit.*

TE confirmatum esse in ea vitæ ratione ;
quam tibi Pauli Pont. Max. erga te benevolentia , vel potius de tuis maximis virtutibus iudicium , nuper ut susciperes , coegit , illustrem illam quidem , & in ipso orbis terrarum theatro positam , valde gaudeo . Neque vereor , quin uberrimam ea de re voluptatem atque fructum , & capias ipse & amicis tuis , ac reipublicæ des , afferasque prudentia , & sapientia tua . Sed maturitate opus est . Itaque iter tibi patefactum esse video ad summam laudem , summamque gloriam . Reliqua pariet , atque accumulabit dies . Cures modo ipse valetudinem tuam , in qua una sunt omnia : teque ad tuorum , publicamque utilitatem conserva , & tuere . Quod amorem arga me tuum una cum vita tibi retinendum statuisti , facis ut te dignum est , & probitate illa tua , qua nulla cuiusque major ,
nulla

(a) Extat Epistolarum Bembi Familiarium lib. III. ep. 35.

nulla candidior . Id mihi quidem certe æque maximum , atque jucundissimum abs te profiscitur . Neque tamen vinci me in eo , si potero patiar : amaboque te deinceps mutuo , ut semper quidem feci , sed aliquanto etiam ardentius , ut quo tu major dignitate es , eo tibi ego quoque non sane plus amoris , (qui enim fieri potest ?) sed plus vel curæ vel diligentia ad te amandum impartiam . De Ubaldino quæ in extrema epistolæ pagella tua manu adscripsisti , ea mihi grata acciderunt (a) . Valde enim cupio , ut is non minus innocentia , & bonitate , quam doctrina , & literarum elegantia excellat . Equidem habeo ejus rei , de qua illum purgas , locupletissimum testem , quod te scire video . Sed nemo mihi est te ipso locupletior . Faciam igitur quod vis , exuamque omnem illam , quam indueram , de hominis in me maledictis opinionem : neque ulli majorem habeo fidem , quam tibi : benevolentia , & etiam amore si jusseris , prosequar . Nihil enim facio libentius , Vale ,
 V. Id. Febr. M. D. XXXVII. Patavio .

(a) Vide quæ hac de re habentur in Epistola ipsius Ubaldini Bandinelli ad Petrum Bembum , quæ extat inter Epistolas clarorum virorum p. 48. a ter. edit. Venetæ .

EPISTOLA CCLXVIII.

HIERONYMUS NIGER (a).

Jacobus Sadoleta Cardinali

S. D. *Romam.*

*Ejus literis officii humanitatisque plenis
respondet, causasque aperit, offensionis
a se adversus Ubaldinum Bandi-
nellum pro Bembo susceptæ.*

ERam in suburbano meo Patavi, cum reditæ mihi fuerunt a te literæ officii atque amoris in me tui plenissimæ. Habeo tibi immortaleis gratias, quod incolumem me ad meos revertisse gratulere, nec incompertum mihi est quam sis in omni vitæ ratione, præsertim in amicitia constans ac semper idem. Quod autem in extremo literarum tuarum petis a me, ut offensionem illam adversus hominem petulantissimum (b) a me conceptam, tibi concedam ac donem, fateor id quidem mihi præter orationem accidisse, ut te auctorem, quem imprimis sequi debeo, causam tam justam, tam necessariam defererem. Quid enim tam justum atque adeo è Republica videbatur esse quam improbationem maledici hominis
infrin-

(a) Vide quæ de Nigro habentur in notis ad Epistolam am LXX. & LXXII. pagg. 189. & Par. I.

(b) Loquitur heic Niger de Ubaldino Bandinello. Omnis autem hujus offensionis causam habes, ut dictum est, in literis ipsius Bandinelli ad Bembum datis, quæ exant inter clarorum virorum Epistolas pag 48. a tergo.

infringere? Quid tam necessarium, quam me ipsum defendere? Nam hæc quidem causa non jam Bembi est, sed mea; cum me egregius ille vir testem veritatis delatoremque appellaverit. Sed tantum abest ut consilium reprehendam tuum, ut etiam fatear me nonnisi abs te monitum potuisse ab ea indignatione vestra residere, quam jure optimo mihi videbar concepisse. Quamquam enim genus istud hominum maledicum & petulans non ita parce nec molliter tractandum videtur, ne certi homines pari spe impunitatis adducti nullum obtrectandi finem faciant, tamen sapientius agere videntur ii, qui censuram hanc, aliorum judicio atque imprimis posteritati relinquunt. Quod in mea ipse causa libentius fecissem, quam in aliena. Nosti cujus viri defensionem suscepissem, doctissimi scilicet atque amantissimi adversus hominem maledicentiæ crimine infamem, cujus ego arrogantiam reprimere constitueram, etiam edito volumine, nisi me de ipso prope scribendi cursu tua auctoritas deflexisset. Quamobrem, utar consilio tuo, modo me nihil a principio inique aut inconstanter fecisse persuasum habeas, idque potissimum beneficii loco, peto a te majorem in modum, ut si æquo animo ferre statui, quod fortasse ferendum non erat, nolis me probare, quod probandum non est; cætera omnia tuæ voluntati arbitrioque permitto. Vale.

EPISTOLA CCLXIX.

JACOBUS SADOLETUS CARDINALIS

Hieronymo Nigro

S. D. Patavium.

*Ejus se literas Theatino Cardinali reddidisse
narrat, sermonibusque suis ejus humani-
tatem virtutemque subsecutum se
fuisse significat, deque Christianæ
Reipublicæ discrimine
queritur.*

QUAS ad Joannem Petrum Carassam Thea-
tinum Cardinalem mihi misisti literas,
eas quamprimum reddidi, seramque tuam gra-
tulationem apud hunc, quoad potui, appo-
sitis verbis excusavi. Qui ea qua præditus
est in dicendo gravitate, & qua in te est be-
nevolentia, facile me hoc excusandi onere le-
vavit, illudque addidit mirari se vehemen-
ter, cum tot alii clarissimi viri ad juvandam
Rempublicam huc undique accersiti fuerint,
te fuisse præteritum, quem imprimis idoneum,
atque oportunum agnosceret; proinde se non
commisurum, quin hac de re admoneat eos
qui rerum arbitri sunt & moderatores. Ego
vero respondi, nullo me loco defuisse, ut te
vocato rationibus Reipublicæ consuleretur,
quod te ex meis literis jampridem nosse in-
telligo. Sed existimasse nonnullos minime
ad hanc rem opus esse juris Pontificii scien-
tia, quæ tota a Germanis jam explosa, & eje-
cta sit, veluti in gratiam Romanorum Ponti-
ficum composita atque confecta. At Theati-
nus

nus non est, inquit, ex illa juris peritorum fece Callistus noster, quippe quem inter summos Theologos recte connumerare possumus, non modo ob veram solidamque doctrinam, qua eminet, sed etiam ob integritatem vitæ, singularemque ipsius in ecclesiâ regenda solertiam. Hæc & multo plura de te colloquuti fuimus summa cum prædicatione virtutum tuarum, qua potes contentus esse, potius quam his honoris insignibus, quæ multi sine virtute sunt assequuti. Hodie Reginaldus Polus Britannus Cardinalis, & Jo. Mathæus Gibertus tuus in legationem suam profecti sunt. Adsit eis divina bonitas & clementia, qua maxime indigent, provinciam enim difficillimam sunt aggressi. Nunciatum nuper est Augustam civitatem Germaniæ primariam penitus a Christiana pietate descivisse, ejectis sacerdotibus, sublati divorum imaginibus, disjectisque templis: vides quemadmodum de auctoritate Romani Pontificis aliquid semper in dies detrahatur, nec quicquam nobis profit indiçtio Concilii, quod valde verendum est, ne Germani nobis aut vocatis, aut spre-tis, in sua ipsi regione celebrent & decreta sua contra nos prosequantur armis. Parte alia Turcharum Tyrannus nostrum jugulum petit. Hic ego nihil adhuc parati video præter talaria ad fugam, quæ omnia in causa sunt, ut multo libentius & citius quam institueram ad vos sim convolaturus (a). Vale, & me ad Idus Martias expecta.

(a) Id tamen præstare non potuit Sadoletus noster, propterea quod haud multo post in gravissimum incidit morbum.

EPISTOLA CCLXX.

JACOBUS SADOLETUS CARDINALIS

Paulo III. Pontifici Max. (a)
S. P. D.

*Dolet Hieronymum Aleandrum proximis
comitiis Cardinalem non fuisse renun-
ciatum, cujus scientiam, merita,
virtutesque commendat.*

COgit me ratio temporum, & sanctitatis
tuæ bona existimatio, quæ jam in ani-
mis omnium gentium & nationum insita est,
eademque mihi omnia alia re longe est charior:
ut quoniam colloquendi facultas commoda
nondum fuit, scribam ad te id quod animum
meum stimulat, & quod ad tuam summam
laudem, publicamque utilitatem valde judico
pertinere: satis fidens, te pro tua singulari
humanitate & sapientia, libertatem hanc meam
in optimam partem esse accepturum. Cum
enim, Pater sancte, appetere jam incipiant agen-
di concilii dies, idque intelligam ab universo
terrarum orbe tantopere expeti, atque omni
ratione flagitari, ut nullo pacto differri sine
perniciæ, aut gravi saltem periculo posse vi-
deatur: nondum tamen bene parata aspicio
ea arma, quibus muniti contra adversarios
esse possimus. Ac video id quoque, multa
etiam

(a) Vide quæ de Paulo III. habentur in notis ad
epist. cccxi. pag. 262.

etiam forsitan impendere quæ hic nos retineant : sed adversus ea, difficile illud quidem, veruntamen aliquod invenietur remedium : propria enim hæc sapientiæ tuæ futura est consolatio. Ego tantum nunc de eo, quod ad concilii rationem attinet, munere atque officio loquor : in quo etsi spe bona sum Deum omnipotentem bonis & veræ atque honestæ causæ non defuturum : idque ego pro mea parte ut ita fiat contendam & elaborabo, cæterosque item pro sua spero esse facturos : tamen angit me, & sollicitum vehementer habet, quod unum opportunissimum & imprimis utile membrum nostri corporis video languere. Non utar circuitionibus, neque obscurare aut oblique tecum agam, sed aperte, atque ut veritas ipsa & fides mea fert. Incredibile est, Pater sancte, quantum dolorem acceperim, quod summus & doctissimus vir Hieronymus Aleander Brundusinus Archiepiscopus ab eo honore exciderit, ad quem ego vocatus sum (a) : quo adjutore & socio, ambobusque nobis, ut etiam apud Homerum est, studio locoque conjunctis, alacris animo eram, planeque Deo fretus, confidebam, nos non modo apertos impetus hostium, sed absconditas etiam insidias facile propulsaturos. Multa enim collecta sunt in eo homine magna atque præstantia, quæ in cæteris singula vix in- sunt, eaque omnia maxime & huic tempori, & huic causæ necessaria. Linguarum summa cognitio : conciliorum, rerumque quæ ad eam rationem pertinent omnium memoria, scien-

(a) Vide notas ad Sadoleti vitam pag. LX. & LXI.

tiaque admirabilis : usus & consuetudo cum
 exteris nationibus ; ac cum Germanica natione
 præsertim , in qua diu , & acriter , addo
 etiam feliciter , negotia Catholicæ fidei tra-
 ctavit . Quo ergo tantum bonum a nobis re-
 jectum est ? Nollem detrahere cuiquam , non
 enim id naturæ , nec consuetudinis est meæ :
 sed tamen Sedis Apostolicæ amor , qui mihi
 penitus insitus est , vincet in hoc loco natu-
 ram . Etenim si confidit sanctitas tua res bene
 processuras horum Theologorum ope , qui
 in doctoribus istis recentioribus tantum exer-
 citati sunt , credat mihi ipsa , in quo menti-
 ri cupio , acerbioris dissidio , & multiplicatis
 hæresibus nos ex concilio esse discessuros .
 Quamobrem & quomodo hoc futurum putem ,
 aut alias dicam , aut res ipsa indicabit . Do-
 leo igitur , & vehementer doleo , quod Ale-
 andrum comitem mihi fortuna inviderit .
 Nam cum in me aliquid fortasse insit , quan-
 quam exiguum id & tenue , attamen publicæ
 causæ non inopportunum , id illo comite &
 adjutore amplius & valentius certe erat futu-
 rum . Omnino semper consilium tuum sa-
 piens , nihilque nisi summa ratione abs te agi
 solet : mihi tamen & dolere , & timere ne-
 cesse est , quod vereor , ne sit non levis plaga
 publicæ causæ injecta . Atque hic Deum tes-
 tor inspectorem cordium , me hoc testimo-
 nium de illo viro , neque gratiæ dare , neque
 ulli cupiditati meæ : sed unam mihi verita-
 tem , unam utilitatem publicam , unam ratio-
 nem honoris ejus & nominis quod tibi exi-
 mium & memorabile partum est , esse proposi-
 tam . Neque tamen audeo a sanctitate tua po-
 stulare , id quod postulandum est , neque ro-
 gare

gare quod rogandum : prohibet enim pudor meus , præsettîm ab eo Principe , cui omnia debeo : ne temerarius a sapientissimo existimer , impudens ab optime de merito . Hoc solum affirmare non dubito : si sanctitas tua suam prudentissimam atque optimam mentem ad hunc honestandum hominem deflexerit , præter rei Christianæ commodum & tuam summam laudem , omnes & res & homines tale tuum judicium atque factum summopere esse comprobaturos . Romæ , M.D.XXXVII.

EPISTOLA CCLXXI.

JACOBUS SADOLETUS CARDINALIS

Mario Massæo Cavalliceasi Episcopo (a)
S. P. D.

Certiores Marium facit , se ignarum , & nil tale cogitantem in Cardinalium ordinem fuisse cooptatum, hominemque præsentem habere desiderat .

ET si nihil adhuc abs te ad meas priores literas erat responsum , quibus ita flagitabam adventum tuum , ut nihil fieri posset ardentius : tamen cum postea fato nescio quo , aut ne fato quidem , sed optimi ac præstantissimi Pontificis nimis benevola erga me voluntate , ignarus , & incogitans , in sacrum ordinem S. R. E. Cardinalium cooptatus essem , non duxi prætermittendum , quin ad te

V 3

lite-

(a) Vid. notas in Epistolam CCXLVI. pag. 401.

litteras hac ipsa de re darem, quamquam eram, quod te intelligere puto, maximis curis occupationibusque distentus. Sed tamen amor meus erga te, & officii ratio, ejus quod nostræ amicitiae debitum est, nullo impedimento teneri potuit, quin communicarem tecum hoc quicquid esset, siue gratulandum id sit, siue non gratulandum, ut ambo id una communiterque faceremus. Non enim quicquam a te sejunctum mihi esse potest: nec tu aliena tibi ea, quæ mihi accidunt, debes existimare. Sed cum jam diu mutuus inter nos amor animos nostros in unum quodammodo conflaverit, debet uterque nostrum in altero semetipsum æstimare & pendere. Ergo si ornatiores ego hoc honore factus sum, quam antea, horum mihi ornamentorum pars æqua tecum est: si minus ornatus, minorisque faciendus, (nam certe liber minus, & minus beatus redditus sum) tu levare debes onus nostrum, æquæ oneris parte mecum subeunda. Sed quoniam res impræsentia ad judicandum difficilis est, egetque disceptatione majore & tempore, illud utique scire interim te volo, si te præsentem hic habuero, maximas partes lætitiæ & hilaritatis mihi fore restitutas. Nam & erit in cujus amore consiliisque requiescam: & nulla tam gravi cura sollicitudineque opprimar, quam aspectus tuus, & familiaris sermo noster non continuo tollat, atque auferat. Tu ut valetudini tuæ servias, mi suavissime Mari, & te huc aliquando conferre mea causa animum inducas, vehementer a te peto. Vale,
V. Non. Januarii M. D. XXXVII.

EPISTOLA CCLXXII.

JAC. SADOLETUS S. R. E. CARDINALIS

Claudio Rangono Comiti
S. P. D.*Ejus literis respondet, quibus de accepta
dignitate gratulabatur.*

Quas ad me & ad Paulum meum misisti
 literas, gratæ mihi majorem in modum
 fuerunt. Recognovi enim in illis
 pristinam illam tuam erga nos benevolentiam,
 quam ego amare tantopere sum solitus. Præ-
 fertim adjunctis maximis virtutibus & animi
 & ingenii, quas ego in te ab ineunte tua ado-
 lescentia prospexi, easdemque ad frugem bo-
 nam postea perductas cognovi. Quod hono-
 re nostro lætatus sis, tam facile tibi credo,
 quam mihi ipsi. Quod vero honos ipse magni
 æstimandus sit, disputas tu quidem & ornate
 & subtiliter. Sed, crede mihi, alia erant po-
 tiora, quæ quidem ego magno animo eram
 persecutus. Nunc vereor ne me ipso factus in-
 ferior sim. Sed si erit locus Deo inserviendi,
 navandæque Reipublicæ operæ fortiter atque
 constanter, maximo me honore affectum ar-
 bitrabor. Quod quidem aut hoc optimo pru-
 dentissimoque Pontifice gubernacula tenente
 sperandum est fore, aut nullo alio. Quotus
 enim quisque in hunc altissimum honoris &
 dignitatis gradum jam dudum sublati est,
 cui Respublica fuerit cordi? Sed hæc Deus
 viderit, cujus potestate & arbitrio reguntur
 omnia.

omnia . Te ego amo , ut debeo , meque a te amari vehementer opto . Imprimisque id cupio , ut de meo optimo animo & voluntate erga te persuasissimum tibi habeas . Vale . Romæ , III. Idus Januarii , M. D. XXXVII.

EPISTOLA CCLXXIII.

JAC. SADOLETUS S. R. E. CARDINALIS

Achilli Bocchio Bononien. (a)
S. P. D.

Ejus gratulationi respondet .

NUlla fuit antehac mihi tecum familiaritas . Verum literæ tuæ , quas proxime ad me misisti , eam inter nos benevolentiam concii-

(a) Achilles hic Boehius eques Bononiensis , non modo in poetica facultate , ut ex editis nonnullis ejus carminibus patet , magnopere præstitit , sed etiam in soluta numeris oratione , quod ex aliquibus ejusdem ineditis lucubrationibus , quas me jamdiu legisse memini , perspicuum est : adeo ut de latinæ eloquentiæ laude cum præcipuis sæculi XVI. scriptoribus non immerito videatur posse contendere . Si quis enim ejus orationem , quam an. 1522. habuit Bononiæ mense novembri , pro dictatore Reipublicæ Oratoriæ deligendo , commentariosque in M. T. Ciceronis orationem pro lege Manilia legat , facile profecto intelliget , homini neque ingenium , neque antiquitatis eruditionem , neque eloquentiam defuisse . Summum quidem oratorem M. Tullium potissimum sibi ad imitandum proposuisse , ipsemet fatetur in Epistola nuncupatoria eorundem scriptorum ad Altobellum Averoldum Præfulem Polensem , Bononiensisque Reipublicæ moderatorem his verbis : „ Interea vero libens Oratiunculam „ hanc nostram ut accipias etiam atque etiam rogo , „ quam

conciliaverunt, quæ instar antiquæ necessitudinis haberi possit. Ita patuit mihi animus tuus, & vera visa est gratulatio, quæ ab optimo animo profecta est. Itaque te plane existimò hoc honore nostro vehementer esse lætatum. Qui quidem honos utinam sit ejusmodi, ut ex eo ego, & Christianæ Reipublicæ (sicut tu sanctissime atque amicissime optas) prodesse possim, & doctis una & probis viris, in quos mea semper fuit propensa & est voluntas. Sed vereor ne quod pie volo, id re præstare minus idoneus sim. Non enim ea virtus in me, neque ea est doctrina, quam tu fortasse arbitraris. Sed cum ad præpotentem Deum & tu omnia referas, & ego ad eundem confugiam: spes est, si is nobis faverit, fueritque adjumento, aliquid aliquando nos effecturos esse, quod ad illustrandam ipsius gloriam, & ad aliquod commodum Reipublicæ pertineat. Verum hoc, ut illi fuerit placitum. Ego & gratulationem tuam gratissime accipio, & te in suscepta erga me benevolentia cupio permanere. Quod ut constantius facere debeas, pari ego te compensabo voluntate. Vale. Idibus Januarii, M. D. XXXVII. Roma.

„ quam tibi propterea deberi existimo, quia tu primus
 „ omnium (fatendum est enim) me jam olim adole-
 „ scentulum adhuc, tam benigniter atque humaniter
 „ admonuisti, ut omni studio, cura, ac diligentia
 „ unum Ciceronem, & Ciceronis æquales conarer imi-
 „ tari, præterea neminem, primusque veram illam no-
 „ bis viam quasi divinitus ostendisti, quam qui igno-
 „ rant, tantum hercle ab eloquentiæ ratione absunt,
 „ quantum a rerum divinarum cognitione fues &c.

Idem argumentum.

E.Legans tuum carmen mira quadam suavitate me demulsit: vel propter lumina ingenii, quæ in eo multa extant: vel ob memoriam nostræ mutæ benevolentiae dulcissimæque consuetudinis, quæ nunquam mihi quidem ex animo lapsa est, sed nunc grata recordatione repetitur. Quod gaudeas honore meo, non mihi novum est, neque inopinatum: eodem enim tempore tuo ipsius honore lætaris. Quid enim est amicitia, nisi communio rerum & secundarum, & adversarum? Utinam modo hæ secundæ sint, per quas avulsus me a rebus mihi jucundissimis video. Sed si quid hic boni erit, in eo fuerit, si & Republicæ & amicis ego usui potero & ornamento esse. In quo dabo utique operam, ut quæ didici in otio, in negotiis expromam. Potestas modo detur agendi aliquid, quod sit viro dignum, meam constantiam & studium non desiderabis. Ego tuæ gratulationi ago gratias: maximeque opto, ut eadem qua fuisti erga me voluntate, semper sis: de meque ita constituas, neminem te habere, in amore tui superiorem me, paucos pares. Vale. Romæ.

(a) Fuit hic civis Venetus, atque inter egregios seculi xvi. poetas haud postremum obtinet locum. Extat enim liber, cui tit. *Delle cose volgari & latine del Beatsano*, in *Venet. per Bart. Zannetti* in 8. Vide quæ de eo habentur apud Hieron. Bardi *delle cose notabili della città di Venetia* pag. 123.

EPISTOLA CCLXXV.

JAC. SADOLETUS S. R. E. CARDINALIS

Lilio Gregorio Gyraldo (a)
S. P. D. *Ferrariam.**Idem argumentum.*

GRatæ mihi tuæ literæ, testes tui perpetui
erga me amoris, qui semper mihi ju-
cundus accidit. In quibus quod honori meo
V 6 gratu-

(a) Lilius Gregorius Gyraldus Ferrariæ an. 1479. honesto loco natus, iisque artibus, quibus puerilis ætas impertiri debet a M. Verguanino & Luca Ripa grammaticis Rhegiensibus eruditus; adolescens sub Baptista Guerino viro doctissimo atque optimo bonis literis operam dedit. Ferrariæ discedens, profectus primum Carpos ad Albertum Pium Carporum, necnon ad Franciscum Picum Mirandulæ principes, inde Mediolanum, (ubi per annum a Demetrio Chalcondyle græcas didicit literas), postquam Mutinæ aliquantulum cum Rangoniis Comitibus mansisset, Romam demum se contulit. Ibi ab Hercule Rangonio Cardinale amplissimo in familiaritatem & contubernium receptus, multaque a Cæsarianis militibus in Urbis direptione passus, illud homini ad cæteras calamitates incommodum accessit ac dolor, quod Rangonius Cardinalis eo tempore fuerit immatura morte præreptus. Itaque omni spe & facultatibus spoliatus, sese ad Picum recepit. Sed neque apud eum diutius esse Gyraldo licuit. Miser enim ille Princeps paullo post a fratris filio vita & Mirandula impie privatus, multa Lilius graviora passus est ab ipsis conjuratoribus, quam in urbana direptione. Nam & in extremum vitæ discrimen adductus, vix ab eorum manibus evasit, & rebus
omnib.

gratularis, agnosco eandem benevolentiam tuam: & in eo etiam magis, quod me existimas alicui usui fore Christianæ Reipublicæ, quod utinam ita eveniat. Non enim tum me beatiorē vitam amisisse existimabo, quæ mihi in otio & tranquillitate posita erat: si aliqua via operis & negotii, eandem beatitudinem potero consequi. Non enim minus ad felicitatem labore honesto, quam quiete animi pervenitur. Cujus facultatis si dederit mihi Deus occasionem, non committam, ut frustra quisquam meam operam, & officium boni viri videatur requisivisse. Te cupio valere, & me a te diligere etiam opto, sicut ego quidem te diligo: quod re tibi declarabo, si acciderit, ut aliquando possim. Vale. Ex Urbe.

omnibus iterum exutus est. Quare in patriam reversus, cum Manardo & Cælio Calcagnino viris doctissimis aliquot annos conjunctissime vixit; donec articulari morbo oppressus, eo paulatim ingravescente ita demum omne manuum ac pedum, ceterorumque membrorum munus amisit, ut non modo ori manus admoveere, sed ne tantillum quidem absque famuli obsequio sese in grabato excutere posset. Tanta vi morbi implicitus, usque ad extremam senectutem patientissime vixit a Joanne Salviato Cardinale omni ope subsidioque adjutus. Opera ejus omnia duobus in fol. voluminibus edita sunt Basileæ per Thomam Guerinum an. 1580. Scripsit enim multa eleganter atque adcurate cum soluta, tum vineta numeris oratione, de quibus Laurentius Frizzolius in dialogismo quodam, qui extat ad calcem xxx. ipsius Gyraldi dialogismorum, Venetiis editorum apud Gualterum Scotum an. 1553.

EPISTOLA CCLXXVI.

JACOBUS SADOLETUS CARDINALIS

Joanni Bellajo S.R.E. Cardinali (a) S. P. D.

Idem argumentum.

Literæ tuæ non minus scriptæ sapienter, quam eleganter, dici non potest, quam valde me delectaverint. Habuerunt enim non honoris hujus, quo nuper affectus sum, gratulationem, (id enim vulgare admodum & quorumvis hominum est) sed quod & tua prudentia acutissime perspexit, & causa maxime postulabat mea, consolatione potius mecum es usus. Vidisti enim omnium hominum fere unus, quid mihi extracto ex illo beatissimo otio, in quo cum omnibus artibus & studiis honestissimis dulcis mihi consuetudo, & commercium erat quotidianum: libertate præterea adempta, ad levandam animi mei molestiam opus esset. Itaque tuum excellens ingenium, quod ego imprimis admirari sum solitus, eo potissimum adhibuisti, ut lenires dolorem meum, non ut augeres lætitiā: quæ nulla a me sane suscepta est. Etsi intelligo divinis consiliis esse nobis acquiescendum, eaque res una ad æquitatem animi me revocat. In quo usque adeo mihi profuerunt literæ tuæ, ut quoniam non datur mihi tui præsentis potestas, illæ tuam vicem me & consolaturæ semper sint, & quemadmodum in hoc munere me gerere debeam, ad omne tem-

(a) Consule notas in Epist. cXLV. pag. 1. Par. II.

tempus erudituræ . Quanquam , quod tui in me amoris maximum argumentum est , videris mihi tu plus aliquanto tribuere , quam ego agnoscam . Quod me libere atque integre dicturum in senatu sententias putas , in eo minime falleris . Quod vero aut mea eloquentia (sic enim scribis) aut apud summum Pontificem autoritas multum sit profutura Reipublicæ , in neutra re video quid assentiri possim . Nam neque consilio & oratione tantum valeo , quantum fortasse esset opus : & si maxime valerem , tamen Pontifex optimus & sapientissimus non aliorum consilio in rebus agendis utitur , sed suo . Sed tamen utcunque est : ego certe , quod partium est mearum , neque studio unquam , neque fide , neque opera , neque perpetua mea ut recte omnia agantur voluntate , Christianæ Reipublicæ deero . Utinam haberem te auctorem , & moderatorem consiliorum meorum , præclare profecto inter nos conveniret . Sumus enim ambo ab eisdem prope disciplinarum fontibus profecti : tua & dignitas & doctrina longe est illustrior : sed certe animis non dissimiles sumus . Verum hæc viderit Deus , qui nos agit & versat , in quamcunque illi partem est placitum . Ego , mi præstantissime Bellai , de me tibi sic persuadeas volo : cum te antea semper coluerim atque amaverim , ut quem maxime : nunc in hac nova status mei conditione , amoris meo & observantiæ erga te , potius additum permultum , quam quicquam detractum esse . Sicut tamen & tua eximia virtus , & ea qua me prosequeris benevolentia postulat , a te peto , ut eadem sis voluntate erga me , qua esse consuesti . Vale . Romæ , M . D . XXXVII .

EPI-

EPISTOLA CCLXXVII.

JACOBUS SADOLETUS CARDINALIS

Lazaro Bonamico (a)
S. P. D. Patavium.*Bonamici literis quæ sunt ordine CCLXII.
afficiose respondet.*

B Inis abs te acceptis commendatitiis literis, iis quos mihi commendaveras, & vultu & verbis ostendi, quantum valeret apud me tua commendatio. Atque illi cum adiissent ad me primo, responsumque tulissent, tua me causa omnia quæ ex me vellem, libenter esse facturum; reversi postea non sunt. Credo, quod me vidissent, & sese noscendos mihi obtulissent, satis putasse impræsentia se esse consecutos: redituros, cum opus fuerit. Tu vero ita constitue de me, & tibi ita persuade, quicquid tua agere causa contigerit mihi, id gratus mihi semper futurum, quam tibi ipsi. Secutæ sunt postea tuæ gratulatoriæ literæ, qua Deus bone eloquentia! qua copia, quibus ingenii, & amoris refertæ luminibus! quæ cum mihi redderentur, casus intervenit mirificus. Erasmus enim in senatu, & prope me amplissimi viri Contarenus & Polus: a quibus lectæ, laudatæque mirabiliter. Farnesio lectissimo adolescenti deinde sunt traditæ, qui postridie domum mihi eas remisit.

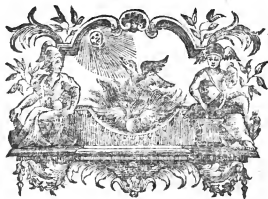
Ad

(a) Vide quæ de Bonamico diximus superius in notis ad Epist. LXXI. pag. 174. Par. I.

Ad eas quemadmodum debeam respondere, ego plane ignoro. Video enim te tantum permittere amor, ut ex judicii tui, alioquin recti & boni, regionibus, non parum egrediaris. Tu ne tanti me facis, & usque eode me bene existimas, ut statuas magnum aliquod ex me commodum Christianæ posse evenire Reipublicæ. Utinam hoc ita esset. Essem enim & fortunatior mihi ipse, & certe amicus tibi ornatior. Quid enim est quod magis cupiam in vita, quam huic tali tuo de me judicio satisfacere? Quod si tu de voluntate mea ita judicas, nihil profecto falleris. Sin autem de facultate; quid, quæso, tantum est in me virtutis & sapientiæ, ut huic muneri obeundo egregie aptus sim? Sed tamen cum voluntas sæpe si acriter sit incensa; invenire sibi viam ad res gerendas possit, dabo equidem operam, ut si non omnino, at aliqua ex parte opinioni tuæ industria mea respondeat. Quod de Paulo Tertio optimo maximoque Pontifice & sentis præclare, & prædicas: certe mi Lazare hoc novum exemplum a præstantissimo Pontifice in Rempublicam introductum est, vel revocatum potius ex ipso more majorum, & longo intervallo repetitum, ut in mandandis honoribus non gratiæ, sed virtutis ratio habeatur. Quod in meis Collegis maxime patet. Quis enim est eorum non singularibus atque eximiis virtutibus ornatus & præditus? quorum ego numero utinam adscribi dignus essem, constaretque in me summi Pontificis judicium, sicut in aliis constitit, qui item ab eo sunt in hunc amplissimum ordinem adlecti. Sed (ut dixi paulo ante) hoc diligentia utar majore, quo
inge-

EPISTOLÆ FAMILIARES. 473

ingenio imbecillior sum . Tibi porro quid ego scribam ? nisi & agere me tibi gratias , qui tantopere meo honore gavīsus sis , pristinūque tuum amorem erga me , omni mihi tempore probatum & perspectum , hac etiam in re totum exposueris atque ostenderis , & tibi polliceri , meam illam benevolentiam , qua te semper mirifice sum complexus , non modo stabilem & salvam consistere apud me , sed factam etiam , quam antea , aliquanto auctiorem . Siquidem magna ex parte spes lætius traducendæ vitæ in hoc ipso honore , qui mihi cæteroqui gravem servitutem affert , in eo mihi posita est , si amicis & familiaribus tuis , in quibus tu principem pene locum obtines , & lætitiæ potero esse & commoditati . Vale . xv. Calend. Februar. M. D. XXXVII. Romæ .

EPISTOLA CCLXXVIII.

JAC. SADOLETUS S. R. E. CARDINALIS

Andree Gritto Duci Venetorum (a)
S. P. D. Venet.

*Respondet gratulatoriis literis de adeptæ
dignitate.*

CUM accepissem amplitudinis tuæ literas ; & Laurentii Bragadeni hominis virtute & sapientia ornati, legati vestri verba audissem, qui suo sermone egregie subsecutus est gravitatem earundem literarum : equidem non mediocriter sum lætatus, tale fieri iudicium de me abs te, & ab isto amplissimo fœnatu, in quo ego vestigia antiquæ dignitatis atque autoritatis residere intelligo, ut me quoque non inutilem ministrum ad subveniendum Christianæ Reipublicæ esse existimetis. Verum ista lætitia affert profecto secum majorem

(a) Andree Gritti Venetorum ducis, & Laurentii Bragadeni Veneti apud Pontificem Oratoris, qui Sere-
nitatis suæ officia Sadoletto detulit, illustria admodum in
Annalibus Venetiæ nomina, conjungunt pariter Lazari
Bonamici literæ, quæ inter select. Claror. Viror. in-
scriptæ visuntur Instauratoribus Gymnasii Patavini. De
laudibus Gritti Orationem conscripsit Jovita Rapicius,
quam laudat Cardinalis Quirinus in lib. de Brixiana li-
teratura. Bragadenum autem eo Oratoris munere Ro-
mæ fungentem, Romanis antiquitatibus maxime stu-
disse, patet ex Epist. Hieron. Nigri data ad M. Ant. Mi-
chaelem vol. I. literar. Italicar. ad Princip.

forem etiam sollicitudinem. Magis enim video mihi laborandum esse, ut iudicio vestro respondeam, quam latandum, quod sic de me vos iudicetis. Quod si recta administratio huius honoris ac muneris, quod mihi nullo meo merito, sed quadam bonitate præpotentis Dei suscitantis de terra inopem, & de fimo pauperem erigentis, delatum est, a me ipso mihi speranda atque expectanda esset, diffiderem profecto, a vobisque peterem, ut ne talem de me opinionem haberetis. Quid enim ego sum, si per memetipsum ætiter, nisi plebis abjectio? Sed quoniam ad clementissimum Deum toto animo conversus, illius unius & benignitati confido, & opem expeto: cupioque illi, quanquam peccatis oppressus, studio tamen bonæ voluntatis inservire: spe teneor posse me divino auxilio fretum, aliquando & Reipublicæ afflictæ, & bonorum de me expectationibus aliqua ex parte satisfacere. Præsertim cum hæc nova atque inaudita multis jam pene seculis summi pontificis Pauli Tertiî bonitas ac sapientia, & collegarum meorum præstantissimorum hominum virtus ac religio, animum meum excitet atque erudiat: quorum ego vestigiis consecrandis, virtutibusque imitandis, errare minime potero. Quare in hoc mihi novum vitæ genus hoc animo sum ingressus. Primum, ut Deo omnipotenti, ejusque sanctæ fidei, omni studio, opera, labore, sanguineque deserviam; deinde, ut sanctam Sedem Apostolicam præsidemque illius Paulum ita meritum de me, ut omnes sciunt, quantum in me erit, in omni sua auctoritate ac dignitate tuear atque conservem.

Ter-

Tertio loco, ut ea agam, & mediter, quæ probis, & doctis, & amantibus mei, possint & honestati esse & commodo. Quo in genere gratias amplitudini tuæ agens, quod ad me tam humane & tam amanter scripserit, & tibi & isti amplissimo Senatui ita mea studia polliceor ac defero, ut quoad per me recte fieri poterit, paucos mihi pares in amore & cupiditate vestrarum rerum secundarum sitis habituri. Vale. xv. Cal. Februarii, M. D. xxxvii.

EPISTOLA CCLXXIX.

JAC. SADOLETUS S. R. E. CARDINALIS

Andræ Alciato (a)
S. P. D.

Idem argumentum.

Plenas amoris atque officii tuas accepi litteras: quæ & quod profectæ a te, & quod amice atque eleganter erant scriptæ, plurimum mihi voluptatis attulerunt. Gaudebam enim, Alciate, tibi tali viro honorem nostrum probari: quo cum juncta quidem est repentina propemodum totius vitæ commutatio, & ea mihi molesta, nisi interdum sollicitudinem animi mei doctissimorum hominum atque amicissimorum, cujusmodi es tu, gratulatio & lætitia levaret. Etenim scis ipse profecto, quam vitam antea vivere eram solitus, quam beatam,

(a) Vide quæ de Alciato habentur in notis ad Ep. xcv. pag. 277. Par. I.

beatam , quam liberam , quam omnibus fruentem rebus , quæ jucundæ hominibus in vita accidere solent . Quibus omnibus nunc carere est necesse , longeque diversa & studia & instituta sequi . Sed si hoc mihi uni incommodum , cæteris fortasse utile , ac Christianæ imprimis Reipublicæ futurum est , ut tu suavissime atque amantissime auguraris : subeatur omne onus , & cuivis jugo cervices subdantur . Quanquam nil video esse in me aptum publicis commodis , præter bene & recte faciendi voluntatem : quæ mihi quidem nunquam aberit . Est enim non cura mea aliqua , sed divino in nobis beneficio innata , quæ si sola & eis nuda præsidiis quæ ab ingenio & prudentia suppeditantur , potest quicquam prodesse rebus communibus , opera quidem mea non desiderabitur . Cætera in potestate Dei erunt , ad quem nos omnia sumus relaturi . De te vero , mi Alciate , nunquam dubitavi quin summam lætitiā esses capturus quacunque ex re : quam mihi honestam & utilem fore arbitrareris . Novi enim animum tuum tum propensum erga me , tum suapte sponte bonis omnibus faventem . Neque id me primum literæ tuæ docuerunt , sed hæ tamen jucundæ atque gratæ quod testes extiterunt , non benevolentia solum , verum etiam memoria mei tuæ . Quas ego legens , videbar tecum loqui , tanta in illis suavitas , tantaque declaratio amoris tui erga me inerat . Quare te etiam oro , ut interdum ad me , cum otium tibi erit , scribere ne gravare . Ego quod meæ voluntatis in te proprium est , sic te statuere , & tibi persuasum esse volo , qui te pluris quam ego faciat habere te neminem . Quamobrem quic-

478 JACOBI SADOLETI
quicquid ego sum, aut esse unquam potero;
totum tibi confidas & tuis commodis para-
tum. Vale. XIV. Calend. Februarii M.D.XXXVII.
Ex Urbe.

EPISTOLA CCLXXX.

JAC. SADOLETUS S. R. E. CARDINALIS

Romulo Amasæo S. P. D. (a)

Idem argumentum.

NON erat opus mecum tot uti excusatio-
nibus: non enim unquam dubitavi quin
tu me diligeres. Sed tamen in te quodammo-
do

(a) Romulus Amasæus Bononia oriundus, sed Utini in Carnia natus an. 1489. Venetiis humanioribus literis operam dedit, Græcamque didicit linguam a Joan. Calphurnio Brixienti; quem Patavium secutus, Musurum audivit. Bononiam deinde profectus, ex discipulo doctor factus, domi ludum aperuit, tantaque nominis celebritate Græcas latinæque literas docuit, ut paullo post *Secretarii* Senatus honestum obtinuerit munus; uxoremque duxerit nobilem ex familia Guastavillana. Patavium inde ad Græcos publice explicandos auctores accersitus, Bononiam postea rediit: donec Romam a Paulo III. evocatus, eloquentiam docuit, annuo sexcentum nummum aureorum stipendio decreto. Ab eo Pontifice, quum Alexandro Farnesio Cardinali præceptor esset datus, adeo ea ex re non modo doctrinæ fama, sed etiam auctoritate & prudentia crevit, ut ad Imperatorem, Germaniæque principes, & ad Poloniæ regem magnis de rebus a Pontifice missus fuerit. Paulo e vivis erepto, Julii III. Pont. Max. *Secretarius* fuit. Quem locum tenuit annos duos. Mortuus est enim an. 1552. uti constat

do excusando cum adhibuisti non mediocrem diligentiam, simul & illud, quanti tu me faceres, ostendisti. Quo ego tuo vel de me iudicio, vel erga me animo mirifice delector. Virtutem tuam, quam amabam & excellens ingenium, quo es præditus, totum expressum vidi in tuis literis: quibus nihil elegantius nec eruditius legi a me potuit. Omnino egregie sustines nomen quod adeptus es. De quo tibi non minus gratulor, quam tu honori meo es gratulatus. Cui ego honori utinam par esse possim, ut ne obruar expectatione eorum, qui magna a me postulent, & maiora quidem, quam queam præstare. Sed in hoc misericors Deus nos adjuverit. Ego te diligo, Romule, & de tuis virtutibus honestissime sentio: meque vicissim cupio a te amari, paratus, si quid forte uti opera mea volueris, ea tibi præstare, quæ ab amicissimo homine jure expectanda sunt. Pompilium tuum hic sæpe video, ejusque probitate, & ingenio, ac in meipsum observantia, summopere delector. Vale. Romæ.

constat ex Epistola Antonii Seronis, quæ extat in collectione Epistolarum Italicarum, quam emisit Franciscus Turchius. Vixit autem annos LXXIII. Scripsit *Oratorum volumen, Scholas duas de ratione instituendi, libros duos de dignitate linguae latine adversus Hetruscos*, & epistolas aliquot, quarum extant nonnullæ inter Epistolas clarorum virorum selectas, Coloniz editas anno 1569. Pausaniæ *descriptionem Græciæ*, & Xenophonis *de Expeditione Cyri* libros septem latine vertit. Quod tamen majore elegantia præstitisse existimatur, quam fide.

EPISTOLA CCLXXXI.

JACOBUS SADOLETUS CARDINALIS

Hieronymo Vidæ Albæ Episcopo (a)
S. P. D:*Idem argumentum.*

G Ratissimæ mihi fuerunt literæ tuæ : quæ
& veteris nost.æ amicitia memoriam
mihi renovarunt & declararunt , in te non pa-
ru n

(a) Hieronymus Vida Cremonensis , Patavii ab in-
eunte adolescentia Græcis Latinisque literis imbutus est
& Romulo Amasæ & Bernardino Donato . Canonico-
rum Regularium familiae nomen quum dedisset , in pa-
triam primum rediit , postea Ticinum est profectus . Ibi
tantos in divinarum humanarumque rerum studiis pro-
gressus fecit , ut non minus pietate & religione , quam
ingenio ac doctrina , unus omnium maxime floreret .
Qua fama impulsus Clemens VII. illum an. 1539. Albæ
Pompejæ in Insubria Cispadana Pontificem fecit . Eam
provinciam quum multorum annorum spatio sancte pru-
denterque administrasset , obiit Albæ an. 1566. ad v. Kal.
Octobris . Multa scripsit atque edidit , ligata præsertim
numeris oratione , nimirum de gestis , morte , atque
anastasi Christi servatoris , de ludo latrunculorum , de-
que miro naturæ opificio in Bombyce , aliaque de
quibus Ghilinus in theatr. vol. 1. p. 167. Imperialis
in Mus. Hist. p. 15. & Arisus in Cremona literata
tom. 2. p. 100. Maximo quidem in pretio habita semper
sunt atque habentur Vidæ carmina non a vulgo solum ,
cujus judicium leve , fallax , instabile , sed etiam a vi-
ris doctissimis , & ab iis , qui alienam industriam parce
admodum laudare solent , ne suæ quodammodo detrahe-
re vi-

tum adhuc amoris erga me ipsum residere, quo mihi nihil optatius, neque jucundius accidere potuit. Nam cum te semper ingenii & virtutis tuæ causa plurimum dilexi: tum vero optavi vicissim diligere a te. Id recte existimans, conjunctionem tecum meam mihi magno honori semper fore: quod tuum de quoque homine iudicium in utranque partem magnam vim haberet, neque solum impræsentia honorificum existeret, sed illucesceret in omnem etiam posteritatem. Quanquam hæc quæ notissima sunt, nova commemoratione mea non indigent. Venio nunc ad gratulationem tuam, quæ mihi magis propter animum tuum propensum & benevolum erga me, quam propter rem ipsam, de qua gratularis jucunda extitit. Gaudeo enim a te tali viro honorem meum probari: ipso autem honore non tantopere delector. Qui etsi magnus, & expectendus omnibus videtur, mihi tamen boni multo plus abstulit, quam dedit. Abstulit enim otium, quietem, libertatem. Alia quædam addidit, quæ nequaquam cum illa felicitate prioris vitæ, meo quidem iudicio erant comparanda. Sed quoniam oppressi subito optimi Pontificis beneficio, spatii ad consulendum ac deliberandum nihil habuimus: pareamus sane Deo, qui nos huic subiectos one

Ep. Fam. Pars II.

X

ri esse-

re videantur. Adeo enim in heroico carmine Virgilii magnitudinem, in elegiis vero Propertii lepores, nitorem Catulli, Ovidii suavitatem facilitatemque est æmulatus, ut nemo ex recentioribus ad veterum illorum poetarum laudem, (si Sannazarium, Fracastorium, aliosque paucos excipias), propius accessisse visus sit.

ri esse voluit. Illud tamen curemus, in eo-
que elaboremus, ut quoad vires nostræ ferre
poterunt, hæc nostræ dignitatis accessio,
Christianæ Reipublicæ, & huic sanctæ Aposto-
licæ Sedi possit esse utilis. Quod conabimur
quidem certe. Quantum autem præstare effi-
cereque possimus, id jam ad Deum ipsum refe-
rendum totum est: qui faciat nos idoneos mi-
nistros suæ voluntatis. Sed de his satis. Ego
te doctissime Vida & amavi semper, ut paulo
ante dictum est, & tuo præstantissimo inge-
nio, eximiæque doctrinæ plurimum tribui.
In qua etiam nunc & opinione eadem sum,
& voluntate. Tibique hoc de me esse persua-
sum volo, si quem mihi aliquando locum tibi
gratificandi dederis, magno me abs te affe-
ctum beneficio esse arbitraturum. Tu ut va-
leas, & me ut diligas, magnaopere a te peto.
III. Idus Februarii, Romæ.

EPISTOLA CCLXXXII.

JACOBUS SADOLETUS CARDINALIS

Germano Brixio (a)
S. P. D.

Idem argumentum.

Semper hoc fere evenit in tuas literas, mi
humanissime Brixii, ut longo intervallo
postquam a te datæ sunt, ad me illæ perfe-
rantur. Velut has, quas recens acceptas, ple-
nissi-

(a) Vide quæ de Brixio habentur Par. I. in notis ad
Epist. cccxxiii. pag. 378. & Par. II. ad Ep. cclxx. pag. 86..

nissimas amoris, humanitatis, officii, summa cum voluptate perlegi. Scriptæ enim a te XIII. Calend. Februarii, octavo Idus Martias mihi sunt redditæ. Credo, ut quo suaviores mihi & jucundiores sunt, hoc me diuturniore expectatione torqueant. Sed nihil agit fortuna; cum enim tuas literas non habeo, neque lego, tui tamen memoria cogitationeque delector: quæ ita mihi infixæ est intimis in medullis, ut avelli non possit. Neque vero fructum in vera amicitia, qualis profecto nostra est, esse uberiores ullum puto, quam habere amicos animo suo præsentibus, quos locorum longinquitas ab oculis distraxit. Hoc ego in te cum faciam assidue ac perdiligenter, quod te idem in me facere arbitror: utrumque videor mihi consequi, ut neque crucier tuarum literarum desiderio: & cum eas accipio, vehementissime gaudeam. Itaque quibus quæso, putas me elatum esse lætitiis, cum eas legerem quas proxime accepi, copiosas, graves, suavissime atque ornatissime scriptas: quodque pluris est quam cætera omnia, ea indicia amoris præ se ferentes, ut jam non benevolentiam erga me tuam videar agnoscere, sed singularem quandam atque eximiam charitatem? Quid enim prætermisum est in declarando amore tuo erga me, cum vel tantum de honoris nostri accepto nuntio lætatum esse scribis, quantum vix alius quisquam? vel de me ita laboras, ut cum extimescas (timidus enim solet esse amor, præsertim in viris prudentibus, & circumspicientibus omnia) ne meus hic mihi honos animum commutet, aliamque personam, tanquam in scena, inducere me faciat hoc extremo jam vitæ actu,

atque a principio indutus fuero: non solum
 monitis, sed precibus etiam agis mecum, ut
 me eundem præstare studeam in celebritate,
 qui fuerim in frequentia: & quem Romana
 ambitio florentiore ætate non moverit, ea-
 dem deflexa jam, & pene exacta, ne moveat.
 Fateor hoc tuum consilium, prudens, & im-
 primis fraterni animi a me existimari. Sed
 tamen mi Brixii, res longe aliter se habet, ac
 tu suspicatus es. Non enim mihi adhuc vide-
 ris perspicere, qui sit status causæ meæ, &
 quam mihi hac amplificatione dignitatis (sic
 enim populus fortasse existimat) non modo
 non lætandum, sed etiam dolendum esse pu-
 tem: quia vere beata & plena jucunditatum
 vita, me hac inani specie, gravi ea quidem &
 molesta certe, distrahi sum passus. Quamquam
 non ego ita sum passus, ut me æquo animo
 duci permiserim. Sed cum ignarus omnium
 & nihil minus cogitans, nocte ea primum quæ
 antecessit comitia, certior Pontificis volunta-
 tis ipsius nuntio factus essem, nec temporis
 haberem ad deliberandum satis: animo autem
 incredibiliter æstuarem, quod neque res tota
 admodum mihi placebat: & tamen tantam vo-
 luntatem Pontificis optimi erga me, illudque
 quod de me faciebat judicium repudiare atque
 aspernari superbum existimabam, detuli rem
 ad amicos, non tam quidem de re, ut sen-
 tentias illorum exquirerem, (eram enim
 prorsus ad recusandum paratus) quam ut re-
 cusandi modum honestiorem quærerem: quem
 ego animo perturbato videre satis non pote-
 ram. Maxima autem afficiebar cura, ut me
 ita gererem tractaremque in recusando, ut &
 justam pene iracundiam optime meriti de me
 Pon-

Pontificis ex repudiato illius beneficio , & famam stultitiæ ab omnibus hominibus vitare possem . Atque hic illi qui a me consulti sunt , cum me graviter increpuissent , quod resistere conarer vocanti me Deo : cujus ego consilium & voluntatem sequi deberem , etiam si quo illa tenderet minus perspicerem : cumque sanctissimum mihi Reipublicæ Christianæ nomen opponerent , neque concederent ullo modo , ut meas privatas rationes anteponerem publicis : fecerunt , ut ego e meis pristinis consiliis , depulsus , ex tranquillissima vita , & jucundissima rerum omnium libertate , commoditateque , non in honorem amplitudinemque , cujus minima cura mihi semper fuit : & si ulla fuisset , non difficile fuisset superioribus temporibus eadem hæc assequi , quæ ego tum sponte libensque fugi : sed in durissimam (ut ego intelligo) servitutem prudens ac sciens conici me sim passus . Quæ ego iccirco ad te scribo , quod tu , qui utranque vitam nosse deberes , & quid intersit huic ab illa optime callere , quippe qui utranque es expertus : addo etiam , cum tantum ingenio valeas , tantum literis atque doctrina : cumque probitate & religione erga Deum sis admodum præditus , eosque fructus ex te quotidie ingenii & studiorum tuorum feras , quibus nihil dulcius neque uberius sentiri possit : debuisti (ut mea opinio fert) potius ad me consolationem mittere , quam gratulationem : hortarique ut ferrem forti animo , quod tot suavitatibus pristinæ vitæ ejusdemque multo beatioris , essem privatus . Nam ut tu scias , quod juratus tibi confirmo , vixisse ego mihi videor , non jam amplius vivere . Non enim appellanda vita est , quæ tota ad alienum ar-

bitrium ita degenda est, ut nihil tibi liberi, neque vacui temporis ad animo obsequendum tuo relinquatur. Quanquam potest ea quoque habere suas partes voluptatis ac lætitiæ, alio tamen ex genere: si usus forte veniat, ut servire Reipublicæ & satisfacere præpotenti Deo, & agere aliquid dignum viro possis: studiumque tuum ac industriam; adde etiam auctoritatem, si placet, in utilitatibus publicis collocare, quo genere actionum majores nostri sanctissimi homines, maximas sibi apud homines laudem, apud Deum gratiam gloriamque comparaverunt. Quorum ego vestigiis insistere, factaque imitari summo opere cupio. Quanquam cæteris rebus omnibus longe impar, (agnosco enim imbecillitatem ipse meam) sed nemini tamen studio & voluptate concedo. Itaque hac mente novam hanc vivendi viam sum ingressus, ut me a libera, vera, honestaque sententia, nihil unquam omnino deflexurum sit. Sed studia interea nostra, mi Brixî, quo abierunt? illa inquam studia, in quibus & tu judicas, & ego sentiebam, beatam vere vitam esse repositam? In hac tu vita, in hac sollicita fortuna, & misera prope dicam conditione rerum, etiam vereris, ne quid arrogantia mihi aut durioris ambitionis obrepat? qui sum quam ante fui, multo abjectior, & mihi metipse vehementissime displiceo: habeoque jam nihil in quo libenter acquiescam. Sed etsi hæc omnia ita sese habent, amorem tamen tuum valde exosculor, tibi-que de prudentibus monitis tuis atque consiliis gratias ago, habeoque pignus animi erga me tui. Nisi enim me summe diligeres, nunquam tantum de me curarum ac sollicitudini
susce

EPISTOLÆ FAMILIARES: 487

fufcepiffes. In quo mihi præftitifti id quod frater debet fratri, tametfi in noftra conjunctiffima voluntate & amicitia, cum fraterna ipfa charitas, tum omnia fanctarum neceffitudinum nomina inclufa funt. Quam quidem ego amicitiam & meam perpetuam benevolentiam erga te, fancte femper atque inviolate confervaturus fum. Tu ut idem adverfum me facias, etfi minime rogandus es (quid enim te fieri poteft constantius?) tamen confuetudinis caufa, te mi doctiffime Brixi, enixe atque vehementer etiam atque etiam rogo. Gratiffimum quoque mihi feceris fi eos omneis præftantes viros atque doctos, qui tibi de noftro honore gratulati funt, meis verbis falvere plurimum jufferis. Vale, & fcribe ad nos quam creberrime. Ex Urbe.

EPISTOLA CCLXXXIII.

JACOBUS SADOLETUS CARDINALIS

Friderico Naufæ S. P. D.

Idem argumentum.

CUM propter diuturnam abfentiam meam ab hac Urbe, minus mihi noti effent docti atque infignes viri, qui in ifta Germanica natione florerent: atque ego nuper Romam evocatus a fummo Pontifice præter omnem etiam expectationem meam, in hunc facrum ordinem S. R. E. Cardinalium adfcitus effem: accepi tuas literas, pleniffimas amoris, humanitatis, officii: quarum lectione mirifice delectatus (erant enim & pie & eleganter scriptæ)

ptæ) consului Antistitem Brundusinum, quod is diu in istis locis versatus est, hominem, ut tute nosti, summi judicii, optimi animi, excellentisque doctrinæ, atque eum de te accurate percontatus sum, qui mihi ea de te narravit, tuasque egregias virtutes tot apud me laudibus profecutus est, ut non solum tibi rescribere, sed gratias etiam agere, quod prior ad me scripseris, debere me confitear. Quid enim mihi optatius, quam adipisci bonorum benevolentiam, vel ipsorum humanitate, vel meis studiis atque officiis erga illos, conciliatam mihi atque paratam? Quod quoniam mihi in te, atque adeo per te contigit (non enim ulla merita antecesserant erga te mea) crede mihi, mi Nausea, ad te amandum non mediocriter sum accensus. Facit enim apud me hoc virtus, ut quod in cæteris usus & longa efficit consuetudo, ea repente me ad eos in quibus ipsa inest, diligendos alliciat. Atque ego, qui ad instituendas cum bonis amicitias promptus & facilis sum, idem in eis tuendis soleo esse constantissimus. Quare sic tibi volo esse persuasum, omnia officia, quæ ab amico vetere, & multis in rebus probato, jure expectari possunt, tibi & esse a me, & fore semper parata: quemadmodum re ipsa, si usus venerit, cognosces. De concilio quod quæris, Pontifex stat in sententia. Et quamquam permulta sunt, quæ nos hic retineant, imprimisque discordiæ nostrorum principum, atque ejus periculi suspicio, quod a Turcis graviter impendat; quoque omnia itinera omnibus pene in locis infesta sunt, ut qui convenient ad concilii diem futuri non sint, præter admodum paucos: sicut & vobis Germa-

manis patere ac perspicuum esse non dubitamus; tamen & de professione Pontifex loquitur, & jam ad iter aliqua parare incipit: nosque sumus moniti, ut expediti ad tempus esse debeamus. Itaque puto fore, ut exacto tempore jejunii hinc proficiscamur. Utinam, mi Nausea, auspiciis bonis, hoc est, favente bonis cogitationibus Deo: quanquam ille quidem semper iis favet. Sed tamen multa mihi veniunt in mentem, quæ tibi item venire certo scio, quamobrem de toto exitu rerum timendum magis mihi, quam sperandum esse videatur. Etenim partim mores hominum, partim etiam majorum opiniones ita corruptæ sunt, ut medicinam nullam salutarem inveniam, præsertim exasperatis animis & adversus verum contumacibus. Quod tu malum, quoniam istices, & ab errorum fontibus propius abes, facilius potes & sentire, & noscere. In quo tua quidem præstans atque eximia laus clucet, quod vir doctissimus, idemque concionator eloquentissimus, recta semper, firmaque tenuisti summi Dei, & sanctæ ac Catholicæ religionis vexilla: quo etiam nomine ego tibi plurimum debeo. Habes de concilio sententiam meam: quod si tu mihi scripseris, qui sint habitus animorum apud vos: & quid istic agant, & moliantur; qui novitates, & dissidia in fide Catholica quærunt: & sint ne ad æquitatem animi modestiamque parati; nec ne sint: cum nos certe æqui, & faciles ad obsequendum, & indulgendum, quoad recta perscribet ratio, futuri simus: dabis mihi materiem sæpius ad te scribendi. Quod quidem & libenter, & studiose faciam, tecumque hanc societatem libentissime inibo, ut ambo

& conjuncte, & pro sua parte uterque huic tanto incendio, quantum nobis datum fuerit, subvenire studeamus. Sed jam de his satis. Tua mei honoris gratulatio gratissima mihi est, proficiscitur enim ab optimo animo, & studiosa mei voluntate: quam ego potiore ipso honore duco. Nam honor sæpenumero temere a fortuna datur: talia autem studia talium virorum, qualis tu es, assequi solius virtutis est, cujus ego fructum cæteris rebus omnibus antepono. Vale VIII. Calend. Martias. M. D. XXXVII. Ex Urbe.

EPISTOLA CCLXXXIV.

JAC. SADOLETUS S. R. E. CARDINALIS

Francisco Bellencino Mutinensi
S. P. D.

Respondet gratulatoriis ejus literis, quarum elegantiam nitoremque commendat, gaudetque ex patria sua, veluti ex quadam bonarum artium officina, tot eruditos eloquentesque viros prodire.

Audieram sæpe ex Paulo meo, qualis tu vir & quam mirifice deditus liberalioribus studiis esses, ad quæ ab jure Civili, in quo eras multis jam annis omni cum laude versatus, etiam curam omnem animumque transfulisses. Quod quidem erat apud me animi ingenui & præstantis indicium. Sed crede mihi, tuæ literæ non modo confirmarunt opinionem de te meam, verum etiam auxerunt. Ita enim perfectæ atque elaboratæ in omnem par-

partem sunt, ut statuere satis non possim, utrum elegantius scriptas putem, an amantius: ita omnia in illis & ingenii luminibus & amoris sunt lita. Ex quo gratulari mihi in mentem venit communi patriæ, quæ tot ingenia ex sese, & talia effert in hoc tempore, ut artium earum optimarum tanquam officinam quandam esse videamus. Quare quod mihi eloquentiæ laudem tribuis, feci equidem quod in me fuit, ut digitum intenderem in eam viam, per quam ad summum humanæ dignitatis gradum perveniri posse sum arbitratus, primus hanc ipse, aut certe cum paucis inirem. Sed nunc tam multi tanto cum studio in eam se iniiciunt, ut mirabilis concursus sit. In quo ego æquissimus spectator aliorum laudis, multos partim antecedentes jam me, partim etiam consequentes, mira cum voluptate conspicio, faveoque impensius bonis ingeniis. Quo in munero cum te vel imprimis constituam, debes existimare, gratum mihi accidisse istud studium quod præ te fers, & colendi (ut tu ais) & diligendi mei. Nam quod honorem mihi hunc novum gratularis, agnosco benevolentiam tuam: sed magis jure medius fidius illam pristinam meam vitam mihi esses gratulatus: qua ego beatiorē aliam nunquam judicavi reperiri posse. Ut nunc res se habet, quando in hunc locum evectus sum, dabitur opera a me Deo bene juvante, ut noster honos neque inutilis Reipublicæ, nec bonis & doctis viris infructuosus sit. Quibus quidem si non re & fortuna, at opera certe & voluntate non deero; nullumque majus præmium me affecutum esse putabo, quam si facultatem ero nactus bene de illis quacū-

que ratione promerendi. Tu ut valeas, nos-
que diligere pergas magnopere a te peto. Va-
le XII. Cal. Aprilis, M. D. XXXVII. Romæ.

EPISTOLA CCLXXXV. (a)

JACOBUS SADOLETUS S. R. E. CARDINALIS

Rodulpho Pio Cardinali Carpenſi (b)

*Officioſis ejus literis pari officio ac benevolentia
reſpondet.*

INcredibilem cœpi voluptatem ex tuis lite-
ris; vidi enim in illis, & perſpexi, meam
in te ſumma benevolentiam, inſignemque ob-
ſervantiam, & cognosceſci a te, & in primis
grate accipi: quo nihil mihi poteſt evenire
optatius. Certe enim ego, quo ex tempore
noſſe te cœpi, ſtatim de te feci id judicium,
quod præſtans virtus tua & nobilitas poſtula-
bat: quorum utrumque etiam mihi videbatur
in te eſſe illuſtrius, quod cum integritate ani-
mi, & quadam religionis erga Deum conſtan-
tia erat conjunctum; quam ego virtutem
omnium ſtatuo eſſe maximam. Itaque & an-
tea ſemper amavi te, & colui, & nunc hac
Collegii neceſſitudine adjuncta, etiam enixius
veneraturus ſum: ſed hæc factis melius præ-
ſtabo, quam verbis. Ex literis ad Paulum,
quas dedisti, cognovi quam amanter & quam
diligenter officio pro me functus apud Memo-
ran-

(a) Extat Miſcellan. tom. I. pag. 485.

(b) Vide quæ de Rodulpho Pio habentur paullo ſupe-
rius in notis ad Epiſt. cclix. pag. 436.

rantium magnum Magistrum fueris, de quo agotibi maximas gratias. Illum ego certe virum jampridem honore magno atque observantia sum profecutus, non tam quicquam expetens ab eo (non enim tum egebam, cum illam vivebam vitam, cujus etiam nunc desiderio non mediocriter afflictor: erat enim prorsus beatissima) sed virtus hominis, & prudentia, quam in maximis rebus admirabilem perspexeram, totum me illi vinctum, adstrictumque tradiderat, ut nihil mihi esset in amore ardentius. Nunc cum tantum ipse erga me humanitatis, benivolentiæque ostendat, idque bonitate tantum sua, nullis meis meritis, flagitationibusve compulsus; infinitum est profecto, quod illi debeo: cujus utinam persolvendi aliqua saltem ex parte aliquando mihi offeratur occasio; sed hoc dies ipsa, & ratio temporum gubernabit. De subveniundo fortunis meis, quod tam liberaliter pollicitus est, grātissimus mihi est animus; res autem ipsa, etsi necessaria est, quod hic locus atque honos uberiores fortunam postulat, quam mea sit; tamen judicio magis summi viri, quam munere lætabor; cum præsertim ipse sponte sua in hanc venerit cogitationem, ut & ipsius liberalitas illustrior, & mea modestia, qua ego semper a petendo ac flagitando deterritus sum, incorruptior possit permanere. Sed de his satis. Ego in te, amplissime Carpensis, & ut in amicissimo fidem omnem meam, & ut in dignissimo honorem, atque cultum jamdudum collocavi; tu ut me diligas, tibi que deditissimum suspicias, magnopere te rogo. Vale, XII. Kal. Apr. M. D. XXXVII. Roma.

EPISTOLA CCLXXXVI.

JACOBUS SADOLETUS CARDINALIS (a)

Joanni Salviato S. R. E. Cardinali.
S. P. D.*De rebus in Senatu actis quoad Concilii Sedem
statuendam, cum certiore facit, Paulum-
que Sacratum eidem commendat ..*

JAM diu nihil literarum ad te dedi: quod cum non haberem ferme quid scriberem (quæcunque enim hic agerentur, ad te perscribi a tuis sciebam) nolui te inanibus literis meis obtundere, & me hercule etiam id causæ fuit, quod hoc novo mihi vitæ genere a studiis meis abstractus, ægre ad scribendum referre me poteram, & tamen quæ quotidie in senatu agerentur, admonitu meo ad te Antonius tuus scribebat: neque ea sane multa, nosti enim ipse quam pauca nobiscum communicet Princeps. Nunc prorogata Concilii die, & ea collata in Calend. Novembris, has ad te duxi dandas esse literas, ut tuas elicerem, atque ex te scirem, quid constitutum haberes: rediturusne esses ad nos, an istic ubi es, aliove quopiam loco per æstatem mansurus. Alterum meæ cupiditatî tui videndi magis aptum est: alterum tuæ forsitan valetudini, cui tamen potius inserviendum est. Salubrem igitur & amœnum locum aliquem tibi deligas.

cen-

(a) Vide quæ de Salviato habentur in notis ad Epistolam LXXVIII. pag. 217.

cenſeo, in quo æſtatis tempus tranſigas: cum præſertim de noſtro adventu in iſtæc loca, animo jam poſſis eſſe ocioſo. Ita enim prorogatum Concilii tempus eſt, ut certus locus nullus ad conveniendum conſtitutus ſit. Id accidit ex ea cauſa, quod Dux Mantuæ concurſum tot advenarum in urbem ſuam reformidans, hoc (ut ſcribit ipſe) turbulento & ſuſpicioſiſſimo tempore Mantuam ſe conventui ſine firmo militum præſidio commiſſurum negavit. De hoc præſidio actum bis in ſenatu, omniumque ſententiis decretum nullum omnino militare præſidium eſſe dandum, ne Lutherani, qui nos ſuſpectos ſibi eſſe nunc ſimulant, ſi intra arma & præſidia noſtra venturi eſſent, vere atque ob rem id facere viderentur. Ejus igitur loci ſpe adempta, alius erat nimirum conſtituendus locus, quod fieri commodè inconſultis Chriſtianis principibus non poterat, Porro cum aſſeſſet jam Concilii dies, neque ad eam diem de voluntate principum conſtare nobis poſſet, viſum eſt neceſſario Concilium eſſe prorogandum. In hanc ſententiam diſceſſere fere omnes. Una duntaxat Campani ſententia, & mea, prorogationem diſſuaſit, cum videretur nobis plus multo utilitatis in Concilio habendo, quam detrimenti in loci mutatione exiſtere. Eligebamus autem ego Placentiam, Campanus Bononiam: ille commodiorem nobis locum ſecutus, ego Germanis oportuniorem. Ita enim Placentia Cæſarianis eſt propinqua, qui armis atque exercitu in præſentia valent, ut abſtergere omnem metum eo advenientibus Lutheranis poſſit. Eſſi illi quidem diſerte conventu Scalmadæ habito, negaverunt ſe venturos. Uterque

au-

autem nostrum in eo consentiebat, ut quem nobis locum non voluntas nostra, sed necessitas offerret, eum nos non statam Concilii sedem, sed diversorium tantisper vocaremus: quoad ibidem de cunctorum consensu eorum qui adessent, certum agendi conventus locum constitueremus. Altera non mediocris opinio-num dissensio: quod ego in urbe Pontificem retinebam, legatosque mittendos esse censebam: ille eum ipsum quoque Bononiam extrudebat. Sed, ut dicebam, nobis frustra dissuadentibus, decreta nihilominus est prorogatio. Utinam consilio bono, & prospero Christianæ Reipublicæ eventu: vehementer enim extimesco, ne hæc procrastinatio nostra aliquod magnum malum sedi Apostolicæ pariat. Certe enim quos adhuc ex illa prope adversa & alienata natione in officio retinemus, vereor ne amittamus. Sed nos tortassè Deus benignius juxerit. Paulum Sacratum sororis meæ filium, propediem illic affuturum esse confido: quem & fidei commendo & liberalitati tuæ: ut quoniam semel nos omneis tua benevolentia complexus es, mihi que recepisti te illius rationem, cum affuisset occasio, esse habiturum: meminisse velis, nos tibi ita obstrictos esse, ob tua erga nos merita, ut tu humanitati ac liberalitati tuæ, nos tibi ipsa omnia debeamus. Antonius tuus funebrem Christi Domini nostri orationem in delubro (ut mos est) ædium Vaticanarum habuit sane luculente. Ea nunc oratio versatur inter manus, & summa cum laude ab omnibus legitur: in quo tui quoque absentis honorem & memoriam non mediocriter intelligo versari. Vale, Romæ, M. D. XXXVII.

EPL

EPISTOLA CCLXXXVII.

JAC. SADOLETUS S. R. E. CARDINALIS

N. N. S. D.

Narrat causas sui ad Urbem accessus, queriturque se nova dignitate autum in graves molestasque curas, atque in tumultuosam & plenam strepitus vitam fuisse traductum. Demum hominis ingenio doctrinaque laudata, suam propensam ac benevolam erga eum voluntatem multis explicat.

CArpentorac̃i cum essem, quo in loco statutum habere me credens domicilium perpetuum vitæ, fortunarumque mearum omnium, repente tamen inde decedere, & Romam redire jussu Pontificis Maximi sum coactus: sed cum ibi essem accidebat mihi ferme quotidie, ut aliquid nanciscer de scriptis tuis, quæ ego & propter excellens ingenium tuum, & propter elegantiam styli atque orationis libentissime legere solebam. Id cum sæpius facerem, magnæque in legendo delectatione afficerer, sensi paulatim mihi incendi animum ad quamdam benevolentiam nominis tui, usque eo quidem, ut miro quodam studio tecum ineundæ amicitiae tenerer. Et si enim nonnulla erat inter nos opinionum dissensio, ea tamen, animorum dissidium apud ingenue eruditos minime faciebat. Jamque erat mihi deliberatum scribere ad te, primasque aperire amicitiae fores, cum subito, ut dicere cœperam, ad urbem accersitus, &
per

per causam appropinquantis Concilii, earumque rerum tractandarum & consultandarum, quas mox in Concilio agi oporteret, e mea Ecclesia, ubi decennio manseram, evocatus, Pontificis hujus optimi & prudentissimi iudicio tacito, inscius, atque imprudens in amplissimum ordinem S. R. E. Cardinalium cooptatus sum. Hæc res effecit, ut meæ voluntati in dandis ad te literis obsequerer tardius. Non enim dici potest, ut ex illa pristina, pacata atque felice vita, in hanc tumultuosam & plenam strepitus traductus sum, quæ solitudines, quam multæ & graves curæ, eademque permolestæ me exceperint. Quam quidem mihi necesse fuit accidere. Hanc enim ego vitam & prius iudicio fugeram, & alteram illam item iudicio fueram persecutus. Quarum nunc utraque cum mihi contra animi sententiam ceciderit, nec lætari possum habere me quod noluissem, & necessario doleo amisisse quod diligebam. Sed quoniam Deo parendum est de nobis sic statuenti; dabimus nos operam, quantum per ejus auxilium opemque licebit, ut honorem hunc recte integreque administremus. Quod autem nostræ institutæ est scriptionis, non est passus meus in te animus diutius hoc a me officium differri, quin ut primum e turba & molestiis animus emergere cœperat, literas ad te darem, pignus meæ propensæ in te voluntatis, & invitamentum in me tuæ: si id quod ego in te amando meæ existimationi de tuis eximiis virtutibus tribuo, tu humanitati tuæ, ut me pari benevolentia complectaris, esse dandum duxeris. Quod quidem te rogo, uti facias, neque me sitientem familiaritatis tuæ defer-
ras.

ras . Non ego enim is sum , qui ut quisque a nobis opinione dissentit , statim eum odio habeam . Arrogantis est hoc & elati animi , non mansueti & comis , quas me potius ad partes natura mea vocat . Sed faveo ingeniis , virtutes hominum colo , studia literarum diligo . In quibus tu , ut doctrinæ & ingenii , sic amoris mei non mediocres partes possides , nec dubito , quin tu eadem mento & voluntate sis præditus . Isto enim animo , qui tam liberaliter artibus ingenuis expolitus sit , nihil agreste , neque asperum inesse potest . Quo etiam majorem mihi spem virtus tua facit , meas hoc apud te ponderis literas habituras , ut qui locorum spaciis disjuncti sumus , animis tamen & benevolentia jungamur . Quod ego maxime aveo , expectoque , tibi que prorsus persuasum cupio , in numero eorum qui te diligunt , & florentem cupiunt , quorum magna est profecto pro tui nominis celebritate , multitudo , me principem locum appetere , nihilque vehementius cupere , quam dari mihi locum probandi tibi reipsa , & declarandi amoris erga te mei . In quo tu si ansam mihi aliquam occasionemve meæ explendæ hujusce cupiditatis præbueris , magno me abs te beneficio affectum arbitrabor . Omnia quidem quæ tibi grata esse sensero , tanto studio ac diligentia exequar , ut nec fide quisquam majori , nec benevolentia possit . Sicut & mea natura officii imprimis colens , & susceptus jam erga te amor , & perpetuum meum erga doctos viros studium postulat . Vale , & nos tui amantissimos dilige . Romæ decimo quinto Cal. Julii , anno M. D. XXXVII.

EPISTOLA CCLXXXVIII.

JAC. SADOLETUS S. R. E. CARDINALIS

Georgio Duci Saxoniae
S. P. D.

*Ejus amicitia cupidum sese ostendit, deque sua
vita ratione & Reipublicae Christianae in-
commodis multis agit.*

Miraberis fortasse, Dux præstantissime; quod ego nunc volens, literas ad te dederim: qui neque ulla tibi familiaritate conjunctus, nec nomine ipso pene sim notus. Faterer mirandum hoc esse, nisi illud magis mirum futurum fuisset, cum nihil ad alliciendum amorem virtute præstantius sit, si tua virtus insignis & spectata, tuum excel-lens Christianæ pietatis studium, tua religio, non me & jam pridem in amorem tui impulisset, & nunc animum tibi meum, quando coram non possum, literis ut indicarem, suaderet atque hortaretur. Non enim veritus sum, ne tibi ingratum officium hoc meum accideret, nec dubitavi, quin tu, qui virtutibus reliquis excellis, etiam humanitatis, quæ cæterarum decus lumenque virtutum est, non maximas partes feras. Hac spe de te fretus, quod facere sæpe cogitavi, ut & meum amorem tibi patefacerem, & tuum conciliarem mihi, id agere nunc aggredior, incensus cupiditate tecum ineundi sanctissimi illius fœderis, quod amicitiam appellamus: cujus inter nos auspex & confirmator Deus futurus sit, quandoqui-

EPISTOLÆ FAMILIARES. 301

doquidem ambo illi puro corde , & religione integra servire cupimus . Etsi in hac quidem conjunctione amicitiae nostrae , tuam ego mihi duntaxat benevolentiam expeto : ea enim mihi maximi muneris loco futura est : a me vero tibi non solum benevolentiam deberi confiteor , sed summam etiam observantiam & pietatem . Cur autem in hunc usque diem dilata sit mea hæc voluntatis erga te , & benevolentiae significatio , patere , quæso rationem a me repeti aliquanto longius ; quo & ipse tibi notior fiam , & tu intelligas melius quamente ad scribendum nunc sim adductus . Ego cum apud Leonem Decimum Pontificem Maximum (quod te meminisse aliqua ex parte arbitror) honestissimum locum tenerem : atque illo tempore exorta essent nova hæc & turbulenta Lutheranorum dogmata : aliqua hinc quidem etiam culpa , sed tamen majore temeritate eorum , qui ab odiis hominum , ad inimicitias Dei sunt progressi , ut qui essem Christo & Christianæ fidei vehementer addictus , sanctumque & inviolate servandum morem majorum esse ducerem , maximo ex illis rebus afficiebar dolore : neque quicquam unquam vidi mea in vita tristius , quam illud factum esse inter nos dissidium , quo non religionis solum unitas atque concordia , sed salus tota Christiani nominis in discrimen vocabatur . Augebat dolorem meum , quod multa quoque ab hac parte feri videbam parum accommodata temporibus illis . Nam neque ea , quæ huic malo apta poterant afferri remedia , ulla afferebantur : nec vox audiebatur bene monentium & suadentium : ut quæman suetudine , & a quibusdam rebus abstin-

nentis

nentia temperantiaque poterant vulnera sanari, ea ne ferro & asperioribus quasi medicamentis incrudescere cogerentur. Excessit e vita Leo, brevique interjecto Adriani tempore, successit Clemens: vir natura bonus, idemque colens recti atque honesti, si perpetuo constare sibi ipse, & in consiliis suis manere potuisset. Hoc ego Pontifice speravi modum repertum iri pacandis dissensionibus. Nam & ipse hoc maxime agebat, volebatque, & ego assiduus hortator illi aderam. Tunc agi cœptum est de convocandis Episcopis ex omni regione orbis terrarum, quorum & doctrina emineret & integritas, ut eorum quasi opera atque consilio, sacerdotum mores, qui vehementer videbantur esse labefactati, in veterem statum redintegrarentur. Tunc cœpta jaci fundamenta sanctius colendæ & servandæ religionis, sacerdotique ex sordibus & maculis extrahendi. Res denique procedere cœperat: cum bonus, & mitis & religiosus Pontifex, verum idem in suis consiliis retinendis aliquantulum imbecillior, quorundam artificii, qui nimio plus apud eum, quam Principi honestum sit, poterant: in bello & Principum inimicitias descendere, & a sanctis suis cogitationibus desciscere est coactus. Hic ego spe erepta, posse amplius per me Reipublicæ consuli: privatum autem meum commodum, neque in honore, neque in fortuna admodum quærens, potiusque eligens, & Deo, & mihi, & peculiaribus populis meis satisfacere, trans alpeis me meam ad Ecclesiam Carpentoracte contuli, adjutus tum etiam singulari Dei beneficio, quod viginti diebus ipsis ante Romam egressus, quam clades illa horribilis ac-

dire-

direptio huic urbi incideret. Jam quemadmodum in Ecclesia mea per decem annos manserim, quomodo populos mihi creditos gubernarim, si non religione exemploque præstabili, at animo pio & benevolo certe, quantopere optimis atque honestissimis cum philosophiæ, tum sacrarum literarum studiis fuerim deditus, nil me commemorare nunc attingit, cum nec tua intersit ista intelligere. Illud commemorabo, quod huic temporis magis est appositum: me, cum animo obfirmato constitutum haberem, nunquam amplius abire ex eis locis, in quibus essem Deo quasi consecratus, nec stationem illam relinquere, in qua me volens ipse libensque collocaſsem: coactum tamen Concilii nomine, & binis huius sapientissimi & optimi Pontificis literis ad Urbem me evocantibus, per causam quæ erat ascripta, ut tractarentur ante & deliberarentur ea, quæ mox in Concilio agi expediret, & ut morum ecclesiasticorum honestati ac decori confuleretur, Romam revertisse, mœrentem quidem & invitum, si spectentur cætera; hoc uno me consolantem, quod tantæ causæ Dei omnipotentis pro mea parte non adesse, alienum mihi ab officio & pietate Christiana esse videbatur. Veni igitur, & imperio parui, atque ibi paucis illis diebus cum essent comitia augendo numero S.R..E. Cardinalium facta, ego quoque infcius & nil tale cogitans, iudicio tacito Pontificis Maximi in amplissimum ordinem cooptatus sum. Habes seriem & rationem rerum mearum gestarum. Nunc ad ea quæ principio mihi fuerunt proposita revertar. Ego, Georgi clarissime & optime, cum semper tuum nomen, tuaque fidei

Gatho-

Catholicæ propugnatio, jam inde ab initio temporum & dissensionum illarum omnibus in ore & in sermonibus esset, celebrarenturque aures quotidie meæ tuorum dictorum, factorum, consiliorumque ad unitatem concordiamque spectantium nuntiis & fama; cumque & splendorem nobilitatis tuæ intuerer, & reliqua in te cognoscerem nobilitati paria: illam autem constantiam, & virtutem, & magnitudinem animi tui vel imprimis semper essem admiratus, quod in tantis Germaniæ motibus, tantis defectionibus eorum, qui excursum & licentiam suis cupiditatibus quærentes, sobrium illum & abstinentem morem majorum aspernabantur passim & rejiciebant, quorum etiam nonnulli honoribus tibi & propinquitatē erant conjuncti: tu tamen perpetuo in optima ratione constans, & in sanctis consiliis fortissimus extitisses. tantum jam tunc erga te amoris observantiæque suscepi, nihil ut vehementer cuperem, quam aliquo tibi facto meo posse, aut dicto, incredibile animi mei studium declarare. Fecit autem discessus meus, & longum absentiae nostræ intervallum, ut minus adhuc id agere, moremque in eo mihi ipsi gerere potuerim. Nunc autem non modo retractus in hanc Urbem, quam sponte prius reliqueram, verum etiam in ea honore hoc munereque affixus cum manendum mihi posthac in hac sententia quasi vigilia esse intelligam, tempestivum duxi scribere ad te, meque ipsum totum tradere tibi, atque dedere. Itaque omni studio animi mei te rogo, si amor, si officium, si observantia erga te mea, si par atque idem in utroque nostrum sensus, & religionis tuendæ

sancta conspiratio, si denique amicissimi & benevolentissimi hominis voluntas, in tua illa nobilissima mente, omnibus ornata, & virtutis & humanitatis laudibus, locum reperire sibi aliquem ad animum tuum mihi conciliandum potest; primum, ut me in amicitiam tuam recipias: deinde, quoniam nihil mihi magis est propositum, quam fidem meam & operam Deo omnipotenti dicare, consiliis etiam tuis, & monitionibus juves: mihi que significes, quid tibi per me agi suscipive posse, ad subveniendum his afflictis rebus, & perturbatis temporibus videatur. Polliceor enim tibi, si ad me interdum scribere, & tui consilii prudentiam mecum communicare volueris, me effecturum, ut appareat nullius unquam hominis auctoritatem apud quenquam plus valuisse, quam apud me tuam. Quod hoc fidentius tibi promitto, quod cum habeamus summum Pontificem nil aliud cogitantem dies & noctes, quam quo pacto ista, quæ diffidiis & alienationibus animorum distracta sunt, in unum rursus quasi corpus coalescant, eundemque consilio & sapientia singulari hoc tanto munere Dei immortalis, ad commune bonum Christiani nominis, omnibus uti nobis licebit. Extremum illud est, quod fidelis benevolentiae est proprium, ut omnia mea tibi officia ac studia, omnemque quantula ea cumque est in me, auctoritatem deferam atque pollicear. Proinde scito, nullo me abs te majore affici beneficio posse, quam si occasionem mihi dederis in tuis & tuorum commodis atque honoribus operam, curam, laboremque omnem meum in hac urbe & curia ponendi atque impendendi, si quid scilicet acciderit,

406 JACOBI SADOLETI
in quo amici tibi hominis diligentia requiratur. Etsi enim qui majoribus opibus, amplioreque gratia tibi affuturi sint, multos habiturus es: tamen qui pari amore ac studio id agat, habebis profecto neminem, sicut tamen eadem probitas tua præstans & admirabilis, meamque perpetuum de tuis maximis virtutibus judicium, requirit & postulat. Vale.
Romæ, XIII. Cal. Julii, M. D. XXXVII.

EPISTOLA CCLXXXIX.

JACOBUS SADOLETUS S. R. E. CARDINALIS

Reginaldo Polo S. R. E. Cardinali
S. P. D.

Causas affert cur nullas ad ipsum literas dedisset post ejus discessum. Laudat Pontificis consilium & sapientiam in comparandis præfidiis adversus Turcas. Doletque Poli conatus non cum, qui optabatur, exitum habuisse.

Post discessum tuum, nihil adhuc ad te dedi literarum, quod de publicis rebus acta omnia ad te mitti sciebam. De tuis autem nihil mihi nominatim mandaras proficiens, quod me tua causa facere aut sentire oporteret. Quod si fecisses, benevolentiam tibi meam & præstitissem re ipsa, & literis sæpe declarassem: etsi ad meum tibi amorem testificandum, non opus puto esse literis. Hic nos in magno metu Turcarum assidue sumus: præfidia tamen adhuc nulla, quæ quidem appareant, comparata habemus: nisi illud unum
maxi-

maximum nobis est præsidium, quod positum est in Principis consilio & sapientia: qui jam sæpius nobis confirmavit, se in communi tuenda salute, animo excubare. Et tamen arbitror a rerum peritis dictum, nisi extremo Sextili mense liberum ad nos cursum classem habere hostium (a) non posse. Tuos conatus non eum habuisse exitum quem cuperemus, doleo equidem vehementer. Sed hoc æquioro fero animo, quoniam ita fore prævideram. Tu modo saluum te nobis exhibeas, atque restituas: occasiones aliæ non deerunt. Non enim eundem tenere statum diu possunt, quæ tantopere sunt commota. Nos hic in fortuna tenui sustinemus tamen onus dignitatis, quoad possumus: rectam adhibemus voluntatem, reliqua Deo permittimus. Te amamus & colimus, ut debemus, amarique item abs te cupimus. Tu si quid forte mihi per literas mandaveris (b), efficiam, ut te non frustra id fecisse intelligas. Episcopum Veronensem nostrum, plurimum meis verbis salvere jubeas, velim. Vale. Romæ, IV. Non. Julii, M.D.XXXVII.

(a) In edit. Quiriniana *hostilem*.

(b) Ibid. *demandaveris*.

EPISTOLA CCXC.

HIERONYMUS NIGER (a)

Jacobus Sadoletus Cardinali

S. P. D.

ROMAN.

Narrat se Romam venire properantem, retardatum fuisse a nuncio, qui Pontificem Maximum, quamprimum ex Urbe migraturum attulit; Matthaeumque Piramanum nobilem adolescentem ei studiose commendat.

Cogitabam Romam, cum nunciatum nobis est Pontificem Maximum ineunte Januario istinc migraturum (b), quod etsi non satis compertum esset propter varia principum virorum consilia, dubiosque rerum eventus, tamen suspensum me atque ancipitem in hunc usque diem tenuit is rumor, quem auxit in dies perspectus mihi mos Pontificis Maximi emigrandi & vagandi: sane visum est mihi satius esse continere me domi, praesertim hoc anni tempore peregrinationibus haud satis opportuno, quam venire istinc, unde paulo post sit recedendum. Quamquam permolestum mihi est carere tua jucundissima consuetudine, quam semper omnibus opibus atque honoribus anteponendam duxi, tamen solabor ipse me

ac

(a) Vide quae Nigro habentur Par.I. in notis ad Epist. xxx. pag. 189. & ad Epist. LXXII. pag. 198.

(b) Et sane die XIII. Februarii an. 1538. Roma Pontifex discedens Nicæam versus iter aggressus est. Vid. Rayn. in Annal. tom. XXI. p. I.

EPISTOLÆ FAMILIARES. 509

ac sustentabo hac spe, quod congressus nostri hac intermissione, postea futuri sint jucundiores. Dedi has literas ad te Matthæo Piramano adolescenti summo loco nato, atque optimarum literarum studiis erudito, qui factus est est contubernalis ac studiorum focius Farnesii Card. ita jubente Pontifice Maximo. Is tanto tui videndi & colendi desiderio est incensus, ut hoc nomine inprimis fateatur se relicta patria in urbe ista sibi domicilium statuisse. Non dubito qua es in omneis bonos & literarum studiis deditos humanitate, quin hunc ipsum quibuscunque poteris officiis complere. Multos tibi commendavi, quorum merita, tua beneficentia superasti. Hunc si præcipue amaveris, ornaverisque, id ego non tam benevolentia in me tuæ, quam hujusce adolescentis virtutibus tributum putabo, erit tamen, quod tibi gratias habeam, atque omnia tua in Matthæum officia innumerabilibus officiis, quæ in me contulisti, libenter accumulabo. Vale.

EPISTOLA CCXCI.

JAC. SADOLETUS S. R. E. CARDINALIS

Friderico Naufæ S. P. D.

Excusat tarditatem literarum suarum, optimumque consilium suum, quod ad hominem quemdam hæreticum comiter officiosque literas dederit, explicat.

TItubans, infirma manu, contra valetudinis commodum, hæc ad te mi Naufæ scribo, ut succensere mihi desinas. Etenim

Y 3

scito,

scito, biduo post, aut triduo, quam accepi
 tuas literas, & illam eruditissimam oratio-
 nem, qua me nihil unquam delectare potuit
 magis, me in gravem morbum incidisse, fe-
 bribusque vexatum & adductum fuisse, ut
 aliquando de mea vita desperatum sit. Quo
 tamen periculo Dei clementia liberatus, in
 ipsa remissione morbi nondum nec mente nec
 corpore satis consisto. Quod si tu humanos
 casus considerare voluisses, omnia prius co-
 gitare debebas, quam me neglecti officii ac-
 cusare: etsi gratum id quidem mihi accidit.
 Video enim & benevolentiam erge me tuam &
 desiderium literarum mearum. Ad hominem
 illum scripsi, bono, ut mihi visus sum, con-
 silio: sancto quidem, & pio certe. Neque
 enim aliud quæsi, nisi conciliare mihi ejus
 voluntatem. Quod si ex sententia mihi suc-
 cessisset, crede mihi, aliquo præclaro munere
 Christianam Rempublicam affecissemus. Cur
 autem eæ literæ tantopere reprehendantur,
 causa certe non est: nihil enim est in illis, nisi
 privata familiaritate perscriptum. Fortasse
 aliquanto humiliter, quam nostra dignitas fe-
 rat, sed ego inter homines gravitatem meam
 conservo, in causa Dei depono. Siquidem
 & David ante aram Dei pietatis memor fui,
 non dignitatis. Nam quod ego ad Lutheranos
 desciscam, quis suspicari ex illa epistola po-
 test? cum testificer in ea, me opinionibus ab
 eo dissentire? Amo ingenium hominis, do-
 ctrinam laudo, sententias certe non probo.
 Ex quo mirum mihi valde accidit, id quod
 tu scribis: videri me iis literis & summum
 virum Symonetam, & totum collegium no-
 strum quasi perstringere. Hoc tu, quæso,
 qui-

*Melania
 ne?*

quibus ex verbis epistolæ meæ colligere potuisti? Ego collegis meis omnem ubique honorem defero, & in Catholica veritate constantissimus sum, eroque quoad vivam: potiusque de vita, quam de sententia decedam. Cupiebam plura, sed languor animi corporisque prohibet. Cum valetudinem recuperaro, crebritate literarum tibi satisficiam. Interea quando in imprimenda epistola mea id agere coepisti, de quo ago tibi gratias, famam & exultationem meam tibi commendo. Vale mi Nausea. Vale, & nos perpetuo dilige. Romæ. x. Calend. Decembris, M.D.XXXVII.

EPISTOLA CCXCII. (a)

PIETRO BEMBO

A Monnfig. Jacopo Card.

Sadoletto.

a Roma.

Quod negotium quoddam suum apud Pontificem Maximum egerit, consecreritque ex sententia, magnas ei gratias agit.

PER lettere del nostro M. Carlo Gualteruzzio ho inteso, quanto non solo prontamente, ma anchora desiderosamente V. S. s'è mossa: tosto, che ella per la sua indispositione ha potuto farlo ad andare a N. S. supplicandolo a dar fine al mio piato col Palenzuola, con tutta quella più viva forza d'honorate parole & piene d'amore, & d'affetto, che raccorre havete saputo per giovarmi: ne

(a) Extat Epistolarum Bembi Italicarum tom. 1.

ne per altro conto alcuno havete quella fatica presa, che per questo: & quanto anchora N. S. vi ha risposto sopra ciò con molta dolcezza promettendovi di voler mandare a fine questo desiderio nostro: & così dato ordine, che si segua, & fornisca. Del qual pieno & rilevato ufficio vostro & cortesia, conciossiachè il tormi d'addosso quel piato, che mi turbolava, è un tornarmi dallo inferno al paradiso; rendovi hora quelle maggiori gratie, che io posso, con questa penna, che è tuttavia molto debole & oscura a così grande vostro & illustre merito. Quelle poscia, che io debbo, vi renderà in ogni tempo il mio animo tra se stesso estimando, quanto singolare amore è quello, che a ciò spinto v'ha: & quanto io habbia da tenermi fortunato d'un così vero & fedele amico & così alto, come voi siete. Et come tutto ciò cosa nuova non mi sia, che dal principio della nostra amistà infino a questo dì; tra i quali termini XL. & più anni sono varcati; sempre siete meco egualmente & buono & cortese stato: pure il vedervi hora, che in tanta dignità, & sì alto grado salito siete; quello stesso di tutti gl'altri tempi, ne haver la fortuna in parte alcuna alterato, & cangiato il vostro purissimo, & constantissimo animo: m'è sì dolce, che niuna cosa più. N. S. Dio ve ne renda quel guiderdone per me; che alla vostra incomparabile virtù è richiesto: & a me doni tanto di vita, ch'io veder possa questa opera della sua Maestà sopra voi: & che tanta sia l'autorità vostra, quanta è la bontà. State sano. V. S. si degnerà salutarmi il mio M. Paolo. A XXVI. di Decembre, M. D. XXXVII. di Padova.

EPISTOLA CCXCIII.

JACOBUS SADOLETUS CARDINALIS

Georgio Duci Saxoniae S. P. D.

*Ejus literis humanissime officiosissimeque
respondet.*

QUOD non tam cito tuis literis rescripserim, præsertim tam accurate, tamque prudenter scriptis, ignosce (quæso) mihi. Non ea mea fuit culpa, sed cum emergere cœpissem ex gravi morbo, quo quatuor pene mensibus oppressus, periculum vitæ non semel adii, allatæ eæ mihi sunt, meque summa & incredibili quadam voluptate affecerunt. In eis enim non solum recognovi tuam pristinam virtutem, & sapientiam, quam semper antea sum admiratus: sed singularem etiam & novam quandam humanitatem cognovi. Sic enim benigne atque amanter me in amicitiam tuam recipis, ut mihi qui hoc summe semper concupivi, ut tibi aliquo amoris vinculo conjunctus essem, nihil accidere potuerit optatius. Non enim ego, Georgi præstantissime, divitiarum aut pecuniæ amator sum, nec honores & potentiam magno studio requiro, sed amo viros animo & virtute excellentes, inque eorum amicitia & mutua erga me benevolentia incredibiliter acquiesco. Itaque tua nunc erga me voluntate perspecta, crede mihi tanto in te studio sum accensus, ut nemini unquam concessurus sum, qui aut ardentius te diligat, aut majore cultu atque honore tuas præclarissimas virtutes prosequatur.

tur . Quod si locis disjuncti , congregari una & colloqui coram inter nos non possumus , literis tamen & crebris scriptionibus idem promodum assequemur . Sed de rebus , quæ in tua epistola graves , & magnæ , & graviter scriptæ sunt , tunc tibi respondebo , cum summum Pontificem fuero allocutus , atque ipse quoque factus ero firmior . Nunc cum nec mente adhuc , nec corpore satis consistam , accipe (quæso) brevem hanc epistolam , testem animi & amoris erga te mei . Cum primum facultas dabitur , uberius ad te scribam : nec te patiar officium in eo meum desiderare . Tu ut valetudini operam des , nosque diligere pergas , magnopere a te peto . Vale . Romæ . IV. Cal. Januarii , M. D. XXXVII.

EPISTOLA CCXCIV.

CÆLIUS CALCAGNINUS (a)

Jacobus Sadoletus Cardinali S. Roman.

Quod in amplissimum Patrum purpuratorum Senatum fuerit cooptatus , gratulatur , Paulique Pont. Max. sapientiam singularem in augendo eæ dignitate præstantissimis quibusque viris , laudibus extollit .

Quum primum rumor & multorum literarum nobis significarunt , te frequentibus comitiis & magno bonorum consensu Cardinalem designatum esse , expressit mihi proti-

(a) Cælius Calcagninus Ferrariæ nobili paterno genere natus , inter eruditos sui sæculi viros non postremum

protinus magnitudo lætitiæ has literas, quibus tibi recentem hanc dignitatem gratulor, non ea sane causa, quod illam tibi magno admodum ornamento futuram putem, sed ob id multo magis, quod hanc ipsam tua virtute posthac multo fore illustriorem atque ampliorem video. Nam (nisi mea me fallit opinio) quum Paulus Pontifex Maximus, idemque sapientissimus, de te ac aliis quibusdam tui simillimis cogitabat in amplissimum istum ordinem recipiendis, non illud primum habuit in consilio, quomodo vos homines tantæ virtutis vel promereretur, vel ad excelsum honorem proveheret; sed qua

mun obtinet locum. Quum enim fœcundum miteque ingenium, & elegantes mores ad literas attulisset, diu in patria magna nominis celebritate juventutem docuit, multaque scripsit atque edidit tum sapienter, tum etiam non ineleganter, quamquam Jovius in elogiis num. cxxix. eum *in pedestri oratione jejunum & scabrum & sine dulcedine numerorum affectatum habitum fuisse* affirmet. Magnam quidem sibi invidiam conflatvit apud eloquentiæ studiosos homines, editis disquisitionibus in libros Ciceronis de officiis. Erasmus in Ciceroniano pag. 167. „ Calcagninus (inquit) Rhodigino tum eruditione tum eloquentia superior, stilius elegans & ornatus, sed nonnihil resipiens Philosophiam Scholasticam; quæ res hætenus officit, ut non possit inter facundos numerari, sed nec inter Ciceronianos „ . Ejus opera impressa sunt Basileæ apud Frobenium an. 1544. tom. 1. in fol. Ceterum magnopere Cælium hunc Calcagninum apud Herculem Atesium Ferrariæ ducem (a quo Sacerdotio donatus est) autoritate & gratia valuisse, virisque illis temporibus eruditissimis Lilio Gregorio Gyraldo, Lazaro Bonamico, Bartholomæo Riccio familiariter usum fuisse, ex xvi. ejus Epistolarum libris in vulgus editis, liquet.

qua ratione dignitatem multa superiorum Pontificum indulgentia labefactatam & prope in ordinem redactam, invec̃tis tot clarissimis facibus ad pristinum splendorem revocaret. Quare si recte atque ordine gratulandum sit, non jam dignitatem tibi, sed te dignitati potius gratulari oportet, præsertim quum tu illi multo plus existimationis, quam illa tibi sit allatura. Nisi ea forte ratio cuiquam persuadeat, eo justius gratulationem tibi deberi, quod tua virtus alioqui per se antea celeberrima, non habebat tamen theatrum satis dignum sua magnitudine, in quo vires explicaret suas. Quod quum nacta sit modo, jam se in isto orbis Christiani proscenio majore plausu ostendet, & publicæ omnium expectationi uberius atque illustrius suam actionem approbabit. Quando & sol ille aureis invec̃tus quadrigis, quamvis habeat ignis ac radiorum plurimum, nisi tamen mortalibus affulgeret, nisi naturæ procuracionem suscepisset, certe nec tot haberet suorum beneficiorum æstimatores, nec tantos suæ lucis admiratores invenisset. Bene vale, & me tum ob tuam dignitatem, tum multo maxime propter tuam virtutem tibi addictissimum esse ac fore persuadeas. III. Calend. Jan. M. D. XXXVII. Ferrara.

F I N I S.

164

100

208

164 100 208

786.95

43

37

11

